

T.C.
İSTANBUL TİCARET ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İŞLETME ANABİLİM DALI
İŞLETME YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

KÜRESELLEŞME SÜRECİNDE
SOSYAL POLİTİKALARIN GELECEĞİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

BÜLENT BORAN

İstanbul, 2007

T.C.
İSTANBUL TİCARET ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İŞLETME ANABİLİM DALI
İŞLETME YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

KÜRESELLEŞME SÜRECİNDE
SOSYAL POLİTİKALARIN GELECEĞİ

Yüksek Lisans Tezi

BÜLENT BORAN
0650Y38219

Danışman: Prof. Dr. Erdoğan ALKİN

İstanbul, 2007

Hazırlamış olduğum tez özgün bir çalışma olup YÖK ve İstanbul Ticaret Üniversitesi Lisansüstü Yönetmelikleri'ne uygun olarak hazırlanmıştır. Ayrıca, bu çalışmayı yaparken bilimsel etik kurallarına tamamıyla uyduğumu; yararlandığım tüm kaynakları gösterdiğimi ve hiç bir kaynaktan yaptığım ayrıntılı alıntı olmadığını beyan ederim. Bu tezin ihtiva ettiği tüm hususlar şahsi görüşüm olup; Türk Silahlı Kuvvetleri'nin ve İstanbul Ticaret Üniversitesi'nin resmi görüşlerini yansıtmamaktadır.

Bülent BORAN

ÖZ

Son yıllarda küreselleşme ile birlikte hızlı bir değişime sahne olan sosyal politika uygulamalarının incelenmesi için öncelikle küreselleşmenin ortaya çıkışı, geçirdiği evrim, gelişimi ve ekonomik, sosyal, teknolojik alanda yarattığı değişimi incelemek gerekmektedir.

Neoliberal politikalar uygulanmasıyla küreselleşme hız kazanmış ve özelleştirme, yerelleşme, sendikasılaştırma gibi yapısal uyum politikaları refah devletinin çöküşünü hızlandırmıştır. Bunun sonucunda gerileyen sendikalar, artan işsizlik ve yoksulluk sonucu yeni sosyal politika araçları ortaya çıkmıştır.

Neoliberal politikaların eğitim, sağlık, güvenlik, gelir dağılımı, istihdam, çevrenin ve doğanın korunması, kadın ve çocukların korunması yoluyla refahın tabana yayılması, yoksulluğun ve işsizliğin azaltılması, sosyal güvenliğin genişletilmesi için uluslar arası kuruluşların, ÇUŞ'lerin ve ulus devletinin ayrıntılı planlama, uluslar arası boyutta uygulama ve koordineli çalışması gerekmektedir.

Küreselleşmenin sosyal politikalar üzerindeki etkilerini ve sosyal politikaların geleceğini inceleyen bu tez, küreselleşmenin sosyal boyutunun geliştirilememesi durumunda insanların refaha ulaşmasının daha uzun süreceğini ileri sürmektedir.

Anahtar Kelimeler: Küreselleşme, Sosyal Politikalar, Sendikalar, Çok Uluslu Şirketler, Sivil Toplum Örgütleri

ABSTRACT

In order to examine social politics practices which went through a rapid change as a result of the globalisation in recent years, we must firstly analyse beginning, evaluation, development of the globalisation and the changes it caused in economical , social and technological areas.

Neo – Liberal politics accelerated globalisation and structural adaptation politics like privatisation, localization and antiunionization speeded the breakdown of wealth – state up, As a result of this, weak unions, increosing unemployment and poverty constituted new social political instruments.

It is obvious that, an extensive plannig, international practice and coordinated studies are needed to express the responsibilities of international organization, MNC's and national states in the issues like education, health, security income distribution, pollution and employment in order to expand social security reduce poverty and unemployment rates, spread wealthness, to protect, women, children and the nature.

This thesis that studies the effects of globalisation in social politics and the future of the social politics; asserts that in case of undeveloped social dimension of globalisation there will be distress and trouble among Humonity,

Keyword; Globalisation, Social Politics, Trade Unions, Multi National Companies, Nongoverment Organizations.

ÖNSÖZ

Küreselleşme sürecinin gelişmesiyle birlikte, etkilemiş olduğu alanlar da artmıştır. Küreselleşmenin ekonomik, siyasal, sosyal ve kültürel alanda meydana getirdiği değişimler sonucunda insanların sosyal politika alanındaki ihtiyaçları da değişiklik göstererek devam etmektedir. Bu tezde küreselleşme sürecinde sosyal politika alanındaki değişim süreci, bu sürecin ihtiyaçları karşılama seviyesi ve gelecekte mutlaka yeni tedbirlerin alınması gerekliliği anlatılmaktadır.

Küreselleşmenin dinamik bir süreç olması ve buna bağlı olarak da insanların küreselleşmeden beklentilerinin artması; sosyal politika alanında yapılan çalışmaların evrim geçirmesi sebebiyle dünya çapındaki bu değişimi takip etmek ve tüm boyutlarıyla ele almak mümkün olmamıştır.

Bu konunun araştırılmasında ve oluşmasında yoğun katkılarını esirgemeyerek destek veren Prof. Dr. Erdoğan ALKİN'e, Prof. Dr. Kerem ALKİN'e, İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü personeline ve aileme bütün içtenliğimle teşekkür ederim.

Bülent BORAN

İÇİNDEKİLER

Öz	iv
Abstract.....	v
Önsöz.....	vi
Tablo ve Şekiller Listesi.....	xi
Kısaltmalar.....	xiii
Giriş.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

KÜRESELLEŞME VE YENİ DÜNYA SİSTEMİ

1.1.Küreselleşme Kavramı.....	3
1.1.1.Küreselleşme Kavramı ve Tanımlar.....	3
1.1.2.Tarihsel Süreçte Ticari Kapitalizm ve Küreselleşme.....	9
1.1.3.Sanayi Kapitalizmi ve Küreselleşme.....	12
1.2. Küreselleşme Sürecine Etki Eden Unsurlar.....	16
1.2.1. Siyasi Faktörler.....	18
1.2.2. Liberal Politikalar.....	19
1.2.3. Uluslararası Ticaret Hacmi.....	20
1.2.4. Teknolojik Gelişmeler.....	29
1.3.Küreselleşmenin Yarattığı Yeni İklim.....	34
1.3.1. Ekonomik Küreselleşme ve Rekabet.....	36
1.3.2. Neoliberal Politikaların Etkin Konuma Gelmesi.....	47
1.3.3. Bölgeselleşme ve Bloklama.....	51
1.3.4. Çok Uluslu Şirketlerin Artan Gücü	57

İKİNCİ BÖLÜM
YAKIN DÖNEMDE SOSYAL POLİTİKA ALANINDA GERÇEKLEŞEN
DÖNÜŞÜM SÜRECİ

2.1. Ana Hatlarıyla Sosyal Politika Kavramı.....	63
2.1.1.Tarihsel Süreç İçerisinde Sosyal Politika Kavramı.....	63
2.1.2.Sosyal Politika Kavramının Gelişme Süreci.....	65
2.1.3.Sosyal Politikaların Temel Sorunları ve Günümüzde Sosyal Politikalar.....	68
2.2. Sosyal Politikanın Temel Unsurları.....	73
2.2.1.Sosyal Politikanın Kurumsal Yapısı; Sosyal Güvenlik Sistemi.....	74
2.2.2. Kolektif Yardım Mekanizmaları Olarak Sendikalar.....	82
2.2.3. Sivil Toplum Örgütleri.....	84
2.3. Sosyal Politika Uygulamalarında Farklı Yaklaşımlar.....	86
2.3.1.Liberal Yaklaşım.....	86
2.3.2. Muhafazakâr Yaklaşım.....	89
2.3.3. Sosyal Demokrat Yaklaşım.....	90
2.3.4. Marksist Kökenli Yaklaşımların Sosyal Politika Eleştirileri.....	93
2.3.5. Sosyal Politikada Diğer Yaklaşımlar.....	93

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KÜRESELLEŞME SÜRECİNİN SOSYAL POLİTİKA ÜZERİNE ETKİLERİ VE TEMEL DEĞİŞİMLER

3.1.Küreselleşme Boyutunda “Ulus-Devlet”te Meydana Gelen Krizler.....	97
3.1.1.Özelleştirmenin Başlaması ve Uygulama	
Alanının Büyümesi.....	98
3.1.2.Yerelleşme Çabaları.....	106
3.1.3.Refah Devletinin Mali Krizi.....	113
3.1.4.Sendikal Faaliyetlerde Gerileme.....	123
3.2.Küreselleşme ve Değişen Çalışma Koşulları.....	135
3.2.1. Küreselleşmenin İşgücü Piyasasına Etkisi.....	136
3.2.1.1. Emek Arzı Açısından.....	137
3.2.1.2. Emek Talebi Açısından.....	138
3.2.2.Sendikaların Yapılanması.....	139
3.2.2.1. Ulusal Düzeyde Yapılanma.....	139
3.2.2.2. Uluslararası Düzeyde Yapılanma.....	147
3.2.3.İşsizlik Sorununa Yönelik Gelişmeler.....	155
3.3. Toplumsal Dokuda Yaşanan Değişim.....	158
3.3.1.Hizmet Sektörünün Büyümesi.....	158
3.3.2.Üretim İlişkilerinde Değişim ve Yoksulluk Sorunu	161
3.3.3. Yeni Sosyal Politika Anlayışı.....	162
3.3.3.1. Bireysel Sorumluluk İlkesi.....	163
3.3.3.2. Sivil Toplum Örgütleri.....	164
3.4. Küresel Sosyal Politika.....	167
3.4.1.Ulus Devletler İçin Sosyal Politika Alternatifleri.....	172
3.4.1.1.Vakıflar.....	178
3.4.1.2.Teknolojik Gelişmeler.....	180
3.4.1.3.İnsan Kaynakları Yönetimi.....	181
3.4.2.Ticari Bloklar ve Sosyal Politika.....	184
3.4.3.Uluslararası Örgütler ve Çok Uluslu Şirketlerin	
Sosyal Politikaları.....	184
3.4.4.Uluslararası Sosyal Politika Zorunluluğu	193

SONUÇ.....	198
KAYNAKÇA.....	205

TABLO VE ŞEKİLLER LİSTESİ

Sayfa No

Tablo 1.1	Dünya Enerji Üretiminde Yüzyıllık Artış.....	14
Tablo 1.2	Üretim ve Tüketim Mallarının Çoğalması: 1860-1913.....	15
Tablo 1.3	Ekonomik Açıklık ve Bütünleşme (İhracat ve İthalatın ya da Ticaretin GSYİH'ye Oranı).....	18
Tablo 1.4	İthalat ve İhracat'ın GSYİH'ye Oranı.....	21
Tablo 1.5	Dünya Mal ve Üretim Trendleri: 1950-1995.....	21
Tablo 1.6	Dünya Üretimi ve Ticaretindeki Artış: 1995-2005 (Yıllık % Oranındaki Değişim).....	22
Tablo 1.7	GSYİH ve Toplam Satışlar (Milyar ABD Doları, 1997).....	23
Tablo 1.8	GATT'ın kuruluşundan Sonra Dünya Ticaretinde Serbestleşme.....	24
Tablo 1.9	Seçilmiş Ekonomi ve Bölgede Dünya Mal Ticareti (Yüzde Olarak).....	26
Tablo 1.10	Dünya Ölçeğinde İnternet Kullanıcılarının Miktarı.....	44
Tablo 1.11	Seçili Bölgesel Bütünleşmiş Birliklerinin Mal Ticareti (Yüzde %).....	56
Tablo 2.1	1980'ler Sonrası Değişen Sosyal Politika Yapısı.....	71
Tablo 3.1	OECD Ülkelerinde Kamu Harcamalarının GSYİH İçerisindeki Payı (%).....	114
Tablo 3.2	En Üst Vergi Diliminde Merkezi Hükümet Gelir Vergisinin Kazanca Oralarını.....	116
Tablo 3.3	Genel Vergi Oranları (%).....	117
Tablo 3.4	AB Ülkelerindeki Dolaylı Vergilerin Oranı %.....	118
Tablo 3.5	Refah Rejimlerinde Çeşitli Dönemlerde İşsizlik ve Enflasyon Oranlarının %.....	121
Tablo 3.6	Sendika Yoğunluğu: 1950 -2000 (%).....	125
Tablo 3.7	1979-1994 ile 2000-2003 Dönemi Ülkelerin İşsizlik Oranları (%).....	128
Tablo 3.8	Seçili Gelişmiş Ülkelerde İstihdamın Sektörel Dağılımı (%).....	158

Şekil 1.1	Hava Ulaşım, Telefon Görüşmesi ve Bilgisayar Fiyatlarındaki Düşüş. (1990 Fiyatlarıyla).....	32
Şekil 3.1	Kayıt Dışı Ekonominin Boyutları.....	127
Şekil 3.2	Küresel Sosyal Politika.....	171

KISALTMALAR

AAET	: Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu Anlaşması
AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
ACTU	: Avustralya Sendikal Merkezi
AET	: Avrupa Ekonomik Topluluğu
AFL	: Amerikan Emek Federasyonu
AKÇT	: Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu
APEC SSN CBN	: APEC Sosyal Güvenlik Ağı Kapasitesi Geliştirme Ağı
APEC	: Asya Pasifik Ekonomik İşbirliği
AR-GE	: Araştırma Geliştirme
ASEAN	: Güney Doğu Asya Uluslar arası Birliği
BM	: Birleşmiş Milletler
BİT	: Bilgi ve İletişim Teknolojileri
BYKP	: Beş Yıllık Kalkınma Planı
CAD	: Bilgisayar Destekli Tasarım
CAM	: Bilgisayar Destekli Üretim

CC. OO	: İspanya İşçi Komisyonları Hareketi
CEFTA	: Merkez Avrupa Serbest Ticaret Bölgesi
CESCR	: Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi
CI	: Uluslar Arası İletişim Federasyonu
CIM	: Bilgisayarlı Bütünleştirilmiş Üretim
CIO	: Endüstri Örgütleri Kongresi
CNC	: Bilgisayar Sayısal Kontrollü
CIWA	: Kaliforniya Göçmen İşçiler Birliği
CWA	: Amerikan İletişim İşçileri
ÇUŞ	: Çok Uluslu Şirketler
DB	: Dünya Bankası
DTP	: Devlet Planlama Teşkilatı
DŞK	: Dünya Şirket Konseyleri
DTÖ	: Dünya Ticaret Örgütü
DVD	: Dijital Video Diski
DYY	: Doğrudan Yabancı Yatırım

EFTA	: Avrupa Serbest Ticaret Bölgesi
ESK	: Ekonomik ve Sosyal Konsey
ETUC	: Avrupa Sendikalar Konfederasyonu
FIET	: Uluslararası Ticaret Sekreterlik ve Profesyonel ve Teknik Çalışanlar Federasyonu
FTAA	: Amerikan Serbest Ticaret Anlaşması
GATS	: Hizmet Ticareti Genel Antlaşması
GATT	: Gümrük Tarifeleri Ticaret Genel Anlaşması
GM	: General Motor
GMB	: İngiliz Genel İşçi Sendikası
GÜ	: Gelişmiş Ülkeler
GOÜ	: Gelişmekte Olan Ülkeler
GSMH	: Gayri Safi Milli Hasıla
GSYİH	: Gayri Safi Yurt İçi Hasıla
G-7	: Yediler Grubu
G-10	: Onlar Grubu
G-20	: Yirmiler Grubu

HERE	: Las Vegas Otel ve Lokanta Çalışanları Sendikası
ICEF	: Uluslararası Kimya – Enerji ve Genel İşçi Sendikaları Federasyonu
ICFTU	: Uluslararası Hür Sendikalar Konfederasyonu
IGCPK	: Almanya Kimya Kağıt – Seramik İşçileri Sendikası
ILO	: Uluslararası Çalışma Örgütü
IMF	: Uluslararası Para Fonu
İK	: İnsan Kaynakları
İKY	: İnsan Kaynakları Yönetimi
KD	: Katma Değer
KDV	: Katma Değer Vergisi
KİT	: Kamu İktisadi Teşebbüsleri
MAI	: Çok Taraflı Yatırım Anlaşmaları
MEI	: Uluslararası Medya ve Eğlence Federasyonu
MERSOCUR	: Güney Afrika Ortak Pazarı
MIGA	: Çok Taraflı Yatırım Garantileme
MUF	: Uluslararası Maden İşçileri Federasyonu

NAFTA	: Kuzey Amerika Serbest Ticaret Antlaşması
OECD	: Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü
S	: Sayı
s	: Sayfa
SEIU	: Kaliforniya Hizmet Çalışanları Sendikası
STÖ	: Sivil Toplum Örgütleri
SYMZ	: Satın Alıcı Şirket Yönetiminde Mal Zincirleri
SYDTF	: Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Fonu
TRIBS	: Ticaretle Bağlantılı Fikri Mülkiyet Hakları Anlaşması
TKY	: Toplum Kalite Yönetimi
TUC	: İngiliz Sendikal Merkezi
TUAC	: Sendika Dayanışma komitesi
TZÜ	: Tam Zamanlı Üretim
UGT	: İspanya Genel İşçiler Örgütü
UNDP	: Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı
UNI	: Uluslararası Sendika Ağı
UNITE	: Amerikan Tekstil İşçileri Sendikası

UNICEF : Uluslararası Yardımlaşma Fonu

UMIF : Uluslar arası Metal İşçileri Federasyonu

GİRİŞ

Küreselleşmenin boyut ve kapsamının genişlemesiyle birlikte, insanların sosyal ihtiyaçlarının karşılanmasında ulus devletlerin yetersiz kalması, ÇUŞ'ların amaç ve hedeflerinin insanların beklentileriyle uyumsuz olması ve uluslararası örgütlerin yaptırım güçlerinin yetersiz ve henüz yeteri kadar organize olamaması sebebiyle küresel çapta insanların eğitim, sağlık, güvenlik vb. ihtiyaçlarının temini her geçen gün zorlaşmaktadır.

Bilgi iletişim teknolojileri ile internetin gelişmesi ve yaygınlaşmasıyla dünya tek pazar olmuş; hammadde ve sermaye serbest dolaşıma kavuşurken işgücü ulusal sınırlarda sıkışmıştır. İşsizliğin büyümesi, yoksulluğun artması, sosyal güvenliğin kapsadığı alanın daralması gibi nedenlerle toplumun sosyal güvenlik ihtiyacı artmıştır. Bu ihtiyacın karşılanmaması ise küresel boyutta anarşi ve terörün artmasına, kadın ve çocukların istismarına ve çevre sorunlarına sebep olmaktadır.

Bu çalışmada, sosyal politika alanındaki gelişmeler çerçevesinde gelecek için alınması gereken sosyal politika tedbirleri ve alternatifleri incelenmeye çalışılmıştır.

Bu kapsamda öncelikli olarak temel kavramlar ve gelişme süreci ele alınmıştır. Birinci bölümde temel değişimin başlangıcı olan küreselleşme incelenmiştir. Küreselleşme sürecinin oluşumuna neden olan ticari kapitalizm ve sanayi kapitalizmine değinilerek bu sürecin hızlanmasına etki eden siyasi faktörler, liberal politikalar ve teknolojik gelişmeler ele alınmıştır. Böylece yaşanan yeni ekonomik iklimin meydana çıkardığı bölgeselleşme, bloklaşmalar anlatılarak ÇUŞ'lerin nasıl bir etkin konuma geldiğinden bahsedilmiştir. Ekonomik, kültürel ve siyasi anlamda dünyanın bir bütüne doğru yaklaşma eğilimini ifade eden küreselleşme sürecinin belirginleşmesinde, bilgi ve iletişim teknolojilerinde yaşanan gelişmelerin etkisi anlatılmıştır. Ekonomik küreselleşme ve ağır rekabet koşulları sonucunda gerek dijital bölünme ve gerekse otomasyon sistemleriyle mevcut yapıdan dışlanan insanların küreselleşmenin nimetlerinden adil yararlanamadığı görülmüştür. ÇUŞ'lerin faaliyet alanının

genişlemesi, sermayenin serbest dolaşımı ve uluslararası ticaretin önemli bir aktörü haline gelmeleri anlatılmıştır.

İkinci bölümde genel olarak sosyal politika kavramının ortaya çıkışı ve küreselleşme sürecinin yaşadığı dönüşüm anlatılmıştır. Liberalizmin doğuşuyla birlikte emek, hammadde ve sermayenin fiyatlarının tamamen özgür bir piyasaya bırakılmasıyla oluşan sosyal politika ihtiyaçlarının nasıl giderilmeye çalışıldığı açıklanmıştır. 1929 Ekonomik Buhranı ile İkinci Dünya Savaşı sonrası etkinliğini yitiren liberalizm yerini Keynesyen politikalara bırakmıştır. Böylece kimi ülkelerde benimsenen refah devleti uygulamalarıyla birlikte, sosyal politika daha geniş bir anlam kazanmıştır. Küreselleşmenin gelişmesi, Keynesyen politikalarının çöküşü ve Neoliberal politikaların işlerlik kazanması ile sosyal politikanın geçirdiği evrim anlatılmıştır. Sosyal politikaların temel unsurları olan sosyal güvenlik kurumlarına, sendikalara, sivil toplum örgütlerine değinilerek dünyadaki farklı sosyal politika yaklaşımları örneklerle izah edilmiştir.

Üçüncü ve son bölümde ise, küreselleşmenin sosyal politikalar üzerindeki etkileri ve sebep olduğu temel değişimler incelenmiştir. Bu bağlamda ulus devletinin özelleştirme uygulamalarına, yerelleşme çabalarına değinilerek refah devleti olarak sosyal politika alanında yaşadığı mali krizi atlatma çabalarına değinilmiştir. Sendikaların gerilemesiyle başlayan ve ortaya işsizlik sorununun çıkmasıyla devam eden; artan rekabet sonucunda ortaya çıkan bilgi teknolojilerinden en fazla etkilenen insan kaynaklarının yeni arayışlar içine girdiği ve hizmet sınıfının öneminin arttığı ortaya koyulmaya çalışılmıştır. Böylece küreselleşmenin emek arz ve talebi açısından işgücü piyasalarını nasıl etkilediği gösterilmiştir. Sendikalaşma boyutunda gerileyen sendikaların, kendilerine çıkış yolu olarak ulusal ve uluslararası düzeyde nasıl bir yapılanmaya gitmek zorunda kaldığı örnek modellerle anlatılmıştır.

Artık yeni sosyal politika anlayışlarının geliştirilmesi gerektiği düşünülerek mevcut aktörlere yeni görevler atfedilmiştir. Ulus devletler için yeni sosyal politika alternatifleri sunulurken uluslararası sosyal politikanın zorunluluğu izah edilmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

KÜRESELLEŞME KAVRAMI VE YENİ DÜNYA SİSTEMİ

1.1. KÜRESELLEŞME KAVRAMI

1.1.1. Küreselleşme Kavramı ve Tanımlar

Küreselleşme kavramı konusunda üzerinde hemfikir olunan bir tanım yoktur. Her şeyi etkilediği ortada olan bu kavramla ilgili olarak bir tanım yapılamamasında muhakkak ki onun karmaşık, çok yönlü ve dinamik bir süreç oluşunun etkisi vardır. Ancak tanımların çoğalmasında tanım yapılırken ana unsurdan çok, ana unsurun etkilediği alanlar üzerinde durulduğundan tanımlar çoğalmakta ve ortak bir nokta yakalanması zorlaşmaktadır. Küreselleşmenin etkilerinin ekonomiden siyasete kadar geniş bir yelpazede yer alması, sonuçlarından hareketle yapılan tanımların çeşitlenmesine yol açmaktadır.

Taylor ve Flint'e göre bu küreselleşme analizleri sekiz farklı boyutu dile getirmektedir:¹

Ekonomik Küreselleşme: Çok uluslu firmaların dünyanın her yerinden sermaye ve emek kullanan yeni 'küresel emek sistemleri'ne geçmesi;

Siyasal Küreselleşme: 'Serbest pazar ekonomisi', kamu harcamalarının kısılması, özelleştirme vb. öngören 'neo-liberal' politikaların tüm dünyaya yayılması;

Sosyal Küreselleşme: 'Dünya toplumu' fikrinin yaygınlaşması, uluslararası sivil toplum hareketlerinin yaygınlaştığının düşünülmesi;

¹ P, J, Taylor ve C, Flint: **Political Geography: World-economy, Nation-state and Locality**, (London: Prentice Hall, 2000), 2-4 Burak Ülman, "Uzun Süreçte Küreselleşme: Bir Sihirli Kavramı Tarihteki Yerine Koyma Denemesi", <http://www.stratejik.yildiz.tr/küresel.html> Çevirim İçi: 03.06.2007.

Teknolojik Küreselleşme: Başta internet olmak üzere ‘bilişim teknolojileri’ nin yaygınlaşması;

Finansal Küreselleşme: ‘Dünya sermaye piyasaları’ nın artan karşılıklı bağımlılıkları ve ortaklıklar kurmaları;

Coğrafi Küreselleşme: Artan iletişim ve ulaşım imkânlarıyla oluşan ‘sınırsız Dünya’ fikri;

Kültürel Küreselleşme: Başta Amerikan olmak üzere batılı kültürel değerlerin egemenliğinde tek boyutlu bir ‘dünya kültürü’ nün oluşması ve ‘küresel ürünlerin tüketilmesi’;

Ekolojik Küreselleşme: Sınır tanımayan ‘küresel çevreyle ilgili sorunların ortaya çıkışı ve ortak eylem planı gerektirmeleridir.

“Küresel” kavramının ilk olarak literatüre girmesi, Marshall Meluhan’ın “Komünikasyonda Patlamalar (1960)” adlı kitabında, “Global Köy” terimini ifade etmesi sonucunda mümkün olmuştur. 1980’lere doğru Amerika Birleşik Devletleri’ nin (ABD) önemli okullarında kullanılmaya başlanan küresel kavramı, günümüzde sıkça duyduğumuz küreselleşme sözcüğüne temel teşkil etmiştir.² Küresellik-küreselleşme ilişkisinde Marshall, küreselliğin yani bir anlayış anlamında dünyanın tek bir yer olarak belirlenmesi ve küreselleşmenin de bu çerçevede, dünyanın bir bütün olarak somut biçimde yapılanması olarak fikir beyan etmiştir.³

Küreselleşme sözcük anlamı itibariyle, işgücünün, bilginin, sermayenin, mal ve hizmetlerin, teknolojinin, kültürün, hayat tarzlarının, siyasal kural ve kurumların vb. mümkün olabildiğince sınır tanımadan yeryüzünde dolaşmasıdır. Ancak küreselleşme kavramını sadece sözcük anlamıyla ifade etmek eksik bir anlatım olacaktır. Çünkü zaman içinde bu dolaşımın yanına bütünleşme ve karşılıklı bağımlılık kavramlarını da

² Mürteza Hasanoğlu, “Küreselleşmenin devlet yönetimine etkileri”, *Sştay dergisi* sayı: 43, yıl: S.72

³ Gordon Marshall, “ sosyoloji sözlüğü”, (Çev: Osman Akınha & Derya Kömürçü), *bilim ve sanat yayımları*, Ankara 1999 s. 499’ dan Aktaran Ceyda Ilgaz, “Küreselleşme ve 1980 Sonrası Türk Basınına ve Toplumuna Yansımaları”, İstanbul, 2000, s. 3,

içinde barındırmıştır. Bununla birlikte, temel anlamda ekonomik, siyasal ve sosyo kültürel boyutları olan küreselleşme-Erdoğan⁴, hukuki, teknolojik ve askeri boyutlarını da ilave etmektedir. Bu boyutlarının hem etken hem de edilgen konuma sahip olmaları, yani birbirine bağlı olmaları dolayısıyla, birbirlerini etkileme ve birbirinden etkilenebilme niteliklerinden dolayı oldukça karmaşık bir kavramdır. Aynı zamanda çelişkili gözükten konumlar arz etmektedir. Örneğin küreselleşme, bir yandan dünya çerçevesinde siyasal bir bütünleşme anlamına gelmesine rağmen, bir yandan da yerelleşme olaylarının da tetikleyicisi olarak görünmektedir. Küreselleşme bir yandan özgürlük ve refah sağlayarak insanların mutluluğa kavuşmalarını hızlandırıcı çerçevede kullanırken, diğer yandan yoksulluk içinde kıvranan insanların sayısının da azalmayıp aksine, artması yönünde bir konum aldığı söylenmektedir. Dolayısıyla da, küreselleşme ile ilgili olarak farklı yaklaşımlar ve tanımlar oluşturulduğundan henüz bir görüş birliğine ulaşılamamıştır. Bu bağlamda 1990'ların başlarında oluşan üç yaklaşım vardır.

Bu yaklaşımlar, küreselciler (globalistler), kuşkucular ve dönüşümcülerdir. Burada küreselcilere göre küresel bir çağ başlamıştır. Bu çerçevede eski döneme ait yapılar yerini yenilere bırakacaktır. Yani ulus devlet zayıflayıp, aşınacak hatta yok olacak yerine küresel yönetim ve küresel sivil toplum hakim unsur olacaktır. Küreselleşmenin işlevsel gücünü de küresel kapitalizm ve teknoloji oluşturacaktır. Bu⁵ noktada küreselcilikle, küreselleşme birbirine karıştırılmakta olduğu ileri sürmek yanlış olmayacaktır. Bu suretle günümüzdeki küreselleşme anlayışı aslında küreselciliktir denilebilir. Küreselcilik ise yeni liberalizmin ideolojisinin günümüzde aldığı isimdir. Bu sayede küreselleşmenin sadece ekonomik boyutuna ağırlık vermekte olup batı tarafından organize edilmekte olduğu ifade edilmektedir.

İkinci bir yaklaşım ise kuşkuculardır. Bu yaklaşıma göre küreselleşme yeni bir olgu değildir. Ulusal hükümetler uluslararasılaşmanın edilgen mağdurları değildir. Uluslararasılaşma ile küreselleşme, kapitalizmin mantığı çerçevesinde dünyada ekonomik olarak sömürgeci bir yapıda olacaktır. Dünyada bölgeselleşme eğilimlerinin olması da, onlara göre, küreselleşme sürecinde bir bütünleşmenin olmayacağına

⁴ Mustafa Erdoğan, “Siyaset Hukuk Perspektifine Küreselleşme” **Siyasi, Ekonomik ve Kültürel Boyutlarıyla Küreselleşme**, İstanbul: Ufuk Kitapları, 2002, a.g.e, s.27

⁵ D, Held ve Diğ, **Global Transformations: Politics Economics and Cumtures**. Cambridge: Policy Pres. 1999'dan Aktaran Şengül Hablemitoğlu, **Küreselleşme: Düşlerden Gerçeklere**, İstanbul: Toplumsal Dönüşüm yayınları, 2004, s.24–25

işarettir. Bunun sonucunda farklı kültürler, farklı uygarlıklar, farklı bölgeler arasında farklılıklar oluşacak ve bunlar yeni çatışmalara neden olacaktır.⁶

Üçüncü yaklaşım olan dönüşümcüler bu iki yaklaşımın ortasında bulunmaktadır. Bu grup, küreselleşmeyi, modern toplumları ve dünya düzenini yeniden şekillendiren hızlı, sosyal ve ekonomik değişimlerin arkasındaki ana siyasal güç olarak görmektedir. Bu dönemde daha önce hiç görülmemiş bir karşılıklı bağımlılık ile derin bir küreselleşme olmaktadır. Ayrıca ulus devletler yıkılmayıp, işlevleri değiştirecektir.

Bunlara ilave edilebilecek bir yaklaşım ise de teknolojik gelişmeleri esas alıp, küreselleşmeyi teknolojik gelişmelerin bir sonucu olarak gören ‘teknoloji gerçekçi grubudur’. Bu gruba göre herhangi bir yerlerde oluşan teknoloji, gerek iletişim alanında gerek üretim, gerekse de finans alanında daha önce hayal dahi edilemeyen büyük kolaylıklar oluşturmuştur. Ancak burada gözden kaçırılan bir nokta vardır. Teknoloji kendi başına bir yerlerde oluşmuş madde değildir. Teknolojinin icat edene göre bir yönü, bir kullanım amacı vardır. Bu açıdan teknoloji tarafsız değildir ve olmayacaktır.⁷

William Greider’e göre küreselleşme süper çalışan bir makinedir. Bu makineler büyük ve hareketli olmasının yanında çok karmaşık ve çok güçlüdür. Makinenin hareketliliği sınırları önemsememekle birlikte, bu makinenin hızını ve yönünü kontrol eden bir iç dinamiği veya direksiyonu yoktur. Bu makine ise küresel kapitalizmdir.⁸

Bir süreç olarak küreselleşmeye baktığımızda küreselleşmenin temellerinin oldukça eski dönemlere dayandığını görebilmekteyiz. Özellikle bugünkü anlamda küreselleşme, ticaretin gelişmesi ve paranın kullanımı ile orta çağdan başlamış olmakla birlikte İstanbul’un Fethi’nden sonra hızlanan coğrafi keşiflere kadar gitmektedir.(1450–1870) Bu dönemde, ulusal devleti güçlendirecek olan kolonilerin kurulması, Batı’nın siyasal, kültürel ticari ve askeri etkisinin yayılmasıyla, sömürge

⁶ Veysel Bozkurt; “**Küreselleşme: Kavram, Gelişim ve Yaklaşımlar**”, **İşgüç Dergisi**, C:2, S:1 Y:2000 http://www.isguc.org/arc_view.php?ex=87 Çevirim İçi: 25.04.2007.

⁷ Meryem Koray, “**Küreselleşme Süreci ve Ulus Devlet, Ekonomi, Siyaset Tartışmaları**”, http://www.geocities.com/yildizsam/makale1.htm#_ftnref2 S.2, Çevirim İçi: 25.04.2007

⁸Ersan Öz, “**Globalleşme Nedir?**” **Dış Ticaret Dergisi**, 2001, http://www.ceterisparibus.net/arsiv/e_oz2.doc s.3,Çevirim İçi:25.04.2007

imparatorlukları kurulmuştur⁹. Bunu izleyen dönemde İngiltere'nin bir yandan çitleme hareketleriyle bir yandan da buharlı makineleri kullanması ile kapitalist olarak hâkimiyetini 2. Dünya Savaşı sonuna kadar sürecek hegomonik güce sahip olarak devam ettirmesi, ikinci küreselleşme sürecine(1870–1945) işaret etmektedir. ¹⁰Üçüncü küreselleşme döneminde (1945–1960) ise, ABD'nin İngiltere'den hegomonik güç olma konumunu devralması ve bunu sürdürebilmesi anlamında kapitalizmin dünya sistemi olmasının sağlanması çerçevesinde 1944 yılında Bretton Woods Anlaşması ile para sermayenin uluslararası hareketliliğini düzenlemek üzere Uluslararası Para Fonu ,(IMF) yatırımların uluslararası dağılımını düzenlemek için uluslararası imar ve Kalkınma Bankası (IBDR) ileride Dünya Bankası dönüşmüştür- gibi kuruluşların yanında, malların uluslararası dolaşımını sağlayan yeni bir ticaret sisteminin işlerliğe konulması için Gümrük Tarifeleri Ticaret Genel Anlaşması (GATT) Dünya Ticaret Örgütüne dönüştürülmüştür, oluşturulmuştur.¹¹ Küreselleşmenin dördüncü aşaması ise (1970-...), kritik bir olay olarak mikro elektronik teknolojideki gelişmelerin baş göstermesi ve Japonya'nın bu yolla dünya piyasalarını ele geçirmelerine neden olmuştur. Bunun sonucunda merkez ülkelerin neoliberal politikaları hayata geçirilmesi söz konusu olmuştur. Ayrıca sosyalist bloğunda 1991 yılında yıkılması da kapitalizmin küreselleşmesi anlamında çok önemli bir engelin kalktığının habercisi olmuştur.

Ekonomistler arasında küreselleşme, mal ve hizmetlerin sınır ötesi hareketliliğini sağlamak ve kolaylaştırmak için yasal engellerin azaltılması olarak düşünülür. Başka bir ifadeyle ülkeler arasındaki ekonomik sınırların etkisini kaybederek, mal ve hizmet, insan trafiğinin daha canlı bir konuma ulaştığı bir ortamdır. Bu aynı zamanda küreselleşmenin nicel yönünü oluşturmaktadır.¹²

Bir başka tanıma göre küreselleşme, uluslararasılaşmanın getirdiği ve bütünleşmeye dayalı bütünleşmeyi zorunlu kılan bir süreç ve hedef olarak uluslar üstü işletme kanalları vasıtasıyla zenginliklerin çıkarıldığı ve yeniden değerlendirildiği,

⁹ Süleyman Yaman, “Küreselleşme” 2001, <http://w3.gazi.edu.tr/web/syaman/kuresellesme2.htm> S.7, Çevirim İçi:26.04.2007

¹⁰ Tevfik Güran, **İktisat Tarihi**, İstanbul: Acar Matbaacılık, a.g.e,s. 117, 1999

¹¹ Mehmet Türkay, “Uluslararası Sistemde Entegrasyon Süreci Olarak Kalkınma” **Kalkınma Ekonomisi Ders Notları**, İstanbul, 2003, s.14–15.

¹² Mustafa Acar, “**Ekonomik, Siyasal ve Sosyal Kültürel Boyutlarıyla Küreselleşme: Tehdit mi Fırsat mı?**”, **Liberal Düşünce Dergisi**, S:25-26 18.05.2007

üretildiği ve tüketildiği, tam serbest rekabet esasına dayalı bir sistem olarak tanımlanmıştır.¹³

Aktan¹⁴ ise, dünyanın bir değişim trendine girdiğini söylemekte ve bunun sonucunda sosyo kültürel, teknolojik, organizasyonel, demografik, ekolojik, siyasal ve ekonomik değişimler olduğunu belirtmektedir. Ticaret, sermaye hareketleriyle, bilim ve teknoloji alanındaki gelişmelerin transnasyonel bir biçim alması olarak tanımladığı küreselleşmeyi ekonomik değişme içine almıştır.

OECD de aynı şekilde küreselleşmeyi tanımlarken üç faktörden bahsetmektedir. Birincisi Çok Uluslu Şirketler (ÇUŞ) gibi güçlü ve yeni aktörlerin sahneye girişi, ikincisi, bilgisayar teknolojisinin iletişim ve enformasyon alanındaki hızlı yayılımı, üçüncüsü de ülkelerin çoğunda kuralsızlaştırma politikalarının benimsenmesidir.¹⁵

Trift'e göre küreselleşme kavramı 5 süreçte ifade edilebilir.¹⁶

- ✓ Kredi araçlarının temini, dağıtımı ve kullanımda gittikçe artan merkezileşme ve buna bağlı olarak finansmanın üretim üzerindeki hâkimiyeti'nin artması.
- ✓ Bilgi yapısının ve uzmanlık sistemlerinin öneminin artması
- ✓ Küresel oligopollerin gittikçe artan önemi
- ✓ Ulus ötesi bir işadamları sınıfının ortaya çıkması
- ✓ Ulus devletin gücünün küreselleşmesi ve uluslar ötesi bir ekonomik diplomasisinin ortaya çıkması

Küreselleşme kavramı, yeryüzü medeniyetlerinin ve ekonomilerinin kendi niteliklerini ve çıkarlarını koruyacak biçimde, bireysel ve toplumsal refahları yükseltmek amacıyla bir araya geldikleri görüntüsünü yaratmaktadır. Bununla birlikte, küreselleşme olgusu ile yaşanan gerçekliğin aynı olmadığı belirtilmektedir.

¹³ Latif , **Dünyada Globalleşme ve AT Sanayi Politikası**, İstanbul: İKV Yayınları, 1992'den aktaran Nilüfer Bozkurt, "**Globalleşme ve Devlet**", **İktisat Dergisi**, İFMC Yayınları S:382, 1998, s.47.

¹⁴ C, Can Aktan, **Toplumsal Dönüşüm ve Türkiye**, İstanbul: Milliyet Yayınları 1999, s.18-20

¹⁵ H, Emre Bağçe, "**Küreselleşme, Devlet ve Demokrasi**", **Amme İdaresi Dergisi**, S.32,1999, s.9'dan aktaran Hasanoğlu, a.g.e,s.70

¹⁶ Jürgen Friedrichs. "**Globalisierung-Begriff und Grundlegende Annahmen**", **Aus Politik und Zeitgeschichte**, 1997, s. 3'den aktaran Kadir Koçdemir, "**Küreselleşme: Koordinatları Okumak**" İstanbul, Ötüken Yayınları, 2002, s.253.

Küreselleşme sözcüğünde, gerçekten yaşanan durum, merkez sermayenin sıkışan kar hadlerini yükseltebilmek amacıyla, kendisine Pazar payı oluşturabilmek için yeryüzüne yayılmasıdır¹⁷. Bu çerçevede küreselleşmenin aslında küresel kapitalizmi, neoliberal ideoloji yoluyla hegomonik gücünü sağlama girişimi olduğunu söylemek doğru olacaktır.

1.1.2.Tarihsel Süreçte Ticari Kapitalizm ve Küreselleşme

Küreselleşmeye dair tarihi bir yolculuk yapılırsa, başlangıç istasyonu 16. yüzyıl olacaktır. Küreselleşme süreci, ekonomik olarak 500 yıl öncesine sermaye hareketlerinin dünya ölçeğinde başladığı tarih olan 16. yüzyıl ve merkantilizm ile başlatılabilir. Kavramın kullanılır olması bir yana, küreselleşmenin toplumun diğer alanlarında etkisini hissettirmesi 1970'ler sonrasında mümkün olabilmıştır.¹⁸

Kapitalizmin ilk formu olan ticari kapitalizm, 16. ve 18. yüzyıllar arasında Batı Avrupa'da kendini gösteren yeni bir toplumsal düzendir.¹⁹ 16. yüzyıl Batı Avrupa'da, iç ve dış ticaretin genişleyip yaygınlaştığı, değişimin (ticaret) üretim (sanayi) üzerinde egemen olduğu, Avrupa piyasasının dünya piyasalarını şekil edinerek genişlediği bir diğer ifade ile uluslararası ekonominin oluştuğu bir dönemdir.²⁰

Kabul edilen biçimi ile kapitalist sistem, mali-ticari veya merkantilist biçimde 15. yüzyıl sonundan itibaren gelişmeye başlamıştır. Ticari kapitalizmin neden Avrupa'da başladığı ya da coğrafi keşiflerin, 15. yüzyıl teknik buluşlarının, zenginlikle ilgili zihniyet değişiminin, ticari kapitalizmin oluşması üzerindeki etkilerini ortaya koymak bu çalışmanın sınırlarını aşmaktadır.

Burada mevcut yapının neden kapitalizm olarak nitelendirildiği sorusu bizi kapitalizmin temel özelliklerinden birine götürmektedir. Önemli ticaret yollarının

¹⁷İzzettin Önder, “Küreselleşme ve Ulusal Ekonomiler Açısından Egemenlik Sorunu”, <http://www.stratejik.yildiz.edu.tr/makale3.htm> Çevirim İçi: 15.04.2007 s.1.

¹⁸ Richard Grant ve John Rennie Short: “Globalization: An Introduction”, **Globalization and The Margins** (New York, 2002), a.g.e,s. 8-10,

¹⁹ Gencay Şaylan: Değişim Küreselleşme ve Devletin Yeni İşlevi (Ankara: İmge Kitabevi, 1995), s. 18,

²⁰ İşaya Üşür: “Paranın Miktarı Teorisinin Tarihsel Sınırlılığı Üzerine ya da 16. yy Fiyat Devrimi”, Cem ALPAR'ın Anısına Armağan (Ankara: TEK Yayını, 2002), s. 109

Osmanlı hâkimiyetine girmesi, zenginlik arayışının da güdeleyiciliği ile coğrafi keşifleri tetiklemiştir. Değerli madenlerle zenginleşen tüccarlar, zanaat atölyelerini satın almaya başlamışlar; üretilen malları da ihraç ederek ticareti, ekonominin merkezi haline getirmişlerdir. Bu süreç iki olguyu gündeme getirmektedir;

- ✓ Özellikle zanaat üretiminin yerini ücretli üretime bırakması, “meta” üretimini gündeme getirmiştir. Üretici tarafından tüketilmek ya da kullanılmak amacıyla değil de pazarda mübadele amacıyla mal ya da hizmet üretilir olmuştur. İnsanlık tarihinde bir ekonomik alan ayrıştırmasının da başlangıcı sayılabilecek bu kapitalist süreç ve meta üretimi için Polanyi²¹ kitabında ayrıntılı değerlendirmeler yapmıştır.
- ✓ Ekonomik bir faaliyet olarak, keşfedilmemiş yerlerden elde edilen değerli madenler üzerinden yapılan ticaret ise, meta üretimi ile beliren sürece uluslararası ticari bir boyut da kazandırmıştır. Bu dönemde ekonomik yapının merkezinde ticaret yer almaktadır.

Ticari kapitalizm, “merkantilizm” öğretisi ile tutarlı bir düşünce demeti oluşturarak ve onunla bütünleşerek var olmuştur. 16. ve 18. yüzyılda hâkim iktisadi sistemi anlamak adına incelenen yapıya teori ve pratik ayrıştırmasından hareketle bakılırsa, ticari kapitalizmin uygulama alanı, merkantilist felsefenin ise doktrin (teori) olduğu görülebilecektir.²²

16. yüzyılda merkantilizm olarak da bilinen ticari kapitalizmin temel özelliği ülkelerin geleceğinin belirlenmesinde temel öncül olan zenginliğin ölçütünün, sahip olunan değerli madenler olmasıdır. Dünya üzerinde değerli madenler, belirli ve sınırlı ölçülerde vardır. Miktarı belli olan değerli madenlere sahip olmanın yolu ise (koloniler hariç) ticaret yapmaktan geçmektedir. Ancak ticaretten bol miktarda değerli maden elde etmenin yolu çok satmak, karşılığında az satın almaktır. Diğer bir ifadeyle ihracatı artırmak, ithalatı mümkün olabildiğince kıstırmaktır. 16. asırdan 17. asrın sonlarına kadar dünyada hâkim olan uluslararası ticaretin temel amacı, ülkelerin zenginlik kaynağının,

²¹ Karl Polanyi: **Büyük Dönüşüm**, Çev, Ayşe Buğra (İstanbul: İletişim Yayınları, 2003).

²² Beşir Hamitoğulları: **Çağdaş İktisadi Sistemler** (Ankara, 1978), a.g.e,s. 43–77

ekonomik ve siyasi güçlerinin temeli olarak değerli maden stokunu artırmak; bu amaçla da dünya ticaretinden daha fazla pay almaktır.²³ Bu dönemde dünya ekonomisinin merkezi Batı Avrupa ve özellikle İngiltere'dir. Diğer çoğu ülke, bu ülkelerin sömürgeleri durumundadır. Coğrafi keşiflerle hareketlenen uluslararası ticaretin ilk modeli, merkantilizm bir diğer ifade ile ticari kapitalizm ve buna uygun sermaye birikimi şeklinde gelişmiştir.²⁴

Ticari kapitalizmin hâkim olduğu 200 yıllık süreç ulus devletin ve modern devletin de oluşumuna katkı da bulunmuştur. İhracat ve ithalatı ülke çıkarlarına göre kontrol etme isteği, ülkelerin sınırlarının belirlenmesi gereğini ortaya çıkarmıştır. Oluşmaya başlayan ulus devletler, ticaretten kazanan taraf olmak için her türlü korumacı ekonomik önlemleri ve askeri düzenlemeleri yapmışlardır. Bu durum ticari kapitalizme müdahaleci ya da kuralcı bir yön de kazandırmıştır: Merkantilist öğretilerde birey çıkarları yerine devlet çıkarları araştırılmış; bir devletin kazancının diğerine rağmen oluşması ise uluslararası işbirliği yerine çatışma ve savaşı koymuştur.²⁵

Meta üretimi ve ticaret temelinde bütünleşmeye çalışan ekonomik yapı önünde, ulusal çıkarları korumak adına uygulama alanı bulan korumacı politikalar, ticari kapitalizmin esasını oluşturan “ticaretin sürekliliği”nin zedelenmesine neden olmuştur. Ulusal çıkarlarını gözetmek için korumacı politikalar uygulayan devletler arasında, bir süre sonra, uluslararası ticaretin sınırlı düzeyde yapılması ya da hiç yapılamaması kaçınılmaz olmuştur. Bir ekonomi politikası olarak kapitalizmin sadece iç piyasaların değil, ticaretin muhatabının da (diğer ülkelerin de) etkinliğini gerektirmesi, kapitalizmin dünya sahnesine çıktığı ilk andan itibaren bir dünya sistemi olma özelliğine sahip olduğunu ortaya koymaktadır.²⁶ Dolayısıyla piyasa sisteminin ana unsuru olarak meta üretiminin başlaması, uluslararası ticaretin bu yüzyılda bir ekonomi politikası haline gelmesi ve bütün ülkelerin etkinliğini gerektirmesi, küreselleşmenin başlangıcı olarak bu tarihe işaret etmektedir.

²³ Halil Seyitoğlu: **Uluslararası İktisat** (İstanbul: Güzem Yayınları, 2001), **a.g.e.**, s. 15,

²⁴ Gencay Şaylan: **a.g.e.**, s. 23.

²⁵ Beşir Hamitoğulları: **a.g.e.**, 56-57; Halil Seyitoğlu: **a.g.e.**, s. 16-17.

²⁶ Gencay Şaylan: **a.g.e.**, s. 23-45.

1.1.3. Küreselleşme ve Sanayi Kapitalizmi

“Dünya Sistemi Kuramı”,²⁷ küresel bir dünyanın varlığına vurguda bulunmaktadır. Geçtiğimiz 500 yıl içinde ülkeler arasında etkileşimi belirleyen ana güçler, ticaretin gelişip yayılması ve sanayi kapitalizmi olmuştur.²⁸ Kapitalizmin çevrildiği yeni bir yapı olarak sanayi kapitalizmi, gelişmekte olan bir sistemin, bir öncekine oranla daha olgunlaşmış ve daha farklı bir yapısal aşamasını ifade eden halidir. Ticari kapitalizmin sanayi kapitalizmine doğru gelişmesinde hangi unsurlar etkili olmuştur? Bu sorunun cevabı kabaca şu iki kavramda saklıdır:

Liberal öğretisi ve sanayi devrimi. Liberal öğretisi ve sanayi devrimi arasındaki eş zamanlılık dikkat çekicidir. Hatta “Liberalizmin, bir ekonomi düşüncesi olarak sanayi devriminin çıkarlarını yansıttığı ileri sürülebilir.”²⁹ Bu iki değişim aktörü arasında bir öncelik sonralık ilişkisi aramaktan öte, her ikisinin de birbirini tamamladığını ya da aralarındaki ilişkiyi görmek daha doğru olacaktır.

Merkantilist düşüncenin getirisi olarak korumacı politikaların bütün ülkelere uygulanması, uluslararası ticaret önünde büyük bir engel oluşturmuştur. Sanayi kapitalizminde temel sorun ‘pazar’dır. İthalatın değerli madenlerin elden çıkmaması için azaltılması ve bunu her ülkenin uygulaması, pazarı önemseyen yeni modelin öngörülleri ile çatışmış ve sonuçta değişim kaçınılmaz olmuştur.

Merkantilizme özellikle politik iktisadın babası A. Smith tarafından getirilen yoğun eleştiriler, liberal doktrinin de oluşmasına zemin hazırlamıştır. Smith’e göre merkantilist müdahalelerin ve düzenlemelerin amacı imalat sanayini geliştirmektir ancak merkantilistlerin yaptıkları imalatı geliştirmek değil; komşu ülkeleri zayıflatarak bir avantaj elde etmektir.

²⁷ I, Wallerstein’a ait olan ‘Dünya Sistemi Kuramı’nda müdahillerinin (site devletler, ulus Devletler hatta imparatorluklar) ekonomik ilişkilerle birbirlerine bağlı oldukları çok uluslu, Hiyerarşik ama siyaseten birleşik olmayan ekonomik bir alan yapılanması ifade edilmektedir,

²⁸ I, Wallerstein: The Rise and Future Demise of the World Capitalist System: Concepts for Comparative Analysis. In Introduction to the Sociology of “Developing Societies”, (New York: Monthly Review Pres), 29–53 ve E, R, WOLF: Types of Latin American Anthropologist57; 452 Conrad Phillip KOTTAK: a.g.e,s , 359,

²⁹ Gencay Şaylan: Değişim Küresel eşme ve Devletin Yeni İşlevi (Ankara: İmge Kitabevi, 1995), s. 27; Beşir Hamitoğulları: Çağdaş İktisadi Sistemler (Ankara, 1978).

Sanayi kapitalizmi Smith'in çalışmalarıyla teorik uygulamasını, muazzam bir hızla kurulmaya başlayan büyük üretim birimleri yani fabrikalarla da pratik uygulamasını bulmuştur. Sanayi kapitalizminin ruhu olarak iktisadi liberalizmin temel özelliği, uluslararası ticareti, sistemin merkezine koymasıdır. Ancak yeni modelin ticari kapitalizmden farkı; uluslararası ticaretin sıfır toplamlı olmadığını ortaya koyarak, uluslararası ticarete atfedilen yeni değerdir. Artık zenginliğin ölçütü değerli madenler değildir. Bir ölke zengin olmak istiyorsa (değerli madenleri elinde tutmak amacıyla ticareti önleyici kurallar getirmek yerine) en iyi ürettiği malı üreterek bunu ihraç etmeli, üretemediği ya da daha az verimle ürettiği ürünleri ise ithal etmelidir. Bir diğer ifade ile bir ölke diğer ölkelere göre hangi malları düşük maliyetle üretiyorsa, o malların üretiminde uzmanlaşmalı, bunları ihraç etmeli; pahalıya üreteceklerini ise diğer ölkelerden ithal etmelidir. Bu durumda, ticaretten bütün ölkelere karlı çıkabilecektir. Ticaret yapılırken dışarıdan bir müdahaleye gerek yoktur. Çünkü görünmez bir el piyasada denge sağlayacaktır. Devlet ekonomiye müdahale etmemelidir. Ekonomik birimler rasyonel davranacak; rasyonel davranışlar rasyonel toplumu üretecektir.

1776 buhar makinesinin icadıyla başlayan sanayi devrimi, toplumsal yapıyı değiştirecek bir dizi yeniliği de beraberinde getirmiştir. 200 yıllık süreci sona erdiren, ticari kapitalizmin sanayi kapitalizmine dönüşmesinde etkili olan bir diğer unsur "teknolojik bir devrim" olmasıdır.

İnsan ve hayvan enerjisinin yerini buhar makinesinin icadıyla organik enerji almış; sanayi devrimi olarak nitelendirdiğimiz bu yenilik, ticari kapitalizmin sanayi kapitalizmine dönüşmesine neden olmuştur.³⁰ Bu bir dönüşümdür çünkü farklı üretim biçimleri, farklı bölüşüm biçimlerini, bu da farklı toplumsal ilişkileri üretmiştir.

Sanayileşme süreci ile makine gücünün kullanılabilir olması üretimdeki artışı kaçınılmaz kılmıştır. Dünya enerji üretimindeki artış, doğal olarak üretim ve tüketim mallarının üretimini de tetikleymiştir.

³⁰ Bozkurt Güvenç: a.g.e,s , 181–202.

Tablo 1.1: Dünya Enerji Üretiminde Yüzyıllık Artış

	(A) Kömür	(B) Linyit (Milyon)	(C) Petrol	(D) Doğalgaz (Milyar)	(E) Hidroelektrik (Milyon)	A+B+C+D+E Toplam (Milyar megavat)
1960	1809	874	1073	469	689	35.5
1940	1363	158	300	82	193	15,9
1920	1193	72	100	24	64	11,3
1900	701	23	21	7	16	6,1
1880	314	6	4	---	11	2,6
1860	132	---	---	---	6	1,1

Kaynak: Carlo M. Cipolla: Dünya Ekonomi Tarihi, Çev. Ahmet ANGIN (İstanbul, 1967), s. 36.

Tablo 1.2: Üretim ve Tüketim Mallarının Çoğalması (1860–1913)

Yıllar	1860	1870	1880	1890	1900	1910	1913
Üretim malları	11	18	31	50	75	100	110
Tüketim malları	25	32	45	61	80	98	106

Kaynak: Beşir HAMİTOĞULLARI: a.g.e. 198.

Yapılan bol miktardaki üretim, klasik liberal politikalarla da desteklenmiştir. Öyle ki “bırakınız diledikleri gibi üretsinsinler”, bırakınız diledikleri gibi satsınsınlar” ilkesini getiren Laissez Faire’izm uygulama alanı bulmuş;³¹ üretilen her malın kendi piyasasını yaratacağı ilkesine dayanan Say’ın “Mahreçler Yasası” gibi yasalarla da bol miktarda yapılan üretimler desteklenmiştir. Çünkü Smith’in de belirttiği gibi bir ülkenin toplam üretimi, o ülkenin tüketimini karşılamakta ve aynı zamanda kullanılmayacak bir fazla oluşturacak olursa; fazla üretim diğer ülkelere yönlendirilecektir. Oluşan arz fazlası, diğer ülkelerdeki arz eksikliği ile dengelenecektir.

Söz konusu yeni aşamada sanayileşme süreci, makineleri devreye soktuğu için üretimin metodunu ve verimini olumlu yönde değiştirmiştir. Uluslararası ticaret anlayışı ise ülkelerin zengin olmalarının tek yolu olarak kabul görmüştür. O halde sanayi kapitalizminin merkezinde piyasaya yapılan üretim (meta üretimi) ve üretimin tüketime dönüşmesi aşamasında ise yine uluslararası ticaret öne çıkmaktadır.

³¹ Beşir Hamitoğulları: a.g.e.s , 172

Sistemin öngördüğü şekilde denge sağlamış bir piyasanın varlığı, üretilen mal ve hizmetlerin özgürce dolaşabilmesi için bütün dünya ülkelerinin aynı yönde etkinliğini gerektirmektedir. Aksi takdirde getirilecek korumacı önlemler, piyasaların dengeye gelmesini engelleyecek; sistemi işlemez kılacaktır. Kapitalist sistemin sağlıklı işleyebilmesi, ticaretin önündeki her türlü engelin kaldırılması ile mümkündür. Meta üretimine yeni teknolojik üretimle devam eden hatta bol miktarda üretimi destekleyen ve sistemin aktörleri arasındaki ilişkiyi ticaret ağı üzerine oturtan sanayi kapitalizmi, bu aşamada da küreselleşme yani bir bütüne doğru gitme eğilimlerini artırarak ortaya koymuştur.

Piyasa sisteminin üstün bir yapı olmasının 2 temel özelliği vardır: Kuralların kişilere göre değişmeyişi ve sistemin, esnekleşerek değişmelere uyum yeteneğidir. Piyasa ekonomisinin küreselleşebilmesi de onun eşsiz bu iki yeteneğinin ürünüdür, demek yanlış olmayacaktır. Başlangıçta sistemin özgün işleyişinin neden olduğu, gelirin yeniden dağılımından kaynaklı sosyal adaletsizlikler refah devleti ile giderilmiştir. Günümüzde yaşanan ise sistemi kurtarmak adına (Keynes) alınan önlemlerle daha az esnek hale gelen ekonomiyi yeniden esnekleştirmekten başka bir şey değildir.³²

O halde Giddens'in³³ de ifade ettiği gibi küreselleşme, uygulamaya sokulan çağdaş ekonomi politikalarının temellerinden başka bir şey değildir. Piyasa ekonomisinin etkinlik alanı, sanayi devrimi sonrasında yaşanan toplumsal kaos nedeniyle refah devleti aracılığı ile kısıtlanmıştır. 1980'ler sonrasına kadar devam eden bu süreç sonunda sistem, özündeki küreselleşme eğilimini sosyal, siyasi alanda ve teknoloji alanındaki gelişmeler sonucunda belirginleştirerek ortaya koymuştur.

1.2. KÜRESELLEŞME SÜRECİNE ETKİ EDEN UNSURLAR

Küreselleşme olgusu fiziki gerçekliklerden hareketle tanımlanırsa, ticaret, yatırım ve finansal hareketlerin daha çok Avrupa; Kuzey Amerika ve Japonya'da yoğunlaştığı, artan sermaye akışının büyük çoğunluğunun bu yerler arasında

³² Tibor Scitovsky: "Kapitalizmin Yaşama Şansı Var mıdır?", **Dünya Ekonomisinde Bunalımlar** (Seçme Yazılar), Çev, Dündar Sağlam, M, Kemal Çakman (İstanbul, 1983), s. 13-25,

³³ Anthony Giddens: Üçüncü Yol, Çev, Mehmet Özyay (İstanbul: Birey Yayıncılık, 2000 s. 45,

gerçekleştiği dolayısıyla da küreselleşmenin küresel olmaktan çok uzak olduğu ortaya koyulabilecektir.³⁴ Ancak küreselleşme ile vurgulanan bütün dünyayı etkisine alan bir eğilimdir. Küreselleşmenin kuzeyde yoğunlaştığı bir gerçektir ancak güneyin ya da 3. dünya ülkelerinin küreselleşmediği bir gerçek değildir. Bugün Pigmeler bile kot pantolon giyiyorsa, IMF ve Dünya Bankası'nın Zimbabwe üzerinde bir yaptırımını varsa, bütün ülkeler benzer ekonomi ve sosyal politika uyguluyorsa, vatandaşlar yabancı ülke piyasalarını takip ediyorsa küreselleşmenin her tarafta olduğu bir gerçektir. Sonuçta küreselleşmenin dışında kaldığı iddia edilen yerler, küresel güçler tarafından kontrol edilmektedir. İki taraf arasında böyle bir ilişkinin varlığı küreselleşmenin küresel olmadığını değil; boyutlarını ifade etmektedir.

Yine dış ticaretin öne çıkması, büyüyen sermaye akışı tek başına küreselleşme olarak yeni ve ayrı bir olgunun kanıtı değildir. Çünkü benzer bir durum, 20 yüzyılın başında da yaşanmıştır. Eğer küreselleşme ülkeler arasında büyük ve artan bir ticaret akışı ile sermaye yatırımının gerçekleştiği açık bir uluslararası ekonomi diye yorumlanırsa, küreselleşme sürecinin hiç de yeni bir süreç olmadığı anlaşılır.³⁵

Meta ticareti açısından 20 yüzyılın ilk yıllarında, ekonomilerin açıklık derecesini ortaya koyacak olursak; temel ölçü; ihracat ve ithalatın gayri safi yurtiçi hasılaya oranı şeklinde olacaktır.

Tablodan³⁶ da anlaşılacağı üzere gelişmiş ülkelerde, ticaretin GSYİH'ye oranı açısından günümüzde yaşanan süreç olağanüstü bir aşama değildir. O halde günümüz küreselleşmesinin ayırt edici unsurları nelerdir?

³⁴ Hirst ve Grahame Thompson: **a.g.e,s** , 28,

³⁵ Hirst ve Grahame Thompson: **a.g.e,s** , 8–33,

³⁶ **Kaynak:** Paul Hirst ve Grahame Thompson:**a.g.e,s** 9,

Tablo 1.3: Ekonomik Açıklık ve Bütünleşme (İhracat ve İthalatın ya da Ticaretin GSYİH'ye Oranı)

	1913	1973	1993
İngiltere	%44,7	%39,3	%40,5
Fransa	%35,4	%29	%32,4
Almanya	%35,1	%35,2	%38,3
İspanya	%31,4	%18,3	%14,4

Kaynak: Paul Hirst ve Grahame Thompson: **a.g.e.** 9.

Küreselleşmenin piyasa ekonomisinin özünde yer alan “dünya sistemi olma” özelliğinin bir sonucu olduğu ortaya koyulduktan sonra şu tespiti yapmak kolaylaşmaktadır. Küreselleşme süreci 1980’lerdeki siyasi faktörlerin de etkisiyle özel iki temel unsur çerçevesinde, teknolojik yenilikleri de kullanarak varlığını devam ettirmiş ve ettirmektedir:

1.2.1.Siyasi Faktörler

Küreselleşme sürecinin 1980’li yıllarda belirginleşmesinde, bu tarihe kadar uluslararası ilişkilerin hakim düzenleyicisi olan soğuk savaş sisteminin sona ermesinin etkili olduğunu ileri sürmek, yanlış olmasa gerek.

Merkezinde ABD ve SSCB’nin yer aldığı iki ayrı toplumsal düzenin neden olduğu çift kutuplu dünya, bir yandan piyasa ekonomisi adına dış ticaret açısından engeller oluşturmuştur. Diğer taraftan çift kutuplu dünya doğu ile batı arasında demografik açıdan geçişi engellemiştir. Soğuk savaşın sona ermesi ile piyasa ekonomisi bütün dünyaya yayılmaya başlamış, özünde taşıdığı ‘dünya sistemi özelliği olma’ özelliği ise küreselleşme sürecinin belirginleşmesine neden olmuştur. Soğuk savaşın tanımlayıcı kavramı ‘bölünme’ ise, küreselleşmenin tanımlayıcı kavramı ‘bütünleşme’ olmuştur.³⁷

³⁷ Thomas Freidman: **a.g.e.**, s . 29–31,

Sosyal refah devletinin gelişme tarihine bakıldığında sosyalist düşünce doğrultusunda, Sanayi Devrimiyle beraber ortaya çıkan yoksul sınıfların, sınıf bilinci kazanıldıkça, kendileri için kapitalizmi bir tehlike olarak gördükleri ve onu değiştirmek-dönüştürmek için çalıştıkları görülmektedir. Sosyal refah devletinin kökenleri sözü edilen bu çabaların izlerine de dayanmaktadır.³⁸

Bireyselciliğe muhalif bir düşünce olarak ortaya çıkan sosyalizmin,³⁹ siyasi anlamda ortadan kalkması ile birlikte, kapitalizmi baskı altında tutan temel unsur yok olmuştur. Bu gelişmeler piyasa ekonomisinin etkinlik alanının dünya ölçeğinde olmasının, önceliklerin yeniden ekonomik çıkarlara doğru kaymasının, rekabet üstünlüğünün en önemli unsur olmasının yolunu da açmıştır.

“1970 sonrası süreç, uluslararası ekonomik ilişkilerin karmaşıklaşmasına katkıda bulunmuş, bütünleşmiş ve bağımlı bir dünya ekonomisinin gerçek anlamda küreselleştiğinin habercisi olmuştur.”⁴⁰

1.2.2.Liberal Politikalar

Liberal politikalar özünde belli bir özgürlük anlayışı ile mülkiyet ve pazarı temel alır, bu görüşe göre özgürlüğün tamamlayıcısı özel mülkiyet ve pazar düzenidir.⁴¹

Soğuk savaş sürecinde, gerek refah devletinin gerekse sosyalist tehlikeye karşı alınan zırhın etkisiyle liberal politikalar yerine, daha çok ekonomik işleyiş ve sosyal yaşama yapılan müdahaleci politikalar uygulanmıştır. Daha önce de değinildiği üzere piyasa sistemi içinde yapılan müdahaleler (sistemin işlevselliğini artırmak amacıyla yapılanlar hariç) sisteminin işleyişine zarar vermekte, sistemi işlemez kılabilmektedir. Refah devleti harcamalarının bütçe açıklarına dönüşmesi ve yaşanan petrol krizleri, liberal politikaları yeniden gündeme getirmiştir. Soğuk savaş sürecinde ikiye bölünen dünya, liberal politikalar aracılığı ile bütünleşme eğilimine girmiş bir diğer ifade ile küreselleşme süreci hızlanmıştır.

³⁸ Abdülkerim Çalışkan: “**Sosyal Refahın Sağlanmasında Devletin Etkinliği ve Türkiye Örneği**”, (İzmir: Dokuz Üniversitesi SBE, 2001), s. 15,

³⁹ Anthony Giddens: **a.g.e,s** , 14,

⁴⁰ Paul Hirst ve Grahame Thompson: **a.g.e,s**,s. 44,

⁴¹ Ahmet Cevizci: **Felsefe Sözlüğü**, (İstanbul: Engin Yayıncılık, 2002),

Liberal politikaların hangi çözümsüzlük ortamında ve nasıl bir krize çözüm olarak üretildiği sorusunun cevabı, ikinci bölümde tarihsel bir çözümleme yapılarak aranacaktır. Ancak 1970’lerde patlak veren kriz, kalkınma modellerinin değiştirilmesi ile çözülmüştür. Yukarıda sözü edilenler kapalı, ithal ikameci modellerin terk edilmesine; yerine dışa açık, motor gücünü uluslararası ticaretten alan, dış pazar odaklı, devletin rolünü azaltan piyasa ekonomisinin kabulüne zemin hazırlamıştır. Piyasa ekonomisi, bu amaca uluslararası alanda etkin kuruluşlar (IMF, Dünya Bankası) ve bağlayıcı ticaret anlaşmaları (GATT, DTÖ) aracılığı ile ulaşmayı hedeflemiştir; bu amaçla oluşturulan yeni dünya düzeni ile makro ölçekte ticaret artışı ise beklenen sonuç olmuştur.

1.2.3.Uluslararası Ticaret Hacmi

Küreselleşmenin, 1980’ler sonrasında uluslararası büyük ve artan oranda ticaret artışına neden olduğu bilinmektedir. Ancak 1980’ler sonrasında yaşanan ticaret patlamasına benzer bir durum, 1860’lardan Dünya Savaşına kadar ki süreçte daha önce de yaşanmıştır. O halde küreselleşme süreciyle bağlantılandırılan ticaretteki artış sadece günümüze ait bir gerçeklik değildir. Daha öncede ifade edildiği gibi küreselleşenin kapitalist ilişkiler bütünü olduğu ve bu sürecin 16. yüzyıldan itibaren oluşmaya başladığı dikkate alınır; küreselleşmeye atfedilen birçok yeniliğin aslında yeni olmadığı da anlaşılacaktır⁴².

⁴²Paul Hirst ve Grahame Thompson: **a.g.e.s.** 9

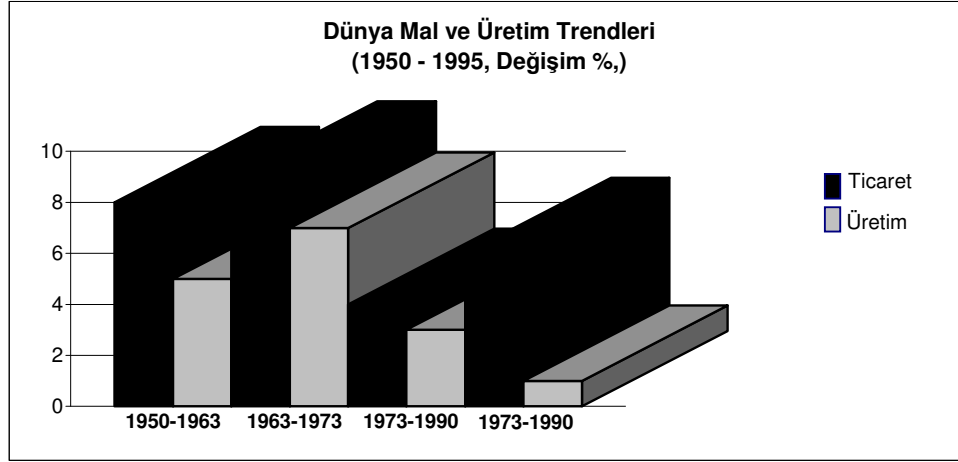
Tablo 1.4: İthalat ve İhracat'ın GSYİH'ye Oranı

	1913	1973	1993
İngiltere	%44,7	%39,3	%40,5
Fransa	%35,4	%29	%32,4
Almanya	%35,1	%35,2	%38,3

Kaynak: Paul Hirst ve Grahame Thompson: a.g.e. 9.

Piyasa sisteminin meta üretimi temelinde uluslararası ticaret üzerinden varlığını sürdürmesi, küreselleşme sürecinde de uluslararası ticareti önemli bir unsur haline getirmektedir. O halde yeni olan ticaret hacminin büyümesi değil, ticaret hacminin üretim miktarına oranla daha hızlı genişlemesi ve bu yapının daha eşitsiz bir yapı oluşmasında etkili olmasıdır⁴³.

Tablo 1.5: Dünya Mal ve Üretim Trendleri (1950–1995)

⁴³ **Kaynak:** Annual Report 1996, World Trade Organization, Cenova, Wayne Ellwood, **Küresel eşmeyi Anlama Kılavuzu**, Çev, Betül Dilan Genç (İstanbul: Metis Yayınları, 2002) s.19,

Tablo 1.6: Dünya Üretimi ve Ticaretindeki Artış, 1995–2005 (Yıllık % Oranındaki Değişim)

	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005
Dünya çıktısı	2,8	4	3,7	2,4	3,2	4	1,3	1,8	2,7	3,75	3,5
SAGP Dünya üretim artışı	3,5	4	4,2	2,6	3,6	4,7	2,3	2,9	3,7	4,5	4,25
Dünya ticareti	8,6	5,5	9,2	3,3	5,2	11,5	0,9	2,5	5,8	7,25	7,5

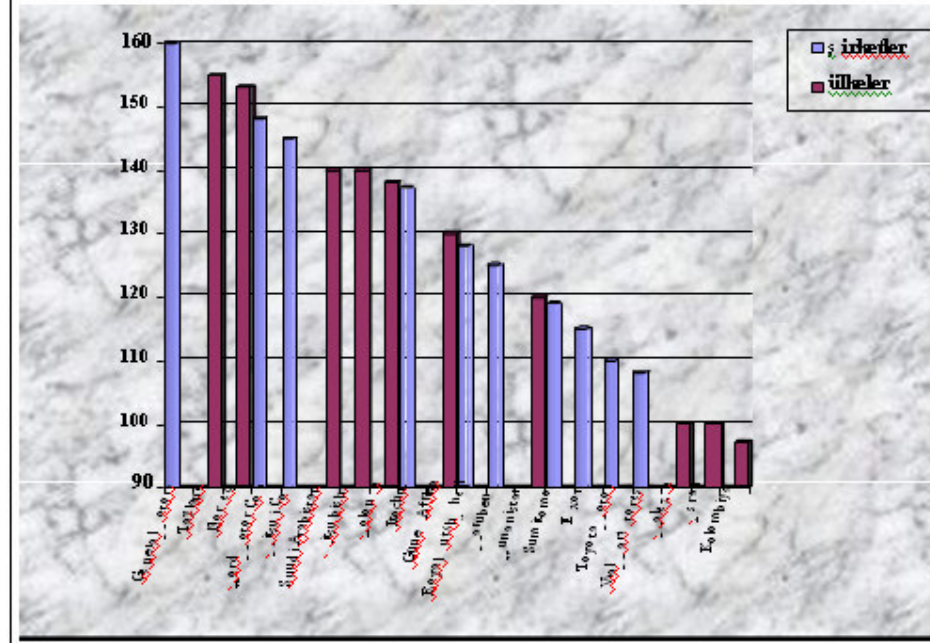
Kaynak: Department of Economic and Social Affairs of the United Nations Secretariat (UN/DESA)'ten naklen Abdulkadir ŞENKAL: Küresel eşme Sürecinde Sosyal Politika (İstanbul: Alfa Yay. 2005), s. 217.

Son 10 yıla baktığımızda 2001 yılı ticaret artış hızındaki azalmayı devre dışı bıraksak, dünya ticaretindeki artışın genel olarak dünya üretiminden daha hızlı arttığını söyleyebiliriz.

Uluslararası ticaretin üretime oranla hızla artışı iki şeye işaret etmektedir: (1) İç pazarlardan dünya pazarlarına doğru bir yöneliş mevcuttur. (2) Üretilmeyen ama para kazandıran yeni yatırım alanları yaratılmıştır.⁴⁴ BİT (bilgi ve iletişim teknolojileri) aracılığı ile 24 saat açık kalan para piyasaları, paranın metalaşmasında gelinen son noktadır. Özellikle hizmetler sektöründeki yoğunlaşma, doğrudan yabancı yatırımların da yolunu açmıştır. Hizmetlerin stoklanamaz olması, tüketildiği yerde üretilmesi gerekliliğini ortaya çıkarmıştır. Hizmetler sektörünün bu özelliği doğrudan yabancı yatırımların dolayısı ile çok uluslu şirketlerin etkinliğini de artırmıştır.

⁴⁴ Wayne Ellwood: *a.g.e.*, s. 20

Tablo1. 7: GSYİH ve Toplam Satışlar (milyar ABD Doları, 1997)

Kaynak: Human Development Report 1999, UN Development Program/ Oxford University Press'ten naklen Wayne Ellwood: **a.g.e.** 20.

ÇUŞ'ların (çok uluslu şirketlerin) yıllık satış hacimlerinin pek çok ülkenin GSYİH'sinden daha büyük olması, yeni uluslararası ilişkiler sisteminin hakimleri konusunda da bilgi vericidir.

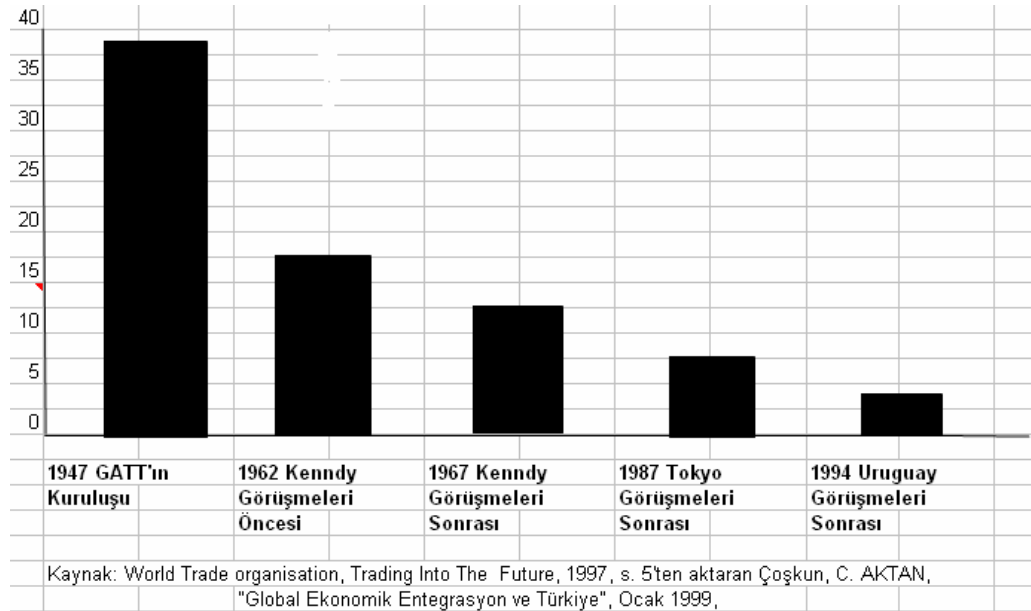
Küresel ticaretin oluşması, başka bir ifadeyle mal hareketlerinin uluslararasılaşması küresel ekonomik bütünleşmenin en önemli unsurlarından biridir. Bunun temelleri 19. yüzyıla uzanmaktadır. Bu dönemde İngiltere'nin önderliğinde söz konusu ticaret sömürü ticaretine dayanmaktaydı. Yani sömürge ülkeler ham madde satın mamul mal almaktaydılar. Bununla birlikte 1913 yılında İngiltere'nin ticaretinin gayri safi yurt içi hasılaya (GSYİH) oranı %44,7 iken iki büyük dünya savaşı dönemlerinde düşmüş ve 1973te ise %39,3'e 1993 yılında ise %40,5'e yükselmiştir. Yani oran 1913'ten düşüktür. Almanya ve Fransa içinde durum farklı değildir.⁴⁵ 2. Dünya Savaşı ile birlikte dünyanın kontrolünü eline alan ABD kendi çıkarlarına yönelik olarak dünya ticaretini sistemli bir yapıya kavuşturması çabasına girmiştir. Bu yapının temel taşı temelleri 1941 yılında

⁴⁵ Grahamme & Thompson, **a.g.e.**, s.9,

atılmaya başlanan ve 1947 yılında imzalanan GATT sağlanmıştır. Uluslararası mal hareketlerinin, savaşlar ve krizler nedeniyle süreklilik sağlanamaması çerçevesinde GATT'in imzalanması büyük önem taşımıştır. GATT'in imzaladığı ve kurulduğu 1947 yılından günümüzde değin dünya ticaretinde serbestleşme yönünde çok önemli mesafeler kaydedilmiştir.

GATT'a üye olan ülkeler arasında ilk tur görüşmeler 1947 yılında Cenevre'de yapılmasıyla birlikte bu yıl içinde ortalama %40'a yakın olan tarife oranları, 1962 yılında yine İsviçre'nin Cenevre kentinde yapılan 6. tur Kennedy müzakereleri sonucunda %15'ler düzeyine indirebilmiştir.⁴⁶ Kennedy müzakereleri sonucunda gümrük vergilerinden ortalama %36 oranında bir indirim gerçekleştirilmiştir.⁴⁷

Tablo1.8: GATT'in kuruluşundan sonra dünya ticaretinde serbestleşme

Kaynak: <http://www.foreigntrade.gov.tr/ead/DTDERGI/ocak99/global.htm> Çevirim İçi: 03.05.2007

⁴⁶ Gümrük tarifelerinin düşürülmesine rağmen, gelişmekte olan ülkelerin karşılaştırılmalı üstünlüğe sahip oldukları tarım, tekstil vb, gibi sektörlerde gelişmiş ülkelerde yüksek tarifeler devam etmiştir. Buna ilaveten tarife dışı engeller de konulması söz konusudur. Bakınız: Halil Seyitoğlu, "uluslararası İktisat"...

⁴⁷ Coşkun C, Aktan, "Global Ekonomik Entegrasyon ve Türkiye", 1999 <http://www.foreigntrade.gov.tr/ead/DTDERGI/99/global.html> Çevirim İçi:03,05,2007

Bu çerçevede GATT ile birlikte başlayan süreçten günümüze gelindiğinde uluslararası ticaretin özellikle gerek mal ticaretinde gerekse hizmet ticaretinde GATT/DTÖ kurumu temel alındığında ticaretin arttığı görülmektedir. Bununla birlikte bu tablolarda münferit olaylar görülmektedir. Mal ticaretinde Çin'in hızlı yükselişi Asya'ya canlılık vermiştir. Latin Amerika ülkeleri de hafif yükseliş gösterirken Afrika gerilemektedir. Ekte görüleceği üzere gerek ihracat gerekse de ithalat miktar olarak artış göstermekle birlikte oran olarak sınırlı kalmıştır⁴⁸.

Bununla birlikte sanayileşmiş ülkelerin dünya ticaretindeki payına baktığımızda kutuplaşmış bir yapı görmekteyiz. Özellikle Kuzey Amerika, AB (15) ve Japonya'nın oluşturduğu kutuplaşma gerek ihracatta gerekse de ithalatta neredeyse tamamına yakın bir alanı kontrol etmektedir. Buna rağmen ilerleyen süreçte az da olsa kutuplaşma azalmaktadır. Tabii ki, bu hususta en büyük pay Çin'in ve 6 Doğu Asya tacirlerindedir. 1993 yılında dünyadaki ihracat payı %0,9 olan Çin 2003 yılında payını 6 kat artırırken, %1 olan ithalatını ise 5 kat arttırmıştır. Aynı şekilde Doğu Asyalı tacirler ise ticaret hacmini 3 kat arttırmıştır.

⁴⁸ **a:** Bu işaretler çok önemlidir, (i) 1983–1993 arası çok önemli düzenlemelerle bölgedeki ülkelerin kompozisyonlarındaki değişim ve (ii) 1993-2000 arası Baltık Devletleri ve BDT'yi (Bağımsız Devletler Topluluğu) içermektedir,

b: 1998'de başlar, sadece Güney Afrika'yı temsil eder, Güney Afrika ortak pazarını temsil etmez,

c: Düzenli yıllarla üyelik,

Not: Petrol fiyatlarının yükselmesi nedeniyle 1973–1983 arası ve 1993-2003 arası ihracat ve ithalat payları önemli ölçüde düşüş göstermiştir,

Kaynak: World Trade Statistics 2004 http://www.wto.org/english/res_e/statis_e/its2004_e/section2_e/ii02.xls Çevirim İçi: 25.03.2007

	1948	1953	1963	1973	1983	1993	2003
Dünya değer ihracatları	58	84	157	579	1838	3671	7294
Dünya pay ihracatı	100	100	100	100	100	100	100
Kuzey Amerika	27,3	24,2	19,3	16,9	15,4	16,6	13,7
Latin Amerika, Karayipler	12,3	10,5	7	4,7	5,8	4,4	5,2
Meksika	1	0,7	0,6	0,4	1,4	1,4	2,3
Brezilya	2	1,8	0,9	1,1	1,2	1,1	1
Arjantin	2,8	1,3	0,9	0,6	0,4	0,4	0,4
Batı Avrupa	31,5	34,9	41,4	45,4	38,9	44	43,1
M/D Avr./Baltık Dev. BDT (a)	6	8,1	11	9,1	9,5	2,9	5,5
Afrika	7,3	6,5	5,7	4,8	4,5	2,5	2,4
Güney Afrika (b)	2	1,7	1,5	1	1	0,7	0,5
Orta Doğu	2	2,7	3,2	4,1	6,8	3,4	4,1
Asya	13,6	13,1	12,4	14,9	19,1	26,1	26,1
Japonya	0,4	1,5	3,5	6,4	8	9,9	6,5
Çin	0,9	1,2	1,3	1	1,2	2,5	6
Hindistan	2,2	1,3	1	0,5	0,5	0,6	0,8
Avustralya ve Yeni Zelanda	3,7	3,2	2,4	2,1	1,4	1,5	1,2
6 Doğu Asya Taciri	3	2,7	2,4	3,4	5,3	9,2	9,7
Mutabakat Belgesi							
GATT/DTO Üyeleri (c)	60,4	68,7	72,8	81,8	76,5	89,5	94,3
Dünya Değer İthalatları	66	84	163	589	1881	3768	7569
Dünya Pay İthalatı	100	100	100	100	100	100	100
Kuzey Amerika	19,8	19,7	15,5	16,7	17,8	19,7	20,5
Latin Amerika, Karayipler	10,6	9,3	6,8	5,1	4,5	5,1	4,8
Meksika	0,8	1	0,8	0,6	0,7	1,8	2,4
Brezilya	1,7	1,6	0,9	1,2	0,9	0,7	0,7
Arjantin	2,4	0,9	0,6	0,4	0,2	0,4	0,2
Batı Avrupa	40,4	39,4	45,4	47,4	40,1	43	42
M/D Avr./Baltık Dev. BDT (a)	5,8	7,6	13	8,9	8,4	2,9	5
Afrika	7,6	7	5,5	4	4,6	2,6	2,2
Güney Afrika (b)	2,2	1,5	1,1	0,9	0,8	0,5	0,5
Orta Doğu	1,7	2	2,3	2,8	6,2	3,3	2,5
Asya	14,2	15,1	14,2	15,1	18,5	23,3	23
Japonya	1,1	1,7	0,9	0,9	1,1	2,8	5,5
Çin	1	2,9	4,1	6,5	6,7	6,4	5,5
Hindistan	3,1	1,4	1,5	0,5	0,7	0,6	0,9
Avustralya ve Yeni Zelanda	2,6	2,4	2,3	1,6	1,4	1,5	1,4
6 Doğu Asya Taciri	3	3,4	3,1	3,7	5,6	9,5	8,3
Mutabakat Belgesi							
GATT/DTO Üyeleri (c)	52,9	66	74,2	89,1	83,9	88,9	96,1

Tablo1.9: Seçilmiş ekonomi ve bölgede dünya mal ticareti (yüzde olarak)

Uruguay Round’unda tarife konularının görüldüğü diğer görüşmelerden farklı olmuştur. Round’da ele alınan konulardan biri; hizmetlerin ticaretidir. Bu konu Hizmet Ticareti Genel Anlaşması (GAST) ile sonuçlanmıştır.⁴⁹ Bu anlaşmada hizmetlerin liberalleşmesi öngörülmektedir. Bu çerçevede Telekom, posta hizmetleri, görsel ve işitsel iletişim hizmetleri de dâhil olmak üzere iletişim, inşaat ve bağlantılı mühendislik hizmetleri, eğitim, su iletim sistemleri, enerji ve atık su işleme, tüm çevresel hizmetler, finansal, mali ve bankacılık hizmetleri, sosyal hizmetleri de kapsayacak şekilde sağlık ve bağlantılı hizmetler turizm, seyahat ve bu iki sektörle bağlantılı tüm hizmetler ile ürünlerin üretimi, kültürel ve sportif hizmetler, kara, hava, deniz ve tüm diğer ulaşım hizmetleri ve diğer hizmet alanları liberalleşmesi konusunda anlaşma sağlanan alanlar olmuştur⁵⁰. Bu bağlamda sınıflandırmanın yanı sıra salkımlama faaliyeti de yapılmıştır. Örneğin, eğitim sektörünün kendi içinde ilköğretim, orta öğretim, yüksek öğretim gibi ayrılan kısımlarının da liberalleşmesi öngörülmektedir. Bununla beraber yeniden yapılanmaya dayalı sektörlerin bir sonraki görüşmede yeniden ele alınmaya başlanması ilkesi (built-in) olmasına rağmen verilen kararlardan geri dönüş olmayacağı anlamı ilkesi (stand still) süreci daha da derinleştirmektedir. Ulusal işlem ilkesi ile de pazarda yerli yabancı ayrımı olmaması anlamına gelmesi sağlanmıştır.

Önemli diğer bir konu ise ticaretle bağlantılı fikri mülkiyet haklarıdır. Ticari marka, fikri mülkiyet ve ilgili haklar, endüstriyel tasarım, patent ve ticari sırların gizliliği vb. hususları içeren Ticaretle Bağlantılı Fikri Mülkiyet Hakları Anlaşması (TRIPS) imzalanmıştır. Bu özellikle az gelişmiş ülkelerin gelişmiş ülkelere geri kalmasına yol açmaktadır. Örneğin, bir malın üretiminde verimliliği arttıran teknolojik gelişmeyi bu anlaşmalar uyarınca belli bir süre kullanamayacaktır. Ters durumda da bu geçerlidir.

Ama güncel gerçekliğe baktığımızda bu durumla karşılaşmak çok ender olacaktır. Bu hukuki düzenlemeler sonucunda GATT yerini DTÖ’ ye devretti.

⁴⁹ “**Kapitalizmin Kaleleri II**” İstanbul: Mimarlar Odası Genel Merkezi Yayını, 2001 22,03,2007

⁵⁰ Pınar Erol, “**Hizmet Ticareti Genel Anlaşması GATS ve Tüm Hizmetlerin Kapitalist Çevrime Dâhil Edilmesi**”, 3–5 Tarihleri Arasında ODTÜ uluslararası ilişkiler tarafından düzenlenen uluslararası konferansta sunulan tebliğ, 4 2002, 03.05.2007

Minibaş'a göre⁵¹, Uruguay Raundu'nda kabul edilen bu "çok taraflı antlaşmalar" başlığı altındaki hukuki düzenlemeler, OECD tarafından 1995 yılında başlatılan MAI, çok uluslu sermayenin içinde bulunduğu ülkelerden üretimden pazarlamanın her aşamasına kadar olan faaliyetlerini gerçekleştirirken hiçbir şekilde sınırlama ve denetimle karşılaşmayacak şekilde hükümetlerin aynı çerçevede uzlaştığı hukuki düzenlemelerdir. Bu çerçevede devlet çok uluslu sermayeye zorunlu mal ve hizmetlerin üretim, fiyatlandırma konusunda baskı yapamayacaktır. Emeğin maliyeti düşürülmesi anlamında azaltılan ücret, sosyal güvenlik ve sosyal yardım konusunda devletin eli kolu bağlı kalacaktır. Ayrıca siyasi çalkantılar, toplumsal patlamalar, istimlak, darbe, vb. sorunlarla sermayenin karşılaşması halinde bu tehlikelere karşı yatırımlar MIGA ile 15 yıl sigortalamaktadır. Eğer, anlaşma hükümlerine uyulmazsa söz konusu sermaye hükümeti uluslararası tahkime dava edebilir. Uluslararası tahkim DTÖ' de bulunmaktadır. Bu çerçevede⁵² ABD'nin DTÖ' nün tahkim mekanizmasını bio-genetik teknolojiyi tarımda uygulayarak gen yapısına dönüştürdüğü tohumları ve ürünleri dünyaya kısıtlamasız pazarlamak istemesine rağmen AB bunu reddetmiştir. Bunun üzerine ABD tahkime (anlaşmazlıkları çözüm organı) başvurmuş ve davayı kazanmıştır. Yakın zamanda ise çelik olayı olmuş bu sefer roller değişmişti. Ama ABD uyguladığı politikadan vazgeçmemiştir. Ayrıca gerek AB olsun Japonya olsun her ne kadar tarım anlaşmasına göre çiftçilerine verdikleri destekleri azaltmalarını ifade etmiş olsa da destekler aynen devam etmektedir.

⁵¹ Türksel Minibaş, "Küreselleşen Sermayenin Anayasası: MAI", **İktisat Dergisi**, S:381, İstanbul: İFMC Yayınları, 1988,s.28-29

⁵² Kazgan, **a.g.e.**, s.125-126

1.2.4.Teknolojik Gelişmeler

Teknoloji, bir sanayi dalı ile ilgili yapım yöntemlerini, kullanılan araç, gereç ve aletleri kapsayan bilgidir.⁵³ Bilgi ve iletişim teknolojilerindeki müthiş değişim ortalama 30 yıl öncesine dayanmaktadır. Bilgisayarlar, fiber-optikler, uydular ve elektroniğin minyatürleşmesi hem mal ve hizmetlerin üretim, satış ve dağıtımını; hem de küresel yatırım modellerini değiştirmiştir.⁵⁴

Sanayi Devrimi ardından sistematikleşen üretim sistemi, kullanılan teknolojiye uygun bir toplumsal yapının oluşmasına da zemin hazırlamıştır. Bilgi iletişim teknolojileri ile yönlenen küreselleşme süreci öncesinde de fordist ve post fordist süreçler, toplumsal yapının temel belirleyicilerinden olmuştur. Bu üretim teknolojileri, hem piyasa sisteminin nasıl kendini geliştirdiğini hem de toplumu nasıl yönlendirdiğini göstermek açısından önemlidir.

“Teknoloji; bir bilgi birikiminin, bir kültürün, bir düşünüşün ve bir davranışın ürüne yansımaları kısaca belirli hedeflere ulaşmak için çeşitli aşamalarda geliştirilen ilgi birikiminin üretim sürecine uygulanmasıdır.”⁵⁵

Başka bir ifadeyle teknoloji bir araçtır. Temelde amaç, insanın mutluluğudur. Ekonomide ise teknoloji, parasal, ticari bir değer elde etme araçlarının en önemlilerindedir. Teknolojik değişimler ve gelişmeler bir anlamda tarihi değiştirmiştir. Barutun ve topun bulunması kâğıt ve matbaanın bulunması, yelkenli gemilerin icat edilmesi başlı başına dünya tarihini etkileyen önemli olaylardan bir kaçıdır. Bu bağlamda teknolojik gelişme ve değişimlerin, incelmeye konumuz olan küreselleşme ile yakından ilişkili bir kavram olması gerekmektedir. Çünkü bir anlamda teknolojik gelişmeler, küreselleşmenin temelini oluşturmakla kalmayıp ona hız kazandırmıştır. Diğer taraftan teknolojik değişiklikler, yeni mal ve hizmetlerin, yeni ulaşım ve üretim tekniklerinin, yeni piyasalar ve yeni endüstriyel organizasyon

⁵³ Türkçe Sözlük, (Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 1998),

⁵⁴ Wayne Ellwood: **a.g.e.s.** 18,

⁵⁵ Tuncay Güloğlu, “Yeni Teknolojileri Çalışma İlişkilerine Etkileri”, <http://www.bilgiyonetimi.org/cm/pages/mklgос.php?nt=190> Çevirim İçi: 24,04,2007

türlerinin ortaya çıkmasını yol açan ve karşılaştırmalı üstünlüğün temel parametrelerinin değiştiren bir faktördür. Ulaşım ve iletişim alanlarında meydana gelen değişiklik ve yenilikler ulaşım ve iletişim maliyetlerini büyük ölçüde azaltarak coğrafyanın ekonomi ve diğer sosyal ilişkilerdeki rolünü gittikçe önemsiz bir hale getirmektedir. Bu nedenle teknoloji ekonomik faaliyetlerin küreselleşmesine yol açan en önemli faktörlerden biridir.⁵⁶ Bu anlamda teknolojik gelişmeleri incelerken yakın geçmişi hatırlamamız yerinde olacaktır.

İlk olarak 1770’de buhar makinesinin bulunması 1. sanayi devrimine yol açmıştır. Buhar makinesi kol gücünün yerini aldı. Buhar makinesinin demir yollarında ve deniz yollarında uygulamaya girmesiyle birlikte 19. yüzyılın ortasında dünya pazarının oluşmasına zemin hazırlamıştır. Telgrafın devreye girmesi ve fotoğraf, haberleşmenin hızlanmasını sağladı. Ayrıca İngiltere sadece bu araçları üretmekle kalmayıp bunları sanayide kullanarak yeni araçları üretmiştir.⁵⁷ Bu dönemlerde tekstil ve çelik ürünlerinde o döneme kadar görülmemiş verimlilik ve kalite düzeylerine çıkmıştır.

2. Dünya Savaşı sonrası dönem ise yeni bir devrime işaret ediyor ki bu devrim otomasyon devrimiydi. Üretim sürecinde daha önce kol gücü makineye devredilen insanın artık beyin gücüyle makineye devredilmiş oluyor ve böylece insanın yerine dönüşen makine oluşturulmuş oluyor.⁵⁸ Bu dönemde ikinci sanayi devrimi içten yanmalı motorların bulunuşu ve sanayiye uygulanması söz konusuydu. Ulaştırma-haberleşmede devrimci gelişmeler sürdü. Bunların yanı sıra mikropların bulunması ile kimya- ilaç sanayide gelişmeler birbirini izledi ve salgın hastalıkların önüne geçilmiş oldu.⁵⁹

Asıl insanlığın tarihinde çığır açıcı teknolojik değişimler 1970’lerde oluyor ve 3. sanayi devrimi denmekteydi. Buradaki teknolojik gelişmenin adı mikro-elektronik

⁵⁶ Aktan ve Şen, http://canaktan.org/yeni-trendler/bilgi-toplumu/yeni_temel_teknolojiler.html Çevirim İçi:24,04,2007

⁵⁷ Kazgan, a.g.e, s.25,

⁵⁸ Tekin Akgeyik, “**Teknolojik Değişim, Post-Fordist Eğilimler ve Endüstri İlişkilerinde Yeni Arayışlar**” <http://www.cmis.org.tr/dergi/1mak20003doc> Çevirim İçi: 07,07,2007, s.4,

⁵⁹ Kazgan, a.g.e, s.27,

gelişmeydi. Tokol⁶⁰ mikro-elektronik gelişmeleri yeni teknolojik gelişmeleri bioteknoloji, materyal teknolojisi, uzay teknolojisi ve nükleer teknoloji gibi başlıklarından biri olduğunu ama en sık kullanılan olduğunu söylemektedir. Hatta mikro-elektronik teknolojiyi bilgi teknolojileri içinde olduğunu onların bir bütün olduğunu eklemektedir. Bilgi teknolojisinin bilginin toplanması, işlenmesi, saklanması gerekli olduğunda çağırılması ve iletilmesinde köklü yenilikler sunan bir teknolojidir. Aktan da ⁶¹yeni temel teknolojik değişikliklerin bilgi ve iletişim teknolojilerinde oluştuğunu belirterek mikro-elektronik teknolojilerin de bilgi teknolojilerinin alt bileşeni olduğunu ifade ederek Tokol'u doğrulamaktadır.

Mikro işlemci, bilgisayar teknolojisine bilgisayarın işlem gücünü, hızını, güvenilirliğini esnekliğini yükseltmesi, büyüklüğünü ve maliyetini düşürmek gibi boyutlar kazandırmıştır. Bu bağlamda, 1946 yılında ABD'de ilk elektronik bilgisayar olan ENIAC, 30 ton ağırlığında iki otomobil garajı kadar bir yer kaplamakla birlikte, ortalama her yedi dakikada bir bozulan 18 bin vakum tüpe sahiptir. Maliyeti 1946 fiyatlarıyla 500 bin dolardı. Günümüzde ise aynı kapasitede bir bilgisayar bir bezelye büyüklüğünde işlemciye yerleştirilmektedir. ⁶²

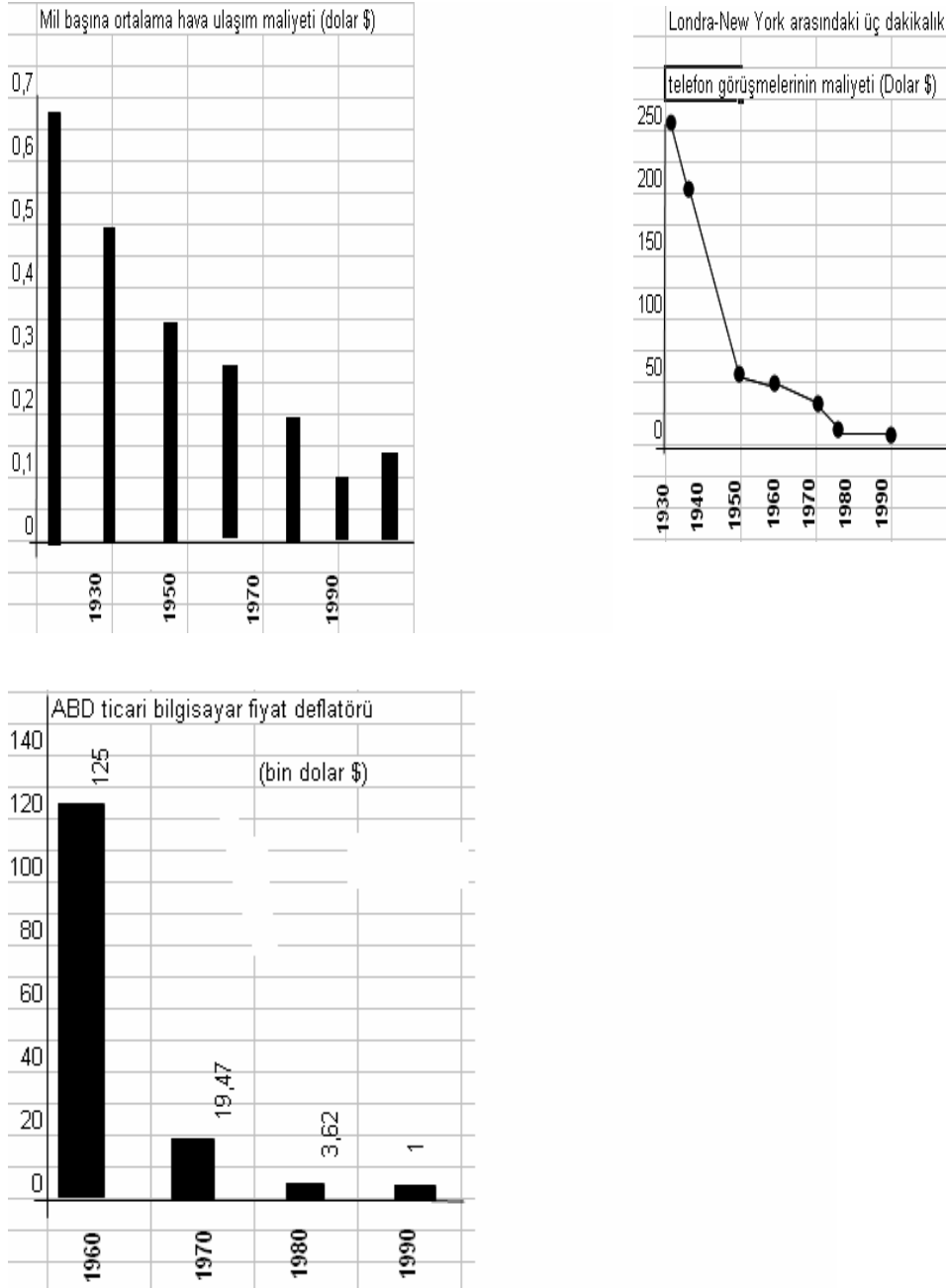
İletişim, ulaşım alanındaki teknolojik gelişmeler dünyayı küçülterek ülkeleri, insanları birbirine yakınlaştırmıştır. Özellikle bu teknolojilerin gelişmeleri sonucu mikro işlemciye gibi maliyetlerin düşmesini sağlamıştır. Bu çerçevede aşağıdaki telefon fiyatlarının, hava ulaşım fiyatlarının bilgisayar fiyatlarının zaman içindeki aşağıya doğru hareketini rahatça anlayabiliriz.

⁶⁰ Aysen Tokol, “Yeni Teknolojiler ve Değişen Endüstri İlişkileri”, *İş Güç Dergisi*, Endüstri ilişkileri, cilt:2, S:1, 22,05,2007

⁶¹ Aktan ve Şen, http://canaktan.org/yeni-trendler/bilgi-toplumu/yeni_temel_teknolojiler.html Çevirim İçi: 15,06,2007

⁶² Zeki Parlak, “Yeni Teknoloji” Sanayi Sosyolojisi Ders Notları, İstanbul, s.2,

Şekil 1.1: Hava ulaşım, telefon görüşmesi ve bilgisayar fiyatlarındaki düşüş, (1990 fiyatlarıyla)

Ticari bilgisayar deflatörü, (1990=1000) baz alınarak hesaplanmıştır.

Kaynak: IMF, World Economic Outlook, 1997, s. 46 21.06.2007

Bilgi ve iletişim teknolojisinde meydana gelen yeniliklerin en önemli ürünü internettir (genel ağ). İnternet, birbirine bağlı milyonlarca bilgisayardan oluşan sınırları, kuralları olmayan ve zaman tanımayan bir iletişim ağı olarak tanımlanmaktadır.

Bilgisayarlar arası ilk iletişim ağı, ABD Savunma Bakanlığı'nın işbirliği ile ARPANET projesi altında başlatılmıştır. Başlangıç amacı bilgisayar kaynaklarının paylaşımı olan bu projenin düşünülme en önemli yararı, elektronik posta, haber grupları, online tartışma grupları gibi yeni bir iletişim ortamı yaratmasıdır. İnternetin yaygınlaşmasında en etkili gelişme ise, 1990 yılında http protokolünün kullanıldığı ilk web sayfasının faaliyete geçmesi olmuştur.⁶³

İnternet birçok niteliği ile bir ticaret aracı özelliğindedir. Bazı ürünler açısından üretimin tüm aşama ve dağıtım zinciri internet ortamında ve sınırları arasında yapılmaktadır. İnternetin bir diğer işlevi multi medya olanağı sunmasıdır. Belgeler bu yolla hem görüntülü, hem de sesli olarak kullanıcıya ulaşmakla birlikte, kullanıcının dilerse saklayabileceği, üzerinde değişiklikler yapıp yeniden gönderilmesi olanaklıdır. İnternet bu yolla tele ulaşım olanağı sağlayarak insanların oturdukları yerden her şeyi yapabilmelerini sağlamaktadır. İşletmeler tele ulaşım sayesinde önemli bir yer tasarrufu sağlarken, işlemlerin hızı ve etkinliğinde ciddi bir yükselme gözlenmektedir.⁶⁴

Yeni ekonomik düzende rekabet etmek için, işletmeler, iş modellerini, elektronik bilginin yaratılan değerde yüksek pay sahibi olduğu bir yapıya adapte etmeye çalışmaktadırlar. Bir işletmenin başarısında dinamo görevi üstlenecek faktör, topladığı, işlediği ve dağıttığı dijital bilgiden değer yaratma becerisi ve bu değeri ele geçirmek için geliştirdiği iş modeli olacaktır. Bunun içinde interneti en etkin şekilde kullanarak hem rekabet avantajı sağlamak hem de maliyetlerini düşürmekte ve işlemlerini kısa sürede kolay bir biçimde gerçekleştirebilecektir. Özellikle daha önce de bahsettiğimiz mal zincirlerindeki ÇUŞ'lar için bu hayati derecede önem kazanmıştır. Bu bağlamda sürekli değişim ortamında rekabette başarılı olmak, değişen iş koşullarını önceden tahmin edebilmek ve bunlara hızla yanıt verebilmek demektir. Şirketlerin bunu gerçekleştirebilmesi için iş aktivitelerini tüm cephelerini güçlü ve esnek bir biçimde destekleyen bilgi sistemlerine ihtiyaçları vardır.⁶⁵ Çünkü teknoloji o kadar hızlı gelişmektedir. Örneğin, Sony tarafından çıkarılan DVD'lere Toshiba ve NEC firmaları

⁶³ "İnterneti Geleceği" <http://www.denizliso.tobb.org.pr/ekol2/ekol/internet.html> Çevirim İçi: 07,04,2007

⁶⁴ EKİN, a.g.e,s 42,

⁶⁵ Yasin Altaş, "Arz Zinciri Yönetiminde Bilişim Teknolojisi", http://www.bilgiyonetimi.org/cm/pages/mkl_gos.php?nt=478 Çevirim İçi: 26,06,2007

buna karşılık vakit kaybetmeden AOD adını verdikleri bir teknolojiyle rekabet etmeye çalışmaktadırlar⁶⁶.

Bu çerçevede internetin ne kadar önemli olduğunu belirttikten sonra ülkelerin halklarının buna ne kadar uyum sağladıkları da önem kazanmaktadır. (tablo:8) bunu göstermektedir. Birinci sıradaki Danimarka'da 2001 yılında evlerin %59'u yani yarısından fazlası internete bağlıdır. Evlerin yarısının (%50,5) internete bağlı olduğu ABD, dünyada 2. sırada gelmektedir. Bilgi ekonomisine ulaşma gayreti içinde olan pek çok ülkede bu oranda hatırı sayılır sıçramalar sağlandığı görülmektedir. İngiltere'de söz konusu oran 2000'de %19 iken sadece 1 yıl içinde %40'a yükselmiştir. ABD %42'den %51'e çıkmıştır. Danimarka %46'dan %59'a; Almanya %16'dan %27'ye; Portekiz %8'den %18'e çıkmıştır. Ülkemizde 2000 yılı itibariyle kentlerdeki evlerin %6,9unda internet bağlantısı mevcuttur. Bu düzeyin son derece yetersiz olduğu ise açıktır. Ülkemiz, Meksika ile birlikte sonunculuğu paylaşmaktadırlar.

Küreselleşmenin belirleyicisi olduğu, post-fordist üretim süreci olarak da bilinen yeni üretim teknolojisinin merkezinde BİT yer almaktadır. BİT ile yapılan yeni üretim teknolojilerinin kendine özgü bir toplumsal yapı ve yeni bir ekonomi yaratması ise kaçınılmaz olmaktadır.

1.3.KÜRESELLEŞMENİN YARATTIĞI YENİ İKLİM

Ekonomik, kültürel ve siyasi anlamda dünyanın bir bütüne doğru yaklaşma eğilimini ifade eden küreselleşme sürecinin belirginleşmesinde, bilgi ve iletişim teknolojilerinde (BİT) yaşanan gelişmelerin etkisi çok önemlidir. Bu etki gerek insanların birbirinden haberdar olabilmesi, gerekse BİT ile uyumlu yeni bir üretim yapısı ve bunun dönüştürdüğü bir toplumsal yapı açısından kendini hissettirmektedir.

BİT hem 1980'ler sonrası küreselleşme sürecinin belirginleşmesini sağlamış hem de bu yeni teknolojik ortam, üretim süreci ile bütünleşerek yeni bir ekonomik yapı oluşturmuştur. Aslında daha önce “bilgi toplumu”, “kapitalist ötesi toplum” ya da “post-endüstriyel toplum” tanımlamaları ile belirlenen süreç, bugün “yeni ekonomi” kavramı ile belirlenen süreçten çok da farklı değildir. Bu kavramların

⁶⁶ DVD Bilmecesi, <http://www.ntvmsnbc.com7news7205396.asp> Çevirim İçi: 12,05,2007

tamamı, özünde bilginin artan önemine vurgu yapmaktadır. Ancak “yeni ekonomi” kavramı ile işaret edilen sadece bilginin artan önemi ve buna bağlı sonuçları değil; ekonominin işleyişi anlamında kabul edilen büyüme, istihdam ve enflasyon ilişkisinin BİT ile nasıl değiştiği, yeni bir ekonomik işleyişin nasıl hâkim konuma geldiğidir. Ekonominin işleyişi anlamında yaşanan değişimin sosyal politikalar alanında yeni bir süreç başlatması ise kaçınılmaz olmaktadır.

Küreselleşme olgusunun oluşturduğu yeni bir yapılanma olarak görülebilecek ‘yeni ekonomi’, küreselleşme eğiliminin belirginleştiği 1980’ler sonrasında yaşanan gelişmelerin bir ürünüdür.⁶⁷ BİT ile ifade edilen; bilgisayar teknolojileri, internet, fiber optik kablolar, uydular vb. alandaki buluşlar ve süratli gelişmelerdir. Bu alandaki gelişmeler sürekli kendini yenilemektedir, buna karşılık maliyetler sürekli olarak azalmaktadır. Bu ilginç özellik, BİT’in yaygınlaşmasını sağlamakla kalmamış, kullanıcıların maliyetlerini de alabildiğine düşürmüştür. Kullanımın artmasına rağmen, geleneksel ekonomi kabullerinin aksine, maliyetlerin sürekli olarak düşmesi, nevi şahsına münhasır bir ekonomik ilişkiler bütünü ‘yeni’ bir ekonomik yapının oluşmasını tetiklemiştir.

BİT’teki gelişmelerle ifade edilen ‘yeni ekonomi’ kavramı, küreselleşme olgusundan bağımsız düşünülemez. 1980’ler sonrasında sosyalist rejimlerin yıkılması ve soğuk savaşın sona ermesi, piyasa sisteminin hareket alanını genişletmiş, liberal politikalar yeniden benimsenmiş, neredeyse bütün ülkeler serbest piyasa düzeni ile işlemeye başlamıştır. Serbest piyasa sistemi, BİT alanındaki yeni icatlar aracılığı ile kendini yeniden üretmektedir. BİT, küreselleşme sürecinin etkinliğini artırmakta, buna paralel yeni bir toplumsal yapı ve ekonomik işleyiş öngörmektedir. Oluşan bu yeni yapının adı ise ‘yeni ekonomi’dir.

Yeni ekonomi; beden gücünü kullanarak çalışan işçilerin yerine beyin gücüyle çalışan işçilerin (bilgi işçileri) geçtiği, BİT temel i küresel boyutta rekabet eden bir

⁶⁷Münevver Soyak: “Yeni Ekonomi ve Yansımaları”, http://www.bilgiyonetimi.org/cm/yon/mkl_list.php?yid=107, Çevirim İçi: 03,06,2007

piyasa ve dünya sistemini, bilginin ve yaratıcılığın belirleyici olduğu bir süreci işaret etmektedir.⁶⁸

Sanayi toplumu nasıl ki fordist üretim teknolojisinin ürünü ise, bilgi toplumu da BİT'in bir ürünüdür. Aynı gelişim sürecinin toplumsal boyutu bilgi toplumu, üretim ilişkileri boyutu ise yeni ekonomi ile ifade edilmektedir. Yeni ekonomik yapının belirleyici öznesi; BİT'te yaşanan gelişmeler ve bunların ekonomik faaliyet alanı olarak üretim, bölüşüm ve dağıtım ilişkilerinde yarattığı köklü değişimlerdir.

O halde öncelikle küreselleşme sürecinin temel dinamiklerinden biri olarak BİT'te yaşanan gelişmelerin nasıl bir değişime neden olduğu üzerinde durulmalıdır. Ardından küreselleşme sürecinin belirleyici ve yönlendirici olduğu iklimin ifadesi olan yeni ekonomiden ve geleneksel ekonomi kurallarını alt üst eden ekonomik farklılaşmalardan söz edilecektir.

1.3.1. Ekonomik Küreselleşme ve Rekabet

Ekonomik küreselleşme ve rekabet ilişkisine baktığımız zaman bir ilişkinin döngüsel olarak her zaman devam ettiğini görmekteyiz. Çünkü temelde rekabet ekonomik küreselleşmeye neden olmuş, dünya sistemi küreselleştikçe, merkezdeki güçler arasındaki ekonomik, siyasi ve kültürel rekabet kızışmaktadır.⁶⁹ Throw'a göre ⁷⁰21. yüzyılın rekabeti kazan- kaybet niteliğindeki kafa kafaya rekabet olacak. Piyasada yaşam mücadelesinde ayakta kalabilmek için başka mücadelelere girilmek zorunda kalınacaktır. Bu süreçte ÇUŞ'lar küresel üretimin bütün nimetlerinden yararlanmak isteyecekler. Bunun sonucunda Nike gibi şirketler onlarca fabrikasını kapatıp hem Pazar açısından hem de ucuz maliyetle üretimini gerçekleştireceği daha uygun yerlerde yeni

⁶⁸ Encyclopedia of the New Economy, **Wired Digital Economy**, <http://www.hotwired.com/lycos.com> Çevirim İçi: 02,06,2007 Aşkın Keser: “**Yeni Ekonomi Çerçevesinde Çalışma Hayatında Yaşanan Dönüşümler**”, http://www.isguc.org/arc_view.php?ex=177, Cilt: 6 s. 1 26,03,2007

⁶⁹ Mustafa Özel, **Kapitalizm ve Küresel Rekabet**, (Der ve Çevre), İstanbul: **İz Yayıncılık**, 1998, s.8,

⁷⁰ Lester Throw, “Head to Head: the coming Economic Battle Among Capa, Europe Ald America” New York, 1992, **Kapitalizm ve Küresel Rekabet**, Mustafa Özel (DER, Ve ÇEBkz.), İstanbul: **İz Yayıncılık** 1998, s.21,23

fabrikalar açacaktır. Belli bir süre oradan da ayrılıp daha uzak yerlere gitmesi gerekecektir.⁷¹ Bu çerçevede bölgeselleşme eğilimleri üzerinde itici bir güç teşkil etmiştir. Bu aşamada ikinci mücadele ise ÇUŞ'ların gittikleri yerdeki ulusal sermaye ile yapacakları mücadeledir. Bu mücadele⁷², bir yönü ile ulusal sermayenin sahip olduğu pazarı kaybetmeme ve ülkeye her türlü yatırım, üretim ve hizmet sektörlerinde faaliyet yapmak üzere gelen şirketlerle rekabet edebilme ve ayakta kalabilme mücadelesidir. Çünkü ithal ikameci dönemdeki gibi ulusal sermayeler için rahatlık kaybolmuştur. Bu bağlamda ülkelerin, şirketlerin rekabet güçlerini artırıcı stratejiler önem kazanmıştır. Diğer taraftan ulusal küçük sermayeler da ya ÇUŞ'lara ortaklık yoluyla ya da doğrudan entegre olacaklar ya da küresel üretimin dışında kalacaklar. Çünkü küçük sermaye sahipleri dış pazarlarla rekabet edebilecek kaynağa sahip değildir. Ayrıca küreselleşmenin rekabeti kızıştırması nedeniyle de sahip olması için beklenilmesi de söz konusu değildir.

Rekabet gücü kazanmaya yönelik strateji konusunda iki durum ön plana çıkmaktadır. Bunlardan birincisi ÇUŞ'ların üretimini gerçekleştireceği ülkenin üretim faktörleri şartları, talep şartları, bağlantılı ve destekleyici sanayicilerine göre biçimlenir. Üretim faktörleri açısından baktığımızda ülkedeki emeğin vasıf durumu, örgütlenme durumları, teknolojik altyapı gibi hususlar anlaşılmaktadır. Bu yolla toplumun talep yapısı öğrenilmiş olur. Üretim faktörlerinin şartları kadar önemli olan talep şartları ise Pazar için doğru stratejiler belirlenmesini zorunlu kılar. Kendi ürününe talep toplayabilmesi için var olan talep ve toplum yapısını bilmeli ki ürüne başlangıçta talep yetersizliği ile karşı karşıya kalındığında, para gibi rekabet gücü çok kritik öneme sahip olan kaynaklar heba edilmemiş olur. Bunları takip eden süreçte ise karşımıza bağlantılı ve destekleyici sanayiciler çıkmaktadır. Çünkü küresel bir üretimde herhangi bir ÇUŞ üretimini farklı ülkelerdeki firmalara veya aynı bir ülke içinde tek bir firmaya verebilir. ÇUŞ için paranın önemli olduğu kadar zaman da önemlidir. Bu sayede zaman kaybı en aza indirebilirliği düşünüldüğünde rekabet gücünü kazanacaktır.⁷³

⁷¹ Kır, a.g.e, s.20,

⁷² Kadir Arıcı, “Globalleşme, Yeni Bir Dünya Savaşını Başlatmıştır”, *İşveren Dergisi*, İstanbul: TİSK Yayınları, 1998, s.2,

⁷³ Michael Porter, “The Competitiv Advantage of Nations” , 1991, **Kapitalizm ve Küresel Rekabet**, Mustafa Özel (DER: ve ÇEBkz.), İstanbul: İz Yayıncılık, 1998, s.50,

Stratejik konulardan ikincisini şirket için hedeflere, bakış açlarına göre biçimlenmektedir. Bu anlamda Amerika ve İngiltere bireyci değerler yaratırken Japon ve Almanlar ise cemaatçi değerleri öne çıkarmaktadırlar. Amerika-İngiltere karşı azamileştirmeyi ilk sıraya koyarken, bunun anlamı, ücretler mümkün olduğunca düşürülmelidir. Japon ve Almanlara ekip çalışması, sadakat ile maharetlerde toplumsal sorumluluğa önem veriyor. Japon tarzı işletmelerde işten çıkma çok çok azdır. Çünkü işten çıkan insanlara iyi gözle bakılmaz. Şirketin bizzat ilgili olduğu konu, kaliteli, ucuz ürün üretebilmesidir. Bunun için teknolojik gelişmeleri takip etmeli hatta üretkenliği artıracak yeni yollar, üretim teknikleri araştırılması gerekmektedir. Çağımızda üretkenlik esnek üretim sistemiyle sağlandığı için esnekliği artırıcı çareler geliştirmek önem arz etmektedir. Bu bağlamda, kısmi süreli çalıştırma, eve iş verme, belirli süreli iş sözleşmeleri ile çalıştırmak, taşeronluk gibi yöntemler kullanılmaktadır. Bu çerçevede sendikasız endüstri ilişkileri de düşünülen çareler arasındadır. Bu çerçevede insan kaynaklarının işletmelerde yer alması şirketlere emek süreçlerinde çok büyük kazanımlar sağlamaktadır. Özellikle işletmelere örnek olması anlamında gerek Asya kaplanlarının (Türkiye’de Anadolu kaplanları) bir anda rekabet gücü kazanabilmesi ucuz işgücü, kirli rekabet ile olmuştur.

Küreselleşme çağında ÇUŞ’ların işleve koyması gereken diğer bir strateji ise küresel düşünüp yerel hareket etmesidir. Özellikle küreselleşmenin birleştirme amacı dünyayı yerele indirgeyip ekonomik anlamda tek Pazar düşüncesini gerçekleştirmek için çok gerekli bir stratejidir. Bu anlamda Coca Cola’nın reklâmlarını bu anlayışla yapması akılcı bir strateji izlediğinin kanıtıdır.

Throw,⁷⁴ ekonominin küreselleşmesini kapitalizmin özüne uygun olarak, üretilecek mal veya hizmetlerin herhangi bir faaliyeti veya parçalarını dünya sathında üretiminin en ucuz yerde/yerlerde gerçekleştirilmesi ve fiyatların ve karların en yüksek olduğu yerlerde satılması şeklinde ele alınmıştır.

⁷⁴ Lester C. Throw, Kapitalizmin Geleceği, Mustafa Küpüşoğlu (Çev.) İstanbul: Koç-Unisys

IMF'ye göre⁷⁵ ise, “Teknolojideki inanılmaz gelişmeler sayesinde büyük bir hızla ve çok geniş coğrafi alanları kapsayacak şekilde gerçekleşen uluslararası para hareketi ve sınırlar arasında hizmet ve ürün açısından giderek artan ticaret hacmi sonucunda, ülkeler arasında çıkan ekonomik bağımlılık”tır.

Fligstein⁷⁶ de, şirketlerin sadece temeli bulunduğu ekonomi ile rekabet etmeyecek kadar ticaretin dünya çapında artışı, Asya kaplanları olarak bilinen yeni sanayileşen ülkelerin ucuz işgücü yoluyla ABD, Avrupa birliği (AB) ve Japonya'daki birinci dünya işlerinde büyümesi ve tahlilin, borçların özellikle paranın dünya finans piyasalarında oldukça büyümesi olarak ekonomik küreselleşmenin üç sürece işaret ettiğini belirtir.

Bu çerçevede ekonomik küresel bir üretimi, küresel bir finansı ve küresel ticareti içine alan küresel ekonomik bütünleşme olduğunu belirtebiliriz. Buna ilişkin olarak teknolojinin gelişmesi, sosyalist bloğun çökmesi ekonomik küreselleşmeye hız verirken, IMF, Dünya Bankası (DB), Çok Taraflı Yatırım Garantileme Ajansı (MIGA) gibi kurumlar, Çok Taraflı Yatırım Antlaşması (MAİ), GATT (1995 yılında Dünya Ticaret Ürünü-DTÖ adını aldı.) gibi anlaşmalar küresel ekonomik bütünleşmeyi derinleştirmekte ve yön vermektedirler. Ekonomide küreselleşmenin dördüncü faktörü işgücüdür. Küresel üretim, küresel finans, küresel ticaret ekonomik küreselleşmenin asli unsurları sayılırken işgücü aynı anlam verilmiyor bir anlamda işgücüne üvey evlat muamelesi yapılmaktadır. Çünkü ekonomik küreselleşmenin tanımı yapılırken de mal ve sermaye hareketlerinin küreselleşmesi denmekteyken, işgücü pek tanımlarda kullanılmamaktadır.⁷⁷

Küreselleşme süreci soğuk savaşın sona ermesi ile kapitalist ekonomiyi sosyalist tehlikeden koruma zırhı olan refah devletini de sona erdirmiştir. Refah devleti yaklaşımının sona ermesi, Keynesyen iktisadın geçerliliğini de ortadan

⁷⁵ Hüsamettin Kazi, “Küreselleşme ve Türkiye”, *Elegans Dergisi*, TUGİAD, İlkbahar 2000 <http://www.elegans.com.tr/49/html/kavi.html> Çevirim İçi:24,06,2007

⁷⁶ Neil Fligstein, “Is Globalization the Cause of the Cireses of Welfare States?”, USA: EUI Woting Paper SPS No,98/5, s.5,

⁷⁷ Erdoğan Altın, “Küreselleşmenin Nimetleri Adil Bölüşümlü”, Söyleşi, *İktisat Dergisi*, İstanbul: IFMC Yayınları S:406 2000, s.20,

kaldırılmıştır. BİT üzerine kendini var eden Yeni Ekonomi, Keynesyen olmayan bir ekonomik yapı özelliği göstermektedir.⁷⁸

Sanayi devrimi sürecinde yaşananlar sonucunda devlet ve sendikalar aracılığı ile Keynesyen ekonomi doğrultusunda baskılanan piyasa ekonomisi; sistemin işleyememesi neticesinde kendini, bugün küreselleşme dediğimiz ve özünde daha önceki süreçlerde olduğu gibi serbest ve sınırsız uluslararası ticaretin olduğu yeni bir yapıya doğru dönüştürmüştür.

Yeni ekonomide büyüme, enflasyon, işsizlik, faiz oranları gibi göstergelere farklı bir bakış açısı oluşmuştur: Geleneksel ekonomide ekonomi büyüdükçe işsizlik oranı azalmakta, işsizlik doğal işsizlik oranının altına düştüğünde ücretler artmaya başlamaktadır. Bu da enflasyonu artırmaktadır. Yeni ekonomide ise büyüme, enflasyon, istihdam ilişkisi farklılaşır: Temel üretim faktörleri emek ve sermayenin yerini bilgi almıştır. Bilgi işçileri iş sahibi olup yüksek ücretlerle çalışacak, genel işsizlik oranı yükselecektir. Enflasyon ise ücret ilişkisinden öte küresel talep artışının mal üretiminden fazla olması ile oluşacak fiyat artışlarına bağlı olarak ortaya çıkacaktır.

Bu noktadan hareketle yeni ekonomi, geleneksel arz-talep eşitliği kuralını ihlal etmektedir: Eski ekonomide arzı yönlendiren talep yapısıdır. A malı için talep düştüğünde, kimse A malını almadığı için o malın fiyatı düşecek; düşük fiyatlı maldan elde edilecek kar düşeceği için de o malın üretimi bir başka ifade ile arzı da düşecektir. Üretim ilişkilerinin belirleyici noktasını talep oluşturmaktadır. Yeni ekonomide ise yüksek getiri olanağına sahip BİT ile üretilen malların arzı artmaktadır; kıyasıya bir rekabetin hakim olduğu BİT alanında arzın artması, fiyatları sürekli düşürmektedir. Fiyatları düşen bu ürünlerin talebi ise artmaktadır. Yeni ekonomik ortamda üretim ilişkilerinin belirleyicisi arz olmaktadır.⁷⁹ 1980'ler sonrası kabul gören arz yönlü iktisadın, kendine BİT ile uygulama alanı bulduğu ise ortadadır.

⁷⁸ T, G, Lewis: Friction-Free Economy: Marketing Strategies for a Wired World, New York: Harper Business 1997, 1-32 Münevver Soyak: “**Yeni Ekonomi ve Yansımaları**”, http://www.bilgiyonetimi.org/cm/yon/mkl_list.php?yid=107 Çevirim İçi: 26,04,2007

⁷⁹ T, G, Lewis: Friction-Free Economy: Marketing Strategies for a Wired World, New York: Harper Business 1997, 11 Münevver Soyak: **a,g,m**,

Bütün bilgilerin 1 ve 0'larla kodlanarak kullanılır olması, yeni ekonomide bilginin son derece hızlı ve ucuz şekilde yaygınlaşmasını sağlamıştır. BİT temelli ve büyük ölçüde internete ve dijitalleşmeye dayalı yeni ekonomide en önemli unsur, internetin fiyatları bir başka ifade ile maliyetleri düşürmesidir. Özellikle işletmeler açısından pazarlama aşamasında (internet üzerinden satış) ve hizmet sunan firmalarda şubeler arası iletişim konusunda oldukça önemli maliyet avantajları sağlamaktadır. Lehman Brothers tarafından gerçekleştirilen bir araştırmaya göre⁸⁰ banka hesaplarında yapılan basit bir transfer işleminin maliyeti banka tarafından şube aracılığı ile yapıldığında 1.27\$, ATM ile yapıldığında 27 cent, internet üzerinden yapıldığında ise sadece 1 cent'tir.

Goldman Sachs'ın araştırmasına göre,⁸¹ firmalar arası e-ticaretten sağlanan tasarruf, bütün ekonominin tasarruf eğilim ve miktarını etkileyecek boyuttadır. Örneğin hammaddelerin ve ara malların internet üzerinden temin edilmesi, kömür sanayinde ortalama %2'lik, elektronik sanayinde ise %40'luk toplam maliyet tasarrufu sağlamaktadır. Bir sektördeki maliyet avantajları, diğer sektörleri de etkilemektedir. İnternet aracılığı ile sağlanan maliyet düşüklüğü, ekonominin büyümesine katkı sağlamakla birlikte perakendeci firmaları fiyat düşürmeye zorlayacak, oluşan fiyat düşürme baskısı ise rekabet edemeyenleri piyasadan silebilecektir.

BİT'in sürekli gelişen buna karşılık maliyetlerinin (fiyatlarının) sürekli düşmesi eğilimi eski ile yeni ekonomi arasında maliyetler açısından da bir farklılaşma yaratmaktadır. Eski ekonomide üretim maliyetleri belirli bir seviyeye kadar azalmakta; bu seviyeden sonra yeniden artmaktadır. Yeni ekonomide ise üretim miktarı arttıkça maliyetler sürekli olarak azalmaktadır.⁸² Maliyetlerin azalmasında esas etken, kıyasıya bir rekabetin varlığıdır. Piyasada şirket sayısı arttıkça, yeni ve ucuz teknolojilerin piyasaya girmesinin önü açılmakta, diğer yandan küresel rekabet ortamında verimliliğini artıran bununla birlikte maliyetlerini (fiyatları) düşüren girişimciler pazara

⁸⁰ "Yeni Ekonomi", *DTM Dünyada ve Türkiye'de Ekonomik Gelişmeler Dergisi*, S 2, 2000, s. 19-31,

⁸¹ "Yeni Ekonomi", *DTM Dünyada ve Türkiye'de Ekonomik Gelişmeler Dergisi*, S 2, 2000, s. 19-31,

⁸² S. Ülgen: "**Yeni Ekonomide Rekabet**", <http://inet-tr.org.tr/inetconf6/tammetin/ulgen-tam.doc> (24,9,2002) Münevver Soyak: "Yeni Ekonomi ve Yansımaları", http://www.bilgiyonetimi.org/cm/yon/mkl_list.php?vid=107, Çevirim İçi: 03,06,2007

hâkim olabilmekte, rakiplerinin önüne geçebilmektedir. BİT ile rekabet üstünlüğü, bilgiyi ve araştırma-geliştirme faaliyetlerini doğru yer ve zamanda kullanabilen firmalara geçmektedir.

Yeni ekonominin bir diğer özelliği şebeke ekonomisi özelliği taşımasıdır.⁸³ Daha çok internet üzerinde yoğunlaşan yeni ekonomide, şebekeye yeni birimler (makinelere) eklendikçe, şebekenin değeri, eklenen her yeni birim o şebekenin faydasını artırdığı için, şebekeyi oluşturan birimlerin değerini aşmaktadır. Eski ekonomideki kıt olan malın değeri yüksektir yaklaşımı, yeni ekonominin şebeke özelliği nedeni ile yanlışlanmaktadır. Yeni ekonomide ürünün değeri, onunla bağlantı kurabilecek ürünlerin sayısına paralel artmaktadır.⁸⁴

Yeni ekonomi pazara girmede kolaylık sağlamakla beraber, ürünlerin çabuk tüketilmesine yol açmıştır. Hatta “kendi ürününün modasını kendin geçir”, yeni ekonominin ilkesi olarak ifade edilebilir. Eğer yeni ve başarılı bir ürün geliştirilirse, üreticinin, rakiplerden önce daha iyi bir modeli üretmesi gerekmektedir. Örneğin Microsoft firmasında çalışan teknoloji uzmanlarından birine göre, Microsoft Windows 95’i piyasaya sürmekle gene kendi ürünü olan tüm zamanların en çok satan yazılımı MS-DOS’un modasının geçmesine neden olmuştur. Microsoft’un ürün ve standartlarla rekabet içinde belirlediği ilkelerden biri olan “Sürekli yeni ürün geliştir ve periyodik olarak eski ürünleri modası geçmiş hale getir” ise yeni ekonominin bu özelliğini somutlaştırmaktadır.

Geliştikçe maliyetleri düşen teknolojik ürünlerin sürekli alınması sağlanarak, tüketim toplumlari üretilmiştir. Ürünün fiyatının düşmesi, kullanıcıların sisteme ait olmanın getirdiği içgüdüsel istek birleşerek talebi de uyarmaktadır. Önceki talebin üzerinde çok daha fazla talebin yığılması, ürün hizmet ya da fikirlerin dünyaca kabul görmesi ile birleşerek geleneksel ekonomideki azalan getirinin yeni ekonomide artan getiriye dönüşmesine yol açar. Piyasa doyana kadar üretim sabit biçimde artacaktır.

⁸³ S. Ülgen: “Yeni Ekonomide Rekabet”, <http://inet-tr.org.tr/inetconf6/tammetin/ulgen-tam.doc> (24,9,2002) Münevver Soyak: **a,g,m**,

⁸⁴ Bahadır Akın: “2000 Yılına Doğru Bilgi Toplumu Üzerine Genel Bir Değerlendirme ve Bilgi Ekonomisinin Özellikleri”, <http://www.dergi.org/071999/1601.html> Çevirim İçi:, 02,06,2007

Böylece yeni ekonomide asli unsur pozitif geri besleme, geleneksel ekonominin negatif besleme ya da azalan getirinin tersine hareket eder.⁸⁵

Geleneksel ekonomide azalan marjinal getiri kanunu geçerlidir: Tüketici bir üründen belirli bir noktaya kadar tüketmek isteyecek, belirli bir noktada doyuma ulaşacağı için bu noktadan sonra tüketmek istemeyecektir. Aç bir insanın yediği birinci elmayla yedinci elmanın faydası farklılaşacaktır. Her bir artı birimin faydası doyum noktasından sonra azalacak, azalan marjinal fayda kanunu geçerli olacaktır. Yeni ekonomide ise medyanın da etkisiyle kişiler teknolojik ürünler konusunda sürekli aç olduklarına inandırıldıkları için, tüketmeye güdümlü birer satın alma makinesine dönüşmekte; moda, kişisel tatmin vb. durumlarla kişi neredeyse acıktıkça acıktırılmaktadır.⁸⁶ Bilgisayar sahibi olanların çıkan her bir parçaya sahip olmak istemesi ya da cep telefonlarının eklenen küçük birer aksesuar aracılığı ile sürekli yenilenmesinin sağlanması, bu duruma birer örnek oluşturmaktadır.

Küreselleşme sürecinin kendine özgü bir ekonomik ve toplumsal yapı oluşturduğu ortadadır. Peki, oluşan bu yeni iklimin yeni sosyal politika alanları açısından etkileri nelerdir?

BİT'e bağlı olarak oluşan yeni ekonominin, teknolojiyi üreten, kullanan ve geliştirebilen ülkelerde yaygınlaşması tesadüf değildir. Günümüzde yeni ekonominin yaygın uygulama alanı bulunduğu yerler, başta ABD olmak üzere, gelişmiş ülkelerdir. Bu durum daha önce ülkeler arasında sanayileşme temeli var olan gelişmişlik kutuplaşmasının, BİT temelinde devam etmesinin de yolunu açmaktadır.

Rekabetin öneminin giderek arttığı yeni ekonomide, ülkelerden beklenen BİT aracılığı ile büyüme ve kalkınmalarını gerçekleştirmeleridir. Ancak yeni ekonominin -artan bilgi yoğun faaliyetlere, sürekli kendini yenileyen teknolojilerle ulaşması; her bir teknolojinin kısalan hayat dönüşüm süreleri ve bu karşılaşmanın küresel dünya piyasasında gerçekleşmesi gibi- karakteristik özellikleri, ülkeler

⁸⁵ T, G, Lewis: Friction-Free Economy: Marketing Strategies for a Wired World, New York: Harper Business 1997, s. 11-12 Münevver Soyak: **a,g,m**,

⁸⁶ Münevver Soyak: “**Yeni Ekonomi ve Yansımaları**”, http://www.bilgiyonetimi.org/cm/yon/mkl_list.php?vid=107 , Çevirim İçi: 26,03,2007

açısından bir uyum sorununu da beraberinde getirmektedir. Birçok ülkenin yapısal olarak yaşadığı yoksulluk bir diğer ifade ile az gelişmişlik, BİT'in kendine has özellikleri nedeni ile artarak devam edeceği benzetilmektedir.

Tablo 1.10: Dünya Ölçeğinde İnternet Kullanıcılarının Miktarı

	Kullanıcı Miktarı (milyon)	İnternet kullanıcıların, dünya ölçeğine oran (%)	İnternet kullanıcıları nüfusa oranı (%)
Dünya Ölçeğinde	407	100.0	6.8
Afrika	3	0.7	0.4
Asya/Pasifik	105	25.8	3.0
Avrupa	113	27.8	14.1
Orta Asya	2	0.5	1.1
Latin Amerika	17	4.2	3.2
ABD ve Kanada	167	41.0	53.9

Kaynak: User estimates are for November 2000 from http://www.nua.ie/surveys/how_many_online/index.html. Population estimates are for 2001 and were drawn from <http://www.census.gov/ipc/www/idbnew.html> Çevirim İçi: 04.07.2007 Ashfaq ISHAQ: "On the Global Digital Divide", www.imf.org/external/pubs/ft, Finance and Development, September 2001, Volume 38, Number 3, 07.06.2007

Gelişmekte olan ülkelerden beklenen, gelişmiş ülkelerin ortalama 100-150 yılda geldikleri gelişmişlik seviyesine, birkaç yılda gelmeleridir. Oysa yeni teknolojileri öğrenmek, özümsemek ve bunları üretim sürecinde kullanılır hale getirerek toplumsal refaha çevirmek, kısacası teknolojik buluşları ekonomik faaliyet alanlarına yayılması ve azami faydayı elde edebilecek düzeyde kullanılır hale getirmek, uzun zaman almaktadır. İktisatçı Paul DAVID, 20. yüzyılın başında fabrikaların yeni bir jenerik teknoloji olarak ortaya çıkan elektrik motorlarından ölçülebilir bir fayda

sağlamalarının ve bunun verimlilik istatistiklerine yansımalarının 20 yıl aldığını göstermiştir.⁸⁷

“Verimlilik paradoksu” olarak anılan bu olgu BİT’in yaygınlaşmasının, üretim sürecine katkıda bulunarak verimliliğe dönüşmesinin uzun yıllar alacağını ortaya koymaktadır. Özellikle gelişmekte olan ülkeler için önemli olan bu paradoks şunu belirtmektedir: Gelişmekte olan ülkelerin, gelişmiş ülkeleri yakalayarak, içinde buldukları bağımlılık ilişkisinden kurtulmaları yakın gelecekte yeni önlemler alınmazsa mümkün görünmemektedir.

BİT’e sahip olan ülkelerle sahip olmayan ülkeler arasında oluşan bu uçuruma “Dijital Bölünme” denmektedir.⁸⁸ BİT’e sahip ülkelerin, teknolojiye sahip olmanın verdiği avantajla elde ettikleri üstünlüğün; gelişmekte olan ülkelere karşılanabilmesi, mevcut koşullar üzerinden imkânsız görünmektedir.

Gittikçe fakirleşen bu ülkelerde alım gücünün düşmesi, piyasa ekonomisinin işleyişinin bozulmasına da neden olacaktır. Ulusal piyasalarda yaşanacak olası krizlerin, domino etkisiyle yayılması içten bile değildir. Gerçi bu risk bir ölçüde esnekleşme ile ortadan kaldırılmaya çalışılmaktadır. BİT aracılığı ile birbirine bağlanan piyasaların, girişimlerin birinde meydana gelebilecek çökmenin bütün sistemi etkilemesini engellemenin çaresi, esnekleşme olmuştur.

Dijital bölünme, pek çok sosyal sorunun yanında küresel bir kriz riski de taşımaktadır. Bu durum küreselleşme sürecinde oluşmakta olan yeni sorunlara, yeni sosyal politika alanlarına da işaret etmektedir. Sosyal politikaların en önemli aktörü olarak ulus devletinin rolünün değiştiği günümüz küreselleşme sürecinde, dijital bölünme gerçeğinin nasıl ve ne ölçüde aşılması gerektiği sorusu, gerek sosyal bilimlere gerekse sosyal politika disiplini açısından cevap bekleyen yeni bir araştırma alanını oluşturmaktadır.

⁸⁷ Aykut Göker: “Enformasyon Toplumu Üzerine Kavramsal Bir Yaklaşım Denemesi”, http://www.bilgiyonetimi.org/cm/pages/mkl_gos.php?nt=287 Çevirim İçi: 09,06,2007

⁸⁸ Aşkın Keser: “Dijital Dünya Sorguluyor”, http://www.bilgiyonetimi.org/cm/pages/mkl_gos.php?nt=418 Çevirim İçi: 07,06,2007

Büyümenin istihdam yaratmadaki etkileri özellikle Boltho ve Glyn tarafından incelenmiştir.⁸⁹ Yeni ekonomide tam anlamıyla istihdamsız büyümenin gerçekleştiğini söylemek mümkün değildir. Ancak büyümenin istihdam üzerindeki olumlu etkisinin görece azaldığı tespitini yapmak zor görünmemektedir. Bir ekonomik gelişme göstergesi olarak büyümenin daha az istihdam yaratmasında şu temel unsurlar etkilidir:

BİT'in yönlendirdiği yeni üretim süreci, daha az işgücü talep etmektedir. Bilgisayarların yaygınlaşması ve otomasyon sistemleri, daha fazla işgücünü istihdam alanı dışına itmiştir. Örneğin 1950'li yıllarda üretilen ürünlerin maliyet tablosunda emek %55'lik bir oran talep ederken, bu oran bugün %11'lere düşmüştür. Emek yoğun işlerin azalarak yerini teknoloji yoğun işlere bırakması, bahsedilen işsizlik olgusunun döngüsel değil, kronik işsizlik olması riskini de taşımaktadır.⁹⁰

Kapitalizm geliştikçe, (teknoloji) sermayenin çalışanlara bağıllığı giderek azalmaktadır.⁹¹ Yapılan yeni yatırımların yüksek verim ve teknoloji alanlarında yapılması bir yana, finans kapitalin yaygınlık kazanarak, sıcak para ekonomisinin yeni para kazanma alanları olarak yaygınlaşması ise reel sektörler olmaksızın yaratılan değerler olarak büyümeyi sağlamakta ancak istihdamı aynı oranda artıramamaktadır.

Üretim süreci ve emek faktörü dışında bir diğer önemli faktör de büyümenin niteliği ile ilgilidir. Karı artırmak bir tasarruf yöntemi olmakla beraber, maliyeti düşürmek de etkili bir tasarruf yöntemidir. Ekonomik istikrarın temelini oluşturan verimlilik artışı ve maliyetleri kontrol etmenin önemli bir parametresi olarak istihdamdan tasarruf edilmesi yaygın olarak kullanılan bir yöntem olmuştur. Bu anlayış milli gelir-istihdam ilişkisinin bozulmasına, milli gelirin artmasına karşılık toplam istihdamın aynı oranda artmamasına neden olmaktadır.⁹²

⁸⁹ Nusret EKİN: Türkiye'de Yapay İstihdam ve İstihdam Politikaları (İstanbul, 2000), 73,

⁹⁰ Türk Henkel Dergisi, "Entelektüel Sermaye ve Kronik İşsizlik", 1998, S: 156, S. 6 Nusret EKİN: Türkiye'de Yapay İstihdam ve İstihdam Politikaları (İstanbul: İTO Yayını, 2000), s. 47-49,

⁹¹ Gencay Şaylan: **a.g.e.**, s. 78,

⁹² Ercan Kumcu: "Ekonomik İstikrarın Faturası Kadınlara mı Çıkıyor?", Hürriyet Gazetesi, 1 2006, s. 9,

Yeni ekonominin neden olduğu sorunları iki başlıkla sınırlandırmaya çalışmak mümkün değildir. Burada yapılmak istenen yukarıda bahsedilen iki temel unsur çerçevesinde gerekli önlemler alınmazsa (ki sözü edilen sosyal politika önlemleridir) küreselleşmeyle keskinleşen sorunların toplumsal tahribatı yapıllaştıracağını ortaya koymaktır.

Dijital bölünmenin neden olacağı bir krizin uluslararası ticaretin etkinliğini azaltması ve buna bağlı olarak sistemin çökme riski, diğer taraftan ekonomik işleyişin temel hedefi olan insan unsurunun Yeni Ekonomide üretim sürecinden dışlanması; bu iki sorunu yeni ekonominin yarattığı diğer sorunlardan daha öncelikli hale getirmektedir. Ekonomisiz bir toplum var olamayacağı gibi, insansız bir ekonominin olamayacağı da açıktır.

Ekonomi politikalarının hedefi insanlara iş ve aş sağlayarak, onları mutlu etmektir. İnsanlara iş ve aş imkânı yaratmayan bir ekonomi politikasının iyiliğinden, bunları hedef almayan politikaların iyi niyetinden söz edilemez.⁹³

Merkezinde insanın olmadığı bir ekonomik yapılanma, gerek dijital bölünme gerekse otomasyon sistemleri ile mevcut yapıdan dışlanan insanlar tarafından sürekli tehdit altında bulunacaktır. Geniş halk kitlelerinin küreselleşme sürecine destek vermesi, geliri yeniden dağıtıcı fonksiyonları üstlenen politikaların etkinliğini ve meşruluğunu gerektirmektedir. Aksi halde korumacı politikalar alternatif olmaya devam edecektir.⁹⁴Friedman'ın da öylediği gibi küreselleşmeye karşı tepkiyi ortadan kaldırmanın yolu, daha çok insanın küresel eşmeden çıkarı olmasını sağlamaktır.⁹⁵ Yani küreselleşmenin nimetlerinden faydalananların sayısını artırarak nimetlerin daha adil dağılımını gerçekleştirmektir. Küreselleşmenin nimetlerinin adil dağılımını sağlayacak araç ise sosyal politikalardır.

1.3.2.Neoliberal Politikaların Etkin Konuma Gelmesi

Kapitalizmin gelişim süreci, kar hadlerinin düşmesi ve istikrarlı sermaye birikiminin olanaklarını ortadan kalkarak, sistemin kendini ve yeniden üretimi tehdit

⁹³ Güngör Uras: "İnsansız Ekonomi Olmaz Olamaz", Milliyet, 14 2007, a.g.e,s. 7,

⁹⁴ Dani Rodrik: *Küreselleşme Sınırı Aştı mı?* (İstanbul, 1997),a.g.e,s. 21,

⁹⁵ Thomas Freidman: *Lexus ve Zeytin Ağacı Küresel eşmenin Geleceği*, Çev, Elif Özsayar (İstanbul: Boyner Yayınları, 2002),s. 407,

etmesi ve yine sistemin yapısal değişimi ve sermaye birikiminin yeniden canlanma koşullarını yaratması süreçlerine bağlı olarak sürekli bir dönüşüm içindedir.⁹⁶ Yani kapitalizm, kar hadlerinin düşmesi nedeniyle girdiği krizden çıkmak için sermaye birikim koşullarını yeniden oluşturması gerekmektedir. Bu çerçevede 1929 yılında Keynesyen ekonomik politikalar ile yeniden sermaye birikimi oluşturulmaya çalışılmıştır. 1970’lerde ise kapitalizmin tekrar krize girdiği ifade edilmiştir. Bu dönem ise Keynesyen politikaları başarısızlığının sonucu kapitalizmin krizine neden olduğu Chicago okulundan Hayek ve Milton Friedman’ın öncülük ettiği neoliberal ekonomik politikalar benimsenmiştir. İngiltere’de Thatcher’in ABD’de Reagan’ın Almanya’da Kohl’ün Türkiye’de Özal’ın iktidara gelmeleriyle resmen uygulanmaya başlamıştır.

Türkey’a göre⁹⁷ kapitalist dünya ekonomisinin 1970’li yıllarda krizi yönetme işlevini yerine getiren neoliberal tezlerin sermaye birikiminin dünya düzeyindeki kurgusunun görece meşruiyeti vardır. Özellikle dünyayı yöneten güçler bu bağlamda çıkar ilişkilerine uymaktadır. Çünkü 19. yy.da İngiltere’nin hegamon güç olduğu dönemdeki politika ile bu dönemdeki politikanın temeli aynı şekildedir. Ama o dönemde İngiltere tüm dünyaya ticaretini yaymaya çalışmıştır. Ancak o dönemde ABD olsun Almanya olsun gümrüklerini yüksek tutup İngiltere’ye karşı korumacı bir politika izlemişlerdir. Oysaki şimdi İngiltere’ye ABD ve Almanya’da katılmıştır.

Neoliberal ekonomik düzen küresel düzeyde bütünleşmiş serbest bir piyasanın oluşumunu amaçlamaktadır. Bu çerçevede ithalat ve ihracata yönelik korumacı politikaların azaltılması, desteklemelerin kaldırılması, ulusal para birimlerinin birbirine dönüştürülme yeteneklerinin kazandırılması, devlet tekellerinin kaldırılması ve bunların özelleştirilmesi, mal, hizmet ve sermaye uluslararası dolaşımına engel oluşturacak her türlü kamusal düzenlemelerin kaldırılması, kısa dönemde sermaye hareketlerin ve doğrudan yabancı yatırımların her türlü denetimden uzak tutulması, çalışma yaşamına yönelik düzenlemelerde kuralsızlaştırmanın sağlanması ve mali piyasaların

⁹⁶ Özgür Müftüoğlu, “**Kapitalizmde Dönüşüm Dinamikleri ve Sendikal Kriz**” TMMOB SANAYİ KONGRESİ “**Küreselleşme ve Sanayileşme**”, İstanbul, 30 1–2 2001, s.263–264

⁹⁷ Mehmet Türkay (Ed.), “**Kapitalizm, AB ve Sol**” AB-Türkiye: Gerçekler, Olasılıklar, İstanbul: **Yeni Hayat Kütüphanesi Yayınları**, s.14

bütünleşmesi bu politikanın araçlarıdır.⁹⁸ Bunlar yapısal uyum politikaları adı altında uygulanmaya çalışılmaktadır.

Bu anlamda neoliberal politikaların temeli, karşılaştırılmalı üstünlükler seviyesinde serbestliğe dayanır. Buna göre, her ülke uzman olduğu işleri kaliteli ve ucuz üretim satar ve satın alır. Bunun gerçekleşme yolu da serbest ticarettir. Serbest ticaret yoluyla rekabet artacaktır ki optimal kaynak kullanımı sağlanarak ve uygun teknoloji kullanarak mal ve hizmetler kaliteli ve ucuza üretilsin. Bu şekilde hem mal ve hizmetlerden ucuz ve kaliteli olarak yararlanılacak yani tüketicilerin refahı yükselecektir. Çünkü Acar'a göre⁹⁹ hükümetlerin yerli üreticiyi koruması halinde orta ve uzun vade de korumacılığın ekonomiye büyük yükü neden olacaktır. Bu şekilde arz daralacaktır. Arzın daralması da fiyatların genel seviyesinin yükselmesine neden olacaktır. Bu bağlamda ekonomi iki şekilden de olumsuz durumlara gebe kalacaktır.

Ancak neoliberal ekonomik politikalar gerçek yaşamda teorikte anlatıldığı gibi hüküm sürmemektedir. Burada karşımıza çıkan soru neoliberal politikalarla kalkınmak mümkün müdür sorusu olmaktadır. Rodrik'e göre,¹⁰⁰ bunun faturası yüksek olmaktadır. Çünkü neoliberal politikalar sonucunda ulaşılmak istenen bütünleşme kalkınmayla aynı anlama gelmeyebilir. Örneğin hükümetin ihtiyaçları doğrultusunda eğitim gerekiyorsa bütçe kısıtı nedeniyle buna imkan vermeyebilir. Aynı şeyler sosyal koruma ve güvenlik ağlarında geçebilir. Ayrıca neoliberal politikalar az gelişmiş ülkeleri ihracata yönelik politikaya yöneltmekle birlikte getirilen kemer sıkma politikalarıyla dünya pazarlarında bir durgunluğa neden olacaktır.

Diğer taraftan ülkeler uzman oldukları mal ve hizmetlerin üretmesi, geri kalan mal ve hizmetlerin üretilmelerinin pahalı olmaları gerekçesiyle ithal etmeleri, ülkelerin o sektörleri geriletmeyle birlikte istihdamda da daraltıcı bir etki yapması muhtemel olacaktır.

⁹⁸ Kazgan, a.g.e, s.94–95

⁹⁹ Acar, a.g.e, s.6,

¹⁰⁰ Dani Rodrik, “**Dünya Ekonomisine Entegrasyon Kalkınma Stratejilerinin Yerini Tutabilir mi?**”, (Çev: Alev Söğüt), **İktisat Dergisi**, İstanbul: İFMC Yayınları, S.403, 2000, s.58,

Neoliberal politikaya ilişkin olarak kafalarda soru işareti oluşturan bir konuda neoliberal politikanın temelini oluşturan serbest piyasa kavramının ne kadar serbest ve rekabetçi olduğudur. Bu çerçevede üretim faktörleri serbest dolaşıma tabi olacak ve arz talep koşullarında ekonomi belirlenecek. İfade edilmek istenen husus tam rekabet piyasasıdır. Bu piyasaya hiçbir müdahale istememektedir. Ancak günümüzde bunlar çok teorik olarak kalmaktadır. Ne tüm üretim faktörlerinin dolaşımı nede rekabetçi bir piyasa söz konusu olmaktadır. Mal ve hizmetler için sermayenin dolaşımı için bütün sınırlar açılmışken emek için aynı olanaklar tanınmamıştır. Diğer taraftan¹⁰¹ dünya ekonomisine etkilerin kararların ortak bir şekilde G-7 ülkeleri (ABD, Japonya, İngiltere, Almanya, Fransa, İtalya ve Kanada) çerçevesinde AB'ye uluslararası kuruluşlarca alındığı ifade edilmektedir. Ayrıca uluslararası kuruluşların hangi ülkeler tarafından kurulduğunu gördüğümüzde sadece ekonominin değil, dünyanın yönetimi özellikle halen hegomonik bir güce sahip olan ABD-yani bir ulus devlet- aklı gelmektedir. Bu anlamda da bir ulus devletin ne kadar rekabet istediği de tartışılmalıdır. Bu bağlamda Koray'ın¹⁰² belirttiği gibi serbest piyasa yerine zorunluluklar ve dayatmalar piyasası demek daha doğru olacaktır. Çünkü serbestlik, uluslararası sermayenin istediği ve ülkelerin güçlü olmak için buna zorunlu olduğu ve işçilerinde buna bağımlı olduğu bir durumdur. Bu çerçevede¹⁰³, küreselleşme bir kader olamayıp, siyasal olarak emperyalist ideolojilerinin hayata geçirilip gerektiğinde askeri, gerektiğinde ekonomik, gerektiğinde de kültürel olarak hayata geçirme projesidir.

Bu çerçevede neo liberal politikaların az gelişmiş ülkelere dayatılması mümkün olmaktadır. Eğer başlangıçta kabul edilmezse uluslararası kurumlar devreye girer ve sisteme entegrasyonu sağlar. Özellikle 70'lerin ikinci yarısında az gelişmiş ülkelerin krize girmelerine yol açan petrol dolarlar bu anlamda neo liberal politikalar için başlangıç oluşturmuştur. Çünkü bu yolla iyice borç yükünün altında ezilen az gelişmiş ülkeleri liberalleşmeye daha çabuk geçireceklerdi. Bu bağlamda mali krize giren ülkeler IMF'ye başvurmuştu. IMF, eğer borçlanmak isteyen ülke kendi ülkesinin kredi talebinin sadece % 25'ini anlaşması halinde herhangi bir yaptırımında bulunmazken, bu sınırı aştığı

¹⁰¹ Fahrettin Yağcı, "Dünya Ekonomisi Nasıl Yönetiliyor?", *İktisat Dergisi*, İstanbul: İFMC Yayınları, S:416, 2001,s.25-26,

¹⁰² Meryem Koray, "Küreselleşmeye Eleştirel Bir Bakış ve Yeni Bir Küresel Anlayışın ve Örgütlenmenin Kaçınılmazlığı", *Küreselleşme Koşullarında Kapitalizm ve Sendikal Hareket*, 2000-2003 İstanbul: *Petrol-iş Yayınları* no:85, 2003,s.54,

¹⁰³ Koçdemir, *a.g.e.*, s.70,

andan itibaren durumları değiştirmek için kendinde yetki bulmaktadır. Bu her ilave % 25'lik dilimde durumlar daha da ağırlaşır. Bu çerçevede söz konusu ülke veya ülkeler, IMF ile stand-by anlaşması imzalar (aynı Türkiye'de olduğu gibi). Bunun sonucunda ülkeler, enflasyonun düşmesi, (para arzının kısılması iç talebi düşürecek şekilde ücretlere baskı yapılması, liberalleşme vb.), döviz fiyatına ilişkin önlemler (devalüasyon, sermaye hareketlerinin serbestleştirilmesi vb.) almaya zorlanırlar.¹⁰⁴

1.3.3.Bölgeselleşme ve Bloklaşma

Küreselleşme sürecinde sıkça kullanılan kavramlardan birisi de bölgeselleşmedir. Dünya ekonomileri dikkatlice incelendiğinde ekonomilerin kısa dönemli birleşmelerde bölgeselleşmeye-bloklaşmaya geçiş sürecinde üç önemli faktör rol oynamaktadır. Bunlar, siyasi, ekonomik ve askeri alanlarını yeniden sistemleştiren jeopolitik ve ekonomik etki alanları; yaşanan sanayi devrimiyle başlayan uluslararası ekonomik rekabet ve ideolojik sistemleri temel alan siyasi ve ekonomik sistem farklılıklardır. Günümüzde de bu faktörler birbirlerini etkileyebilmekte ve birbirlerinden etkilenebilmektedirler. Bunun sonucunda dünyada mevcut Pazar paylarının genişletilmesi amacıyla bölgeselleşme- bloklaşma eğilimleri hız kazanmaktadır.¹⁰⁵

Bu çerçevede bölgeselleşme ile küreselleşme bir araya getirilip, bu iki kavramın birbirini tamamlayıcı kavramlar mı yoksa birbirine zıt kavramlar mı olduğuna ilişkin soru işaretleri ortaya çıkmaktadır. Bölgeselleşmeyi savunanlar bölgeselleşmenin ticari engelleri kaldırma veya azaltma konusunda kapsamlı anlaşmaların yapılmasını imkan verdiğini ve bölgede var olan ulusal lobilerin etkinliğini azaltması nedeniyle çok taraflı ticaretin destekleyerek küreselleşme sürecini hızlandırdığı düşünülmektedir. Bunun aksi görüşünde olanlar ise, bölgesel blokların büyük Pazar güçleri ile bölge içine doğru bir yapılanmaya yönel inmesi nedeniyle küreselleşmenin yavaşlatıldığını, geciktirildiğini belirtmektedirler.¹⁰⁶ (Tablo:4) ile ilişkili olarak bölgeselleşme bir yandan blok içi yüksek ticaret oranıyla ticaret yaratıcı etki yapmakta, öte yandan da blok dışı ticareti çok düşük bir pay almasıyla somutlaşan ticaret saptırıcı bir durumla karşı karşıya

¹⁰⁴ Kazgan, a.g.e, s.117,

¹⁰⁵ İsmail, C, AY, “Küreselleşme Sürecinde Bölgeselleşme Eğilimleri Dinamikleri”, Alkan Soyak (Der.), Küreselleşme: İktisadi Yönlümler ve Sosyo Politik Karşıtlıklar, İstanbul: Om Yayınları, 2002, s.51,

¹⁰⁶ Özlem Özkıvrak, Dilek Diyeciyi, “Globalleşme, Bölgeselleşme, Mega Rekabet ve Türkiye” s.13,

kaldığımızı görmekteyiz. Bu bağlamda ‘Throw’¹⁰⁷, küreselleşme sürecinde ulusal ekonomilerden tek dünya ekonomisine geçerken bölgeselleşmeyi bu sürecin doğal bir yapı taşı olarak algılar. Ancak, bunların ters yönlü olduğuna da kanaat getirmektedir. Çünkü bu bölgesel birlikler arasında dışarıya oranla daha çok ticari hareket olacaktır. Bu çerçeveden bakıldığında bölgeselleşmenin sadece coğrafi alan olarak sınırlı kalamayacağını, bu coğrafi alan içine siyasi, askeri, kültürel ve ekonomik ilişkilerde yerleştirilebilir.

Bölgeselleşmeden sağlanan ekonomik kazanımlarda ticaretin artırılması amacının yanı sıra, üretim sürecinde verimliliğin artırılması, liberal piyasalarda karşılaştırılmalı üstünlüklerden yararlanarak uzmanlaşmanın sağlanması, üretilen mal ve hizmetlerde belirli bir standarda ulaşılması, büyük tüketici kitlesi ve rekabetçi fiyatlar yoluyla iç piyasada rekabetin yoğunlaşması, ekonomik ölçeğin büyümesine bağlı olarak genişleyen piyasanın talebini karşılamak için üretimin artırılması, doğrudan yabancı yatırımların serbestleşmesi çerçevesinde teknoloji transferleri ile teknolojik gelişmelerin üretim kalitesini artırması hedeflenmektedir.¹⁰⁸ Bu anlamda belli bir sektörde görece verimli olunamaması durumunda ülke o sektörü durduracaktır. Bununla birlikte birlik dışı bir ülkenin bu sektördeki üretimin daha verimli olması halinde de birlik dışına gümrük engelleri konması nedeniyle dünya ticaretini değil, bölge ticaretini arttırıcı bir etkiye neden olmaktadır.

Bu çerçeveden bakıldığında ekonomik ağırlıklı bütünleşme hareketleri tam bir ekonomik birlik aşamasına gelinceye kadar 3 aşamadan geçmektedir. Bunlardan birincisi; serbest ticaret bölgeleridir. Burada ülke sınırları içinde olmasına rağmen gümrükten vergisi vb. sınırlamalardan muaftırlar. Böylece üye ülkeler karşılıklı olarak birbirlerinin piyasaya giriş önceliğini tanırlarken üye olmayan ülkelere karşı ulusal sınırlama ve engelleri yansıtabilirler. İkinci aşama ise serbest ticaret bölgelerini daha ileri bütünleşme biçimi olan gümrük birliğidir. Gümrük birliğinde üyeler gümrük dışından olan üyelere orta bir gümrük tarifesi uygularlar. Ortak Pazar konumunda ise, taraflar arasında üretim faktörlerinin serbestçe dolaşmalarına izin verilir, bunu takip

¹⁰⁷ Lester C. Throw, **Kapitalizmin Geleceği**, Mustafa Küpüşoğlu (Çev.), İstanbul: **Koç-Ünİsys Yayınları**, 1996, s. 134,

¹⁰⁸ Hasan E, Temiz, **Küreselleşmenin Sosyal Boyutları ve Türkiye Açısından Etkileri**, Yayınlanmış Doktora Tezi, Dokuz Ünv, İzmir: **Birleşik Metal İş Yayınları**, 2004, s. 8,

eden süreçteki ekonomik birlikte ise, ulusal politikalar uyumlaştırılır. Tek bir iktisat politikası uygulanır.¹⁰⁹ En son aşama ise tam bir ekonomik bütünleşmedir. Bu aşamada ekonomik birlik aşamasında farklı olarak finans piyasasında bütünleşme gerçekleştirilecek, maliye para ve sosyal politikaların uyumu, ilgili kararlar ve istikrar ilişkisi ve ulusal düzeyin üstündeki kurumlarca alınmaktadır. Makroekonomik bütünleşme sağlanacaktır. Tek pazarın yanı sıra tek para fikri önem kazanmıştır. Bu noktadan sonra da AB gibi siyasal bütünleşmeye geçilebilir.¹¹⁰ Bu şekilde bu bölgesel birlikler çok güçlü bir aktör olarak karşımıza çıkmaktadır. Ülkeler arasında politik ekonomik ve teknolojik bağların artması, aralarındaki iş birliği hareketini körüklemektedir. IMF, DTÖ, DB, BM gibi kuruluşlar küreselleşme; AB, NAFTA, Güney Amerika Ortak Pazarı (MERCOSUR) Avrupa Serbest Ticaret Bölgesi (EFTA), Güney Doğu Asya Ulusları Birliği (ASEAN) ve Asya Pasifik Ekonomik İşbirliği (APEC) ise bölgeselleşme çerçevesindeki bir iş birliğini simgelemektedirler. Ancak bu kuruluşlara ve dünyanın geleceğine yön veren esas güç ise, ekonomisi güçlü devletlerin oluşturdukları özel ülke gruplarıdır. Bu gruplardan bazıları; Yediler Grubu (G-7), Onlar Grubu (G-10), Yirmiler Grubu (G-20)'dir. Bu gruplar arasında en önemlisi G-7dir. G-7yi oluşturan ülkeler; ABD, Japonya, Almanya, İngiltere, Fransa, Kanada ve İtalya'dır. 1998 yılında bu gruba Rusya 8. ülke olarak katılmış, fakat grubun ismi değişmemiştir. Günümüzde üç ayrı kıtada bölgesel ticaret blokları oluşmaktadır. Avrupa kıtasında AB ve EFTA, Amerika kıtasında NAFTA ve MERCOSUR, Asya kıtasında ASEAN ve Asya-Pasifik bölgesinde ise APEC en önemli bölgesel ekonomik entegrasyonlar arasındadırlar. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra ise 1991'e kadar yani Sovyetler Birliğinin yıkılışına kadar sosyalist blok (doğu bloğu) ve kapitalist blok (batı bloğu) olarak dünya ikiye bölünmüştü.

Bu tip siyasi ağırlıklı ekonomik birleşmelerle “küresel çapta aktif olabilecek ve işbirliği yapabilecek aktörler kulübü” oluşmaktadır.¹¹¹ Bu bağlamda (özellikle AB'de) üst otorite olarak antlaşmalar imzalayıp ülkeleri bağlayıcı kılma girişimleri olmuştur.

¹⁰⁹ DPT a.g.e, s.3-4

¹¹⁰ İsmail AY, “Küreselleşme Sürecinde Bölgeselleşme Eğilimlerini Dinamikleri”, Alkan Soyak (Der.), Küreselleşme: İktisadi Yönetimler ve Sosyo-Politik Karşıtlıklar, İstanbul: Om Yayınları 2002, s.60,

¹¹¹ Jürgen Habermas. “Küreselleşme ve Milli Devletlerin Akıbeti” (Çev.), Mevlüt ÖZKAN, İstanbul: Bakış Yayınları, 2002, s.67,

Bu çerçevede¹¹² AB için 9–10 Aralık 1991 tarihinde imzalanan 1 Ocak 1993 tarihinde yürürlüğe giren Maastricht kriterleri buna örnek verilebilir. Bu kriterlerin önemi AB'nin tek paraya geçmeleri için kesinlikle uymaları gereken;

- ✓ “Birlikte en düşük enflasyona sahip üç ülkenin yıllık enflasyon oranları ortalaması ile ilgili üye ülke enflasyonu arasındaki fark 1,5 puanı geçmemelidir.
- ✓ Üye ülke devlet borçlarının GSYİH'sine oranı %60ı, üye ülke bütçe açığının GSYİH'sine oranı da %3ü geçmemelidir.
- ✓ Herhangi bir üye ülkeden uygulanan uzun vadeli faiz oranları 12 aylık dönem itibariyle, fiyat istikrarı alanında en iyi performans gösteren üç ülkenin faiz oranını 2 puandan fazla aşmayacaktır.
- ✓ Son iki yıl itibariyle üye ülke parası diğer bir üye ülke parası karşısında değer kaybına maruz kalmaması gerekmektedir.”

gibi kriterleri belirtmiştir.

Ancak, gerek AB, gerek NAFTA, gerekse de APEC'in dünyada bölgesel birlik olarak büyük bir güçtür. Kısaca bu birliklere bakacak olursak AB, diğer bölgesel birliklere göre daha fazla birlik görünümü vermektedir. Günümüz AB'nin temelleri kurucu antlaşmalara dayanmaktadır. İlk kurucu anlaşma 1951 yılında Paris'te imzalanan Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu (AKÇT) antlaşmasıdır. Bu anlaşmayı 1957 yılında Roma'da imzalanan Avrupa ekonomik topluluğu (AET) ile Avrupa atom enerjisi topluluğu (AAET) antlaşmaları izlemiştir. Bu anlaşmalar; Avrupa Tek Senedi (1986) Maastricht Avrupa birliği anlaşması (1992), Amsterdam anlaşması (1997), Nice anlaşması (2001) ile önemli değişikliklere uğramıştır. 1957'den beri 5 genişleme süreci geçiren AB şuan 25 üyeye sahiptir. 6 kurucu üye olan; Belçika, Almanya, Fransa, İtalya, Lüksemburg ve Hollanda'ya 1973 yılında Danimarka, İrlanda ve İngiltere; 1981 yılında Yunanistan, 1986 yılında İspanya ve Portekiz, 1995 yılında Avusturya, Finlandiya ve İsveç katılmıştır. 1 Mayıs 2004 tarihinden itibaren ise, Çek Cumhuriyeti, Estonya, Letonya, Litvanya, Malta, Güney Kıbrıs Rum Kesimi, Slovenya, Slovakya,

¹¹² İTO, Küreselleşme ve Türkiye'deki KDTM, “Bölgesel Ekonomik Entegrasyonlar, Küreselleşme ve Dünya Ticareti”, Dış Ticaret OBİ' lere Ekileri Paneli, İstanbul: **İTO Yayınları**, Yayın no: 13, 2002, s.62–63,

Polonya ve Macaristan AB'ye katılmıştır.¹¹³ AB'nin herhangi bir ulus devlet gibi meclisi, dönem başkanlığı, adalet divanı bulunmakla birlikte bunun dışında birde komisyonu bulunmaktadır. Ayrıca gerek bölgesel kalkınma politikaları, gerek sosyal politikaları, gerekse de mali politikalar açısından diğer bölgesel birliklere örnek teşkil etmektedir. Ayrıca politikalarını da gerçekleştirmek için yapısal fonlar gibi mali araçlardan yararlanmaktadır.

NAFTA'nın kuruluşunun temeli ABD'nin kendisini ekonomik olarak sağlama alma girişimi çerçevesinde oluşturulmuştur. 1980'lerde gerek AB'nin siyasal ve ekonomik genişleme çabaları gerekse de GATT görüşmelerinin uzun sürmesinden dolayı 1989'da Kanada'yı 1994'de Meksika'yı alarak NAFTA'yı oluşturmuştur. NAFTA 400 milyon nüfusa sahip, 270 milyon ABD, 30 milyon Kanadalı olmak üzere yüksek bir alım gücüne sahip potansiyel barındırmaktadır. NAFTA ile Meksika'daki sanayi işçilerinin geliri %10 azaldı. ABD'de 200 bin üzerinde insan işini kaybetti. Üstelik bu birliğin şirketlerle hükümetleri dava etme hakkı vermesiyle durum daha da kararmıştır.

APEC, 1989'da Asya-Pasifik ekonomilerinde oluşan karşılıklı bağımlılığa cevap vermek üzere kurulmuştur. Bilgi grubu olarak kurulan APEC, günümüzde bölgenin bütün ekonomilerini kapsamaktadır. 1993'de APEC'e üye ülkelerin ortak GSMH'si 13 trilyon \$'dır. Bu rakam dünyanın yıllık toplam üretiminin yarısıdır. APEC üyeleri dünya mal ticaretinin %41'ini gerçekleştirmektedirler. Üyelerin Avustralya, Brunei Darussallam, Kanada, Şili, Çin, Hong Kong, Endonezya, Japonya, Kore, Malezya, Meksika, Yeni Zelanda, Papua Yeni Gine Filipinler, Singapur, Tayvan, Tayland, ABD'dir.¹¹⁴ APEC 1990–2000 döneminde daha düzenli ve açık bir ticaret ve yatırım ortamını yaratılmasına yönelik etkinlikleriyle 2,5 milyon kişilik nüfusu barındıran üye ekonomilerinin bütünleşmesine katkıda bulunmuştur. APEC ekonomileri bu dönemde ihracatlarını iki mislinden fazla artırmış 195 milyon kişiye daha istihdam sağlamış küresel iktisadi büyümenin yaklaşık %70ini gerçekleştirmişlerdir. 2000 yılında dünya ticaretinin yaklaşık yarını oluşturan APEC ekonomileri, 18 trilyon ABD doları

¹¹³ MESS. "Aydınlık Türk Sanayisinin Aydınlık Geleceğe Taşıyor" <http://www.mes.org.tr/ab/apsol/ilk%20adimlar.pdf> Çevirim İçi: 07,06,2007

¹¹⁴ DTM, "Asya Pasifik Ekonomik İşbirliği", <http://www.dtm.gov.tr/DUNYA/ulus/23aspace.html> Çevirim İçi: 07,04,2007

değerinde GSYİH yaratmışlardır. 1995-2000 yılları arasında APEC üyeleri arasındaki ortalama gümrük tarifesi seviyeleri 3/1 oranında indirilerek 1995'deki %12 düzeyinde 2000'de %8 oranına çekilmiş ve bu tarife dışı engeller azaltılmıştır. ¹¹⁵

Tablo 1.11: Seçili Bölgesel Bütünleşmiş Birliklerin Mal Ticareti 1993–2003 (yaklaşık %)

	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003
APEC(21)	43	44	43	42	44	43	44	46	44	43	42
APEC(21)	44	44	43	44	45	42	45	47	46	46	45
AB(15)	39	39	40	40	38	41	39	36	37	38	39
AB(15)	38	38	47	38	37	39	38	36	37	37	38
NAFTA(3)	18	17	17	17	18	18	19	19	19	17	15
NAFTA(3)	20	20	19	20	21	22	24	25	24	24	22
ASEAN(10)	5	6	6	6	6	6	6	7	6	6	6
ASEAN(10)	6	6	7	7	6	5	5	6	5	5	5
CEFTA(8)	2	2	2	2	2	2	2	2	2	3	3
CEFTA(8)	2	2	2	2	2	3	2	3	3	3	3
MERCOSUR(4)	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1

Kaynak: International Trade Statistics, DTÖ, 2004, verilerinden derlenmiştir.

http://www.wto.org/english/res_e/statis_e/its2004_e/appendix_e/a03.xls Çevirim İçi:23.06.2007

¹¹⁵ Akif Ayhan, “Asya-Pasifik Ekonomik İşbirliği (APEC) Şanhay 13’üncü Bakanlar ve 9’uncu Zirve Toplantıları http://www.diplomatikgozlem.com/english/birefing_room/dusunce/apec13balkanlar.html Çevirim İçi: 14,04,2007

Tablo 1-11’te görüldüğü gibi dünyadaki mal ticaretinin özellikle Japonya başını çektiği APEC’in ABD’nin; öncü olduğu NAFTA’nın; AB’nin çok önemli payları olduğu görülmektedir. Yaklaşık olarak APEC %44 ihracat %ile 44-45 ithalat, NAFTA %17-18 aralığında ihracat ile %23’ler civarında ithalat AB ise %39’lar civarı ihracat ve ithalat payına sahiptir. Diğer birlikler ise oldukça yetersiz bir ticaret payına sahiptir. Dolayısıyla da bölgesel birlikler çerçevesinde de ülkelerde olduğu gibi dünya ticaretin dengesiz bir dağılıma sahip olduğunu söylememiz yanlış olmayacaktır¹¹⁶.

1.3.4.Çok Uluslu Şirketlerin Artan Gücü

Livingstone’ un ortaya koyduğu tanıma göre, uluslararası faaliyet gösteren işletmede seçime bağlı olarak, birden fazla ülkede sürekli personeli olan, personel yapısının bu özelliğine bağlı olarak günlük faaliyetlerde tek bir ülke yönetimin tamamıyla kontrolünde olmayan yatırımlardır.(Kinsey, 1988: 212)

Çokuluslu işletmeler uluslararası işletmelerin çok özel bir türüdür. Çokuluslu İşletmeler, tüm dünya genelinde yoğun ilişkiler içinde olan yüksek düzeyde gelişmiş bir uluslararası işletmedir, karar alma ve yönetim süreçlerinde küresel bir bakış açısına sahiptir. Çokuluslu işletmeler¹¹⁷;

1. Çok sayıda çokuluslu işletme dünya genelinde iş yapıyor olmasına rağmen, karar alma sürecinde küresel fırsatlar ön plana çıkmaktadır.
2. Çokuluslu işletmenin kabul edilebilir bir orandaki varlıklarının yatırımı uluslararası alana yapılır. Bir görüşe göre bir işletmenin toplam varlıklarının %20’ si diğer ülkelerde ise çokuluslu bir işletmedir. Diğer bir görüşe göre ise, diğer ülkelerdeki faaliyetlerden elde edilen kar ve satış, toplam satış içerisinde en az %35 düzeyinde ise küresel alanda faaliyet gösteren bir çokuluslu işletme olarak kabul edilir.

¹¹⁶ **Kaynak:** International Trade Statistics. DTÖ, 2004, verilerinden derlenmiştir, http://www.wto.org/english/res_e/statis_e/its2004_e/appendix_e/a03.xls Çevirim İçi:23,06,2007

¹¹⁷ Hunger, Wheelen, 1993: s. 331

3. Çokuluslu işletmenin fabrika düzeyindeki üretimleri pek çok ülkeyi kapamaktadır. Bu fabrikalar montaj fabrikalarından, tamamen entegre fabrikalara kadar değişik türde olabilir.

4. Çokuluslu işletme yönetiminin aldığı kararlar dünya perspektifi üzerine kuruludur.

ÇUŞ'ların geçmişi çok eskilere dayanmaktadır. Tarih 14. yüzyıla kadar gitmektedir. 17. ve 18. yüzyıllarda ise, büyük kolonyal ticari firmalar kurulmuştur. Ve bu firmaların devlet tarafından korunmasıyla birlikte Hollandalılar ve İngilizlerin doğu Hint kumpanyaları, Muscovy kumpanyası, kraliyet Afrika kumpanyası ve Hudson Bay kumpanyası ortaya çıkmıştır. Bu kumpanyaların işlevleri koloni bölgelerinde toptancı ticari faaliyette bulundular. Ancak, çağdaş anlamda ÇUŞ'ların ortaya çıkışı sanayi devrimiyle meydana gelmiştir. Burada da İngiltere sanayi devriminde de öncü olduğu için ilk ÇUŞ'larda İngiltere'deydi.¹¹⁸ 1900–1930 yılları arasında Ford, General Motors gibi şirketler çok uluslulaştı.¹¹⁹

Sermaye birikimi 1970'lerdeki kriz sonucunda, bu krizden kurtulma anlamında ekonominin küreselleşmesi ile yeni bir çıkış yolu aramıştır. Ekonomik küreselleşmenin sonuçlarından biriside üretimin küreselleşmesidir. Bu anlamda doğrudan yabancı yatırımlar küresel üretimde önemli bir yere sahip oldular. ÇUŞ'lar doğrudan yabancı yatırımlarda kaynakları yetersiz ülkeler için biçilmiş kaftandı. Çünkü¹²⁰ ÇUŞ'lar gittikleri ülkede mali kaynaklarında yatırımların artırılmasını, istihdam yaratma-işgücü becerilerinin geliştirilmesinin, teknolojik olanakların geliştirilmesini ve çevre koruma anlamında yararları dokunduğu söylenmektedir. Diğer taraftan bir ülkede ar olan bir firmayı satın alma veya yeni kurulan bir firma için kuruluş sermayesini sağlamak ya da var olan bir firmanın sermayesini artırmak yoluyla gerçekleştirilen doğrudan yatırımları gerçekleştiren aktörler ise yine ÇUŞ'lardır.

¹¹⁸ Grahamme ve Thompson, **a.g.e.**, s.45,

¹¹⁹ Kır, **a.g.e.**, s.23,

¹²⁰ Birleşik Metal-İş, Dünyada ve Türkiye'de Yatırımlar, İstanbul: **Birleşik Metal-İş Yayınları**, No:17, 2001, s.8,

ÇUŞ'lar genel merkezi belirli bir ülkede olmasına karşın, faaliyetlerini bir veya birden fazla ülkede kendisi tarafından kobilere genel merkez politikalarına uygun olarak yöneten şirketlerdir. Uluslararası bir üretim gerçekleştirilmesiyle birlikte bulunduğu konuma göre şirket politikasını belirler. Kendisiyle fason ilişki kurduğu şirketin tam anlamıyla başıboş bırakmaz.¹²¹

ÇUŞ'ların küresel üretimdeki konumları küresel mal zincirleriyle yakından ilgili bir niteliğe sahiptir. Çünkü, söz konusu ülkeye yarar sağlayıp sağlayamayacağı da buna bağlı olmaktadır. Bu bağlamda eğer ÇUŞ düşük katma değerli mal üretiyorsa o zaman başlangıçta söylediğimiz yararların tersiyle karşılaşmamız söz konusu olacaktır. Bu çerçevede ÇUŞ'ların Üretici Şirket Yönetiminde Mal Zincirleri (ÜYMZ) ve satın alıcı şirket yönetiminde Mal Zincirleri (SYMZ)olarak ikiye ayırabiliriz. ÜYMZ'lerde ÇUŞ'lar küresel mal zincirinde bütün halkaları üzerinde belirleyici güce ve yetkiye sahip olmak için üretimin ileri olsun, geri olsun, tüm bağlantılarını kontrol etmek zorundadırlar. Bu tür zincirlerin üzerinde çalıştığı mallar bilim temelli yani otomobil, jet, uçak gibi yüksek katma değerli mallardır. Bu tür şirketlerin gideceği ülkeleri seçerken öncelikle bilim temelli malları üretmeye yönelik yüksek düzeyde emek süreçlerinin, yüksek teknolojinin vb. olması gerekmektedir. Aksi takdirde pazarlama ve dağıtım stratejileri sekteye uğrayacaktır.¹²²

SYMZ' ler tekstil, giyim, ayakkabı gibi düşük katma değerli mallar üretimine ağırlık verirler. SYMZ'lerde ÇUŞ'lar markalar ortaya çıkarılarak, bu markaların isimlerini taşıyacak ürünlerin tasarım, pazarlama ve dağıtım süreçlerini merkezde toplamakta, malların üretimini ise, ürünün tüm niteliklerini içinde yazılı bulunduğu sözleşmeler yoluyla periferide yani az gelişmiş fason üretim yoluyla dünyayla bütünleşme amacıyla olan ihracatçı ülkelerdeki şirketlere verilmektedir. Bunun dışında herhangi bir üretim sürecine karışmamaktadır.¹²³ Yani tüccar rolünü üstlenen bu ÇUŞ'lar üretimi orkestra şefi gibi örgütlemektedir.¹²⁴

¹²¹ Gülten Kutan ve Ali Z. Büyüksulu, "Çok Uluslu Şirketler ve İnsan Kaynağı Yönetimi", **Der Yayınlar**, İstanbul: 1996, s.34'ten aktaran İLGAZ, **a.g.e**, 16,

¹²² Ahmet H, Köse ve Ahmet Öncü, "İşgücü Piyasaları ve Uluslararası İş Bölümünde Uzmanlaşmanın Mekânsal Boyutları: 1980 sonrası dönemde Türkiye İmalat Sanayi", **Toplum ve Bilim Dergisi**, İstanbul: Toplum ve Bilim Yayınları, No:86, Güz 2000, s.75,

¹²³ Köse ve Öncü, **a.g.e**, s.76-77

¹²⁴ G, Gereffi, "A Commodity Chains Framework for Analyzing Global Industries" American Behavioral Scientist, Edited by M, Angel and E, Haringittai, Princeton University, USA, 1999'den aktaran Berna G,

Bu bağlamda şirketlerin ÇUŞlaşması eğilimi gerek Pazar paylarının korunması gerekse de küreselleşme sonucunda artan rekabet nedeniyle daha düşük maliyetle üretimin gerekliliği sonucunda artmıştır. Bunun sonucunda ÇUŞ'ların hangi zincire mensup olduğu önem kazanmaktadır. Buna göre de ÇUŞ'un herhangi bir ülke veya ülkelere çeken veya herhangi bir ülkeden çıkmasını sebep olacak koşulların içeriğinde farklılık gösterecektir. Örneğin, uçak gibi yüksek katma değerli bir mal veya hizmet alanında faaliyet gösterecek olan ÇUŞ için çekici olan yer eğitimi, alt yapının gelişmiş olduğu, liderliğin ve demokrasinin ileri olduğu ülkelerdir. Ancak, ayakkabı gibi düşük katma değerli mal veya hizmet alanında faaliyette bulunacak olan ÇUŞ ise ucuz emeğin olduğu, işgücü arz esnekliğin yüksek olduğu demokrasinin gelişmediği ülkeleri seçecektir. Bu noktada ise özellikle, yüksek çalışma standartlarının olduğu refah devletlerinden daha düşük, hatta en düşük, çalışma standartlarının olduğu ülkeler üretimin kayması refah devletindeki çalışma standartlarının niteliğinde ve miktarında geriletmesine neden olup standartlarda dibe doğru yöneliş hareketini tetiklemektedir.

Günümüzde bazı ülkelerdeki giderek büyüyen ve gelişen ÇUŞ'ların bir başka yönü de ekonomik açıdan birçok ülkeyi geride bırakmalarıdır. "En Büyük 10 ÇUŞ 100 Küçük Ülkeden çok ciro yapmakla birlikte shell ve exxon petrol şirketlerinin dünya cirosunu ancak 27 ülke geçebilmiştir. General Motors'un yıllık satış kazancı Tanzanya, Etiyopya, Nepal, Bangladeş, Zaire, Uganda, Nijer, Kenya ve Pakistan'ın toplam GSMH'dan fazladır." ¹²⁵Buna ilaveten, aynı raporda, ¹²⁶ 25+1 (Almanya ile ortak) ABD, 6 Japonya firması vardır: AB firmaları ise, 48+4 (İngiltere ile Hollanda) tanedir. Ama burada sırayla Fransa 13, Almanya 12, İngiltere 10, ÇUŞ ile 3 büyük anlamında ağırlık yapmaktadır.

Küreselleşen dünyanın yeni ekonomik sorunlarıyla başedebilmek ve kaynaklarını arttırabilmek amacıyla ürün pazarlarını dünyaya yaymak isteyen ÇUŞ'lar şirket birleşmeleri ve satın alma yoluyla dünya ekonomisindeki etkinliklerini arttırarak

Müftüoğlu, "Yeniden Yapılanmada KOBİ'ler: Sihirli Değneğin Sihirsizliği", *İktisat Dergisi*, İstanbul: İFMC Yayınları, S: 435,2003, s.17,

¹²⁵ Nusret EKİN, *Küresel Bilgi Çağında Eğitim-Verimlilik, İstihdam* İstanbul: İTO Yayınları, No:43, 1997,s.47,

¹²⁶ Dünyanın En Üstün 100 ÇUŞ, Dünya Bankası, Word Investment Repot 2004: Hizmetlere Doğru Yönelim, 2004, s.276-278,(tablo5) 04,04,2007

sürdürmektedir. BM tarafından yayınlanan 2001 yılı Dünya Ekonomik Durum Raporuna göre, şirket birleşmeleri ve satın almalarıyla özelleştirmenin önemli bir bölümünü oluşturduğu doğrudan yabancı yatırımların 2000 yılında 1,1 trilyon ABD dolarına ulaşmış bulunmaktadır. Doğrudan Yabancı Yatırımların 10 yıl önce 200 milyon ABD doları olduğu göz önüne alındığında, söz konusu yatırımların küreselleşme süreci ile birlikte ne büyük bir artış gösterdiği de ortaya çıkmaktadır. Yine Dünya Ekonomik Durum Raporu rakamlarına göre 2000 yılında 600 milyar ABD doları tutarında doğrudan yabancı yatırım yapılırken, bu rakam bütün gelişmekte olan ülkeler için sadece 190 milyar ABD dolarında kalmıştır. Esasen bu farklılıkta küreselleşme sürecinin zengini daha zengin, yoksulu daha yoksul yaptığını savunanların tezlerini güçlendirmek amacıyla sıkça vurguladıkları unsurlardan birisini teşkil etmektedir.¹²⁷

Ülkelere doğrudan yabancı sermaye giriş ve çıkışlarına baktığımızda bir kutuplaşma görmekteyiz. Bunun oranlarını açığa çıkardığımızda ise yukarıdaki tarih sıralamalarına dikkat edersek gelişmiş ülkelere doğrudan yabancı sermaye giriş oranı %58 ile başlayıp sıra ile %68, %76, %79, %69,%72 ile devam ederken %66 ile sona ermektedir. Yani en baştan en sona %8lik bir artış olmuştur. Çıkış oranları ise aynı sırayla %83 ile başlayıp, %91, %92, %91, %91, %92 olup %93 oranıyla 2003 yılında son bulmuştur. Bu anlamda bakıldığında özellikle çıkış oranları çok fazla olduğu görülmektedir. Gelişen ülkelerde ise giriş oranı %38 ile başlayıp sıra ile %28, %21, %18, %27, %23 ve %30 ile tamamlanmıştır. Baştaki orana halen ulaşamamıştır. Çıkış oranları ise daha da düşüktür. %7 ile başlayıp %7 ile %8 arasında giderken 2003 yılında bu oran %6ya düşüyor. Bu çerçevede her ne kadar sermaye giriş çıkışları miktar olarak azalsa da gelişmiş ülkeler üstünlüğünü korumaktadır. Ciddi bir kutuplaşma vardır. Ne giriş nede çıkış oranlarında artış vardır. Tam tersine iyice azalmıştır. Özellikle Çin (2002 yılında 52743 milyon dolar, 2003 yılında 503505milyon dolar) Singapur (2002 yılında 5730 milyon dolar, 2003 yılında 11409 milyon dolar) Cayman Adaları (2002 yılında 2509 milyon dolar, 2003 yılında 4600 milyon dolar) ve Bermuda (2002 yılında 2711 milyon dolar, 2003 yılında da 8500 milyon dolardır) doğrudan yabancı yatırımı çekmeyi başarmışlardır.

¹²⁷ Feza Öztürk, “Küreselleşme-Yeni Dünya Düzeni”, Uluslararası Ekonomik Sorunlar 2, sayı <http://www.mfa.gov.tr/turkce/grupe/ues/5FOzturk2.html> Çevirim İçi: 24,04,2007

Çokuluslu işletme üretim faaliyetlerini sağlayan ve aynı zamanda yatırımın ilave karlılığını gerçekleştirilmesi için farklı ülkelerde üreten ve pazarlama faaliyeti yapan bir organizasyondur. Bu tanıma göre, çokuluslu işletme değişik ülkelerde yavru şirketler ve bayilerle faaliyet gösteren ve toplam satışları, varlıkları veya işgücünün %20' si ana ülke dışında olan bir işletme olarak tanımlanabilir. Dünyadaki ilk modern çokuluslu işletme 1950 yılında Alman işletmesi Uni ve İngiliz İşletmesi Lever Brothers tarafından gerçekleştirilmiştir. İki işletme birleşerek Unilever ismini almışlar ve 60 farklı ülkede faaliyet gösteren, 500 bayisi olan dünyanın en büyük işletmesi haline gelmişlerdir.

Günümüzde ise, küreselleşme sürecine paralel olarak dünyada çokuluslu işletmelerin sayısı ve etkinliği büyük artış gösterdi. Bu tür işletmelerin dünyadaki toplam sayısı 37.000' e yükseldi. Çokuluslu işletmelerin dünyanın çeşitli ülkelerindeki şube veya temsilciliklerinin sayısı 450.000' e ulaşmıştır. (Öymen, 2000: 42) Bankalar ve mali kuruluşlar hariç, çokuluslu en büyük 100 işletmenin varlıkları 1,8 trilyon dolara, yıllık satışları ise 2,5 trilyon dolara ulaşmaktadır. 1996 yılında gerçekleşen bu satışlar, Çin, Hindistan, Güney Kore, Malezya, Singapur ve Filipinler' in gayri safi milli hâsılları toplamını aşmaktaydı.

Görüldüğü gibi ekonomik açıdan önemli miktarlara ulaşan çokuluslu işletmelerin küreselleşme süreci ile de çok yakından ilişkisi bulunmaktadır. Bu ilişki bir açıdan küreselleşme sürecinin neden bu denli yoğunlaştığını da ortaya koymaktadır.

Çokuluslu işletmeler küreselleşme sürecinin hızlanması ile daha fazla ön plana çıkmaktadırlar. Güçlü sermaye yapıları, gelişmiş teknolojiye sahip alt yapıları ve faaliyet gösterdikleri alanın genişliği sebebiyle, küresel alanda faaliyetlerini ve rekabet güçlerini kolaylıkla yürütebilmektedirler. Mevcut rekabet ortamında güçlü bir rekabetçi yapı sergileyen çokuluslu işletmeler, küreselleşme sürecinin hızlanmasıyla da yakından ilgilidirler. Çokuluslu işletmeler günümüzde uluslararası ticaretin önemli bir aktörü haline gelmiştir. Dünyanın çeşitli bölgelerine yayılmış faaliyetleri ile dünya ticaretinde önemli bir yer tutmaktadırlar.

İKİNCİ BÖLÜM

YAKIN DÖNEMDE SOSYAL POLİTİKA ALANINDA YAŞANAN DÖNÜŞÜM SÜRECİ

2.1.ANA HATLARIYLA SOSYAL POLİTİKA KAVRAMI

2.1.1.Tarihsel Süreç İçerisinde Sosyal Politika Kavramı

“Her sosyal organizasyon sosyolojik anlamda insan topluluğunun birlikte yaşarken ürettiği sorunlara bir tür çözüm mekanizmasıdır. Nitekim insan topluluğu bu çözüm mekanizmalarını geliştirdikçe, bir arada ve barış içerisinde yaşamayı becerebildikçe topluluk olmaktan çıkar ve toplum olur.”¹²⁸ Toplumların doğasında bulunan değişme ve dönüşme dinamiklerinden doğan çatışmaları sona erdirecek şekilde, merkezinde insanı hedef alarak üretilen her bir tedbir kabaca da olsa “sosyal politika” olarak tanımlanabilir.

Amacı yaşam standartları görece daha düşük olan insanları, insanca yaşama koşullarına kavuşturmak olan sosyal politikaların “sosyal” olmasının nedeni önceliğinin insanların her türlü refahını artırmaya yönelik olmasıdır. Kavramın toplumdaki çatışmaları ortadan kaldırmaya, toplumsal barışı sağlamaya dönük her türlü tedbirdir şeklinde tanımlanması, ilk sosyal politikaların ilkel topluluklara kadar indirgenmesini gerektirir. Bu noktada kavramı sınırlandırmak ve çağdaş karşılığı ile tanımlamak gerekirse; genel olarak modern toplumlarda mevcut iktisadi sistemin toplumda yarattığı tahribatı telafi etmeye yönelik olarak üretilen ve merkezinde devletin yer aldığı, sosyal sorunlara yönelik yapılan müdahalelerin bütünüdür. “Ancak bunu yaparken insanların özgür ve eşit haklara sahip bireyler olarak topluma katılmalarını öngördüğünden hayır işlerinin ve enformel dayanışma biçimlerinin dışındadır.”¹²⁹

¹²⁸ Erdiç Yazıcı: Sendikal Hareket ve Yeni Misyon Arayışları, (Ankara, 1999), s.11,

¹²⁹ Ayşe Buğra ve Çağlar Keyder: “Sosyal Politika Nedir?”, *İktisat İşletme ve Finans Dergisi*, 2005, s.7,

Sosyal politikaların kapsamına sağlık, konut, vergi, gelir dağılımları, sosyal güvenlik, istihdam, sosyal ve iktisadi alt yapıların geliştirilmesi, evre kirliliği ve doğanın korunması, spor, gençlik, kadın ve çocukların korunması alt başlıkları girmektedir. Bu politika uygulamaları ile amaçlanan refahın tabana yayılması, yoksulluğun ve işsizliğin bertaraf edilmesi, sosyal güvenliğin genişletilmesi, bu amaçla oluşturulan yapının yardım ve hizmetlerle desteklenmesi, sosyal dengenin kurulması, gelir dağılımlarının düzeltilmesi ve bölgesel farklılıkların azaltılmasıdır. Temel olarak enflasyonun giderilmesi, hızlı büyümenin sağlanması ve işsizliğin azaltılması yoluyla orta gelir gruplarının gclendirilmesi öngörülmektedir.¹³⁰

‘Sosyal politikalar şunlardır ve her ülkede şöyle uygulanmaktadır’ şeklinde bir yargıya varmak imknsızdır. Kendini sürekli geliştirerek yeniden üreten piyasa sistemi, sosyal politikaların da farklılaşmasına neden olmaktadır. Her bir dönem itibari ile sosyal politikalarla korunan kitle, koruma şekil eri ve daha önemlisi sosyal politikalara bakış açısı, bu politikaların hükümet politikalarındaki yeri ve önemi, sosyal politika üretilmesine katkıda bulunanlar sürekli farklılaşmıştır. Nitekim bu tezde ortaya koyulmaya çalışılan kendini küreselleşme olarak yeniden üreten piyasa sisteminin bu süreçte sosyal politikalarda meydana getirdiği değişmelerdir. Bu değişmeler ortaya koyulurken her bir sosyal politika uygulaması üzerinden değil; sosyal politika üreten zihniyetteki ve koşullardaki değişim üzerinden değerlendirmeler yapılmaya çalışılacaktır.

Küreselleşme sürecinde yaşanan değişimi doğru algılayabilmenin yolu, daha önceki süreçlerde sosyal politikaları doğru tanımlayabilmekten geçmektedir.

Sosyal politika anlayışı kapitalist ekonomide piyasalara hâkim rol atfeden liberalizme bir tepki olarak doğmuştur. Liberalizme göre emek, toprak ve paranın fiyatları tamamen ‘zgr’ bir piyasaya bırakılmalı herhangi bir müdahaleden kaçınılmalıdır.¹³¹ ‘Laissezfaire’ (bırakınız yapsınlar) anlayışı olarak da bilinen liberalizm en açık biçimiyle Adam Smith tarafından formüle edilmiştir. Bu anlamda Smith, liberalizmin önde gelen düşünürü olarak nitelenebilir. Smith’i ‘ekonominin yeni

¹³⁰ Nusret EKİN: “Endüstri İlişkileri ve cret Politikalarında Son Tartışmalar”, Ankara, 1990, s.209,

¹³¹ Karl Polonyi, Büyük Dönüşüm: Çağımızın Siyasal ve Ekonomik Kökenleri İletışim Yayınları İstanbul, 2000: s. 332–345

ilkeleri' adlı kitabıyla eleştiren Simonde'de sismondi, işçilerin çalışma ve yaşam koşulları ile ilgili olarak ileri sürdüğü ve bir sosyal politika niteliği taşıyan görüşleri ile sosyal politikanın ilk kurucusu olarak kabul edilir.¹³² Ancak bir kavram olarak 'sosyal politikayı' ilk formüle eden isim ise 19.yüzyılın ikinci yarısında Wilhelm Heinrich Riehl olmuştur.¹³³ Toplumda yaşayan insan ve onun sorunlarına yönelik çözüm noktası yollarını kapsayan 'sosyal' sözcüğü ile yunanca şehir, şehir devleti anlamındaki 'polis' sözcüğünden gelen 'politika' sözcüğünü birleştiren Riehl 'sozialpolitik' kavramını ortaya atmıştır. Bu kavramın bilimsel bir terim olarak kabul edilmesi ise ancak 1873'te Almanya'da sosyal politika derneğinin kurulmasıyla gerçekleşmiştir.¹³⁴ Öncelikle bu kavram iktisat politikası çerçevesinde ele alınmış, daha sonra ise bağımsız bir sosyal bilim dalı durumuna gelmiştir.

2.1.2.Sosyal Politika Kavramının Gelişme Süreci

Yukarıda belirttiğimiz gibi sosyal politikanın kapsam ve içeriği içinde bulunan döneme göre farklılık göstermekte, değişim yaşamaktadır. Bu yüzden sosyal politikanın tanımını yaparken içinde bulunan dönemin sınıfsal güç ilişkilerini, toplumsal yapısını, özelliklede hâkim iktisat paradigmasını dikkate almak gerekmektedir. Bu anlamda liberalizmin egemen olduğu kapitalizmin ilk döneminin sosyal politika anlayışının temel hedefi, geleneksel dayanışma ilişkilerinin dışında kaldığı için büsbütün sefalet yaşayan işçi sınıfının koruma altına alınmasıdır. Proleterleşerek kentlerde önemli bir nüfus oluşturan ve sosyalist düşüncelerin de yerleşmesiyle giderek sistem açısından bir tehlike oluşturmaya başlayan bir işçi sınıfının yaşadıkları, bu dönemin öncelikli sosyal sorununu oluşturmaktadır. Sosyal politikanın Türkiye'de üniversitelerde bir kürsü halinde okutulmasında büyük bir katkısı bulunan Kessler, bu dönemin anlayışını sosyal sınıfların eylemleri ve mücadeleleri karşısında devleti ve hukuk düzenini ayakta tutmak ve sürdürme çabalarının toplamı olarak tanımlamaktadır.¹³⁵ Burada Kessler sosyal politikayı toplumsal patlamalara karşı bir güvenlik supabı olarak tanımlamakta, sistemin sürekliliğinin sağlanması için gerekli bir bedel olarak nitelemektedir. Daha sonra ele alacağımız gibi sosyalist harekete karşı sert tavırlarıyla tanınan Alman devlet adamı

¹³² Cahil Talas. **Toplumsal politika**, İmge Kitabevi Yayınları, 2, Baskı Ankara, 1995: s.103

¹³³ Orhan Tuna, **Sosyal Siyaset (Giriş)** Fakülteler Matbaası, İstanbul, 1966: s.10

¹³⁴ Orhan Tuna ve Nevzat Yalçıntaş **Sosyal Siyaset**, Filiz Kitabevi, İstanbul, 1999: s.21

¹³⁵ Gerhard Kessler, **İçtimai Siyaset**, (Çev, Orhan Tuna) İstanbul, 1945: s.4

Bismarck'ın ilk sosyal sigorta kurumunu kuran isim olması, sistemin sürekliliğini isteyen bir iş olarak bu gerçekliğin çok iyi farkına varmasındandır. Bu anlamda sosyal politikanın siyasal bir program olarak ilk kez Almanya'da ortaya çıkması, sosyalist hareketin bu ülkedeki güçlülüğü düşünülünce, oldukça mantıklıdır. 'yabancılaşmanın engellenmek istenmesi de sosyalist hareketin önünün kesilmek istenmesiyle ilişkilidir. Bu konunun altını çizen Esin, Sanayi Devrimi sürecinin değişikliğe uğrattığı yaşamın, sosyal politika uygulamalarıyla yeni ve insancıl normlara kavuşturulmasının amaçlandığı, böylelikle toplumdaki yabancılaştırılmış ilişkilerin olanaklar elverdiğince giderildiğini, toplumun yabancılaşmış bireylerin öz benliklerine kavuşturulmasının hedeflendiğini belirtir. Burada sosyal politika uygulamalarının amacı toplumun bütünleştirilmesine hizmet etmektir. ¹³⁶Ancak söz konusu önlemlerin daha çok kentlerdeki işçi sınıfına yönelik olduğunu, bunun dışındaki kitlelerin herhangi bir koruma kapsamında olmadığını belirtelim. Bu yılların kapitalizmin olgunlaşma dönemi olduğunu, kentlerin dışında kalan bölgelerde yaşayan köylülerin hala geleneksel dayanışma ilişkilerinin içinde bulunduğunu söylemeliyiz. Söz konusu dönemin sosyal politika anlayışı literatürde 'dar kapsamda sosyal politika' olarak da nitelenmektedir. ¹³⁷

1929 Büyük Ekonomik Krizi ve II. Dünya savaşı gibi insanlık adına büyük felaketler doğuran olaylardan sonra temel iktisat paradigması olma özelliğini ve etkinliğini yitiren liberalizm yerini Keynesyen anlayışa bırakmıştır. Talep yaratıcı politikalarla fordist üretim modelinin kitlesel üretimiyle de büyük ölçüde uyum gösteren Keynesyen modern, sosyal refah devleti uygulamalarını yürürlüğe sokmuştur. Kapitalist sistemin yeniden yapılandırılması olarak da nitelenebilecek bu dönemde, sosyal politikanın kapsamı da değişmiş, genişlemiştir. Bu dönemde sosyal sorunun merkezinde yine işçi sınıfı yer almaktadır. Kapitalizmin gelişiminin vardığı noktada, üretimdeki kilit önemi artan, yurttaşlık haklarının gelişimine paralel olarak ¹³⁸ kendi partilerini kurarak önemli siyasi kazanımlar elde eden işçi sınıfının içinde bulunduğu durum dönemin

¹³⁶ Pars Esin, **İş Bölümü, Yabancılaşma ve Sosyal Politika**, A,Ü, Siyasal Bilimler Fakültesi No:502, Ankara, 1982: s. 126–127

¹³⁷ Bu konuda Tuna ve Yalçıntaş, 1999; Cahil Talas. **İçtimai İktisat**, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilimler Fakültesi Yayınları: 118–100, Gözden Geçirilmiş ve Yenilenmiş 2, Baskı, Ajans Türk Maatbası, Ankara 1961; Sami Güven, **Sosyal Politikanın Değerleri**, Ezgi Kitabevi, Bursa, 3, Baskı, 2001; Mehmet Kocaoğlu, **Sosyal Politika**, Türk Ağır Sanayi ve Hizmet Sektörü Kamu İşverenleri Sendikası, Ankara 1997; Meryem Koray, **Sosyal Politika**, Ezgi Kitabevi, Bursa,2000; Aysen Tokol, **Sosyal Politika**, VİPAŞ, Bursa, 2000,

¹³⁸ T,H, Marshall, **Yurttaşlık ve Toplumsal Sınıflar**, (Çeviren Ayhan Kaya), Gündoğan Yayınları, Ankara 2000: **a.g.e.**,s. 15–74

sosyal politikasının önemli bir konusunu oluşturmaktadır. 1917 Ekim devrimi ile birlikte Sovyetler Birliğinde girişilen sosyalizm deneyiminin kapitalist ülkeler üzerinde yarattığı basınç da, sosyal politika uygulamalarında işçi sınıfının ağırlığını artırır niteliktedir. Nitekim dönemin sosyal politika kavramının tanımı, buna göre şekillenecektir. ‘Modern dönem’ olarak da adlandırılabilir bu dönemin sosyal politika anlayışına Talas, ekonomik bakımdan zayıf, korunmaya gereksinimi olan insanlara adil gelir, hizmet, hak ve özgürlük sağlayan, böylelikle de daha gönüçli ve mutlu bir toplum yaratmayı amaçlayan önlemler bütünü olarak tanımlamaktadır. Talas ayrıca, bu çerçevede ekonomik bakımdan en zayıf ve korunmaya gereksinimi¹³⁹ olan sınıfın işçi sınıfı olduğunu da vurgulamaktadır.¹⁴⁰ Burada dikkati çeken kapsamdaki genişlemedir. ‘Hak ve özgürlük’ vurgusu, ‘daha gönüçli ve mutlu bir toplum’ un altının çizilmesi, sosyal politika uygulamalarının bir yurttaşlık hakkı olarak giderek gelişmeye başladığını göstermektedir.

Böylece II. Dünya Savaşı’ndan sonra kimi ülkelerde benimsenen ‘refah devleti’ uygulamalarıyla birlikte sosyal politika daha geniş anlam kazanmıştır. Batı Avrupa ve Amerikan literatüründe gerek doktrinde gerekse uygulamada sosyal politika kavramı sosyal refah kavramı ile özdeşleştirilmeye başlanmış, sosyal refahı ilgilendiren her konu sosyal politikanın sorunu haline gelmiştir.¹⁴¹ Bir yurttaşlık hakkı olarak herkes için ‘sosyal eşitlik ve sosyal adalet’ amacı hayata geçirilmeye çalışılmıştır. Bu çerçevede yoksulluğun önlenmesi, herkesi belirli bir sağlık ve eğitim hakkına kavuşturulması, gelir dağılımındaki eşitsizliklerin olabildiğince giderilmesi, işsizliğin ortadan kaldırılması gibi toplumun geniş bir kesimini ilgilendiren konular sosyal politikanın amaçları içine sokulmuştur.¹⁴² Bu konuda özellikle refah devleti uygulamalarında ciddi bir yol aldığı için ‘refah toplumu’ olarak nitelen İskandinav ülkeleri başarılı sonuçlar elde etmiştir.

Bütün bunların bir sonucu olarak 1970’li yılların sonuna gelindiğinde sosyal politikanın kapsamı daha da genişlemiştir. Bu dönemin sosyal politika anlayışını Koray devletin toplumsal sınıflar ve çıkarlar arasında uzlaşma sağlama arayışına girmesi

¹³⁹ Talas. 1995: **a.g.e.**, s. 32–33

¹⁴⁰ Talas. 1995: **a.g.e.**, s. 32–33

¹⁴¹ Güven, 2001: **a.g.e.**, s.15

¹⁴² Koray, 2000: **a.g.e.**, s. 10–11

olarak tanımlamaktadır. Sosyal politikanın gelişimini insan haklarının ve demokrasinin gelişimine bağlı olduğu bununda büyük ölçüde işçi sınıfının mücadelesinin bir sonucu olduğu belirten Koray, zamanla 'refah devleti'nin toplumun çeşitli kesimlerine yöneldiğini ve çeşitli toplumsal sorunlara çözüm bulma arayışına girdiğini söylemektedir.¹⁴³ 1980'li yıllarla birlikte ise gelişmiş kapitalist ülkelerde sosyal politikanın kapsamı daha da daralmıştır. Sosyal politika uygulamaları artık çocuk, kadın, çevre ve tüketici hakları gibi hakları dikkate alan ve bunları gerçekleştirmek üzere bazı politika ve önlemleri de içeren bir kapsama ulaşmıştır. Koray bu uygulamaları sosyal politikaların üçüncü kuşağı olarak nitelemektedir.¹⁴⁴

2.1.3.Sosyal Politikaların Temel Sorunları ve Günümüzde sosyal Politikalar

20. yüzyılın son bölümünde kapitalizmle hakim paradigma durumuna gelen neoliberalizmin ve küreselleşme sürecinin etkisiyle sosyal devlet anlayışı sorgulanmaya başlanmış sosyal politika uygulamalarında önemli dönüşümler yaşanmaya başlanmıştır. Bu yıllarda sosyal politikalarda değişme, dünyanın hemen hemen bütün ülkelerinde en büyük önceliğe sahip politika alanı durumuna gelmiştir.¹⁴⁵ Bu süreçte gelişmiş ülkelerdeki refah devleti uygulamaları ve gelişmekte olan ülkelerdeki ulusal kalkınmacı politikaların temelini oluşturan varsayımlar sarsılmıştır. Özellikle Türkiye gibi ülkelerde kırsal yapının daha da çözülüp tarımdaki nüfusun şehirlerde birikmesi öte yandan şehirlerde sanayi istihdamının artmaması, hizmet sektörünün gitgide büyümesi, bütün bunlara ek olarak uluslararası göç hareketinin gitgide hızlanması, belirli bir topluluğa aidiyetin ve korumacı(patronaj) ilişkilerin belirli duruma gelmesi içinden çıkılması güç sorunlar yumağı yaratmıştır. İstihdam da düzenli ve sürekli bir iş tanımının giderek ortadan kalkmaya başlaması, toplumun belirli bir kesiminin kalıcı yoksulluk ve dışlanma tehlikesiyle karşı karşıya kalması yaşanan sürecin ancak bir bölümüdür.¹⁴⁶ Küreselleşme sürecine birlikte artan sosyal eşitsizlik ve adaletsizliğin sosyal politikanın başlangıçtaki işle ve amacının yeniden güncelleşmesine yol açtığından söz edebiliriz.¹⁴⁷ Neoliberal uygulamalar bir yandan sosyal riskleri yükseltirken diğer yandan sosyal

¹⁴³ Koray, 2000: a.g.e.,s. 8-9

¹⁴⁴ Koray, 2000: a.g.e.,s. 11

¹⁴⁵ Arın 1997: a.g.e.,s. 319

¹⁴⁶ Ayşe Buğra ve Çağlar Keyder, **Yeni Yoksulluk ve Türkiye'nin değişen rejimi**, UNDP, 2003: s., 12-15

¹⁴⁷ Mesut Gülmez, Uluslararası sosyal politika, TODAİE yayını Ankara, 2000: s. 2

risklere karşı koruma olanaklarının sınırlamaktadır. ¹⁴⁸Bütün bunlar sosyal politika alanında da farklı uygulamaları gündeme getirmiştir. Devletin sosyal alandan çekilmesi ve buradaki fonksiyonunu aile ve akrabalık ilişkilerine, sivil toplum örgütlerine, cemaatlere terki bunlardan biridir. Kısacası günümüzde sosyal politika alanında yaşanan süreci bir dönüşüm, bir arayış süreci olarak adlandırmak olasıdır. Çalışmamızın ilerleyen bölümünde bu konu üzerinde tekrar duracağız.

Modern devletlerde uygulama alanı bulan sosyal politikalar, sosyal devletin ürünüdür. Sosyal devlet ya da refah devleti kavramı, özelikle II. Dünya Savaşından 1970'lere kadar ki kapitalist dünya sisteminin merkezinde yer alan kapitalist ülkelerde geçerli olan devlet yapısını oluşturmaktadır. Devletin ekonomiye ve sosyal yaşama müdahalesine imkân veren böyle bir mekanizma nasıl oluşmuştur?

1772 yılında Avrupa pazarına ilk defa İngiliz makine ipliklerinin sunulmasıyla başlatılabilecek¹⁴⁹ sanayi devrimi ile temelleri atılan yeni toplumsal düzende (modern sanayi toplumu), ne tür toplumsal gerilimler yaşanmıştır da devlet müdahalesi kaçınılmaz olmuştur?

Sanayi devrimi ile makinelerin üretim sürecine girmesi ve toplumda bir ekonomik alan ayrıştırmasının somutlaştığı 19. yüzyıl koşulları toplumda bir dizi sorunu da beraberinde getirmiştir; yeni üretim teknolojileri ile yeni istihdam alanlarının açılması, tarım ve atölye üretiminin çözülmesine neden olmuştur. Özellikle kırsal alandan yeni sanayi kentlerine doğru göç eden emeğin piyasa koşullarına terk edilmesi, piyasa kuralı altında ezilen bir kitlenin oluşmasına neden olmuştur. Çünkü piyasa mantığı içinde emeği ya da sermayesi ile üretim sürecine katılmayan insanların sorunları (ki bunlar işsizler, mülksüzler, sakatlar vb. olabilir) sorun kabul edilmemektedir. Böyle bir durum temel kabuller çerçevesinde yok sayılmakta, iktisat politikalarına konu bile edilmemektedir.

“Sosyal politika” ile “ekonomi politikası” birbirine sıkı sıkıya bağlı iki kavramdır. Çünkü sosyal politikalar, piyasa ekonomisi ile üretilen ekonomik üretim

¹⁴⁸ Arın, 1997: s. 319

¹⁴⁹ Orhan Tuna ve Nevzat Yalçıntaş: **Sosyal Siyaset** (İstanbul: Der Yayınları, 1981), **a.g.e.**,s. 164,

artışının toplum geneline yayılması, insanın refahına kanalize edilmesinden başka bir şey değildir.¹⁵⁰

Her toplumsal mücadelenin bir memnuniyetsizlikten doğduğu ve memnuniyetsizlik ortadan kalkıncaya kadar devam edeceği gerçeğinden hareketle, sosyal politika; sanayi devrimi ile kendini yeniden üreten piyasa ekonomisinin yarattığı memnuniyetsizliğe karşı üretilen çözümün adıdır.

Sosyal politikalar da bir çeşit devlet müdahalesidir. O halde öncelikle yapılması gereken devlet müdahalesini zorunlu hale getiren koşulları irdelemek olacaktır. Sanayi devriminin ilk yıllarında hâkim olan liberal kapitalizme, devletin müdahalesi ekonomik ve sosyal amaçlarla olmuştur. Her iki müdahale biçimi birbirini etkilemiş ve birbirinden etkilenmiştir.

Keynesyen ekonominin çöküşü ardından piyasa ekonomisinin işleyişinin sağlanması amacıyla; Ekonomide vergilerde indirimi, uluslararası ticaret ve yatırımlara teşviki, özelleştirmelerin ve karlılığın arttırılmasını öngören düzenlemelerin yapılması, Sendikaların etkinliğinin azalması ve ücretlerin piyasada dengeye gelmesini sağlayacak şekilde esnek iş piyasalarının yaratılması, Sağlık, refah, eğitim gibi sosyal hizmetlerde yapılan kamu harcamalarının kesilmesi, Sosyal hizmetlerin özelleştirilerek piyasa koşulları içinde verilmesi, Sosyal sorumluluk yerine özel sorumluluk ilkesinin gelerek herkesin kendinden sorumlu olması öngörülmektedir.

Yeni ekonomide yaşanan bu değişimler, bütün ülkelerde tek bir biçimde değildir. Bu farklılaşmada ülkelerin kültürel, sosyal... Yapısının farklılaştırıcı etkisi olsa da günümüzde yaşanan mevcut değişimde, bu yöne doğru bir eğilim vardır.¹⁵¹

¹⁵⁰ Fatih Şahin: “**Sosyal Hizmet Uzmanlarının Sosyal Refah Politikası Süreçlerine Katılımı**” (Doktora Tezi), (Ankara: Hacettepe Ü, , 1999), **a.g.e.**,s. 27,

¹⁵¹ Keith Faulks: **Political Sociology**, (New York: New York University Pres. 2000), s.71–86,

Tablo 2.1: 1980'ler Sonrası Değişen Sosyal Politika Yapısı

	1980'ler öncesi	1980'ler sonrası
Devlet	Ekonomik ve sosyal bir aktör olarak aktif müdahale, Katı hukuk kural arı	Diğer piyasa aktörlerince belirlenen sistemin korunmasına dönük Müdahale, Esnek hukuk kural arı
Sendikalar	Sosyal politika üretiminde etkin rol	STÖ'ler
İşgücü piyasası temel Sorunsalı	Ücret, çalışma süreleri, mesleki eğitim	Bilgi işçileri, maliyet unsuru olarak ücret, yaşam boyu eğitim

Kapitalist üretim ilişkilerinin bütünleşmesinin bir diğer ifade ile küreselleşme sürecinin iki temel özelliğinden söz etmek mümkündür.¹⁵² Bunlardan biri sürecin yol açtığı “ikili entegre olma” özelliğidir. Çekirdek ve çevresel işgücü yapılanması, buna uygun olarak oluşan ücret sistemi, enformel sektörde güvencesiz, atipik çalışma biçimlerine karşılık tam süreli ve güvenceli işlerin varlığı ikili entegre olma özel iğine örnek gösterilebilir. Bir diğer özellik ise “dışlama olgusu”dur. Bu durum sistemin dışına birilerini itmektedir. Dışlanma etkisi düşük vasıflı emek açısından bakıldığında 2 farklı sonuç ortaya çıkarmaktadır: Vasfa göre ücret farklılaşması, daha az istikrarlı ve güvenilir bir emek piyasasıdır.¹⁵³ Yine işgücü piyasalarından dışlananların oluşturduğu işsizlerle ya da piyasa aktörlerini yaşatamayan yoksul ülkelerin karar mekanizmalarından dışlanması ile örneklemek mümkündür. Küreselleşme sürecinin bu iki temel özelliği pek çok sosyal sorunun nedenini oluşturmakta ve sosyal politika ihtiyacını daha da artırmaktadır.

Serbest ticaretin teşvik edildiği, talebin ihracat ve ithalat aracılığı ile dünya piyasalarınca karşılandığı küreselleşme sürecinin sorunları sadece birer “sosyal

¹⁵² Keith Faulks. **Ekonominin Küreselleşmesi** Çev, Sevgi İnceci (İstanbul: İletişim Yayınları, 2002), 127,

¹⁵³ Dani Rodrik: **Küresel eşme Sınırı Aştı mı?** (İstanbul, 1997), **a.g.e.s.** 27,

politika” sorunu olmaktan öte “küresel sosyal politika sorunu” olarak karşımıza çıkmaktadır.

Küreselleşme sürecinin farklılaşmasında önemli rol oynayan bilgi ve iletişim teknolojilerindeki gelişim, işgücü açısından da bir dönüşüm yaratmıştır. Fordist üretimin kitlesel üretim ve tüketim yaşadığı kriz; üretim yapısının yeniden şekillenmesine neden olmuştur. Yeni üretim biçimi olan fordizm sonrası üretim biçiminde bilgi ve iletişim teknolojilerinin hâkim olması; sektörler arasındaki dağılımı değiştirmiştir. İmalat sektöründeki mavi yakalıların yerini, hizmet sektörü ve beyaz yakalıları almıştır. Önceki üretim biçiminin aradığı vasıfsız ama kas gücü olan çalışanın yerini, çağın gerektirdiği bilgi ve beceriye sahip işgücünün alması, gelişmekte olan ülkelerin temel sorunlarından biri olmuştur. Bilginin artan önemi kendi işçilerini yaratırken, gelişmekte olan ülkeler hem istenilen seviyede bilgi işçisi yetiştirmekte hem de bilgi işçilerini istihdam edebilecekleri hizmet alanlarını üretmekte sorun yaşamaktadır.

Gelişmekte olan birçok ülkenin kronik sorunlarından birini oluşturan işsizlik sorunu henüz çözümlenmeden, küresel eşme sürecinde yapısal bir dönüşüme uğramış; işsizlik sadece niceliksel olmakla kalmayıp niteliksel bir boyut da kazanmıştır.¹⁵⁴

Teknolojik yenilikler, üretim sürecinde emeğin ikame edilebilirliğini artırmış bu durum kısa vadede verimlilik artışına neden olurken uzun vadede işsizliğe neden olmaktadır. Bilgisayarlaşma ve otomasyon işçi talebini azaltmaktadır. Üretim açısından oldukça avantajlı olan bu durumun sosyal maliyeti büyüktür. “Yoksulluk” ve sürdürülebilir yoksulluğun kaynağı olarak “işsizlik“, ulusal çerçevede toplumsal “dışlanmanın” sonucudur. Gelirden yoksun olan bu kitle, yoksulluk, göç gibi sosyal sorunların potansiyel kaynağı olma riski taşımakta ayrıca şiddet, gasp, suç oranlarındaki artışlar da dışlanan kitlenin tepkileri olarak topluma yansımaktadır. Bir diğer ifade ile sosyal dampingin¹⁵⁵ (ucuz işçilikle üretim maliyetlerini düşürmenin) bedeli, toplumsal barışın zedelenmesi olarak ödenmektedir.

¹⁵⁴ Alvin Toffler: **Yeni Güçler Yeni Şoklar**, Çev, Belkıs Çorakçı (Altın Kitaplar; 1992), s. 87–88

¹⁵⁵ Nusret EKİN: “Çalışma Yaşamında Dönüşüm”, **MESS Mercek Dergisi**, 1996, S 1, s. 12–15

Küreselleşme ilerledikçe yoksullukla boğuşan dünyada kaynakların optimum kullanılmadığı, yatırımların adil yapılmadığı, özellikle sosyal politika önlemlerinden feragat eden ülkelerde yatırımların arttığı görülmektedir.

ÇUŞ'ların lokomotif rolünü üstlendiği küreselleşme sürecinde ülkeler özellikle işsizliğin yaygınlaşması, sendikalaşma oranlarının düşmesi, sosyal güvenlik sistemlerinin ve refah devleti uygulamalarının maliyetleri yükseltici etkilerinin sorgulanmaya başlaması, işkolu yerine işyeri düzeyinde TİS'lerin yaygınlaşması ise sosyal politika alanında hissedilen sonuçlardır.¹⁵⁶ Ragnar NURSKÉ'nin (1953) tanımladığı fakirlik kısır döngüsüne karşılık (geliri zayıf olan fakir ülkelerin tasarruf oranları da düşüktür; buna bağlı olarak istihdam ve gelir yaratacak yatırımlar da yetersizdir.) çözüm dış finansman bir diğer ifade ile yabancı yatırımlardır. Yabancı yatırımların ülkeye gelebilmesi ise o ülkenin piyasa ekonomisine külliyen uyumunu gerektirmektedir.¹⁵⁷

Devletin ekonomiden yatırım ve istihdam unsuru olarak çekilmesini öngören ve Gelişmekte Olan Ülkeler'lerde kamu harcamalarının kısılmasına dayanan politikalarla çalışanların işlerine son verilmesi insanların gelir ve yaşam standartlarında bir düşüşe neden olmaktadır. Bu durum insani bir mesele olmakla kalmamakta, toplumda oluşturduğu dengesizlik nedeni ile siyasetin ve demokrasinin de sağlanmasında sorunlar yaratmakta; siyasal ve ekonomik istikrarsızlara zemin hazırlamaktadır.

2.2.SOSYAL POLİTİKANIN TEMEL UNSURLARI

Bir uzlaşma ve çözüm arayışı olarak ifade ettiğimiz sosyal politikanın, amaçlarını gerçekleştirmek için kullandığı çeşitli araçları vardır. Toplumların ilk oluşmaya başladığı günden bu yana her zaman bir sorun oluşturan, ancak modern dönemle birlikte ayrı bir boyut kazanan 'güvencesizlik' sorununa karşı geliştirilen 'sosyal güvenlik' bunlardan biridir. Sosyal politikanın; sosyal sigortalar, sosyal yardım ve sosyal hizmetler gibi unsurları içeren sosyal güvenlik dışında da araçlar vardır. Örneğin

¹⁵⁶ Gülten Kutsal: "Çokuluslu Şirketlerin Ulusal Devletler ve Uluslararası Kuruluşlar Tarafından Sosyal Politika Alanında Denetimi Sorunu", Prof. Dr. Nusret EKİN'e Armağan (Ankara, 2000), a.g.e, s. 73,

¹⁵⁷ Jacques Adda: *Ekonominin Küreselleşmesi*, Çev, Sevgi İnceci (İstanbul: İletişim Yayınları, 2002), a.g.e,s 134,

kolektif kendi kendine yardım mekanizması olarak nitelenebilecek, işçi sınıfının ekonomik, sendikal ve politik mücadelesinde ağırlıklı bir yere sahip olan sendikalarda önemli bir sosyal politika aracıdır. Ama sosyal politika ‘işçi sınıfı sorunu’ olmaktan çıkarak toplumun bütününe kapsayan geniş kapsama ulaştıkça, ‘kolektif kendi kendine yardım’ mekanizmasının sınırları da genişleyecektir. Sendikalar ve 90’lı yılların ‘yükselen değeri’ olarak niteleyebileceğimiz sivil toplum örgütleri (STÖ), işte bu genişleyen kapsamın bir ifadesidir. Devletin eğitim, gıda, sağlık ve konut hizmetleri de önemli sosyal politika araçlarıdır. Her biri başlı başına bir araştırma konusu olabilecek kapsam ve içeriğe sahip sosyal politikanın bu araçlarını, çalışmamızın bu bölümünde en genel çerçevede ele alacağız.

2.2.1.Sosyal Politikanın Kurumsal Yapısı; Sosyal Güvenlik Sistemi

Güven altında olmak bütün toplumlar için bir gereksinim, bir idealdir. Bu ideali yerine getirebilmek için bir takım güvencelere gereksinim vardır. Söz konusu güvenceler hem temel özgürlükleri güvence altına alan, mülklerin ve kişilerin güvenliğini sağlayan sivil güvenceleri, hem de hastalıklara, kazalara, sonu toplumsal düşkünlüklere varabilecek belli başlı risklere karşı korumayı ve rahat geçecek yaşlılık yıllarını içeren sosyal güvenceleri içermektedir.¹⁵⁸ İnsanlık tarihi güvencesizliklere karşı ‘sosyal güvenliği’ arayışa geçmiştir. Ancak bu güvenlik seviyesi de egemen olan ekonomik sisteme, kültürel, sosyal değerlere göre şekillenmiş, farklılıklar içermiş, çoğu zamanda yetersiz kalmıştır.

Örneğin ‘modern öncesi’ dönemi ele aldığımızda aile, soy ve akrabalık gruplarının etrafında örülen bağların egemen olduğunu, bu durumda güvenliğin bir topluma doğrudan aidiyet temelinde sağlandığını, yani ‘yakınlık güvencesinden’ söz edebileceğimizi görürüz. Modernite ile birlikte birey topluluk bağlarından kopmuş, artık kendi varlığıyla kabul görmeye başlamıştır. ‘Bireyler toplumu’ olarak nitelenebilecek ve Thomas Hobbes tarafından ‘Leviathan’ da çok iyi betimlenen bu toplum, bireylerin birbiri ile kıyasıya bir rekabet içine düştükleri ve herkesin herkesle savaştığı bir

¹⁵⁸ Robert Castel, **Sosyal Güvencesizlik**, (Çev. Işık Ergüden), İletişim Yayınları, İstanbul, 2004: s. 15

durumdur. Bu nedenle alabildiğine korku içeren bu toplumun ‘tam güvensizlik toplumu’ adlandırmak kesinlikle yanlış olmaz.¹⁵⁹

İşte Hobbes’un ‘Leviathan’ ını bu çerçevede değerlendirmek gerekir Hobbes’un alabildiğine despot ve ilk elde akla korku ve dehşeti çağrıştıran ‘Leviathan’ bireyleri korkudan kurtarır ve onları özel alanlar içerisinde ‘güven’le yaşamalarını sağlar.¹⁶⁰ Hobbes’tan 30 yıl sonra ise Locke, çalışması sayesinde kendi bağımsızlığını inşa eden modern insanı yüceltir. Locke’a göre, insan kendi kendisinin efendisidir aynı zamanda kendi kişiliğinin ve bu kişiliğin ürünü olan eylem ve çalışmanın sahibidir.¹⁶¹ Ancak birey artık geleneksel bağ ve güvenlik ağlarından sıyrıldığı için onun tek bir güvencesi vardır: mülkiyet. Sözün özü, kapitalizmin ilk serpilip gelişmeye başladığı dönemin düşünürleri olan Hobbes ve Locke’un arayışı içerisinde oldukları işte budur: kişileri ve mülklerini koruyacak güvenlik devlet. Peki ya mülk sahibi olmayan toplumun en geniş tabakası? Sanayi Devrimi birey köyünden ve buradaki eski dayanışma kurumlarından kopartıp, fabrikaların etrafında oluşan ve sefaletin derin olduğu kentlerde yaşamak zorunda bırakmış, onların ‘güven’ gereksinimini karşılayamadığı için kendisine düşman bir kitle yaratmıştır.¹⁶² Giderek artan yoksulluk ve sefaletle beslenen ‘sosyal güvensizlik’ toplumun üzerine kâbus gibi çökmüş ve sistemi tehdit eden bir durum almıştır. ‘Sosyal güvenlik’ arayışını içeren tarihsel süreç işte bu çerçevede ilerlemiştir. İşçi bu sınıfın sistem dışına taşma eğilimi gösteren tepkisini ortan kaldırmak sosyal güvenliğin amaçlarından biri olmuştur.

Bu bağlamda ‘sosyal güvenlik’ kavramını bireyin karşılaşacağı ve yaşamı için tehlike oluşturan olaylara karşı bir güvence arayışının ürünü olarak tanımlayabiliriz.¹⁶³ Burada toplum, bireylerine karşı bir yükümlülük üstlenmiştir. Onları yaşamın belirli risklerine karşı korur önemleler alırken onlara aynı zamanda belirli bir ekonomik güvencede sağlamaktadır.¹⁶⁴ Yani sosyal güvenlik özünde bir sosyal dayanışma

¹⁵⁹ Castel, 2004: s., 16–17

¹⁶⁰ Thomas Hobbes. Leviathan, (Çev, Semih Lim), Yapı Kredi Yayınları, 1994, İstanbul: s. 369

¹⁶¹ John Locke, Second Traite du gouvernement, 1669, (Fransız Tercüme) Paris. PUF, 1994 Castel, 2004: s. 20

¹⁶² Murat Özveri, “Yoksulluğun Yöneltilmesi ve Sosyal Güvenlik Hakkı”, Praksis. S 9, Kış-Bahar 2003: s. 222

¹⁶³ Ali Güzel ve Ali Rıza Okur, **Sosyal Güvenlik Hukuku**, Beta Basım Yayın, yenilenmiş 9, Baskı, İstanbul, 2003: s.2

¹⁶⁴ Koray, 2000: s., 199–200

içermektedir. Bu çerçevede Alper sosyal güvenliği, toplumu oluşturan bireylerin içlerinden kim yoksun duruma düşerse düşsün, onları bu yoksunluktan kurtarmak için birlikte hareket etmeyi kabul ettikleri ortak bir davranış ve somut uygulamalar dizisi olarak tanımlamaktadır.¹⁶⁵ Talas ise sosyal güvenliğin bir ülkenin bugünü ile yarınını güven altına almaya çalışan yönüne vurgu yapar ve bunun birbiri arasına sıkı bir birlik ve uyum olan kurumlar bütününe gerektirdiğini belirtir.¹⁶⁶ Ancak sosyal güvenlik sadece söz konusu risk, yoksunluk, vb. ortaya çıktığında devreye girmez. Güvenliği sağlamanın en iyi yolu olabildiğince tehlikeyi ortadan kaldırmak, etkisini en aza indirmek olduğunun biliniciyle sosyal güvenlik, önleyici politika ve uygulamaları içerir.¹⁶⁷ Sosyal güvenlik hastalık, sakatlık, işsizlik, dulluk, yetimlik, çocuk sahibi olmak, ürün kaybı gibi nedenlerle gelir kabına uğrayan ya da geliri yetmeyen insanlara yarar sağlar.¹⁶⁸

Böylece yüzyıllar boyunca sosyal sorunlardan uzak kalan, sadece sivil güvenliği sağlamakla yetinen ‘jandarma devlet’ anlayışı (Hobbes’un “Leviathan’ı, Locke’un “cumhuriyet’i de bu çerçevede değerlendirebilir.), sosyal alana müdahale etme ve sosyal korumayı sağlama anlayışına evrilmiştir. Bu yüzden artık “refah devleti” yâda “sosyal devlet” kavramları, özellikle yabancı literatürler “sosyal güvenlik” kavramı ile eş anlamlı olarak kullanılır. Çünkü sosyal güvenlik hukuki yapı ve kurumlarıyla bu amaca hizmet etmektedir.¹⁶⁹ Sosyal güvenlik sistemi ise çeşitli mekanizmalardan oluşmaktadır. Sosyal sigortalar, sosyal yardım ve sosyal hizmetler mekanizmaları sistemi oluşturan parçalardır.

Sosyal güvenliğin bütün riskleri ve bütün nüfusu kapsamayı hedeflemesine karşıt olarak sosyal sigortalar kısmi bir nitelik taşımaktadır. Sosyal sigortalar formel olarak istihdam edilenleri ve bağlıları kapsayan bir sosyal güvenlik sistemidir. Sistem, ülkede çalışanların karşılaştıkları belirli sayıda rizikoların karşılanması için işçi, işveren

¹⁶⁵ Yusuf Alper, “Cumhuriyetin 75. Yılında Sosyal Güvenlik: Amele Birliğinden Sosyal Sigortalara”, Yeni Türkiye, S 23–24, - 1998: s. 1943’ten aktaran Abdülhalim Çelik, **Küreselleşme Sürecinde Sosyal Güvenlik Sistemlerinin Dönüşümü ve Türkiye**, Kamu-İş Yayınları, Ankara, 2002: s. 7

¹⁶⁶ Cahil Talas. **Sosyal Ekonomi**, S. Yayınları, Ankara 1979: s. 14

¹⁶⁷ Uluslararası Çalışma Ofisi, **21. Yüzyıla Doğru Sosyal Güvenlik**, (Çev, Yusuf Alper, İsmail Tatlıoğlu), Uludağ Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Yayınları, Bursa, 1994: s. 18–19

¹⁶⁸ Tülay Arın, “**Refah Devleti, Sosyal Güvenliğin Yoksulluğu**”, Neoliberalizmin Tahribatı, (Der, Neşecan Balkan ve Sungur Savran), Metis Yayınları, İstanbul, 2004: s. 68

¹⁶⁹ Ali Güzel, “**Sosyal Güvenliğin Çağdaş Dinamikleri**”, **Toprak İşveren Dergisi**, 1999 S 43, <http://www.toprakisveren.org.tr/Yayin/aliguzel.htm> Çevirim İçi: 2007: s.1

kimi ülkelerde de devletin katkılarıyla finanse edilir. Sosyal sigortalar devletçe kurulan ve özerk bir yönetime sahip bir sigorta tekniğidir. Sistemin diğer önemli özellikleri kamu hukuku karakterli olması, genel olarak zorunluluk esasına dayanması, çalışan nüfusun büyük bir kısmının gelir elde etme yeteneğinin kaybı, ölüm ve işsizlik durumlarına karşı korumasıdır.¹⁷⁰ Bu yöntemde rizikoların karşılaştığı eşitlenmesi ilkesi uygulanarak sigortacılık tekniklerinden yararlanılmış, kişilerin sosyal güvenliğini sağlanması hedeflenmiştir.

Sosyal sigortaları özel sigortalardan ayıran beş ana ilkeden söz edilebilir. Bunlardan birincisi sosyal sigortalara katılmayı kişinin istencine bırakmayan zorunluluk ilkesidir. Toplumun bütün sınıfları arasında bir dayanışmayı, rizikonun paylaşılmasını ifade eden sosyal sigortacılık ilkesi ise ikinci ilkedir. Üçüncü ilke her sigortalıyı kendi primini ödemesini içeren kendi kendine yardım ilkesi, işverenin ve gerektiğinde devletin sigortanın finansmanına katılımı anlamına gelen finansmana dışarıdan katkı ilkesidir. Geliri yüksek olan sigortalıların düşük olan sigortalılara göre daha yüksek prim ödemesini içeren gelirin yeniden dağılımı ilkesi dördüncü temel ilkedir. Bu günkü kuşağın çalışma yaşamından çekilmiş ve dinlemeye hak kazanmış daha önceki kuşağa karşı sorumluluğu olduğunu vurgulayan kuşaklar arası dayanışma ilkesi son temel ilkedir.¹⁷¹

Sosyal sigortalar sistemi modern dönemin bir ürünüdür. Yani özünde kapitalist ekonomik sistemin doğurduğu bir sosyal güvenlik mekanizmasıdır. Sistemin doğduğu topraklar bu yüzden ileri düzeyde sanayileşmiş ülkelerdir. Sanayi Devrimi ile birlikte özellikle işçi sınıfının içinde bulunduğu ağır şartların olumsuz etkilerini yok etmek için kurulan özel yardım kurumlarının ve devlet tarafından yoksullara yapılan yardımların gereksinimi karşılamadığı noktada sosyal sigortalar devreye girmiştir.¹⁷² Paternalizm aşaması olarak adlandırılan bu dönemde, işçi sınıfı içerisinde sosyalizm giderek genişleyen bir etkiye sahip olmaya başlamış, sistemin sınırlarını zorlayan devrimci düşüncelerin güç kazanması ‘engellenememiştir’. Bu tehlikeyi çok iyi gören ve çözüm arayışı içine giren alman devlet adamı Otto von Bismarc, işte bu yüzden sosyal sigorta

¹⁷⁰ Muzaffer Koç, “Sosyal güvenliğin Kökeni”, http://www.isguc.org/arc_wiev.php?ex=217 Çevirim İçi: 21,05,2007: s. 32

¹⁷¹ Güven, 2001: a.g.e.,s., 145–147

¹⁷² Uluslararası Çalışma Ofisi, 1994: s. 37

sistemini kurma işine girmiştir. 1880–1890 tarihleri arasında Almanya’da yürürlüğe konulan yasalarla oluşturulan sosyal sigorta sistemi, işçileri toplum ve sistemle bütünleştirme çabasını sarf etmiştir. Nitekim bu konuda küçümsenemeyecek bir başarı elde etmediği de söylenemez. O dönem ‘sosyal reform’ olarak adlandırılan bu mekanizmayla, vergiler aracılığıyla ulusal gelirin devlet eliyle yurttaşlar arasında yeniden dağıtımını gerçekleştirmeyi amaçlamıştır.¹⁷³ Sosyal sigortalar sisteminin “altın çağı”na ulaşması ise Keynesyen ekonomik paradigmasının hakim duruma gelmesiyle gerçekleşmiştir. İki dünya savaşı arasındaki dönemde yaşanan ekonomik kriz deneyimi işsizliğin bireyin kusurlarından dolayı ortaya çıktığı yolundaki liberal görüşü çürütmüştür. Bir yandan ekonomik krizler, diğer yandan Sovyetler Birliği’ndeki sosyalist deneyimin çekiciliğinin artması, savaşın yaralarının sarılması isteği istikrar arayışlarını gündeme getirmiştir.

Sosyal sigortalar yalnızca kapsamına aldığı kişilere güvenlik sağlayan bir güç olarak değil, aynı zamanda ekonomik sisteme dengeyi getiren bir araç olarak görülmüş ve uygulanmıştır.¹⁷⁴ Sistemin prim hesabına dayanması ve istihdam yapısına Fordist üretim modelinin benimsenmesi sosyal sigortaların finansmanını kolaylaştırmış, bu anlamda önünün açmıştır. Düzenli ve sürekli bir istihdam bu yüzden kilit öneme sahiptir. Neoliberal paradigmanın hâkim duruma gelmesine paralel olarak istihdam yapısındaki değişim (fordist üretimden, post-fordist üretime geçiş) sosyal sigortalar sistemini derinden sarsmıştır.¹⁷⁵ Çünkü işletmeler artan küresel rekabeti uyum sağlama gerekçesiyle esneklik uygulamalarını ve atipik istihdama yönelmiş, düzenli ve sürekli istihdam uygulamasını terk etmişlerdir. Buna paralel olarak enformel istihdamın daha da yaygınlaşmasıyla sistemin prim gelirlerinin azalması ve bağımlı nüfusun sayısının artması sosyal sigortaların finansmanına ağır darbeler indirmiştir.

Görüldüğü gibi sosyal sigortalar sistemi düzenli ve sürekli işte (formel iş gücü piyasası) çalışan bireylerin ve onlara bağımlıların koruyan bir sosyal güvensizlik mekanizmasıdır. Enformel olarak istihdam edilenler, son yıllarda sayıları giderek artan sistemden dışlanmışlar, yeni yoksullar bu sistem tarafından ‘güvence’ye kavuşturulmamaktadır. Bu noktada devreye farklı sosyal güvenlik mekanizmaları

¹⁷³ Güzel, 1999: a.g.e,s , 2

¹⁷⁴ Uluslararası Çalışma Ofisi, 1994: s. 17

¹⁷⁵ Güzel, 1999: a.g.e, s. 34

devreye girmektedir. Sosyal yardım ve sosyal hizmetleri bu kategoride değerlendirebiliriz.

En genel anlamıyla sosyal yardıma olağanüstü bir durum nedeniyle ya da sosyal sigortalar sistemi dahil olmadıkları için yoksul olanlara yapılan gelir transferi olarak niteleyebiliriz. Yapılan gelir transferi gelirin dağılımını farklılaştırarak piyasa işleyişini dolaylı olarak değiştirir. Sistem sosyal sigortalara dahil olan, buna karşın yeterli emeklilik yada işsizlik gelir desteğine sahip olamayanları da kapsar.¹⁷⁶ Bu anlamda Dilik sosyal yardımı yokluğa ve tehlikeye maruz kalan insanların devletçe sağlık ve ekonomi açısından korunması olarak nitelemiştir.¹⁷⁷ Ancak sistem sadece devletin yaptığı yardımlarla işlememektedir. Gönüllü kuruluşların yaptığı yardımlarda bu kategoriye girmektedir.

Sosyal yardımlar tarihsel olarak sosyal güvenlik alanında uygulanan en eski yöntemdir. Ancak sosyal yardımların kapsamı ülkeden ülkeye farklılık taşımaktadır daha sonrada göreceğimiz gibi ülkenin sahip olduğu refah rejimi izlenen sosyal yardım politikaları konusunda belirleyici olmaktadır. 19. yüzyılda ise birçok ülkede yoksullukla mücadele çerçevesinde uygulanan sosyal yardımlar, daha çok yerel yönetimlerin sorumluluğunda işlemiştir. Burada amaç çalışma gücünü yitirmiş yoksullara ve yaşlılar sosyal korumayı sağlamaktır. “Refah Devleti” anlayışının kökleşmesiyle birlikte sosyal yardımlar doğrudan devletin vergilere finanse ettiği ve yönettiği bir mekanizmaya dönüşmüştür. Özellikle Refah Devleti olarak nitelenen kimi Avrupa ülkelerinde sosyal yardımlar birer yurttaşlık hakkına dönüşmüştür. Bu bağlamda bazı yardım göreceklere sağlanacak olan sosyal gelirin miktarı yasalarla saptanmakta, daha da önemlisi yasal bir hak olarak görülmektedir.¹⁷⁸ Ancak 1990’lı yıllarla egemen hale gelen neoliberal değerler dizisi ile birlikte bu ülkelerde sosyal yardım konusunda politika değişiklikleri güç kazanmıştır. Yurttaşlık hakkı temelli olarak sağlanan kamusal nitelikli yardım ve programlardan tam kopuş gerçekleşmiştir. Artık devletin etkin rolü yerine, piyasa,

¹⁷⁶ Arın, 1997: **a.g.e.**, s. 330–331

¹⁷⁷ Sabit Dilik, “**Sosyal Yardımlar-İki Anlamlı Bir terim**”, **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, Cilt XXXV, 1980: s. 1-6’dan Aktaran Koç, Muzaffer, “**Sosyal Güvenliğin Kökeni**”, 02,06,2007: s. 53

¹⁷⁸ Güven, 2001: **a.g.e.**, s. 147

toplumsal ağlar ile STÖ'ler geçirilmek istenmektedir.¹⁷⁹ Yani Refah Devleti olarak adlandırılan söz konusu ilkelerde bu alanda da bir geriye gidişten söz edilebilir.

Zorunlu katılma ilkesine dayanmaması ya da katılma ile yapılan yardım arasında bir ilişki kurulmaması bu mekanizmanın bir diğer temel karakteristiğidir.¹⁸⁰ Bu özellik sosyal yardım mekanizmasına formel istihdamla doğrudan bağlı olamaması yani özellikle yoksulluk ve yoksulluktan kaynaklı dışlanmayı önlemeye yönelik bir işleve sahip olması yolunu açmaktadır. İlerleyen bölümlerde açıkça göreceğiniz gibi küreselleşme ile birlikte üretimde istihdam sistemindeki radikal değişiklikler / dönüşümler beraberinde sosyal yardım politikalarını sosyal politika tartışmalarının merkezine taşınmıştır.¹⁸¹ Fransa'da 1988'de yaşama geçirilen bir sosyal yardım olan "revenu minimum d'insertion"¹⁸² bunun örneklerinden biridir. Bu uygulamayla dışlanana insanlar topluma yeniden dahil edilmek istenmektedir. Son dönemde yoksulların sayısında yaşanan artışı dikkate alırsak bu mekanizmanın öneminin daha da artacağı açıktır.

Yurttaşlık haklarının gelişimine paralel olarak sosyal politikada öne çıkan uygulamalardan birisi de sosyal hizmetlerdir. Refah devletinin temel kurumlarından biri olan sosyal hizmetler her ülkenin sosyoekonomik koşullarına ve gelişmişlik derecesine göre farklı içerik ve anlam kazanmaktadır. Genel anlamda sosyal hizmetleri, toplumun kendi elinde olmayan nedenlerle yoksul ve muhtaç duruma düşen ya da bedenen, ruhen, vb. bir eksikliğe uğrayan bireylerine, insana yaraşır, çevreleri ile uyumlu bir yaşam sürdürebilmeleri için maddi ve manevi, ekonomik ve sosyal gereksinimlerinin giderilmesine yönelik devlet ve özel kuruluşlar tarafından sağlanan hizmetler olarak tanımlayabiliriz.¹⁸³ Burada vurgulamamız gereken bu hizmetlerin ülkenin genel koşulları çerçevesinde sunulduğudur. Geniş kapsamlı yurttaşlık hakkına dayana sosyal

¹⁷⁹ Songül Sallan Gül ve Hüseyin Gül, "Türkiye'de Kamusal Yoksulluk Hizmetleri Yönetimi: SYDTF Vakıfları Örneği" Türkiye'de Sosyal Hizmet ve Uygulamaları İhtiyaçlar ve sorunlar, Başkent Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Sosyal Hizmetler Bölümü, Alanya, 4-6 2004: s.7

¹⁸⁰ Güzel ve Okur, 2003: a.g.e, s. 582

¹⁸¹ Buğra ve Keyder, 2003: a.g.e, s. 12-15

¹⁸² "Revenu Minimum d'insertion" ifadesine Türkçeye birebir çevirmek zordur, Ancak sözcüğü uygulama biçimi ile birlikte düşündüğümüzde, "Asgari Tutunma Geliri" olarak çevirmek isabetli olacaktır, Çünkü bu uygulamayla amaç Balcı Gökçeoğlu'nun geliştirdiği kavramla " Tutunamayanlar" ı yani Dışlananları topluma tutundurmaktır, (Bu konuda bkz, Şebnem Balcı Gökçeoğlu, Güvenceli Asgari Gelir, Doktora Tezi, 2001:a.g.e, s. 1-5

¹⁸³ Güzel ve Okur, 2003: a.g.e, s. 594

hizmetler çocukluktan yaşlılığa kadar bireyin ayakta kalması için öğrenme, yeni meslek edinme, sorun çözme yeteneklerinin geliştirilmesi gibi uygulamaları içermektedir. İnsan kaynaklarının geliştirilmesi, yaşam kalitesinin artırılması ve yerel düzeyde toplumların kalkınmasının gerçekleştirilmesi de sosyal hizmetlerin kapsamına girebilmektedir.¹⁸⁴ Nüfusun yaşlanması, kadınların daha uzun süre yaşama eğilimi ve dul kadın sayısındaki artış, evlilik kurumunun bozulmasını önlemek amacıyla aile ve danışma kurumlarının geliştirmesi gereksinimi, boşanmaların artışı ve tek ebeveynli ailelerin çoğalması, işsizlerin sayısının çoğalması, aile yaşamının bozulmasıyla birlikte bireyin yalnızlığının artması, günümüzde sosyal hizmetlerin önemini artıran faktörler arasında sayılabilir.¹⁸⁵ Sosyal hizmetler özellikle 'refah devleti' olarak anılan Kuzey Avrupa ülkelerinde yaygındır. 1980'li yıllarla birlikte sosyal hizmetlerin serbest piyasaya bırakılmasının sağlanması, neoliberallerin en önemli çabaları arasında yer almaktadır.¹⁸⁶

Devletin diğer sosyal politika araçlarını gıda, sağlık, konut ve eğitim gibi hizmetleri oluşturmaktadır. Bu araçların özelliği yurttaşlara bazı temel hizmetlerin normal piyasa fiyatından daha düşük fiyattan kullanılması ya da aynı olarak sunulmasıdır. Burada amaç toplumsal açıdan yaşamsal öneme sahip hizmetlerin sunumu piyasa mantığının insafına bırakmak, toplumsal gereksinimlere göre ayarlamaktır. Bunun piyasa mekanizmasının işleyişini kamu tarafından doğrudan doğruya değiştirmek anlamına geldiğini söyleyebiliriz.¹⁸⁷ Eğitim, gıda, sağlık ve konut hizmetlerinde hizmetler konusunda gelişmiş ülkeler ile gelişmekte olan ülkeler arasında büyük bir açığı vardır. Özellikle bu eşitsizlik daha da belirgindir. Örneğin gelişmiş ülkelerde, zorunlu ve temel eğitim süresi 9–10 yıla uzamışken, gelişmekte olan ülkelerde birinci basamak sonrası eğitimden yararlanabilmek ailenin olanaklarıyla ilişkilidir. Benzeri eşitsizlik sağlık hizmetlerinde de gözlenebilir. Gelişmekte olan ülkelerde, yüksek teknolojiye dayandığı için oldukça pahalı bir hizmet olan sağlık hizmetlerinin sunumu konusunda devlet zorlanmakta, bu hizmeti karşılayamaz duruma gelmektedir. Buna karşın gelişmiş ülkelerde eğitim, sağlık ve konut hizmetlerinin dışında ailelerin çeşitli gereksinimlerini de içeren 'refah hizmetleri' söz konusudur. Bu

¹⁸⁴ Sevda Demirbilek, **Sosyal Güvenlik Sosyolojisi**, Legal yayıncılık, İstanbul, 2005: s. 44

¹⁸⁵ Uluslararası çalışma Ofisi, 1994: s. 57–58

¹⁸⁶ Sallan Gül, 2004, **a.g.e.**, s. 200

¹⁸⁷ Arın, 1997: **a.g.e.**, s. 331

hizmetler düşük gelirli ailede çocuğun eğitim masraflarından, evdeki yaşlıya bakmaya kadar çeşitlilik göstermektedir.¹⁸⁸

Ancak kapitalist sistemin 1971’de içine yeniden girdiği krize paralel olarak sosyal hizmetler de sorgulanır hale gelmiştir. 1980’li yıllarda neoliberalizmin etkisini daha da artırmasıyla kamusal harcamaların artış hızının ulusal üretimin artış hızından daha yüksek olduğu düşüncesi yaygınlık kazanmaya başlamış, refah devletinin mali bir çıkmazla karşı karşıya olduğu savunulmuştur.¹⁸⁹ Neoliberalizmin bu duruma karşı getirdiği ‘çözüm’ önerisi ise özelleştirme olmuştur. Devletin küçültülmesi söylemiyle temel kamu hizmetleri ‘topluma’ ya da ‘piyasa ve aileye’ bırakılmak istenmektedir. Bu hizmetlerin ‘topluma’ bırakılmasının anlamının karlılığı yüksek olanların ticarileşmesi ‘yeterince’ karlı olmayan hizmetlerin ise yeni kaynak devşirme yollarıyla karşılanması olduğu açıktır. Kamunun sosyal hizmetlerden vazgeçmesi durumunda ‘toplumun’ bu işi üstlenebileceği ileri sürülmektedir.¹⁹⁰ Oysa bu durum toplum içinde bireyler arasında adil olmayan bir dağılım oluşturmaktadır, bu da sağlıksız bir toplum yapısı olduğu anlamına gelmektedir. Bu yüzden böylesi bir uygulamaya gidilirken bunun sosyal maliyeti göz önüne alınmalıdır.¹⁹¹ Bu tarz uygulamaların sosyal bütünleşme hedefini ortadan kaldıracığı, yoksulluk ve dışlanma sorununu daha da derinleştireceği gözden kaçırılmamalıdır.

2.2.2. Kolektif Yardım Mekanizmaları; Sendikalar

Sanayi Devrimi ve sanayileşmenin yarattığı sorunlara yanıt verme isteğinin ortaya çıkardığı sendikalar, sosyal politika uygulamalarında önemli bir rol oynayan mekanizmalardan biridir. Küreselleşme süreciyle birlikte fonksiyonlarında değişiklik olsa da sendikalar sosyal politika alanında hala kolektif kendi kendine yardım mekanizması olarak önemli bir üstlenmeye devam etmektedir. İşçi sendikalarını

¹⁸⁸ Koray, 2000: a.g.e,s. 195–197

¹⁸⁹ Pierre Rosanvallon, **Refah Devletinin Krizi**, Dost Kitabevi, Ankara, 2004: s., 15–17

¹⁹⁰ Sema Erder, “Kentlerdeki Enformel Örgütlenmeler, “Yeni Eğilimler ve Kent Yoksulları ya da Eski Hamamdaki Yeni Taslar”, 75, Yılda Değişen Kent ve Mimarlık, TETTV, Bilânço 98 Dizini, 1998: s.110

¹⁹¹ Zerrin Fırat, “Küreselleşme Sürecinde Devletin Değişen Fonksiyonları ve Sosyal Hizmetlerin Yeri”, <http://www.isguc.org/zfirat2.htm> Çevirim İçi: 24,03,2007,a.g.e, s. 13

işçilerin hak ve çıkarlarını korumayı ve insani çalışma şartlarını elde etmeyi hedefleyen, gerektiğinde grev silahına başvuran örgütlenmeler olarak niteleyebiliriz.¹⁹²

Marksist bakış açısı ise sendikalarda bir sosyal politika aracından çok daha fazlasını görmektedir. Marx'a göre sendikalar bir "sosyalizm okuludur" ona göre sendikalar salt iktisadi bir örgütlenme değil, politik mücadele aracıdır da. Buradan yola çıkarak Marx'a sendikalara "bizzat ücretli emek sisteminin ortan kaldırılmasının örgütlü teşvik araçları" olarak çok büyük önem biçer.¹⁹³ Nitekim sosyalizmin etkisi altında kurulan devrimci sendikalar bu yönde bir politika yürütmüş, sendikaların sosyalizm mücadelesinde bir örgütlenme aracı olarak kullanmıştır.

Sendikacılık hareketi Sanayi Devrimi'nin yarattığı, işçilerin mesleki ve ekonomik çıkarlarını korumanın ortak bilincine varmalarını simgeleyen bir harekettir.¹⁹⁴ Yani sendikalar, işçi sınıfının haklarını elde etmek için kolektif bir uyanış içine girdiklerini gösterir. Sanayi Devrimi'nin ilk yıllarında liberal iktisat paradigması geçerli olduğu için, sendikalar burjuvazinin sert direnişi ile karşılaşmış, sendikaların emek gücü "piyasası"nın doğal işleyişini bozacağı o dönemin iktisatçıları tarafından savunulmuştur. Liberal iktisatçılara göre "nerede satılacağı, ne amaçla kullanılacağı, hangi fiyatla el değiştireceği ve ne biçimde tüketileceği veya yok edileceğine karar vermek, metanın kendisine düşmezdi.¹⁹⁵ Bu yüzden liberal iktisat paradigmasının hakim olduğu dönemde sendikalar sert bir muhalefete karşılaşmış, ağır baskılara uğramışlardır. Ancak zamanla, gerek işçi sınıfı hareketinin güç kazanması, gerekse sendikaların toplumsal barışın sağlama yolunda önemli bir rol oynayabileceğini görülmesi gibi faktörlerle sendikaların varlığı kabul edilmek zorunda kalınmıştır. Nitekim sendikalar ilerleyen süreçlerde sosyal politika oluşturulması sürecinin aktif olarak katılmışlardır. Özellikle Keynesyen iktisat paradigmasının hâkim olduğu ikinci dünya savaşı sonrası süreçten sendikalara verilen rol daha da artmıştır. Bu dönemde Keynesyen sosyal politika kurumsallaşmış, örgütlenmiş ve endüstri ilişkilerinin daha

¹⁹² Tuna ve Yalçıntaş, 2001: **a.g.e.**, s. 215

¹⁹³ A.S. Losovsky, **Sendikalar Üzerine II**, (Çev, İsmail Yarkın), İnter Yayınları, 1993: s. 23–24

¹⁹⁴ Güven, 2001: **a.g.e.**, s. 72

¹⁹⁵ Polonyi, 2003: **a.g.e.**, s. 247

yoğun kurallarla tanımlandığı ve sınırlarının çizildiği anlayış içinde¹⁹⁶, sendikalar kendine stratejik bir yer edinmiştir.

Sendikaların sosyal politika oluşturulmasındaki rolü ülkeden ülkeye ve benimsedikleri ideolojiye göre ayrımlar göstermektedir. Ancak genel olarak sendikaların iki yoldan sosyal politika oluşturulması sürecine katıldıklarını söyleyebiliriz. Bunlardan ilki işverenlere karşı toplu pazarlıklar gerçekleştirdikleri ve dar anlamda sosyal politika olarak niteleyebileceğimiz roldür. İkincisi ise siyasal iktidara karşı ya siyasal partiler aracılığıyla ya da bir baskı grubu olarak sosyal politika oluşturulması sürecine katılımdır. Bu yöntem yine çalışanlara yönelik olsa da daha geniş kesimleri ilgilendirdiği için geniş kapsamda sosyal politika olarak gösterilebilir.¹⁹⁷

Küreselleşme süreciyle birlikte sendikacılık hareketi olumsuz yönde etkilenmiştir. Çok uluslu şirketlerin giderek artan etkisine paralel olarak ulus devletlerin karar alma ve politika üretme süreçlerinin zayıflaması, sermayenin gitgide artan bir oranda küresel bir nitelik kazanması, buna karşın emeğin küreselleşmenin önüne dikilen engellerin artması yeni çalışma biçimlerinin ve istihdam modellerinin ortaya çıkması (esnek çalışma ve atipik istihdam), “yeniden yapılanma” ve taşeronlaşma gibi yönetim teknikleri ile uygulanan sendikasızlaşma politikaları sendikada hareketi zayıflatmıştır.¹⁹⁸ Kısacası küreselleşme süreci sorunları uluslararasılaştırırken, çözümlerinde uluslararası boyutlu olması beraberinde bir zorunluluk olarak getirmiştir.¹⁹⁹ Bu yöndeki tartışmalar son dönemde sendikaların gündeminde ağırlıklı olarak yer etmektedir.

2.2.3. Sivil Toplum Örgütleri

Sosyal güvenlik modelleri hükümetlerin temel fonksiyonlarından. Temelde halkın bazı kesimlerini piyasa risklerine karşı korumaya dayanan sosyal güvenlik anlayışı ile gerçekte ekonomilerin dış ticaret açıkları ile refah devletinin büyüklükleri arasında bir kolerasyon vardır. Gelir transferini amaçlayan harcamaların en büyük

¹⁹⁶ Oğul Zengingönül, “Sosyal Politika-Esnek Çalışma Biçimleri Paradoksunda Avrupa Birliği Örneği”, *Dokuz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt 4, S 4, 2003: s. 159

¹⁹⁷ Koray, 2003: a.g.e, s. 74

¹⁹⁸ Aşkın Keser, “Küreselleşme Sürecinin Sendikal Hareket Üzerindeki Etkisi”, *Uludağ Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt 17, S 3, Güz Dönemi, 1999,

¹⁹⁹ Seyhan Erdoğan, “Küresel Sendikacılık”, *Petrol-İş 2000–2003*, Petrol-İş, İstanbul, 2003: s. 257

olduğu İsveç, Danimarka ve Hollanda dış ticareti en açık ülkeleridir. Burada halkın desteğini sağlamak için siyasi amaçlarla sosyal güvenlik sisteminin kullanılması da etkili olmuştur. (emeklilik yaşı vb.) Refah devleti harcamalarının kamu açıklarına dönüşmesi, devletin bu görevi tasfiyesinin yolunu açmıştır.²⁰⁰

Sivil toplum örgütleri devletin çözüm üretemediği sorunlara demokrasi ilkeleri ve vatandaşlık anlayışı çerçevesinde çözüm üreten ya da sorunların kamusal tartışma alanını genişletmeyi amaçlayan ancak bunu yaparken kar amacı olmayan ve gönüllülerin desteğiyle işleyen kuruluşlardır.

“Sivil toplumu savunanlara göre, devletin ekonomi piyasasına müdahalesi dışardan yardım almaya muhtaç olan kişi ve grupları daimi hale getirmektedir. Bu durum girişimcilerin karlılık ve rekabet güçlerini azaltmaktadır. Böylece uzun vadede işyerinin kapanması ve çalışanların işsiz kalması gibi sorunlar ortaya çıkmaktadır. Devletin sosyal hayata müdahalesi ekonomik krize yol açtığı gibi sosyal politika programları özellikle sendikaların lehinde olan politikalar sivil toplum için tehdit oluşturmaktadır.”²⁰¹

STÖ'lerin önemi yansıtmamakla birlikte piyasa sistemi içerisinde yer alarak kamu hizmeti sunma iddiasında bulunmaları, önemli bir riski de beraberinde getirmektedir. Amaçları kar elde etmek olmasa da, varlıklarını sürdürebilmenin yolu olarak kar elde etmek zorunda kalmaları, heran piyasa aktörü gibi hareket etmeleri riskine neden olmaktadır.

Bu uygulamalar ile devletin refah işlevi ortadan kaldırılmakta; devlet müdahalesi yerine, refah ve toplumsal dayanışma için bağış ve isteğe bağlı yardımlar önerilmektedir.²⁰² Piyasa ekonomisi içinde sosyal politika üretmesi beklenen sivil

²⁰⁰ Dani Rodrik: **Küreselleşme Sınırı Aştı mı?** (İstanbul, 1997),s. 21

²⁰¹ John Keane: “**Sivil Toplum ve Devlet arasındaki ayrımın kökenleri ve Gelişimi 1750–1850**”, Sivil Toplum ve Devlet, (İstanbul, 1993), 19'dan aktaran Abdulkadir Şenkal: “**Küreselleşme, Sosyal Politikanın Dönüşümü ve Sivil Toplum Örgütleri**”, <http://www.sosyalsiyaset.com> Çevirim İçi: 21,05,2007

²⁰² Gencay Şaylan: **Değişim Küresel eşme ve Devletin Yeni İşlevi** (Ankara: İmge Kitabevi, 1995), a.g.e, s. 90,

toplum kuruluşlarının piyasa işletmesi olmadan, bu amacı gerçekleştirip gerçekleştiremeyeceği ise bir başka tartışmayı gündeme getirmektedir.

2.3. SOSYAL POLİTİKA UYGULAMALARINDA FARKLI YAKLAŞIMLAR

Bütün toplumlara dönük tek ve evrensel bir sosyal politika uygulamasından ve modelinden söz etmek olası değildir. Yukarıda da kısaca değindiğimiz gibi sosyal politika uygulamaları, içinde bulunan dönemin hakim ekonomik paradigmasına, politik koşullarına, sınıfsal güç ilişkilerine göre farklılıklar gösterebilmekte, hangi mekanizmanın ne biçimde kullanılacağı buna göre belirlenmektedir. Bu yüzden farklı sosyal politika akımlarından söz edilebilir. Hangi akımın ağırlık kazanması yukarıda saydığımız etkenlere bağlı olarak şekillenecektir. Çalışmamızın bu bölümünde sosyal politika uygulamalarındaki farklı yaklaşımlar ele alınacaktır.

2.3.1.Liberal Yaklaşım

Daha önce de ele aldığımız gibi kapitalizmin hegemonyasını ilan etmesi Sanayi Devrimi ile birlikte gerçekleşmiş, özellikle İngiltere’de filizlenen, serpilip büyüyen kapitalist üretim tarzı, daha sonra hızla Kıta Avrupa’sına yayılmıştır. İşte kapitalizmin ilk döneminin hakim ekonomi anlayışı liberalizmdir. Liberalizm olarak 17.yüzyılda doğmuştur. Ekonomik ilişkilerin zenginleştiği bu dönem öncesinde ticareti ön plana çıkaran merkantilizm ile doğal düzeni savunan fizyokrazi ortaya çıkmışsa da liberalizm kısa sürede diğer iktisat anlayışlarını ortadan silip atmıştır. Klasik okul olarak da adlandırılan liberal iktisat politikaları 19. yüzyılın sonlarına kadar tartışılmaz bir gerçeklik, adeta bir amentü olarak kabul edilmiştir.²⁰³ Bu dönemde liberalizme bırakın karşı çıkmayı onu eleştirmek bile kuşkuyla karşılanmıştır. Başlıca düşünürleri olarak Adam Smith (1723–1790), David Ricardo (1772–1832), Robert Malthus (1776–1834) ve Jean-Baptiste Say’in (1767–1832) gösterilebileceği liberalizm özünde özel mülkiyete ve piyasa ekonomisine dayanır. Politik boyutta sınırlı bir hükümet güçler ayrılığı yasaların egemenliği gibi temel öğelere sahip olan liberalizm ekonomik planda ise “Laissez-Faire” (bırakınız yapınlar) anlayışını içerir. Bunun anlamı piyasaların sınırsız egemenliğidir.²⁰⁴ Bu çerçevede devletin aşırı etkin bir rol oynaması reddedilmiş pazarın

²⁰³ Koray, 2000: a.g.e, s. 26–27

²⁰⁴ Songül Sallan Gül, **Sosyal Devlet Bitti, Yaşamın Piyasa!** Etik Yayınları, İstanbul, 2004: s., 22–23

düzenleme erdemlerini yüceltilmesi bir öğreti haline getirilmiştir.²⁰⁵ Bu öğretiye göre piyasaların işlerliğine müdahale etmek en büyük suç olarak kabul edilmelidir. Çünkü klasik iktisatçılar insanı “homo economicos” (yani ekonomik bir varlık) olarak görmektedir. Bu anlayışa göre ekonominin temel aktörü olan insan kendi çıkarını kollayabilen, sınırsız gereksinimleri ile sınırlı kaynaklar arasında en akılcı seçimi yapan bir varlıktır.²⁰⁶ Ayrıca o kendi çıkarını kollayarak, maksimize ederek aynı zamanda toplumunda çıkarını hizmet etmektedir. Çünkü bireyleri çıkarlarını maksimize etme davranışları, toplam faydayı da maksimize edecektir bunun için “sözleşme özgürlüğü’nün” önündeki tüm engeller de kaldırılmıştır. Bütün bunların kusursuzca işlenmesini ise Adam Smith’in meşhur “görünmez el” (invisible hand) mekanizması sağlayacaktır.²⁰⁷ Nitekim liberalizm özellikle sermaye birikim sürecine katkı anlamında oldukça başarılı olmuştur. Liberalizmin bugün yeniden canlandırma girişimlerinin anlamı da işte bu noktada birikim sürecinin yaşadığı tıkanmada yatmaktadır.

Buna karşın sosyal planda liberalizm gerçek anlamda bir sorunlar yumağı yaratmıştır. Liberal kapitalizm ile doğan işçi sınıfı yeni toplum içinde önemli sorunlarında kaynağı olmuştur. Devletin emek ile sermaye arasındaki ilişkileri sözleşme özgürlüğünün gerekçe göstererek karışmaması, eşitsiz güç ilişkilerinin yarattığı uçurumlara neden olmuştur. Topraklarında koparak işçi sınıfının bağrına kayılan ve herhangi bir üretim aracı olmadığı için o günkü ücreti ile yaşamak zorunda kalan bireylerin sözleşme özgürlüğünden bahsetmek olanak dışıdır.²⁰⁸ Bu anlamda liberalizm insanı soyut bir varlık olarak ele aldığı için, insanın akılcı yanına haddinden fazla önem vermiş, piyasanın kendi kendine dengeye varacağını düşünmüş, sermaye ve emek sahibinin eşit ve aynı ölçüde özgürlükten yararlanan kişiler olarak kabul etmiştir. Ekonomik ve sosyal alana devlet müdahalesinin hoş görünmemesinin nedeni işte budur.²⁰⁹ “Gece bekçisi” ya da “jandarma” gibi terimlerle nitelenen devletin rolü sadece sivil güvenceleri sağlama yönünde kalmış, sosyal güvenceleri ise sadece özel mülkiyete sahip olup olmama kriterlerine bağlı olarak kalmıştır.

²⁰⁵ Rosanvallon, 2004: **a.g.e.**, s. 52

²⁰⁶ Güven, 2001: **a.g.e.**, s. 61

²⁰⁷ Sallan Gül, 2004: **a.g.e.**, s. 24–25

²⁰⁸ Cahit Talas. **Ekonomik Sistemler**, S Yayınları, Ankara 1980: s. 64

²⁰⁹ Koray, 2000: **a.g.e.**, s. 28

Ancak 19. yüzyılda giderek derinleşen yoksulluk ve sefalet de bir gerçekliktir. Bu durma liberalizmin kayıtsız kaldığı, sorunu devlet düzeyinde ele alınması gereken bir politik düzeye getirmeyi reddettiğide bir gerçekliktir. Bu dönemde sergilenen sosyal politika anlayışının, tamamen piyasanın insafına dayanan, insani yardım (sosyal yardım) ve patronlara özgü himayeciliğin geliştirilmeye çalışılması olduğu açıktır.²¹⁰ Buna karşın söz konusu önlemlerin yetersiz kalması, sosyal sorunun daha da büyümesi liberalizme karşı önemli eleştirel düşünce akımlarının doğmasına neden olmuştur. Özellikle işçi sınıfı hareketinin gelişimi ve giderek radikal bir muhalefet şeklini alması liberalizm üzerinde basınç oluşturmuştur. Bu gelişmeler yeni bir sosyal yapı yaratmıştır. Ekonomik krizlerin süreklilik kazanması, piyasada ön görülen dengenin bir türlü “görünmez el” yardımıyla sağlanamaması ücretler ve çalışma koşullarının daha da kötüleşmesi liberalizmin hakkında kuşku yaratmaya başlamıştır.²¹¹ Liberalizm içinde de devlet müdahalesinin gerekli olup olmadığı tartışılır hale gelmiştir. Bu durum liberaller arasında bir bölünmeye neden olmuş ve 19. yüzyılın sonu, 20. yüzyılın başlarında önde gelen isimlerinin T. H. Green, B. Bosenquet ve L. T. Hobhouse’un olduğu sosyal liberalizm doğmuştur. Sosyal liberalizm devlet ya da hükümetlerin bireylerin refahını düşünmek, geliştirmek ve onlara asgari yaşam seviyesi sağlamak zorunda olduğu, bu yönde piyasaya müdahale etmesi gerektiğini savunmuştur. Böylece devlet liberal toplumun temeli olan fırsat eşitliğini gerçekleştirmek, piyasada daha adil bir yarışmayı sağlamak amacıyla müdahalelerde bulunacaktır. “Jandarma devleti”nden “sosyal yardım” devletine geçiş olarak niteleyebileceğimiz bu dönüşümle devlet eğitim, sağlık, konut vb. gibi önemli sorunların çözümü için müdahalelerde bulunmaya başlamıştır.²¹² “Sosyal yardım” devleti 20. yüzyılla birlikte kabaran sosyal soruna çözüm getirmekte başarısız olmuştur. Ancak sosyal liberallerin öne sürdüğü bu tezler, 20.yüzyılın ikinci yarısına damgasını vuracak teoriyi geliştiren John M. Keynes’i de derinden etkilemiştir.²¹³

²¹⁰ Castel, 2004: a.g.e, s. 34

²¹¹ Talas. 1980: a.g.e,s , 66

²¹² Ayferi Göze, **Siyasal Düşünceler ve Yönetimler**, Beta Basım Yayım, İstanbul, 3, Baskı 1986: s., 412–414

²¹³ Sallan Gül, 2004: a.g.e, s. 31–34

2.3.2. Muhafazakâr Yaklaşım

Geride bıraktığımız yılların önemli düşünsel ve politik akımlarından biri de muhafazakârlıktır. Muhafazakârlık sözcüğünün eş anlamlısı “tutuculuk’tur”. Ancak terimin gerçek anlamı “tutuculuk” sözcüğünden çok daha fazlasıdır. İlk olarak 1818’de Fransa’da Chateaudriand tarafından kurulan bir gazetenin tanımlanması için kurulan terim, ilerleyen yıllarda bu kez İngiltere de Tory Partisi’ni (bugün daha bilinen adıyla muhafazakâr parti) nitelemek için kullanılmıştır.²¹⁴ Böylece muhafazakârlık politik ve düşünsel bir anlam içermeye başlamıştır. İngiltere de Liberal Parti ile İşçi Partisi’nin dışındaki üçüncü partiyi oluşturan Muhafazakâr Parti’nin kapitalizm ile sosyalizm arasında üçüncü bir yol arayışı olarak ortaya çıktığını iddia eden yazarlar vardır.²¹⁵ Ancak bu yanıltıcıdır. Yanılgıyı yaratan 19. yüzyılın başında kraldan yana olan aristokrat ve varlıklı sınıfların Muhafazakâr Parti’nin, burjuvazinin ve orta sınıfların ise Liberal Parti’yi desteklemesidir. 1900 yılında İşçi Partisi’nin ortaya çıkışı İngiltere de solu güçlendirmiş ve sağın güçlerini muhafazakâr partide birleştirilmesine neden olmuştur.²¹⁶ Böylelikle artık muhafazakâr parti gerçek sınıf tabanını bulmuştur.

Yinede bu durumdan liberalizm ile muhafazakârlığın aynı şeyler olduğu sonucunu çıkaramayız. İki akım arasında önemli farklılıklar vardır. Nitekim bu sosyal politika anlayışlarında da belirgindir. Öncelikle liberalizmi bireycilik ve doğa hukuk anlayışını tersine muhafazakârlık topluma büyük önem verir. Ancak muhafazakârlıktan topluma oluşturan yapı taşları birey değil, ailedir. Aile üyeleri başka birçok kuruluşla ilişki içindedir. Muhafazakâr anlayış bir otorite hiyerarşisinin varlığını kabul eder. Bu hiyerarşinin alt basamaklarında aileler, üst basamağında devlet kurumları, en üstte ise kral bulunur.²¹⁷ Söz konusu hiyerarşiye büyük önem veren muhafazakârlık buna itaat edilmesini, geleneklere sıkı sıkıya bağlı kalınmasını, özel mülkiyetin korunmasını savunmuş, bütün bunlara bağlı olarak gerçekleşen değişimlere ise büyük tepki göstermiş, bunlara karşı koymuştur.²¹⁸ Zaten muhafazakârlığın üzerinde yer aldığı

²¹⁴ Sallan Gül, 2004: **a.g.e**, s , 71–72

²¹⁵ Süleyman Seyfi Öğün, “**Türk Muhafazakârlığının Açık İkilemleri Üzerine**”, **Doğu, Batı Düşünce Dergisi**, “**Gericilik Nedir?**” Özel S no:3, 3, Baskı,, 1998: s. 78

²¹⁶ Yaşar Gürbüz, **Karşılaştırmalı Siyasal Sistemler**, Beta Basım Yayım, 2, Baskı, İstanbul, 1987: s., 42–43

²¹⁷ Sallan Gül, 2004: **a.g.e**, s. 72

²¹⁸ Nuray Mert, “**Sağ-Sol Siyaset Ayrımı ve Yeni Muhafazakârlık**”, **Toplumbilim**, Yeni Sağ-Aşırı Sağ Özel S no:7, İstanbul, 1997: s. 58

zemin değişime duyulan tepkidir. Bu çerçevede muhafazakârlar hem merkezileşmiş modern devlet anlayışına, hem de iktidarın kaynağının demokratikleşmesine karşı çıkmışlardır.²¹⁹ Ancak muhafazakârlık eskiyi korumaya yaptığı vurguya karşı en çok değişime uğramış ve uğramaya devam etmiş politik tutumdur. Bunun nedeni olarak muhafazakârlığın her zaman mevcut düzeni savunuculuğuna girişmesi yatmaktadır.²²⁰

Bu kısa özetten sonra muhafazakârlığın sosyal politika anlayışına girebiliriz. Yukarıda da bahsettiğimiz muhafazakâr düşüncenin kurulu düzeni sürdürme ve istikrarı sağlama politikaları, sosyal politika anlayışına da damgasını vurmuştur. Bu yüzden toplumdaki gereksinimi olan kişilerde ya da guruplara yardım edilmesi, istikrarın sağlanması ve düzenin sürdürülmesi açısından önemlidir. Nacak bu kişi ve guruplara yardım devletin görev ve sorumluluğunda değildir. Kişinin devletten bu yönde bir hak talep etmesi söz konusu olamaz. Yoksullara yardım başta kilise olmak üzere aile, yerel ve dinsel topluluklar ve gönüllü yardımlaşma kurumlarının sorumluluğundadır. Toplumun temel yapı taşlarını bu guruplar oluşturacağı, yoksullara yardım amaçlı devlet müdahalesinin bu gurupların önemini azaltacağı için bu tarz girişimler reddedilir.²²¹ Liberalizmin her derde deva piyasası varsa, muhafazakârlıkların da geleneksel kurumlar, cemaatleri, vb. vardır. Muhafazakâr düşüncenin bir diğer önemli özelliği ise yoksulluğu kişinin kendi tutum ve davranışlarının sonucu olarak görmesi, bunu yaratan sosyo-ekonomik yapıyı görmezden gelmesidir. Bu yüzden muhafazakâr düşünce akımını savunanlar yoksullara ağır başlı, sabırlı, çalışkan ve inançlı olmalarını salık vermekte, böylelikle de illetden “kurtulacaklarını” ileri sürmektedirler. Bu çerçevede bu yaklaşımın yerel topluluklara ve dinsel kurumlara biçtiği rol hem yoksullara yardım etme, hem de onlara “doğru yolu gösterme”dir. Böylelikle muhafazakârlıklara göre refahın sağlanmasında devlete olan gereksinim en aza inecektir.²²²

2.3.3.Sosyal Demokrat Yaklaşım

Vahşi kapitalizm olarak nitelenen kapitalizmin ilk yıllarında sefalet ve yoksulluk, her türlü gelir, refah ve çalışma güvenliğinden yoksun olan işçi sınıfında

²¹⁹ Sallan Gül, 2004: **a.g.e.**, s. 72–73

²²⁰ Mert, 1997: **a.g.e.**, s. 58

²²¹ Sallan Gül, 2004: **a.g.e.**, s. 77

²²² Sallan Gül, 2004: **a.g.e.**, s. 77–78

birikirken, servet ve refah üretim araçlarına sahip olan burjuvazide yoğunlaşmıştır.²²³ Giderek büyüyen sosyal adaletsizlik, işçi sınıfının tepkisinin büyümesine ve örgütlenmesine neden olmuştur. Gerek liberalizme, gerekse muhafazakârlığa tepki duyan işçi sınıfı, kendi ideolojik ve politik hareketlerini doğurmakta gecikmemiştir. Sosyal demokrat yaklaşım da işte bunun ürünüdür.

Sosyal demokrasinin kökleri 19. yüzyıla, işçi sınıfı hareketinin geliştiği döneme uzanmaktadır. Temellerini Karl Marx ile Friedrich Engels'in kuralı olan bilimsel sosyalizmden alan sosyal demokrasi, Birinci Dünya Savaşı öncesinde komünizm ile yollarını ayırır. II. Enternasyonal'in dağılması, komünizmi benimsemiş partilerin III. Enternasyonal'de toplanması tarihi bir bölünmedir.²²⁴ Tartışmalar her ne kadar işçi sınıfının "yurt savunması" adı altında savaşa karşı ne gibi bir tavır alacağı konusunda şekillense de, dipte yatan neden "bir üretim tarzı olarak kapitalizmin nasıl aşılacağı" sorusuna verilen yanıtıdır.²²⁵ Sosyal demokrasi parlamento üzerinde reformlarla sistemin uzun vade de dönüştürülmesini hedeflerken, komünizm devrimci yöntemlerle sistemin alaşağı edilmesini benimsemiştir. Klasik Marksizm'in işçi sınıfının durumunun kapitalist sistem içinde her geçen gün bozulacağı varsayımının gerçekleşmemesi özellikle Batı Avrupa ülkelerinde işçi sınıfının refah devleti çerçevesinde ve demokratik sistem içinde reformlar yoluyla önemli kazanımlar elde etmesi, sosyal demokrasinin giderek güç kazanmasını sağlamıştır.²²⁶ Sosyal demokrasinin sosyal politika anlayışını şekillendiren de işte bu kavram olmuştur: reformlar.

Liberalizme bir tepkinin ifadesi olan sosyal demokrasi, sanayi devrimi ile ortaya çıkan sosyal sorunun sistem içinde kalınarak çözülebileceğini savunmuş, sistemin aksayan, sosyal bütünleşmeyi, sosyal dengeyi ve uyumu bozan yönleri sosyal reformlar yapılarak düzeltilebileceğini ileri sürmüştür.²²⁷ Onlara göre devlet burjuvazi ile işçi sınıfı arasında toplumsal uzlaşmayı sağlayacak bir mekanizmadır. İşçi sınıfı yeniden dağıtımı etkin olarak sağlayacak bir sosyal devletin ve toplumsal müzakere sisteminin varlığına karşılık, özel mülkiyeti temel alan üretim ilişkilerine itiraz etmemeyi kabul

²²³ Güven, 2001: a.g.e, s. 40-41

²²⁴ Lenin, **Proleter Devrim ve Dönem Kapitalizm**, Bilim ve Sosyalizm Yayınları, Ankara, 5, Baskı, 1999

²²⁵ Ergin Yıldızoğlu, "Sosyal Demokrasinin Değişimi", **İktisat**, Yıl 30, S 353-354, - 1994: s. 54-55

²²⁶ Sallan Gül, 2004: a.g.e, s.174

²²⁷ Güven, 2001: a.g.e, s. 65

edecektir.²²⁸ Bu çerçevede sosyal demokrasinin işçi-işveren ilişkilerinin dengeli bir niteliğe ulaştırılmasında, yani devletin despotluğunun giderilmesi, sermayenin sömürücü eğilimi ve gücünün dengelenmesinde önemli etkileri olduğu ileri sürülmüştür.²²⁹ Ancak sosyal demokrasiye altın çağlarını yaşatan İkinci Dünya Savaşı sonrasında Keynesyen ekonomi politikası olmuştur. “Keynesyen Refah Devleti” anlayışını benimseyen sosyal demokratlar artık bir düzenleme partileri haline gelmiştir.²³⁰ Bu anlayışın sosyal politika açısından en belirgin özelliği devletin sosyal güvenlik sistemlerine aktif müdahalesidir. Nitekim İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra sosyal güvenlik, en hızlı gelişmeyi gösteren sosyal politika mekanizması olmuş, tüm Avrupa ülkelerinde kaza, hastalık, yaşlılık ve işsizlik sigortası uygulanmaya başlanmıştır.²³¹ Keynesyen refah devletinde sosyal sigortaların zorunluluğu sağlanmış ve sosyal yardım programları da geliştirilerek evrensel hale getirilmiştir.²³² Bu politikalar yardımıyla sosyal demokrasi işçi sınıfı hareketi almaktan çıkarak en geniş toplumsal tabana ulaşmayı başarmıştır.

Ama üzerinde durulması gereken bir diğer önemli nokta, Keynesyen refah devleti anlayışının kitlesel üretim, iş bölümü ve tam süreli istihdamı öngören Fordist üretim sistemine dayanmasıdır. Bu durum sosyal sigortaların finansmanını kolaylaştırmış, toplumun geniş bir kesiminin sosyal güvenlik kapsamına alınmasını sağlamıştır. Kapsama girmeyen azınlığın ise sosyal yardımlar yoluyla güvence kapsamına alınması yoluna gidilmiştir. Ancak küreselleşme süreciyle birlikte gelişen esneklik uygulamalarıyla birlikte sistemin temelini oluşturan “düzenli ve sürekli iş” kavramı ortadan kalkmaya başlamıştır.²³³ Bu durum 1980’li yıllarda sosyal demokrasinin içine girdiği krizle yakından ilişkilidir.

²²⁸ Rosanvallon, 2004: a.g.e, s. 47

²²⁹ Cahit Talas. **Türkiye’nin Açıklamalı Sosyal Politika Tarihi**, Bilgi Yayınları, İstanbul, 1992: s. 32

²³⁰ Yıldızoğlu, 1994: a.g.e, s. 58–59

²³¹ Koray, 2000: a.g.e, s. 33

²³² Sallan Gül, 2004: a.g.e, s. 153

²³³ Güzel, 1999:a.g.e, s. 34

2.3.4.Marksist Kökenli Yaklaşımların Sosyal Politika Eleştirileri

İşçi sınıfıyla burjuvazinin sınıf savaşımının şiddetlendiği 19. yüzyılda, liberalizmin tam zıt kutbu olarak niteleyebileceğimiz Marksizm doğmuştur. Temellerini Karl Marx ile Friedrich Engels'in attığı ve bilimsel sosyalizm olarak nitelenen Marksizm, işçi sınıfına devrimci misyon biçen bir öğretilerdir. Oldukça geniş bir kapsama sahip olan bu konunun üzerinde detaylıca durmadan, Marksizmin sosyal sorunu (işçi sınıfının içinde bulunduğu sefalet ve onun emek ve gücünün sömürülmesi) çözmeyi öncelik olarak ele aldığını, ancak bunu kapitalist sistem sınırları içinde kalarak değil, devrim yoluyla proletarya diktatörlüğünü kurarak, üretim araçlarının özel mülkiyetini kaldırarak gerçekleştirmeyi hedeflediğini söyleyebiliriz.²³⁴ Bu sosyal demokrasi ile Marksizmin (komünizm) arasındaki kalın çizgilerle belirginleştirilmiş farktır. Bu bakış açısı doğal olarak Marksizmin sosyal politika anlayışına da damgasını vurmuştur. Reformlar yöntemiyle işçi sınıfının yaşam düzeyinin yükseltilmesinin ve yeniden dağıtım mekanizmasının “adil” biçimde işletilerek sosyal refahtan adil bir pay almasının olanak dışı olduğunu savunan Marksizm, bunu kapitalist toplum düzeninde devletin gerçekte burjuvazinin sınıf çıkarlarını koruyan bir aygıt olduğu, bu yüzden işçi sınıfının lehine bir tavır içinde giremeyeceğini söyleyerek gerekçelendirir.²³⁵ Kapitalist toplumun temsilcisi olan devlet tarafından gerçekleştirilecek “sosyal reform, ‘toplumsal denetimin’, yani özgür çalışan toplumun kendi emek süreci üzerinde bir denetiminin uygulanışı değil aksine sermayenin sınıf örgütlenmelerinin, sermayenin üretin süreci üzerinde ki bir denetimdir.²³⁶” Bu yüzden Marksistler sosyal politika uygulamalarını kuşkuyla karşılamaktadır.

2.3.5.Sosyal Politikada Diğer Yaklaşımlar

Küreselleşme süreci ile birlikte oynayan taşlar, sosyal politika alanında da iklimin tamamen değişmesine neden olmuştur. 1980’li yıllarla birlikte Refah Devleti’nin kriziyle birlikte sosyal demokrasinin krizinin el ele gitmesi²³⁷, neoliberal politikaların hegemonyasını ilan etmesi, sosyal politikada alanında da yeni

²³⁴ Server Tanilli, **Uygarlık Tarihi**, Adam Yayınları, 9, Baskı, İstanbul, 2003: s. 179–182

²³⁵ Güven, 2001:**a.g.e.**, s. 69

²³⁶ Rosa Lüxemburg, **Sosyal Reform mu Devrim mi?** (Çev, Nihal Yılmaz), Belge Yayınları, İstanbul

²³⁷ Rosanvallon, 2004: **a.g.e.**, s. 11

yaklaşımların doğmasına neden olmuştur. Bunların bir kısmı refah devletinin bütünüyle reddini içeren neoliberal politikaları benimseyen yaklaşımlarken, bir kısmı da sistemin içinde bulunduğu yeni koşullara kendini uyarlayan, daha sol bakış açısı taşıyan politikalarlardır. Bu yaklaşımlardan bir kaçına, en genel hatlarıyla değinmek yararlı olacaktır.

Bu yaklaşımlardan biri liberteryenizmdir. Öne gele isimleri Robert Nozick, George Gilder, Richard Epstein ve Charles Murray olan liberyertenizm, klasik liberalizmin doğal kanunu ve doğal haklar öğretisini benimseyen çağdaş biçimidir. Nitekim Murray, bireyciliği ve sınırlı devlet anlayışını benimseyen ve refah devletinin eşitlikçi politikalarına karşı çıkan herkesi politikalarına karşı çıkan herkesi liberteryen olarak tanımlar.²³⁸ Liberteryenlerin çıkış noktası yeniden dağıtım mekanizmasının eleştirisidir. İkinci Dünya Savaşı'nda sonra uygulanan Keynesyen politikalarla git gide büyüyen ve yeniden dağıtım mekanizmasını etkin biçimde kullanan refah devletinin meşruluğunu sorgulayan liberteryenler bunun karşısına “dağıtıcı adalet” kavramını getirmişlerdir.²³⁹ Liberteryenizmin bu konuda öğretisini geliştirmesinde John Rawls'un 1971 yılında yayımlanan ve oldukça ses getiren çalışması “A Theory Of Justice” etkili olmuştur. Buna göre eşitsizlikler bireylerin özgürlüklerini farklı biçimlerde kullanmalarının sonucudur. Bireylerin diğer bireylerde daha fazla çalışmaya ya da daha fazla risk almaya karar vermeleri sonucu doğduğu için, eşitsizlikler adildir. Bu yüzden düzeltmeye yönelik “birincil malların” (haklar ve özgürlükler, ödevler, gelirler ve servetler, güçler ve fırsatlar) yeniden dağıtım amaçlı edimler adil değildir. Çözüm bu malların dağıtımının baştan gerçekleştirilmesi ve fırsat eşitliğinin sağlamasıdır.²⁴⁰ Bu açıdan bakıldığında refah devleti programları ve faaliyetleri “sizin sahip olduklarınıza başkasının sahip olması” demektir. Yeniden dağıtım amacıyla devletin bireye müdahalesi, bireyin negatif mülkiyet haklarının çiğnenmesi anlamına gelecektir. Buradan çıkan sonuç refah devleti anlayışının reddidir. Birey refah hizmetlerine ya bedelini ödeyerek sahip olmalı, ya da gönüllü kuruluşlar aracılığıyla bunarı temin etmelidir. Liberteryenlere göre gönüllü yardım severlik anlayışı, refah devleti programları nedeniyle kaybolmuştur. Bunu etkin kılmanın yolu refah devleti anlayışının ortadan kaldırılmasından bireylerin vergi yükünün azaltılmasından ve gönüllülük esasına dayalı

²³⁸ Sallan Gül, 2004: a.g.e, s. 60–61

²³⁹ Rosanvallon, 2004: a.g.e s. 74–75

²⁴⁰ Rosanvallon, 2004: a.g.e, s. 75–78

özel yardımseverlik ruhunun yeniden canlandırılmasından geçmektedir.²⁴¹ Kısacası sosyal sorunun çözümü devletin sorumluluğundan çıkarılmakta, piyasaya bırakılmaktadır.

Son yıllarda ortaya çıkan bir diğer yaklaşım ise komünitaryanizmdir (toplulukçuluk). Her ne kadar liberteryanizme bir tepki olarak doğmuş da olsa komünitarnizmi neoliberal politikalar bünyesinde değerlendirmek gerekir. Alasdair MacIntyre, Michael Sandel, Charles Taylor ve Benjamin Barber gibi düşünürleri içinde toplayan komünitaryanizm, liberteryanizmin gereksiz derecede bireysel olduğu savını kendine başlangıç olarak alır.²⁴² Liberalizmin bireye yüklediği değeri eleştiren komünitaryanlar “kominitenin (topluluğun) değerini” ne ya da “komütenin paylaşılan değerlerine” vurgu yaparlar.²⁴³ Komüteryanlar toplumsal yaşantıda siyasal ekseni (kamusal alan) aile, meslek ve komşuluk gibi özel alana ilişkin eksene öncelik olarak ele almaktadır. Burada amaç toplumun (cumhuriyet) diğer toplulukların kendilerine var kılabilecekleri yapısal zemini hazırlamak, yani çoğulculuğun inşasını gerçekleştirmektir.²⁴⁴ Bu çerçevede komünitaryanlar komütenin gelişimini sağlayarak, dayanışmayı güçlendirmeyi hedeflemektedirler. Sosyal sorunun çözümünün anahtarı ise onlara göre dayanışma olacaktır.

Bu yaklaşımların dışında, daha sol bir bakış açısına sahip olan üçüncü yol politikalarını ele almakta da yarar vardır. Sosyal demokrasinin içine girdiği krize bir yanıt olmak iddiasına sahip olan üçüncü yol politikaları ulusal olmaktan çok uluslararası bir niteliğe sahiptir. Cambridge üniversitesi akademisyenlerinden Anthony Giddens tarafından formüle edilen ve Tony Blair yönetimindeki İngiliz işçi partisi tarafından yaşama geçirilen bu politikalar, kısa sürede diğer sosyal demokrat partileri de etkilemiş ve yaygın bir uygulama alanı bulmuştur. İlk olarak Blair tarafından Washington’da duyurulan ve bu yüzden de “Post-Washington Consensus” olarak adlandırılan üçüncü yol politikalarına göre sosyal demokrat partiler küreselleşme sürecine uyum

²⁴¹ Sallan Gül, 2004: **a.g.e**, s. 67–68

²⁴² Fuat Keyman, Türkiye’de Radikal Demokrasi, **Alfa Yayınları**, İstanbul 2000: s. 93–94

²⁴³ Solmaz Zelyut Hünler, **İki Adalet Arasında**, Vadi Yayınları, Ankara, 1997: s. 353–365

²⁴⁴ Ayhan Kaya, “**Yurttaşlık, Azınlık ve çok Kültürlülük**”, **Yurttaşlık ve Toplumsal Sınıflar, Gündoğan Yayınları** Ankara, 2000: s. 153–156

çerçevesinde yeniden yapılandırılmalıdır.²⁴⁵ Çünkü refah devleti uzlaşısı son ermiş Marksizm itibar kaybetmiş ve daha da önemlisi köklü toplumsal, ekonomik ve teknolojik değişimler gerçekleşmiştir. Sosyal demokrasinin varlığını sürdürüp sürdüremeyeceği sorunsalı doğmuştur. Üçüncü yol politikaları bu sorunlara verilen bir yanıtıdır ve liberalizm ile kolektivist müdahalecilik (kastettiği açıktır ki sosyalizmdir) arasında bir yol bulmayı hedeflemektedir.²⁴⁶ Bu politik düşüncenin temel referans noktalarını ise şu şekilde özetleyebiliriz.

Öncelikle demokratik ve “güvence veren” (ensuring) devlet anlayışını benimseyen üçüncü yol, yollarını liberal minimum devlet ve kolektivist tepeden inme müdahaleci devletten ayırır. Küreselleşme çağında piyasanın veri olarak kabul edilmesi gerektiğini savunan üçüncü yol, piyasa ekonomisinin olumlu katkısını kabul etmektedir. Bunun dışında üçüncü yol sadece bireysel hak ve özgürlüklerin genişletilmesinin değil çok kültürlülük ilkelerine sıkıca bağlı kalarak katılımcı demokrasinin yükseltilmesini kendine hedef edinir. Sosyal adalet kavramı da buna göre şekillenir. Refah devletinin en önemli fonksiyonu olan yeniden dağıtım mekanizması ile sosyal adaletin sağlanmasına son verilecek kültürel hakların çeşitlendirilmesi, STÖ’lerin aktif katılım sürecinin tanınması yoluyla sosyal adalet sağlanacaktır.²⁴⁷ Kısacası sosyal sorunun çözümünde STÖ’lere ve çeşitli dayanışma gruplarına önemli bir rol biçilmekte klasik refah devleti anlayışı terk edilmektedir.

Yukarıda gördüğümüz gibi sosyal politika alanında 1980’li yıllardan itibaren önemli değişimler yaşanmıştır. Ortaya çıkan yeni sosyal politika yaklaşımları bu değişimin ürünüdür. Söz konusu değişimin yaratan küreselleşme sürecidir. Bu değişimin yönünün ve etkisini daha iyi kavrayabilmek için bu süreci tüm yönleriyle, detaylı olarak ele almak gerekmektedir. Bir sonraki bölümün temel amacını bu oluşturacaktır.

²⁴⁵ E, Fuat Keyman and Ziya Öniş, “**Globalization, Social Democracy and the Tihird Way: Paradoxes of the Turkish Experinences**”, <http://www.home.ku.edu.tr/~zonis/Keyman-Onis-Turkey&20and&20third%20Way.pdf> Çevirim İçi: 21 2007: s. 1–2

²⁴⁶ Anthony Giddens. **Üçüncü Yol: Sosyal Demokrasinin Yeniden Dirilişi**, Birey Yayıncılık, İstanbul, 2000: s.9

²⁴⁷ Keyman and Öniş, <http://www.home.ku.edu.tr/~zonis/Keyman-Onis-Turkey&20and&20third%20Way.pdf> Çevirim İçi: 01,05,2007 : s.8

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KÜRESELLEŞME SÜRECİNİN SOSYAL POLİTİKA ÜZERİNE ETKİLERİ VE TEMEL DEĞİŞİMLER

3.1.KÜRESELLEŞME BOYUTUNDA ULUS-DEVLETTE MEYDANA GELEN KRİZLER

Küreselleşme süreciyle birlikte üzerinde en çok durulan en çok tartışılan konulardan biriside modern ulus-devletlerin içinde bulunduğu durum olmuştur. İkinci Dünya Savaşı sonrasında egemen duruma gelen Keynesyen paradigma da ulus-devlete daha önemli bir rol biçilmiş ithal ikameci kalkınmaya dayalı sistemde ulus-devlet kilit bir öneme sahip olmuştur. Ancak küreselleşmenin²⁴⁸ derecesinin artmasına paralel olarak neoliberal politikaların yaygınlık kazanması, devletin ekonomik alanın işleyişine yönelik kural koymaması anlamına gelen kuralsızlaştırma (deregülasyon) uygulamalarının genelleşmesi, ulus-devletlerin “çekildiği” ekonomik alanın çok uluslu şirketler tarafından doldurulması, ekonomik alanın işleyişini ise IMF, Dünya Bankası, DTÖ ve GATT’nin belirlemesi, bölgesel birliklerin (AB, NAFTA, vb.) siyasi karar alma sürecindeki artan rolü, üretimin ulus-ötesi dönüşümü ulus-devletlerin etkisinin azaldığı, hatta yok olmaya başladığı iddialarının ileri sürülmesine neden olmuştur. 17. yüzyılda Westphalia antlaşması ile kurulan modern devletler sisteminin²⁴⁹ çatırdadığı ileri sürülmektedir. Ulus kavramının niteliğinin değiştiği buna bağlı olarak da devletin niteliğinin değiştiği bu durumda ulus-devletin krizine neden olduğu savunulmaktadır²⁵⁰. Oysa ulus-devlet yok olmamaktadır, işlevi ve etki alanı değişmektedir. Özellikle göç ve sığınma konularında ulus-devlet en köktenci yasal önlemleri almakta, özgürlükleri sınırlandırıcı yasaları geçirmektedir²⁵¹. Bu çerçevede doğal olarak ulus-devletin temel alan sosyal politika uygulamaları da değişmektedir.

²⁴⁸ Hirst ve Thompson, 2003:**a.g.e**, s. 26–25

²⁴⁹ Bu anlaşmayla birlikte devletler birbirlerinin içişlerine karışmama taahhüdünde bulunmuşlardır, Bu konuda Keyder, 2005:**a.g.e**, s. 210–215

²⁵⁰ Ali Yaşar Sarıbay, “ **Küreselleşme, Postmodern Uluslaşma ve İslam**”, **Küreselleşme, Sivil Toplum ve İslam**, (Der, A, Yaşar Sarıbay, E, Fuat Keyman), Vadi Yayınları, Konya, 1994: s. 15

²⁵¹ Nermin Abadan-Unat, **Bitmeyen Göç Konuk İşçilikten Ulus-Ötesi Yurttaşlığa**, İstanbul, 2002, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları 30 Göç Çalışmaları 1: s. 278

Sosyal politika uygulamalarının dönemin koşullarına göre yeniden tanımlayabilmek için ulus-devletlerin geçirdiği evrim üzerinde durmak da yarar vardır.

3.1.1.Özelleştirmenin Başlaması ve Uygulama Alanının Büyümesi

Küreselleşme ile refah devleti arasındaki ilişki incelenirken özelleştirme önemli bir role sahiptir. Çünkü 1970’li yıllarda başlayan ve giderek derinleşen iktisadi bunalım sonucunda bu bunalımdan kurtulmaya yönelik neo liberal iktisat politikasının kilit kavramıdır. Bu anlamda özelleştirme kendiliğinden ortaya çıkmış ve bu doğrultuda ilerleyen kavram değildir²⁵². Yani, özelleştirme, neo liberal iktisadi politikaları hayata geçirmek suretiyle kullanılan önemli bir araçtır. Hatta John Naisbitt ve Patricia Aburdene “Megatrends 2000” adlı eserlerinde dünyada 1990’lı yıllara refah devletinin özelleştirilmesi anlayışının egemen olacağından bahsetmişlerdir²⁵³.

Sözlük anlamı itibariyle, özel hale getirmek, sanayi veya ticari hayattaki denetim ve mülkiyeti kamu kesiminden özel kesime aktarmak biçiminde ifade edilen özelleştirme kavramı, devletin iktisadi faaliyetlerini azalmış ve denetimdeki mal ve hizmet üreten kuruluşlarını, Pazar mekanizması ile faaliyette bulunmak üzere özel sektöre bırakmasıdır. Yani millileştirme veya devletleştirmenin aksi istikametinde olan özelleştirme²⁵⁴ devletin iktisadi hayattan çekilmesi anlamındadır. Neo liberal iktisatçılar da bu ifadeye katılarak, devletin temel görevlerinin savunma, altyapı ve adaleti sağlamak ile sınırlanması gerektiğini düşünmektedir. Oydaki devletin, tarihin her döneminde ekonomiye müdahale etmiş olduğu savunulmaktadır.²⁵⁵

Bu nokta da devleti mal ve hizmet sunucusu olarak değil, mal ve hizmetlerin sunulmasını kolaylaştıracak bir biçimde örgütlemek çok önemlidir. Çünkü egemen anlayışa göre, toplumda gerek duyulan hizmetler bireylerce, kiliselerce, gönüllü derneklerce vb. şekilde verilebilme imkanı vardır. Hükümet, toplumsal hizmetlerin

²⁵² Halit Suiçmez, Şevket Yıldırım, **Dünyada ve Türkiye’ de Özelleştirme uygulamaları**, Ankara: MPM Yayını No: 508, 1993, s. 17,

²⁵³ Fevzi Devrim, “ **Başarılı Bir Özelleştirme Politikasının Temel Elementleri**” **Özelleştirme Sempozyumu**, Manisa: Celal Bayar Ün, İkt, İdar, Bil, Fak, 28/29 1994, s. 23,

²⁵⁴ Mehmet F, Eniştekin, “**Özelleştirme ve Türkiye**”, **Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi**, Marmara Ün, Sos. Bil, Ens. İktisat Anabilim Dalı Uluslararası İktisat Bilim Dalı, İstanbul, 2004, s. 5,

²⁵⁵ Koray Değirmenci, **Özelleştirme ve Sosyal Devlet**, Ankara; Türk-İş Eğitim Yayınları No: 48, 2000, s. 7,

sağlanmasının zorunlu hale getirilmesinin yanında bu hizmetlerin, kamu sektörü yerine özel kesimce sağlanmasının teşvik edilmesi bu çerçevede vergi teşviki bile sağlanmalıdır gerektiği belirtilmektedir. Bununla birlikte hükümet yetkililerin özelleştirme girişimini açıkça ifade etmeden önce özelleştirmeyi kabul edebilir bir şekilde sunması, kamuoyu yaratması olmazsa olmaz biçimde sunulmaktadır.²⁵⁶

Kamuoyu oluşturmak için kritik nokta özelleştirmenin dayandığı iktisadi, mali, sosyal ve siyasal yönlerinin (olumlu-olumsuz boyutlarını) ve gerekçelerin açık olarak ortaya konulması gerekmektedir. Bu çerçevede özelleştirme ile ulaşılmak istenen temel amacın ekonomik yapını etkinliğinin artırılması şeklinde ifade edildiği söylenebilmektedir. Bu temel amacın da etkinlik ve verimliliği arttırmak, piyasa ekonomisini geliştirmek, sermaye piyasasını güçlendirmek, yabancı sermayeyi çekerek döviz gelirlerini arttırmak gibi alt amaçları olduğunu görebiliriz.²⁵⁷ İşletmeler devletin elinden kurtarılınca, amaç tekliği sağlanacaktır. Çünkü özel sektör gibi sadece tek bir amacı yoktur. Birden çok amacı gerçekleştirmek zorundadır. Bunun sonucunda planlama, kaynakların tahsisi özellikle seçim dönemlerinde politikacılar yeniden seçilmek için bunu aşırıya kaçırabilirler, böylece savurganlık ve yolsuzluklarla karşı karşıya kalınabilir²⁵⁸- ekonomik rasyonaliteden çok uzaklaşacağı belirtilmektedir.²⁵⁹ Serbest piyasa ekonomisi sayesinde de kaynakların etkin ve verimli kullanılmasının yanı sıra rekabet ile fiyatların düşmesi, kalitenin yüksekliği sağlanmış olacaktır. Bu yolla da halkın refahının artması sağlanacaktır. Bunu müteakip sermaye piyasasının da güçlenmesi halinde reel sektör için hayati öneme sahip kredi imkânı yaratılmış olacaktır. Ayrıca, özelleştirmelerin halka arz durumunda yapılması halinde sermayenin tabana yayılması sağlanmış olacaktır. Böylece, gelir dağılımında düzelme kaydedileceği düşünülmektedir. Aynı şekilde özellikle az gelişmiş ülkeler için çok kritik olan yabancı sermaye ihtiyacının özelleştirmeyle karşılanmış olacağı düşünülmektedir.

²⁵⁶ Stuart M, Butler, “ **Komu Hizmetlerin Özelleştirilmesi** “ (ÇEV: Coşkun C,Aktan), <http://www.canaktan.org/ekonomi/özelleştirme/aktan-makaleleer-ceviriler/butler-kamuhizmet-özelleştirme.htm>, Çevirim İçi: 22,07,2007

²⁵⁷ Altuğ Alparslan, “ **Özelleştirme Türkiye’ de Özelleştirme Uygulamaları**” yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Ün, Sos. Bil, Ens. Maliye Anabilim Dalı Maliye İktisat Bilim Dalı, İstanbul, 2002 s. 17

²⁵⁸ Osman Demir, **Özelleştirme, Teori, Dünya ve Türkiye Deneyimi**, (Ed: Yusuf Bayraktutan), Ankara: Liberte yayınları, 2003 s.27

²⁵⁹ Demir, **a.g.e.**, s. 21

İktisadi amacın gerçekleşmesi halinde diğer amaçların da akabinde uygulanmasına olanak oluşturacaktır. Çünkü iktisadi amacın gerçekleşmesi halinde mali amaca da ulaşılmış olacaktır. Özellikle hazineye yük olan zarar eden kamu kuruluşları satılması halinde hem gelir elde edilecek, hem de zararı kapatma artık söz konusu olmayacağı için vergilerde artırıma gidilmeyecek veya borçlanma ihtiyacı duyulmayacaktır. Bununla birlikte, satış sonucunda hazineye giren para, ülke çapında refah artırıcı örneğin, yeni iş sahaları açmak gibi- olarak kullanılabilir. Bu çerçevede de daha kolay olacaktır yorumu yapılmaktadır. Sosyal amaçların gerçekleştirilmesiyle özelleştirilmenin “sosyal” sıfatını kazanacağı söylenmektedir.

Liberal anlayışta siyasal olarak ise, bireyin özgürlüğünü kazanması yine devletin küçülmesi ile mümkün olacaktır. Çünkü bu anlayışa göre, özgürlüğün dayandığı husus özel mülkiyettir. Dolayısıyla, devlet ne kadar büyükse özel mülkiyet de o kadar küçük olacaktır. Özgürlük de dar biçimde söz konusu olacaktır. Bu anlamda özelleştirme, siyasal demokrasi sağlanmış olacaktır.²⁶⁰

Özelleştirmenin olumlu yönlerine ilişkin bir diğer husus ise, bireyleri daha fazla girişimci olmaya yöneltmesidir. Çünkü özgürlük özel mülkiyete bağlı olduğu için bir anlamda girişimci olmayı mecbur etmektedir. Bununla birlikte kamuda çalışanlara yeteri kadar teşvik verilmediği gerekçesiyle verimli çalışmadığı bunun sonucunda mikro ölçekte işletme, makro ölçekte ise ekonomi zarar görecektir.

Ancak, teoride oldukça anlamlı ve mantıklı olarak görülen özelleştirmenin bazı sorunları da beraberinde getirerek bünyesinde taşıdığı ifade edilmektedir. Bu çerçevede sosyal anlamda eğitim, sağlık, konut vb. kamu hizmetlerinin azalmasından, işsizliğin artmasına, çalışma barışının bozulmasından zengin ile yoksul arasındaki uçurumun büyümesi gibi ciddi sosyal sorunların ortaya çıkması ve daha da şiddetlenmesine yol açtığı savunulmaktadır. Örneğin, özelleştirilen Kardemir Demir Çelik işletmesinde, özelleştirildikten sonra grevler azalmış, çatışmacı bir toplu pazarlık süreci

²⁶⁰ Nihat Bulut, “Çağdaş Devletin İki Boyutu: Özgürleştirme ve Özelleştirme” Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Ün. Sos. Bil, Ens. Kamu Hukuku Anabilim Dalı İstanbul, 1994, a, g,e, s. 83

yaşanmamıştır.²⁶¹ Bu durum olumlu gibi gözükmese de rağmen olayın olumsuz bir yönünü ortaya çıkardığını belirtmektedir. Çünkü işçiler işsiz kalmak korkusundan gerektiğinde grev haklarını kullanamayacaklar. Bu anlamda, Cömert'e göre ²⁶² “özelleştirme ile kurumsal işlevler daraltılmakta, devletin gelir dağılımını düzeltme ve fırsat eşitliğini sağlama görevleri tamamen yok edilmektedir. Bu uygulamalarla sosyal devlet ya da refah devleti, yerini pasif bir idareye devretmektedir. Böylece güçlenen sermaye ve bunun karşısında güç kaybeden ve örgütsüz kalan halk yığınlarının oluşturulduğu toplum yaratılırken, devlet sadece gözlemci konumuna indirgenmektedir.”

Diğer taraftan, özelleştirme sayesinde var olması düşünülen serbest rekabet piyasası (tam rekabet piyasası) aslında gerçekleşmesi mümkün olmayan bir piyasa olduğu savunulmaktadır. Bu görüşe göre, insanların özgür iradelerine dayalı olarak değil de, parasal olanaklarına dayalı işleyen bir piyasa mekanizması söz konusudur. Örnek vermek gerekirse, ekmek ihtiyacı olanların yeterli satın alma güçleri yoksa gereği kadar ekmek üretimi olmaz. Ancak, çikolata ihtiyacı olanlar yeterli satın alma güçleri varsa çikolata üretilecektir. Bu çerçevede özgürlüğün değil, paranın kritik bir öneme sahip olduğunun anlaşıldığı belirtilmektedir.²⁶³ Yani burada ekmek ihtiyacı olanların sayısı çikolata ihtiyacı olanlardan fazla olması da çok önemli olmayacaktır. Daha açık bir ifadeyle, devletin özelleştirdiği mal ve hizmet üretimlerini devralan özel sektör ekonomik açıdan karlı olmayan alanlara yatırım yapmayabileceği belirtilmektedir. Bu çerçevede devletleştirme ise bu gerilemeye karşı durmanın bir yöntemi olarak görülmüştür. Bu şekilde, toplumsal anlamda gereksinim duyulan alanlara yeni sürekli sermaye sağlamaya ve kayıpları finanse etmeye çalışılacağı düşünülmektedir.²⁶⁴

²⁶¹ Halis Y.Ersöz, Tekin Akgeyik ve Diğ, “ Bir Özelleştirme Yöntemi Olarak Çalışanların Mülkiyet Sahipliği: Kardemir Örneği”, **Sosyal Siyaset Konferansları**, 46, kitap, İstanbul: İstanbul Ün, Yayın No: 4441, 2003, s. 38,

²⁶² Servet Çömert, “**Özelleştirme Ve TSK**” Ankara: Harp Akademisi Komutanlığı Yayınları, 1998'den Aktaran Yılmaz Dikbaş, **Özelleştirme Yalanları**, Antalya, 1997,**a.g.e.**, s. 30

²⁶³ Alpaslan Işıklı, **Küresel Saldırı, Ulusal Devlet ve Sendikalar**, Ankara TÜRK-İŞ Eğitim Yayın No: 68, 2001 **a.g.e.**, s. 34

²⁶⁴ Michael Beesley, Stephen Littlechild, “ **Özelleştirme: İlkeleri, Sorunları ve Öncelikleri**” (Çev: Nezihe Sönez), <http://www.canaktan.org/ekonomi/özelleştirme/kamu-ekonomisi-genisleme/beesley-nezihe-özelleştirme.htm> Çevirim İçi: 22,04,2007

Işıklıya göre²⁶⁵, özel çıkar ile bireysel girişim ruhu birbirine karıştırılmaktadır. Çünkü bireysel girişim ruhu ve sorumluluk bilinci, toplumsal çığara öncelik tanıyan bir ortamda gereklidir ve bu ortamda gelişir. Bununla birlikte, dayanışma bilinci ve özveri bireysel girişim ruhunun tamamlayıcısıdır. Bu çerçevede, ifade edilen husus toplumsal sorumluluk bilinci içeren bireysel girişim ruhudur. Eğer sorumluluk bilinci yoksa bireysel girişim de özel çıkarın ön plana çıkacağı ifade edilmektedir.

Devletin mülkiyetinin ve görevlerinin azalması anlamında üç kritik konu vardır. Bu konular refah devletinin can alıcı noktaları olan eğitim, sağlık ve sosyal güvenliğin piyasaya açılması ile ilgilidir. Liberal yazarlar, bunu olumlu karşılamaktadır. Çünkü bu hizmetlerin piyasaya açılması bu hizmeti veren kurumlar birbirleriyle rekabet edecek ve bunun sonucunda hizmetin kalitesi artacaktır. Ancak şartların tam da böyle olmadığı belirtilmektedir. Çünkü bu hizmetlerden yararlanacak olanların koşullarını da dikkate almak gerekir. Bu çerçevede özel sağlık sigortası ile sosyal sağlık sigortasını karşılaştırılabilir. Özel sigorta da sınırlı sayıda risk (ağır riskler kapsama alınmıyor hatta sigortalı olmak için sağlıklı olmak gerekmektedir.), riske göre prim bulunmaktadır. Kişinin sigortası ödediği paraya göre sınırlı sayıdaki risk sigortasından yararlanabilecektir. Oysaki sosyal sağlık sigortasında ağır riskler kapsamdan çıkarılmaz ve ödediği prime bakılmaz. Prim riske göre değil, kazancına göre hesaplanır. Yani sosyal sistemde dayanışma, özel sistemde ise bireycilik vardır. Diğer taraftan, sosyal güvenlikte sorunun özel veya kamu esaslı fon olmasının aslında bir öneminin olmadığı savunulmaktadır. Çünkü asıl önemli olanın bu fonların toplumun bütününe kapsamasıdır. Bu çerçevede sosyal güvenlik sistemini özelleştiren ülkelere baktığımızda sorunların halen var olduğu görüldüğü söylenmektedir. Bu anlamda, Şili’de toplam işgücünün 1/3’ü gerek enformel sektörde çalıştığı için, gerek kendi hesabına çalışanların bu sistemi tercih etmemesi nedeniyle kapsam dışı olmaktadır.²⁶⁶ Meksika’da da durum aynıdır. Burada da bağımsız çalışanlar ve enformel çalışanlar kapsam dışı kalmaktadır. Arjantin’in işgücünün önemli bir kısmı enformel sektörde çalıştığı için sistemin zarar gördüğü ifade edilmektedir. Aynı husus eğitim içinde geçerlidir. Neftçi,²⁶⁷ paralı eğitimi eşitlikçi olarak görmektedir. Yazara göre, üniversite zengin öğrencilerden paraları

²⁶⁵ Alparslan Işıklı, **Yeni Dünya Düzeyinde Özelleştirme**, İstanbul: BASS Yayınları 1999, a.g.e, s. 14

²⁶⁶ Nusret EKİN, Yusuf Alper ve Tekin Akgeyik, **Türk Sosyal Güvenlik Sisteminde Arayışlar: Özelleştirme ve Yeniden Yapılanma**, İstanbul: İTO Yayın No: 69, 1999, a.g.e, s.75,

²⁶⁷ Salih Neftçi, “Paralı Eğitim Üzerine...” **Vatan**, 27 2005, a.g.e, s.9–15,

alacak ve bu paralarla üniversite maliyetini karşılayamayan öğrencilere burs şeklinde verilecektir. Ayrıca, üniversite paralı olunca üniversite kültürü olacağını ve öğrencilerin kurumu kendi malı olarak göreceklarını belirtmektedir. Yalnız burada iki çelişki göze çarpabilmektedir. Bursa ihtiyacı olan yoksul insanların bursu kazanması çok yüksek puan almasına bağlı olup çok iyi okullarda okuması halinde burs imkânına erişebilecektir. Ancak, yoksul insanların günümüzdeki iyi okullarda okuması da zorlaşmaktadır. Diğer husus ise eğitim görmenin bir insan hakkı olmasıdır. Eğitimin paralı olması halinde büyük bir çoğunluk eğitim görme hakkından mahrum kalabilecektir. Ayrıca her devlet,²⁶⁸ bireyler arasında hiçbir ayırım yapmadan, bireylerin eğitim hakkını güvence altına alması gerektiği belirtilmektedir. Bu amaca yönelik olarak, her devlet ulusal gelirin uygun bir miktarını eğitim alanına ayırmalıdır. Bugün, finansman bakımından yüksek eğitim kurumlarının ticarileştirmeye yöneltilmekte olduğu söylenmektedir. Günümüz sermayesinin temel sorunu teknoloji olduğu için maliyetlerin sosyalizasyonu yanında, araştırma kurumları olan yüksek eğitim kurumlarının ticarileştirilerek tekelleri içine almaya çabalanmaktadır. Yüksek öğretimin ticarileştirilmesinin öğrenim üyesi ve öğrenciyi bütünleştirmeye çalışmaktadır. Bu çerçeveye²⁶⁹ ilgili olarak okulların çeşitli sertifika programlarını sürekli vermeleri önemli bir noktadır. Böylelikle öğretim elemanlarının maaşları üzerinde baskı yapılması sağlanmaya çalışıldığı düşünülmektedir. Bunun dışında devlet okullarında çalışan öğretim elemanlarına daha yüksek ücret vererek sisteme daha iyi bütünleşmesi sağlanmaktadır. Bu şekilde devlet okullarındaki kalitenin de düşmesi sağlanmış olmaktadır. Bunun sonucunda da özel okullar daha kaliteli, devlet okulları daha kalitesiz imajı insanların zihinlerine yerleşmektedir. Diğer taraftan, GATS çerçevesinde liberalleştirilen eğitim “sektörü”, anlaşmanın en önemli parçalarından birini oluşturmaktadır. Kapitalistler açısından dünya eğitim “sektörü’nün yıllık 2 trilyon dolarlık bir pazar anlamına geldiği düşünüldüğünde; 50 milyon öğretmen, 1 milyar öğrenci, yüz binlerce eğitim kurumuyla eğitimin neden sermaye için oldukça cazip gelen bir kar alanı olduğu daha iyi anlaşılır. Dünya toplam ticareti üzerinden dolaşıma giren tutarın 2000 yılı rakamlarıyla 6 trilyon dolar civarında olduğu düşünülürse, eğitim

²⁶⁸ İzettin Önder, “Yüksek Öğretimde Özelleştirme Eğilimi: Temel Sorunlar, Yaklaşımlar ve Perspektifler” Friedrich Ebert Vakfı Ekonomi Forumu, İstanbul, 2000, s.9,

²⁶⁹ Fuat Ercan, “Eğitimin Metalaşması ve Küreselleşme Sürecinde Türkiye’de Eğitim Sistemi”, Yeni Dünya Düzeni ve Özelleştirmeler, Ankara: Türk Tabipler Birliği, 1998, s.49,

üzerinden dolaşıma giren 2 trilyon doların çekiciliği kendiliğinden anlaşılacaktır.²⁷⁰ Sağlık sektörü açısından da yapılan harcamalar gerçekten oldukça yüksek meblağlardır. Türkiye'deki 1980 sonrası özel sağlık harcamaları 91,2 milyar lira iken, 1996 yılında 198 trilyon liraya fırlamıştır.²⁷¹

Ayrıca, özel tekeller, denetimsiz ve özellikle az gelişmiş ülkeler anlamında dışa bağımlılık özelleştirmeden elde edilen gelirlerle borçların kapanmasına yetmemesi- ve bunun sonucunda başa çıkılamayacak bir sömürü ağı oluşturulmaktadır. Özellikle bu ülkemizde çok sık görülmektedir. Örneğin, DB, Türkiye'nin 1996–2000 döneminde 71 milyar dolar dış borç ödemesi olduğunu, bunun için 64 milyar dolar kaynak gerektiğini söylemiştir. Bunu müteakip, söz konusu kaynağı bulmak için özelleştirme yapması gerektiğini ifade etmiştir.²⁷² Türkiye'de kar edenler satıldığı için devlet bir anlamda altın yumurtlayan tavuklarını kaybetmiş oluyor. Hatta bir anlamda “çok acele edildi, bunu çok ucuza sattınız” şeklinde yorumlar yapılmaktadır.²⁷³ Kalkınmakta olan çevre ülkelere yapılan özelleştirme dayatmaları ile güdülen amaç ise o ülkelerin kaynaklarını gelişmiş ülkelere aktarmakta olduğu savunulmaktadır.

Öte yandan, Kamu İktisadi Teşebbüsleri (KİT) kar amacı ile kurulmuş örgütler değildir. Devlet kar amacı ile KİT kurmaz. Daha önce de belirttiğimiz gibi KİT'lerin birden çok amacının var olduğu belirtilmektedir. Kar amaçlardan belki de en sonuncu konumda bile olabilmektedir. KİT oluşturmanın ekonomik gerekçeleri arasında, özellikle kalkınmakta olan ülkelerde, ulusal sanayi ağını kurmak ve bu sayede özel kesime, palazlanması için elverişli bir ortam oluşturmak vardır. Böylece oluşturulan KİT'ler sanayileşmenin ikinci aşamasında, özel kesin sanayi kuruluşlarına maliyet fiyatı kadar bir fiyatla yarı mamul sağlamak işlevi verilmiştir. Buna ilaveten KİT'lerin sosyo ekonomik işlevler yüklenmek üzere de kurulabilir. Örneğin, kimi zaman gelir dağılımını düzenlemek amacıyla, kimi zaman da faktör piyasasını denetlemek gerekçesiyle kurulabilir. Çoğunlukla, özellikle dar gelirli için, temel ihtiyaçların giderilmesinde teknelci eğilim ve niteliğindeki özel girişimcilere karşı savunmasız bırakmamak

²⁷⁰ Erkan Aydoğanlı, **Eğitimde Toplam Kalite Yönetimi Gerçeği**, Ankara: Eğitim SEN Yayınları, Mesleki Eğitim Dizisi-3, 2003, s.49,

²⁷¹ Ata Soyer, “**Türkiye’de Özel Sağlık Sektörü ve Sağlıkta Özelleştirme**”, **Yeni Dünya Düzeni ve Özelleştirmeler**, Ankara: Türk Tabipler Birliği, 1998, s.56,

²⁷² PETROL-İŞ, **Özelleştirme Kimin İçin?** İstanbul: Petrol-İş Yayın No: 97./4, 1997, s.44,

²⁷³ Metin Kilci, “**Türkiye’de Geçmişten Geleceğe Özelleştirme Paneli**” , İstanbul: İST, TİC, Odası Yayın No:26, 2004,a.g.e, s. 15,

amacındadır. Söz konusu bu kurumlar o yöredeki arzı denetleyerek, halkın yüksek fiyatlarla karşı karşıya kalmasını engellemektedirler. Aynı şekilde, et, süt, gibi temel gıda maddeleri de halkın aşırı fiyatlarla sömürülmemesi için kamu kuruluşları tarafından korunur.²⁷⁴ Örnek vermek gerekirse, İstanbul’da bunu Halk Ekmek, ekmek fiyatlarını belirli seviyede tutmakla yapmaktadır. Ancak bu kurumların özelleştirilmesi ile bu kurumların işlevleri de sona ereceği ifade edilmektedir. Bu şekilde maliyet topluma yüklenmektedir, yani maliyetin toplumsallaşması söz konusu olmaktadır.

Özelleştirmeyi en kapsamlı ve politik olarak en karmaşık şekliyle uygulanan öncü ülke İngiltere’dir. İngiltere’nin özelleştirme programı, 2. Dünya Savaşından sonra uygulamaya konan politika millileştirme programının tam tersi olmuştur. Millileştirmenin gittikçe artan yüksek desteklemelere, yönetimlerin politize olmalarına tüketicilerden gelen sürekli şikâyetlere neden olduğu görülmüş.²⁷⁵ 1979 yılında Thatcher hükümeti ile özelleştirme uygulamaları başlamıştır. Riberalizasyon uygulamalarında kamu girişimlerinin tekeli kaldırılmıştır. 1984 yılına kadar rekabetçi firmalarda çalışan ve küçük firmalar satılırken bu tarihten sonra, British Telecom, British Gas ve British Aitports gibi büyük firmalar özelleştirilmiştir. Özelleştirme sonucunda 33 milyon sterlin gelir elde edilmiştir. 1986–1992 yılları arasında yaklaşık 45 milyar dolar gelir elde edilmiştir. Bununla birlikte, 13 yılda yaklaşık 65–70 milyar sterlin gelir elde edilmiş olması yıllık bütçe açığının 50 milyar sterlin olan İngiltere için çok da önemli bir rakam olduğunu ifade etmenin yanlış olduğu savunulmaktadır.²⁷⁶ Ancak 1979 yılında toplam 375.385 işçi işten atılmıştır. Ülkedeki toplam çalışan sayısı ise 1979 yılında 25.393.000 kişi iken, 1986 yılında 851.000 kişi azalarak 24.542.000 kişiye düşmüştür.²⁷⁷ İngiltere’de KİT’lerin hisse senetlerini borsada satılması yoluyla sermayenin tabana yılması sağlanamamış olup belli kişilerin elinde toplandığı da ifade edilmektedir. Bu anlamda Amersham International’ın 1981’de hisse senedi sahibi sayısı 65.000 iken 1984’de 8.129, British Aerospace ise

²⁷⁴ İzzetin Önder, “Özelleştirmeye Genel Yaklaşım” **Dünyada ve Türkiye’de Özelleştirme**, (Ed: Ergin Arıoğlu), Ankara: Türk Maden İşçileri Sendikası, 1994, s. 14–16,

²⁷⁵ Butler, **a.g.e.**, s.17–25

²⁷⁶ Peter Benson, “İngiltere’de Özelleştirme Uygulamaları Sempozyumu”, Ankara: TÜSİAD- 1994 s. 31’den aktaran Orhan ŞenER, “Dünya’da Özelleştirme Uygulamaları”, **Dünya’da ve Türkiye’de Özelleştirme**, (Ed: Ergin Arıoğlu), Ankara: Türk Maden İşçileri Sendikası, 1994, s.52,

²⁷⁷ Halit Suiçmez, “Özelleştirme Uygulamaları İstihdama Etkileri”, Ankara: 2001 s. 6,

1981’de 158.000 iken 1983’te 26000’e kadar düşmüştür.²⁷⁸ Ayrıca, çalışma süreleri uzamış iş güvenliği azalmış, geçici istihdam yaygınlık kazanmış ve sendikasılaştırma başlamıştır.²⁷⁹

3.1.2.Yerelleşme Çabaları

Yerel yönetimler, belirli bir coğrafi bir alanda yaşayan yerel topluluğun bireylerine ortak hizmet üretmek amacıyla kurulan ve karar organları yerel halk tarafından seçimle oluşturulan, yasalar tarafından görev ve yetkileri belirlenmiş, özel bir bütçesi, meclisi, karar organları, çalışanı olan kamu tüzel kişileridir.²⁸⁰ Yerel yönetimler, kendisine verilmiş olan görev ve yetkilerine verili coğrafi sınırlar arasında yapmakla birlikte, halka yakınlık açısından üstlenilen görev ve yetkilerin gerçekleştirilmesi hem etkinlik, verimlilik yani ekonomik mali sosyal bakımlardan hem de halkla ilişkileri açısından önemli bir noktayı işaret eder. Çünkü Nadaroğlu’na göre²⁸¹ halkın güven ve desteğinin sağlanmasıyla katılımcı, çoğulcu, halkın her türlü görüş, eleştiri, dilek ve şikâyetleri çerçevesinde hizmet sunması gerçeği yerel yönetimlerin var olma gerekçeleri olarak karşımızda durmaktadır. Etkinlik açısından baktığımızda ise, amaçlara ulaşabilme yeteneğinin sağlanması söz konusu olacaktır. Özellikle kamu hizmetinde öncelikli yere sahip olan sosyal azamileştirilmesinin sağlanması oldukça önemli bir noktaya işaret etmektedir. Bu şekilde yerel anlamda kamu hizmetleri hem zamanında hem de amaçlanan düzeyde gerçekleştirilecektir.

Buna mukabil, yerel yönetimlerin güçlendirilmesi kavramı, 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren güç kazanan yönetimin aşırı merkeziyetçi bir yapıdan kurtulması, bölgesel ve yerel hizmetlerin, yerinden yönetilmesi ve toplumların, özerk, açık, katılımcı, verimli ve etkin bir yönetime sahip olmaları çerçevesinde oluşturulan bir kavram olmakla birlikte yerelleşme kavramı günümüzde çok konuşulan küreselleşme

²⁷⁸ K, Wiltshire: **Privatisation: The British Experience**, Melbourne, Longman Cheshire, 1988’den aktaran Mahmut Duran, “Özelleştirmenin Toplumsal ve Ekonomik Boyutları”, **Dünyada ve Türkiye’de Özelleştirme**, (Ed: Ergin Arıoğlu), Ankara: Türk Maden İşçileri Sendikası, 1994, s. 104,

²⁷⁹ “Özelleştirme” Birleşik Metal-İş Sendikası Eğitim Notları-4, İstanbul, 1995, s.12,

²⁸⁰ Tuncay Ergun, “Açılış Konuşması” **Özelleştirme ve Mali Gücün Güçlendirilmesi: 21. yy, Yerel Yönetimler**, Ankara: Konrad Adenauer Vakfı 2000, s.12,

²⁸¹ Halil Nadaroğlu, “Mahalli İdareler”, İstanbul: Beta Basın Yayın, 3. Bası, 1986, s.17,’den aktaran Sibel Gölönü, “Yerel Yönetimler, Halkla İlişkiler ve Toplumsal Beklentiler”, **Gazi Ün, İkt, İdar, Bil, Fakl, Dergisi**, Ankara, C:2, s:3, 2000, s.127,

kavramı çerçevesinde, özellikle kamu yönetim sisteminin yeniden yapılandırılması ile birlikte, ideolojik bir kavramdır.²⁸² Çünkü geleneksel anlamda yerel yönetimlerin görevi, sadece merkez yönetiminin tüm ülke çapında genel olarak yapması gereken görev ile sahip olduğu sorumluluk ve yetkileri dışında kalan hizmetlerin yerel ortak gereksinimler ile ilgili tüm hizmetlerin yürütülmesi olmayıp, merkezin yapmakla görevli olduğu adalet, savunma, dış politika nitelikli hizmetler dışında kalan hizmetlerde merkeze yerel çerçevede yardımcı olmaları şeklindeydi. Yani yerel yönetim ile merkez birbirini tamamlayıcı, destekleyici konumda bulunmaktaydılar. Bununla birlikte, 1987 yılındaki BM'nin Ortak Geleceğimiz Raporu (BRUNDTLAND) açık ve iyi bir ulusal kentsel stratejinin geliştirilmesini merkezi hükümetin sorumluluğuna bırakırken yerel kentsel sorunlara etkili çözümlerin bulunması ve uygulanması görevini de yerel yönetimlere vermiştir. Yine rapora göre güçlü yerel yönetimler sürdürülebilir gelişmenin kilit kuruluşlarındandır. Bu da kurumsal bir mali yeterliliklerinin güçlendirilmesi ile olabilmektedir.²⁸³ Ancak bugün ise, küreselleşmenin etkisiyle yerel yönetimler başat bir aktör olarak görülmektedir. Merkezi hükümetlerin yapmış olduğu adalet, savunma, dış politika nitelikli hizmetler dışında kalan hizmetlere adeta yerel yönetimlerin üzerine yıkılmaktadır. Yani merkez bu hizmetlerden elini çekecektir. Bu çerçevede²⁸⁴ aynı raporda yerel yönetimlerde siyasal gücün verilmesinden bahsedilerek buna katkıda bulunulmuştur. Bunun dışında yerelleşme anlayışı doğrultusunda yeniden yorumlanmıştır. Avrupa konseyinin 15 Ekim 1995 yılında imzaya açtığı (Türkiye bu şartı Strasburg'ta 21.11.1998 tarihinde imzalamıştır) Avrupa yerel yönetimler Özerklik şartının 4. maddesinde şu şekilde belirtilmiştir:²⁸⁵

“Kamusal sorumlulukların uygulanması, genel olarak ve tercihen vatandaşlara en yakın kurumlara bırakılmalıdır. Bir sorumluluğun başka bir makama ve kademeye bırakılmasında izin içeriği, cinsi, etkinliği ve ekonominin gerekleri göz önünde tutulmalıdır.”

²⁸² Ömür Aydın, “Yönetimde Yeni Kavramlar Ve Küreselleşme-Yerelleşme Kısacasında Ulus Devlet” Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Ün, S.B.E, Kamu Yönetimi Ana Bilim Dalı, İstanbul, 2001, s.18-19,

²⁸³ Recep Bozdağ, “Birleşmiş Milletler Uygulamaları ve Yerel Yönetimler”, *Öneri Dergisi*, C: 6, S:22 İstanbul 2004, s.231,

²⁸⁴ Bozdoğan, a.g.e, s.232,

²⁸⁵ Mustafa Sakal, “Türkiye’de Yerel Yönetimlerde Yeniden Yapılanma Sorunu: Tarihsel Perspektiften Bir Değerlendirme”, *Süleyman Demirel Ün, İ, İ, B, F, Dergisi* C:5, S:1,Isparta, 2000, s.121,

Bu maddeden de anlaşıldığı gibi refah devleti bu kamu hizmetlerini yerine getirme hususundan dışlanmış ve yerele devredilmiştir. Bunun sonucunda,²⁸⁶merkezin, ülke düzeyinde tel elden yürütülmesi gereken adalet, savunma, dış politika nitelikli hizmetlerinin gerçekleştirilmesinin haricindeki yapması gereken, gelişmişlik düzeylerini dengeleyici, ulusal geliri arttırıcı nitelikteki hizmetlerle ülke boyutunda ulusal hedeflerin, ilkelerin, belli ölçütlerin kamu yönetiminin tüm kesimlerinde aktif olarak gerçekleştirilmesi ve gerçekleştirilmesini sağlayıcı denetim ve gözetim hizmetlerini yapamaması söz konusu olacaktır. Palabıyık'ın ifade ettiği gibi merkezi yönetimin yükünü hafifletme çerçevesinde yerel yönetimlere yetki ve görev paylaşımı yapılmaya başlamıştır.²⁸⁷ Çünkü bu dönemde ulus devlet çerçevesinde sermaye birikim süreci zayıflamıştır, bunu müteakip yerel ön plan çıkmıştır. Dünya sisteminin hegomonik hale geldiğini ve bundan kopmanın yoksullaşmayı getireceğini belirterek, Türkiye'nin de bunu yenme şansının İstanbul ve İstanbul gibi büyük kentlerin desteklenmesi ile mümkün olacağını belirtmektedir. Çünkü, artık ulusal ekonomilerin kentleri değil, kentlerin ulusal ekonomileri taşıyacağından bahsedilir. Bu anlamda İstanbul'u küreselleştirmek için yapılacak yatırımlar, aktarılabilecek kaynaklar, Türkiye'nin geleceğini yakından belirleyecektir.²⁸⁸ Ancak, İstanbul'un dünya kenti haline gelmesi halinde kentin tamamı kazanmayacaktır. Bu çerçevede ikili bir yapının oluşması hiç de yadırganacak bir durum olmadığı ifade edilmektedir. Özellikle 1980 sonrasında ortaya çıkan çerçevenin bir yüzünde gökdelenler, iş ve ticaret merkezleri, beş yıldızlı oteller, diğer yanında ise arazi mafyası, bavul ticareti, yeraltı dünyası görülmektedir.²⁸⁹ Hatta yakın zamanda haberlerde gökdelen plazanın birkaç metre gerisinde gecekonduların bulunması bunun bir işaretidir. Bu çerçevede yerel birimler uluslararası mekânsal iş bölümünde sermayenin daha iyi konum sağlaması için birbirleriyle rekabet eder hale sokulmuştur. Bununla birlikte, dünya kentleri hiyerarşisi olarak adlandırılan yapılanma içinde kentler kendileri için üstünlük sağlayıcı yollar aramaya başlamışlardır.²⁹⁰ Bu

²⁸⁶ TÜSİAD, **Yerel Yönetimler: Sorunlar ve Çözümler**, İstanbul TÜSİAD, Yayın No: T/95-9/184, 1995, s.156,

²⁸⁷ Hamit Palabıyık, "**Kamu Yönetimi: Sorunlar ve Yerinden Yapılanma Gereği**", **2003-2004 Yönetim Bilimleri Dergisi**, C:1, S:1-2, İstanbul, 2004, s.41,

²⁸⁸ Tarık Şengül, "**Siyaset ve Mekânsal Ölçek Sorunu: Yerelci Stratejilerin Bir Eleştirisi**", **Küreselleşme, Emperyalizm, Yerelcilik, İşçi Sınıfı**, (Der: Ahmet TONAK), Ankara; 2000, s.138-139,

²⁸⁹ Şengül, **a.g.e**, s.142,

²⁹⁰ Tarık Şengül, "**Devlet ve Kent Mekânı**", **İktisat Dergisi**, S.404, İstanbul: İFMC Yayınları 2000,a.g.e s.53,

noktada yerel yönetimler, yerel grup ve kuruluşlar, sermayeyi kendilerine çağırmak için düşük çalışma şartlarına, düşük vergi oranları vaat edeceklerdir. Çünkü eğer sermaye başka yerel birimleri seçecek olursa söz konusu yerel birimde işsizlik sorun olmaya devam edecektir. Bu sayede işçi sınıfının ulusal düzeyin yanı sıra aynı yerel içinde dahi örgütlenmesi önlenmiş olacak ve sermaye için daha yüksek karlı üretimi gerçekleştirmiş olacaktır. Hatta örgütlenme çabaları bile olsa sermayenin ilk geldiği yeri terk edip ücretlerin daha aşağıda olduğu, çalışma koşullarının görevli olarak daha aşağıda olduğu yerellere gitmekte bir saniye bile tereddüt etmeyeceği için bu örgütlenme çabaları başlamadan bitmiş olmaktadır. Bunun sonucunda ne demokrasinin, ne de özgürlüğün olacağı düşünülmektedir.²⁹¹ Yerel yönetimlerde bu durum karşısında çaresiz kalacaktır. Gelirlerini arttıramayacağı için yapması gerektiği kamu hizmetlerine kaynak dağıtımını yapamayacaktır. Merkezden de kaynak alma yollarında kesildiğinden²⁹² tek başına kamu hizmetlerini yerine getirme, bunun için kaynak arayış yollarını düşünmek zorunda kalacaktır. Bu yollardan biri borçlanmadır. Örneğin, Türkiye’de büyük şehir modeli ile asıl yatırımcı kuruluşlar iller bankasından uzaklaştırılmış; iller bankasının beslediği belediyeler fonu ve hazine yardımları kesilmiş; DB kaynaklarından belediyelere verilen kredi faizleri %55 düzeyine yükseltilmiştir. DB’nin alındığı kısa süre içinde en üst derecede sıkışmıştır. DB Türkiye Temsilcisi Alay Chibber, Antalya’da, Akdeniz Belediyeler Birliğinin yaptığı bir toplantıda İller Bankasını ortadan kaldıracaklarını, çünkü bu kurumun hantal ve verimsiz olduğunu ilan etmiştir. Chibber, DB için de bir “belediyeler ortak fonu” oluşturma hazırlığı içinde olduklarını; Türkiye’de belediyelerin projelerini doğrudan DB’ye vereceklerini ve krediyi doğrudan kendilerinin sağlayacağını açıklamıştır.²⁹³ Bu durum yerel yönetimleri iyice köşeye sıkıştırmaktadır.

²⁹¹ Tarık Şengül, “Siyaset ve mekânsal Ölçek Sorunu: Yerelci Stratejinin Bir Eleştirisi”, **Küreselleşme, Emperyalizm, Yerelcilik, İşçi Sınıfı**, (Der: Ahmet TONAK), Ankara; 2000 a.g.e s. 135,

²⁹² III,(BYKP)’de “mahalli idareler görevleri ile orantılı gelir kaynakları sağlanmasında, öz kaynaklarının geliştirilmesi esas olacak, mahalli kaynakların ve zorunlu görüldüğünde merkezden transfer edilecek kaynakların kalkınma hedef ve ilkelerine uygun kullanımı sağlanacaktır,” İbaresinin varken VI,(BYKP)’de (1990–1994) şu ibare bulunmaktadır: “Yerel Yönetimlerin görev, yetki ve sorumluluklarının gelirleri ile orantılı olarak artırılmasına özen gösterilecektir, Yerel yönetimlerin Toplam Gelirleri içinde öz gelirlerini artırıcı gerekli düzenlemelere gidilecektir,” Bu iki kalkınma planı arasındaki temel fark ilk plana merkezin desteği bulunurken ikincisinde bulunmamaktadır, Ayrıca ikinci planda yerel yönetimlerin göre, yetki ve sorumlulukları gelirlerine bağlanması, yani gelirleri artarsa artacak, gelirleri azalırsa azalacaktır, oldukça olumsuz bir durumdur, Bunun anlamı gelirler yüksekse kaliteli hizmet, gelirler düşükse kalitesiz hizmet demektir, Yani her yerel kendi kaderine terk edilmiş bir konuma sokulma eğiliminde bulunduğu ifade edilmektedir, Bakınız: TÜSİAD, a.g.e, s.114–115,

²⁹³ “Devletin Yeniden Yapılandırılması: Âdemi Merkezîyetçilik Üzerinden Federalizme Doğru”, <http://www.egitimsen.org.tr/makale/yenidenyapilanma.html> Çevirim İçi: 02,05,2007

Diğer bir gelir getirici yol ise, özelleştirmedir. Bu yaklaşımı savunanlara göre özellikle az gelişmiş yerelin eksikliğini hissettiği eylem yeteneğine sahip, iyi yetiştirilmiş ve vasıflı elemanlardan yararlanma açısından çok önemli bir olanaktır. Bununla birlikte gelişmiş teknolojiden yararlanıp hizmeti hem ucuza mal edecekler hem de gelir kazanacaklardır. Ama buradaki kritik sorun ise, vatandaş için iyi hizmet faktörünün ön planda bulunmamasının savunulmasıdır. Çünkü özel sektörün elinde bulunan söz konusu hizmetler konusunda tekel olmaya yönelik eğilimleri olabilir. Bununla birlikte, özelleştirme sonucunda belediye, özelleştirdiği hizmet veya kurum üzerindeki sevk ve idare olanaklarını kaybedecektir. Ayrıca özel sektör satın aldığı hizmetleri vatandaşa belirli bir bedel karşılığında satacağı için halkın refahı daha da azalabilir²⁹⁴ ki bu durumlarda içinden çıkılmaz bir konuma doğru gidebilecektir. Kar amacı taşıyan özel sektöre hizmetlerin devredilmesi sonucunda ayrıca çalışanların iş güvenliği, ücretleri, yani çalışma koşulları, toplu pazarlık gücü zayıflayabilir. Bu sayede, istihdam daralacak, sendikalar üye kaybedecek ve bunu takip eden sürede sendikanın pazarlık gücünün azalmasıyla işveren karşısında korunmasız olarak kalacaklardır. Böylece çalışanlar üzerinde iş güvencesi ve ücretler açısından şantaj yapılabilmesine ortam hazırlanacak, toplu pazarlık uysal bir konuma getirilecektir. Hizmet açısından bir olumsuz yön daha ise, hizmetlerin belediyece parçalanmış olarak devredilmesidir. Çünkü ihaleyi alan firmaların işleri bir bütün olarak görmesi gerektiği gibi toplumsal sorumlulukları yoktur. Ayriyeten, yapılan işler vatandaşlar tarafından beğenilmemesi halinde sonuç vahim bir durum arz edecektir. ABD’de ve Kanada’daki uygulamalarda ücret düşüklüğü, hizmetlerin ister özel firmalar, isterse belediye tarafından gerçekleşmesi durumunda yetersizliklere yol açmış ve şikâyetleri arttırmıştır. Çünkü belediye işçilerinin özel firma tarafından istihdam edilmesinden sonra, hizmetlerin yetersiz olduğu şikâyetleri belediye denetçilerine iletilmiştir.²⁹⁵ İngiltere ise, yerel hizmetlerin özelleştirilmesinde öncülük etmiştir. Özelleştirme programı çerçevesinde, caddelerin temizliği, çöp toplama ve ulaşım, çamaşır yıkama gibi hizmetler özelleştirilmiş ve %46 oranında bir tasarruf sağlanmıştır. Ancak bu özelleştirme uygulamalarının çalışanlar açısından asıl amacı, kamu sektöründe ki sendikaların zayıflatılmasıdır. Bununla birlikte, hizmetlerin ifasında yetersizlik

²⁹⁴ Ralf Von Ameln, “Belediyelerdeki Vatandaşlar İçin Daha İyi Hizmetler”, **Özelleştirme ve Mali Gücün Güçlendirilmesi: 21, Yüzyılda Yerel Yönetimler**, Ankara: Konrad Adenauer Vakfı, 2000, s. 232

²⁹⁵ Nihat Falay, “Yerel Yönetimlerin Mali Yapıları ve Yerel Hizmetlerin Özelleştirilmesi Üzerine” **Özelleştirme ve Mali Gücün Güçlendirilmesi: 21, Yüzyılda Yerel Yönetimler**, Ankara: Konrad Adenauer Vakfı, 2000, s.103–110

kalitesizlik sendikalar tarafından saptanmış ve bunlara cezai yaptırım uygulanmasına karar verilmiş ve bu karar hayata geçirilmiştir. Ücret sistemleri zamana göre ücret sisteminden iş miktarına göre sisteme geçildiği için özel yüklenicilerin istihdam ettiği işçilere verdiği ücretler azalmıştır. Hizmetler yürütülürken uygun araçlar, kalifiye eleman ve denetim hizmetlerinden gerektiği kadar yararlanılmamıştır. Bu yüzden hizmetin kalitesinde düşüşler görülmüştür. Londra’da ulaşımın özelleştirilmesi sonucunda özel firmalar, karı sağlamak için kalitesini düşürmüştürler.²⁹⁶ İspanya’nın Barcelona kentinde, belediye su dağıtımının özelleştirilmesine rağmen, özel sektörün suiistimalinin önlenmesi için fiyatı belirleme yetkisini elinde tutmaktadır. Aksi takdirde suiistimal olacağından endişe edilmektedir. Yunanistan’da ise, Atina Belediyesinin yaptığı özelleştirmeden 1,5 milyar dolar elde etmesine rağmen yaklaşık 12000 çalışanın işine son verilmiştir. PASOK hükümeti, toplu taşıma, zabıta ve sağlık hizmetleri gibi alanlarda kamu hizmetlerinden uzaklaşılması ifade ederek, özelleştirilen bu alanları tekrar kamulaştırmak için uğraşmaktadır.²⁹⁷

Bu şekilde yerel yönetimler sosyal olma niteliklerinden kademe kademe uzaklaşmaktadır. Bunun sonucunda, refah devletinin ekonomik, siyasal ve kamusal gücünün parçalanması ile yerelin ÇUŞ’ların içine sokan yarı bağımsız ekonomik ve siyasal bir aktör konumuna gelmiştir. Yerel yönetimlerin, ekonomik, siyasi unsurlarla adeta bir ticarileşmeye doğru yöneltildiği belirtilmektedir.²⁹⁸ Merkezi yönetim²⁹⁹ mali anlamada zor duruma düşecek yerel yönetimleri bu şekilde iflastan kurtarmayacaktır. Bu sayede yerel yönetimlerin üzerinde pazar disiplini işleme konulacaktır.

Yerel yönetimlerin bu şekilde sosyal hizmetlerini gerçekleştirmede yalnız bırakılmaları yereller arasındaki farkları da arttırıcı bir etki yapmaktadır. Özellikle geliri yüksek olan yereller ile geliri düşük yereller arasındaki fark daha da artacaktır. Bu çerçevede³⁰⁰ yereli köy-kent bağlamında düşünecek olursak, kapitalist toplumların

²⁹⁶ Eyüp Zengin, “**Yerel Hizmetlerin Üretilmesinde Yeni Yaklaşımlar: Özelleştirme Yöntemleri**” Yayınlanmamış Doktora Tezi, M.Ü., S.B.E, Siyaset ve Sosyal Bilimler Ana Bilim Dalı, İstanbul, s.88-92,

²⁹⁷ Zengin **a.g.e.**, s.101,

²⁹⁸ Yeşim Şahin, “Kamu Yönetiminde Yeniden Yapılanma ve Çalışma Yaşamı” **I, Ulusal Sosyal Politika Kongresi**, (Yaşam Boyu Sosyal Koruma), **22-24 2004**, Ankara: DİSK Yayınları, 2004,s. 257

²⁹⁹ Bülent Hoca, “**Dünya Bankası ve Desantrazasyon**”, **İktisat Dergisi**, S:439, İstanbul: İFMC Yayınları, 2003, s.42,

³⁰⁰ Ruşen Keleş, **Kentleşme Politikası**, Ankara: İmge Kitabevi, 4, Baskı, 1997, s.56–63

olumsuz bir özelliği olarak, ekonomik ve toplumsal gelişmenin bir plana bağlanmamış olması nedeniyle, köyden kente nüfus hareketinin dengesiz olduğu düşünülmektedir. Böylece, bir ya da birkaç aşırı derecede büyük dev kent niteliğinde yerel olacaktır. Dengesiz kentleşme de ülkenin bütünleştirilmesini geciktireceğinden toplumsal ve siyasal huzursuzluklara yol açacaktır. Bu daha çok az gelişmiş ülkelerde söz konusu olmaktadır. Ülkemizde, II. Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda (1969–72) (BYKP) yapılmış olan hata buna işaret etmektedir. Bu planda, büyük kentlerin daha da büyümesi, ekonomik ve toplumsal kalkınma için olumlu olarak düşünülmüştür. Ancak, III. (BYKP)'de (1973–1977)'da büyük kentlerin lüks tüketim alışkanlıklarını zamansız ve gereksiz bir biçimde yaydığını tüketimi hızlandırarak, yatırım malları ve ara malları sanayiye dönük yatırımları kısıtlayıcı etkim yaptığından dolayı eleştirilmiş ve bu uygulamadan vazgeçilmiştir. Oysaki sanayileşmiş ülkelerde daha dengeli ve uygun büyüklükte kent ve bölgesel kalkınma politikalarıyla uygun bir yerel düzen sağlanmaya çalışılmakta olduğu ifade edilmektedir.

Diğer taraftan, ülkemizde son dönemlerde çıkarılan ve çıkarılmaya çalışılan yasalarda (5302 sayılı İl Özel İdareleri Yasası, 5216 sayılı Büyük Şehir Belediyeler Yasası Yasallaştı, 5227 sayılı Kamu Yönetiminin Temel İlkeleri ve Yeniden Yapılandırılması Yasası Yasalaşmamıştır) bu yöndedir. Bu yasaların ilgili maddeleri incelenecek olursa tam bir demokratikleşme sağlamadığı görülecektir. Belediyeler ve il özel idareleri “faaliyetleriyle ilgili olarak, halkın meslek odalarının ve sivil toplum kuruluşlarının bilgi alma, görüş oluşturma ve öneride bulunma haklarını kullanabilmelerini sağlayıcı tedbirleri alır” hükmü de tasarıda yer almakla birlikte, bu önlemlere ilişkin mekanizmalar öngörülmediği gibi “tedbirlerin” alınmaması halinde yaptırımında öngörülmüş değildir.³⁰¹

Bu konuda en önemli husus, ülkemizdeki öz konusu yasalarda da görüleceği üzere merkezin görevleri birkaç bent sıralanırken yerelin görev ve yetkileri çok geniş bırakılması ile yerelin kamu hizmetlerinin gördürülmesi maddeleridir. Bu anlamda küreselleşme sürecinin gerçekleşme araçlarından biri de yerelleşme süreci olmaktadır. Bu süreçte refah devletinin tasfiyesinin sağlama yollarından birini oluşturmaktadır.

³⁰¹ “T,B,M,M İçişleri Alt Komisyonunda Görüşmeleri Tamamlanan 31,07,2001 Yerel Yönetimler Yasa Tasarısı Hakkında Görüşlerimiz” Belediye-İş Yayınları, 2002, <http://www.belediyeis.org.tr/belediyeis/belediyeis.html> Çevirim İçi:02,04,2007

Küreselleşmeyle birlikte, refah devletinin görevi olup yerele başat aktör olarak devredilen özellikle eğitim, sağlık, sosyal güvenlik gibi potansiyel olarak yüksek karlılık arz eden hizmetler tamamen piyasaya açılması kolaylaştırılmaktadır. Bu şekilde, yerel yönetimler tam anlamıyla bir ticarileşme sürecine girmesine neden olunmuştur. Bu anlamda sosyal ölçekli kamu yatırımlarından vazgeçilmesi gerektiği belirtilmektedir.

3.1.3. Refah Devletinin Mali Krizi

Refah devleti aslında, 1920'lerde kapitalizmin girmiş olduğu krizden çıkabilmek, kapitalizmin döngünün sağlayabilmek için oluşturulan ekonomik bir organizasyondur. Özellikle 1922 yılında Rusya dışında Avrupa'da 4 milyon işsiz kişi (aileleri ile birlikte 12 milyon kişi), dünyada ise 10 milyon işsiz kişi (aileleri ile birlikte 30 milyon kişi) sayıları 1929 yılındaki krizle hat safhaya ulaşmıştır.³⁰² İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra ise kapitalist dünyada teorik temeli Keynes tarafından talep artırıcı ekonomik politika modeli oluşturulmuştur. Bu politikanın temel ögesi ise sosyal politika amacı güden refah devleti olmuştur.

Refah devleti ile tam istihdam, yüksek ücretler, yüksek çalışma koşulları, yüksek örgütlülük sağlanmıştır. Bununla birlikte, eğitim, sağlık sosyal güvenlik devlet eliyle topluma sunulmuş ve bu hizmetlerle toplumun refahı arttırılmaya çalışılmıştır. Bu şekilde refah devleti ile işçilerin sosyalist devrim yapma arzularının söndürüleceği düşünülmekteydi. Bu dönemde refah sıfatını alan devlet, ekonomiye hem bir işveren olarak yani üretici olarak girmiş, bu şekilde politikaları daha etkin uygulanmasını sağlamıştır. Bu anlamda devletin bizzat yaptığı kapalı işletme modeli buna örnektir. Bu çerçevede devlet, jandarmalık rolünden ayrılıp koruyucu devlet, sosyal yardım devlet rolüne bürünmüştür. 1945'lerdel itibaren, değişen dünya anlayışı çerçevesinde gelişmiş ülkeler başta olmak üzere, hemen hemen bütün ülkelerde sosyal güvenlik ve sağlık harcamalarının yüksek miktarlarda artışları dışında bu dönemin doğal bir sonucu olarak büyük-genişleyen-devlet anlayışına (tablo: 2-1) bağlı olarak sosyal harcamalarda artmıştır. Yaşlılık, malullük ve ölüm sigortaları ile hastalık ve analık, iş kazası-meslek

³⁰² Nur Serter, **Devlet Görevlerindeki Gelişmelerin Sonucu Olarak Sosyal Devlet**, İstanbul: İ.Ü, Fen Fakl, Döner Sermaye İşletmesi, Prof, Dr, Nazım Terzioğlu Basım Atölyesi 1994, **a.g.e**, s.58

hastalığı sigortaları kurulmuş. Daha –zengin ülkelerde (AB) işsizlik sigortaları oluşturulmuştur.

Tablo 3.1: OECD ülkelerinde kamu harcamalarının GSYİH içerisindeki payı (%)

Ülkeler	1960	1970	1980	1990	1995
ABD	27,8	31,6	31,8	35,2	34,9
Almanya	32	38,6	47,9	45,1	49,8
Danimarka	24,8	40,2	56,2	56	59,3
Fransa	34,6	38,5	46,1	49,8	54,3
Hollanda	33,7	45,5	54,9	54,1	51,3
İngiltere	32,6	38,8	43	41,8	44,4
İspanya	13,7	22,2	32,2	42,5	45,5
İsveç	31,1	43,3	60,1	59,1	65,6
İtalya	30,1	34,2	41,9	54	52,7
Yunanistan	17,4	22,4	33,1	48,2	48,3
Toplam OECD	28,8	32,3	37,1	39,4	41,2

Kaynak: Halis Yunus, Ersöz, sosyal politika perspektifinden yerel yönetimler: İngiltere, İsveç ve Türkiye örneği, İstanbul: Filiz Kitapevi, 2004, s.52.

Buradan da anlaşılacağı üzere, kamu harcamaları özellikle, refah devletinin altın çağı ve altın çağın bitişine yakın dönemde 1960–80 arası oldukça yükselmiştir. 1990'lara gelindiğinde ise, kiminde düşme, kiminde yükselme görülmektedir. En fazla artışlar da Danimarka (% 24,8–56,2) ve İsveç'te (% 31,1–60,1) görülmektedir. Bunların doğrultusunda³⁰³ da sosyal harcamalara baktığımızda 1960'larda toplam sosyal harcamalar OECD ülkelerinde ortalama GSMH'nin % 10'u iken, 1990'larda % 25'lere geçmiştir. Eğitim-sağlık harcamalarına GSMH'den ayrılan pay 1910'larda % 1,6 iken 1930'larda % 2,6'ya, 1960'larda % 5,9'a 1980'lerde ise % 11,6'ya yükselmiştir. Ayrıca bu yapılan sosyal harcamaların niteliklerinde de yükselme gözlenmiştir.

Diğer taraftan refah devletinde önemli bir diğer özellik ise, vergilerin yüksek olmasıdır. Çünkü refah devleti artık sadece ilk dönemlerdeki devlet işlevlerinin gerektirdiği masraflar değil, aynı zamanda sosyal harcamaları gibi yapmak zorunda

³⁰³ Kristal-İş, “Sermayenin Küreselleşmesine Karşı Sosyal Adaletin Küreselleşmesi”, 14 Genel Kurul Çalışma Raporu 2000–2004, 20–21–22, İstanbul: Kristal-İş Yayını, 2004, s.21,

olduğu harcamalar ortaya çıkmıştır. Bu nedenle refah devletinin vergi yükü nispeten ağır olmuştur. Bu doğrultuda OECD ülkelerinde vergi gelirleri 1965 yılında GSYİH'nin % 28,1'i iken 1979'da % 34,6'ya yükselmiştir.³⁰⁴

Ancak 1970'lerdeki kriz nedeniyle refah devletinin meşruluğu tartışılmaya başlanmıştır. Özellikle bu dönemde ekonomik yazında egemen olan liberal ekonomik düşünceye göre refah devleti ekonominin bu duruma gelmesinde yani krizin oluşmasında başat aktördür. Çünkü refah devleti hem emek maliyetini arttırıcı düzenlemeler yapmış ki bunlar enflasyonist bir etkiye neden olmuş, (sendikaların güçlendirilmesi, katı kurallar gibi) hem de emek yönelimli masrafları karşılamak için yüksek vergilerin yatırımlar üzerinde olumsuz bir etki yaptığıdır. 1974–1979 döneminde³⁰⁵ yatırımlar önceki dönemlere göre % 7,6'dan % 2,3'e inmiştir. Yatırımlar neredeyse 2/3 kadar azalmıştır. Bununla birlikte yapılan masrafları karşılamak için söz konusu gelirlerin önemli bir kısmının borçlanmayla elde edilmesi devasa nitelikte dış açığa neden olacaktır. Bu çerçevede³⁰⁶ ABD'de 1967 yılında düşük gelirliilerin sosyal refah programları ile destelemek yerine onlara iş imkânı yaratarak hem üretken hem de gelir seviyelerini yükseltmek amacıyla uygulamaya konulan “ Work Incentive Programme” 1969 yılında 33 milyon dolardan 1972 yılında 250 milyon dolara yükselmesi sonucunda devlete büyük bir mali yük olmuştur. Aynı şekilde İngiltere'de 1997 yılında uygulamaya konulan “Jop Creation Programme” 130 milyon sterline mal olmuştur. Bununla birlikte, Savran'a göre belirtilmesi gereken bir nokta vardır. Özellikle enflasyonist baskı, aslında tam anlamıyla emek maliyetlerinin artması nedeniyle olmayıp, sermayenin yeniden üretime koşulması için devlet tarafında sermayeye, sermayenin değersizleşmesini engellemek amacıyla sürekli sağlanan fonlar söz konusu olmuştur. Ancak bunun sonucunda enflasyon ve borçlanma oluşmaktadır. Özellikle bu durum az gelişmiş ülkeler açısından daha olumsuz bir durum ortaya koyduğu savunulmaktadır.³⁰⁷

³⁰⁴ Şerife, T, Özşuca, “Yapısal Uyum, Küresel Bütünleşme ve Refah Devleti”, **Kamu-İş Dergisi** C:7, S:2 Ankara, 2003,**a.g.e**, s.228,

³⁰⁵ Özşuca, **a.g.e**, s.228,

³⁰⁶ Serter, **a.g.e**, s.62–63,

³⁰⁷ Sungur Savran, “**Bunalım, Sermayenin Yeniden Yapılanması, Yeni Liberalizm**” **Dünya Kapitalizmin Bunalımı**, (Der, Nail Satlığan ve Sungur Savran), İstanbul: Alan Yayıncılık, 1988, s.57–59

Bu çerçevede refah devletinde mali anlamda önemli değişiklikler söz konusu olmaktadır. Bu çerçevede neo liberallere göre devletin ekonomideki payını genişleten en önemli kaynak olan vergilerin düşürülmesi gerekmektedir. Çünkü onlara göre sermaye kesiminden başlayarak yüksek gelir grupları daha az vergi ödemeleri halinde ekonominin büyümesi daha güçlü olacak ve uzun dönemde de bu durum toplumun yararına işleyecektir. Başka bir yönden de bakıldığında da vergi karşımıza rekabet unsuru ortaya çıkmaktadır. Çünkü ülkeler artık yabancı sermaye çekebilmek için birbirleriyle yarış eder hale gelmişlerdir.³⁰⁸ Bu anlamda 1989 yılında ABD’de federal hükümet yüksek gelir grubundaki vatandaşlar için vergi oranını % 75’den % 33’e düşürmüştür. İngiltere’de muhafazakâr hükümetler döneminde % 98 olan oran % 40’a düşürülmüştür.³⁰⁹

Tablo 3.2: En Üst Vergi Diliminde Merkezi Hükümet Gelir Vergisinin Kazanca Oranları (%)

Ülkeler	1980	1989	1992
ABD	70	50	31
Almanya	56	56	55
Avustralya	65	57	48
Avusturya	62	62	50
Danimarka	39	45	40
Fransa	60	65	56
Hollanda	72	72	60
İngiltere	60	60	40
İsveç	50	50	25
İtalya	72	62	50
Japonya	75	70	50
Kanada	23	34	31
Norveç	48	40	13

Kaynak: OECD, Historical Statistics 1960–1993, Paris’ten aktaran, Kır, a.g.e. s.52

(Tablo: 3–2)’de de görüldüğü gibi tüm ülkeler 1980–1992 arasında ki en üst vergi diliminde ki oranlarını indirmişlerdir. Bu anlamda Norvec gibi çok keskin bir şekilde vergi oranlarını düşürmüştür. Almanya, Danimarka, Fransa ise diğer ülkelere

³⁰⁸ Özellikle Çin’in bazı bölümleri bundan oldukça olumlu olarak yararlanmaktadır

³⁰⁹ Mahmut Bilen, “Piyasa Ekonomisinde Devletin Değişen Rolü: Refah Devleti Ekseninde Bir Analiz”, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İ, Ü, S. B, E, İkt, Ana Bilim Dalı, İstanbul, 2002, s.237,

göre daha yavaş bir hız takip ederken geri kalan ülkeler genelde kademeli olarak keskin olmasa da büyük düşüşler gerçekleştirmişlerdir. Bu anlamda Rodrik ³¹⁰sermayenin vergilendirilmesinin zorlaşmasına karşı emeğin vergi yükünün arttığını belirtmektedir. 1970–1991 yılları arasında ABD, Fransa, Almanya ve İngiltere’de ki ortalama emek üzerindeki vergi oranları % 26’dan % 36’ya yükselmiş olduğunu ifade etmektedir.

Tablo 3.3: Genel Vergi Oranları (%)

Ülkeler	1980	1989	1992
ABD	49	49	38
Almanya	61	61	58
Avusturya	61	61	39
Danimarka	37	50	38
Fransa	50	50	34
Hollanda	46	42	35
İngiltere	52	40	33
İsveç	40	52	30
İtalya	36	36	47
Kanada	42	51	43

Kaynak: OECD, Historical Statistics 1960–1993, Paris.

Bu tabloya baktığımızda İtalya dışında diğer ülkelerin vergi oranlarının düşürülmesini görmekteyiz. Doğrudan vergilendirmedeki indirimden gelirlerin kaybı büyük ölçüde dolaylı vergilerin, özellikle katma değer vergisi (KDV) mal ve hizmetlere konulan vergiler gibi tüketime yönelik vergilerin kullanılmasıyla ve daha yüksek sosyal sigorta katkı primlerinin alınmasıyla telafi edilmiştir.³¹¹ Ama bu daha önce belirtilmiş olduğu gibi kayıt dışı çalışmayı teşvik edici bir neden olarak karşımıza çıkmaktadır. Böylece formel nitelikli olarak çalışan işçiler azalacağından devlet hem vergi hem de sigorta primlerinden feragat etmek istemese de feragat etmeyi tercih etmiş gibi bir konuma gelmiş olacaktır.

³¹⁰ Dani Rodrik, “**Küreselleşme Sınırı Aştı mı?**”, (Çev: İzzet AKYOL ve Fatma Ünsal), 1, Basım, İstanbul: Kızıl Elma Yayıncılık, s.92-93’den aktaran, Önder Bingöl, “**Küreselleşme Sürecinde Devletin Yeni İşlevi**” Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi, İ. Ü. S. B. E, Maliye Ana Bilim Dalı, İstanbul, 2003, s.140,

³¹¹ Kır, a.g.e, s.53,

Ayrıca KDV mal ve hizmetlere konulan tüketim vergileri gibi dolaylı vergiler doğrudan vergilerin yerini almaya devam etmektedir. AB ülkelerine baktığımızda bu daha da bariz bir şekilde görülmektedir. (Tablo:3–4)’de belirtildiği üzere 2001’den 2002 yılına geçtiğimizde ülkelerin hepsinin dolaylı vergi oranlarının arttığı görülmüştür. Birlikte içlerinde en tehlikelisi olan Portekiz neredeyse toplamış olduğu vergilerinin yarısı dolaylı vergi şeklinde bulunmaktadır.

Tablo 3.4: AB Ülkelerindeki Dolaylı Vergilerin Oranı %

Ülkeler	*2001	**2002
Belçika	24,6	30
Almanya	28,8	30
Fransa	28,9	35
İngiltere	31,3	39
Hollanda	31,2	33
İspanya	29,6	34
Portekiz	40,5	47

Kaynak: *: OECD, Revenue Statistics, Paris, 2003 Aziz ÇELİK, “AB ülkeleri ve Türkiye’de gelir eşitsizliği: piyasa dağılımı-yeniden dağılım” **çalışma ve toplum dergisi**, S:3, 2004, s.84 <http://www.calismatoplum.org/sayi3/makale2.doc> Çevirim İçi:12.05.2007

Bu çerçevede vergiler düşürülmesiyle birlikte yapılan bir diğer husus ise kamu harcamalarını özellikle sosyal harcamaları azaltmak şeklinde gerçekleşmiştir. Bu da ya sektörden çekilme yani özelleştirme ile ya da söz konusu alana daha az kaynak aktarma ve daha uzun sürede aktarma yollarının aranması ile yapılmaya çalışılmıştır. Bu çerçevede karşımıza çıkan en önemli sorun sosyal güvenlik anlamındadır. Çünkü sosyal güvenlik bir anlamda refah devletinin temel direklerinden biridir. Özellikle AB ülkelerinde devlet katkısını göz önünde bulundurduğumuzda neo liberallere göre azaltılması gereken harcamalar olarak göze çarpmaktadır. Bu çerçevede yaşlılık aylıkları bakımından Fransa’da prim ödeme süresi 37,5 yıldan 40 yıla çıkarılmıştır. Bununla birlikte Almanya, İrlanda ve İsviçre’de yardımların miktarı azaltılmış katkı payları arttırılmıştır. Hastalık, analık ve aile yardımlarına da benzer düzenlemeler getirilmiştir.³¹²

³¹² TİSK, “Gelişmiş Ülkelerde ve Türkiye’de Sosyal Güvenlik Sistemlerinin Yeniden Yapılandırılması”, Ankara: TİSK İnceleme Yayınları, 18, Yayın No: 160, 1997, s. 15–21,

Sosyal güvenliğin ve sosyal korumanın radikal bir anlayışla özelleştirilmesi soruna bir çözüm getirmekten çok uzak olacağı savunulmaktadır. Çünkü özel “sosyal” güvenlik, sosyal güvenliğin kapsamadığı alanlarının nasıl kapsayacağı kafalarda bir soru işareti olarak kalmaktadır. Bununla birlikte özel “sosyal” güvenliğinin kapsamadığı alanlar ise muhtemelen kayıt dışı olarak kayıt dışı olmasa bile sosyal güvenceden yoksun çalışması mevcut sosyal sorunları da daha da arttırıcı bir etki yapacağından bahsedilmektedir. Bununla birlikte bu neo liberal akım tüm dünyada ülkelerin uygulanması için baskı yapılamakta ve az gelişmiş ülkeler için ise bu politikalar yapısal uyum politikaları adı altında borç veren kurumlar (IMF ve DB) tarafından sunulmaktadır.³¹³ Ama bu istikrar politikaları ülkemizde de görüldüğü gibi kâğıt üzerinde enflasyon düşmekle birlikte işsizliği kayıt dışı sektörü arttırıcı sosyal korumaya daha çok ihtiyaç duyulan hususlara neden olmuştur.

Dolayısıyla toplam vergi yükü düşürülmüş, dolaylı vergilere eğilim artmış ve vergi sistemlerine ödeme gücü ilkesinden uzaklaşarak fayda ilkesine geçilmiştir. Ayrıca kamu harcamalarının azaltılmasının sonucunda ulaşılmaması beklenen denk bütçe politikalarıyla refah devleti temel işlevleri olan bölüşün işlevi, kalkınma işlevi, tam istihdam sağlama-fiyat istikrarı sağlama (istikrar işleri) ve kaynakların kamusal malların sağlanması işlevini yerine getirip getirmemesi açısından önemli olduğu söylenmektedir. Burada tam olarak refah devleti anlamında bir genelleme yapamamakla birlikte farklı gruplarına göre nasıl etkilendiklerini belirtmemiz daha doğru olacaktır.

Ayrıca dönemselsel olarak da baktığımızda da farklı refah rejimlerinde 1973–1989 dönemi ile 1990–1999 döneminin karşılaştırıldığında Hollanda ve ABD dışındaki devletlerde enflasyon düşmekle birlikte işsizlik düşmemiş tam tersine artmıştır.³¹⁴ (Tablo: 2–5)’te de görüldüğü gibi, dönemler arasında olumlu gösterge sayılabilecek husus enflasyon oranlarının düşmesidir. Ama işsizlik oranları ise artmıştır. Hatta Almanya ve Norveç yaklaşık iki kat, İsveç ve Finlandiya ise üç kat artmıştır. Bu da bize neo liberal politikaların uygulandığının bir göstergesi olarak karşımıza çıkmaktadır.

³¹³ Alev Özkazanç,(Çev.), “Dünyada Sosyal Güvenlik Harcamaları ve Ekonomi” ILO-Dünya Çalışma Raporu/2000, S:6 Sendikal Notlar, İstanbul: Petrol-İş Yayınları, 2000, s.123, Tolga DemirBAŞ, “Küreselleşmenin Modern Devlet Maliyesine Etkileri”, İş Güç Dergisi, C:4, S:2, 2002, http://www.isguc.org/arc_view.php?ex=59 Çevirim İçi:20,10,2007

³¹⁴ Cynthia Kite, “The Globalized, Generous Welfare State: Possibility or Oxymoron?”, *European Journal of Political Research*, 41 USA: Blackwell Publishers. 2002,s. 320

Çünkü neo liberal politikalarla artık önemli olan enflasyon oranlarının düşmesidir. Temel alına nokta bu olmakla birlikte işsizlik de ikinci plana atılmıştır.

Refah rejimleri türlerine baktığımızda gördüğümüzde ortak nokta refah devletinin çöküşte olmakla birlikte işin asıl ilginç tarafı gerek sosyal demokrat partileri gerekse de işçi partilerinin liberal politikaları devam ettirmeleri ve refah devletini el birliği ile çökertmeleridir. Bu çerçevede sanki sosyalizmin çöküşüyle benzerlik içermektedir. Yani kendi kendilerinin sonlarını hazırlamış gibi olmuşlardır. Bu anlamda refah devleti daha önce belirtilen tam istihdam işlevini gelirin yeniden dönüşüm işlevini kalkınma işlevini kaynakların kamusal amaç için tahsis işlevlerine gerçekleştirememiş olmaktadır.

Bu çerçevede refah devletinin karşı karşıya olduğu mali krizden derin bir şekilde zarar gördüğü ifade edilmektedir. Hatta refah devletinin ortadan kalkacağına bu noktada söylenmesi bile söz konusu olabilecek gibi görülmektedir. Ancak tüm anlatılanlara rağmen refah devleti kavramı halen çeşitli platformlarda tartışılmaktadır. Ayrıca ülkeler bir taraftan kamu harcamalarını kısma ve vergileri düşme girişimlerinde bulunurken diğer taraftan tam tersi bir uygulamada bulunmaktadır.

(Tablo: 3–5)'da görüldüğü gibi 1980'e göre ülkelerin sosyal harcamaları artmış durumdadır. Bununla birlikte süreç içinde dalgalanmalarına rağmen 2000 ile 2001 dönemini karşılaştığımızda Yeni Zelanda ve İspanya küçük düşüşler göstermektedirler. Diğer ülkeler ise ya değişmemiş ya da azda olsa artma eğilimi göstermişlerdir. Ayrıca OECD ülkelerinde emek piyasası eğitiminde özel gençlik programlarına özel sektör istihdam teşvikleri sakatlara yönelik programları kamu sektöründe, doğrudan işyeri yaratma gibi alanlara harcamalar yapılmıştır.³¹⁵

³¹⁵ Asif Abuzerov, “OECD Ülkelerinde Aktif Emek Piyasası Politikaları ve Etkinliği” **Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, M, Ü, S. B, E, Çal, Eko, End, İliş, Ana Bilim Dalı, Çal, Eko, Bilim Dalı, İstanbul, 2001, s.35,

Tablo 3.5: Refah Rejimlerinde Çeşitli Dönemlerde İşsizlik ve Enflasyon Oranlarının (%)

REFAH REJİMLERİ	1973–1989		1990–1999	
	İŞSİZLİK	ENFLASYON	İŞSİZLİK	ENFLASYON
Sosyal DEMOKRAT Rejimli REFAH Ülkeler				
Danimarka	6,92	8,41	7,17	2,1
Finlandiya	4,73	9,47	11,97	2,12
İsveç	2,33	8,55	7,19	3,51
Norveç	2,35	8,42	4,76	2,44
Korporatist (muhafazakâr) Refah Rejimli Ülkeler				
Almanya	4,88	3,77	8,23	2,52
Avusturya	2,4	4,95	4,23	2,37
Belçika	8,48	6,28	8,66	2,15
Fransa	7,02	8,55	11,09	1,9
Hollanda	7,08	4,7	5,45	2,48
Liberal Refah Rejimli Ülkeler				
ABD	6,88	6,65	5,59	3
İngiltere	7,9	9,52	8	3,72
Japonya	2,23	5,78	3,21	1,2
Kanada	8,32	7,54	9,31	2,2

Kaynak: Cynthia Kite, “The Globalized, Generous Welfare State: Possibility or Oxymoron?”, *European Journal of Political Research*, 41 USA: Balckwell Publisher, 2002, s. 320.

Örneğin, AB, emek piyasası eğitimine 1985 yılında toplam harcamaların içindeki payı % 22 iken 1997 yılında % 25'e çıkmıştır. Aynı şekilde özel gençlik programları için AB'nin harcadığı oranlar ise sırayla % 16 ve % 18 şeklinde gerçekleşmiştir. Bu anlamda küreselleşmenin refah devletlerini dibe doğru bir yarıya zorlayıp, ulusal refah sistemlerinin içinin boşaltılması her refah devletinde olamamaktadır.

Bu uygulamalar sosyal harcamaları arttırmaya çalışmakla şekillenmektedir. Ama bu bir çelişki değil midir sorusu akla gelmektedir. Ayrıca buradaki çelişki farklı bir çelişkiye işaret etmektedir. Çünkü işsizlik oranları %6-7'lrede seyretmektedir. Genç

işsizliği de düşündüğümüzde işler içinden çıkılmayacak hale gelmektedir. Küreselleşme, neo liberal politikalar nedeniyle refah devletinin çözülmesi bir anlamda bu sonuçları doğurmuştur. Eğer bu sorunlar çözülmez ise daha büyük sorunlarla karşı karşıya kanılması hiç şaşırtıcı bir durum olmayacaktır. Bunun sonucunda³¹⁶ küreselleşme ile işsizlik ve yoksulluk sınırının altında yaşayanların sayısı artmıştır. Bu çerçevede bir yandan refah kapsamındakilerin sayısının azaltılması nedeniyle refah harcamalarının artması ve bunun sonucunda ekonomiye yeterince kaynak aktarılmamasına neden olmuştur. Bu durumda sosyal sorunları daha da arttırıcı bir etki yapmaktadır. Bu anlamda refah devletinin varlığı ve yaptığı sosyal harcamalardan ötürü bir çelişki olmamakla birlikte küreselleşmenin uygulanmasını sağlayan ekonomik politikanın açıklamalarıyla yaptıkları arasında bir çelişki vardır.

Pek çok gelişmiş ülkede, 1929 ekonomik bunalımına rağmen 2. Dünya Savaşının sonuna kadar uygulanan liberalizmin, sürdürülebilirliğine ilişkin yoğun eleştirilere ve tartışmalara maruz kalmıştır. Ancak bu tarihten sonra liberal iktisat politikaları yerini Keynesyen ekonomik politikalara bırakmıştır. Keynesyen ekonomik yaklaşım, devletin müdahale anlayışının gelişmesi ve sosyal politika önlemlerinin tür ve içerik olarak genişleyerek, iktisadi bunalım ve sosyal sorunların devlet tarafından üstlenmesi ihtiyacına gerek duyulması sonucunda, bu ülkelerde sosyal devlet veya refah devleti olarak adlandırılan bir devlet kavramı ortaya çıkmasına neden olmuştur. Refah devleti sosyal refahın sağlanması amacıyla devletin, ekonomiye yoğun bir şekilde müdahale etmesini öngören devlet anlayışıdır. Bu anlamda refah devleti, ekonomik bunalımların ortadan kaldırılmasına yönelik müdahalelerle ekonomik refahın artırılması ile artan refahın üretim faktörleri arasına adil bir biçimde dağıtılmasını sağlayan devlet biçimi olarak iktisat literatürdeki yerini almıştır.³¹⁷

Ancak 1970' li yılların ortalarına gelindiğinde, petrol şoklarının patlak verilmesiyle birlikte refah devletinin ve uygulamalarının sürdürülebilirliği tartışılmaya başlanmıştır. Ancak kamu harcamaları, yüksek bütçe açıkları, yüksek vergi oranları ve artan enflasyon gibi önemli sorunlar olarak refah devletlerinin sürdürülebilirliğini

³¹⁶ Süverçe Korkmazer, "Neoliberal Dönemin Refah Devletine Etkileri Üzerine Bir Deneme" **Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, M, Ü, S. B, E, İkt, Ana Bilim Dalı, Kalkınma İktisadi Bilim Dalı, İstanbul, 1999, a.g.e, s.97

³¹⁷ Güç **Kaynaklı** Yaklaşım, sınıf ilişkili hakim grupların ve siyasal partiler gibi aktörlerin güçleriyle ilişkili savaşmaları içeren bölüşüm savaşımıdır,

güçleştirmiş, petrol şoklarının ise, bunu ateşlediği ifade edilmektedir. Bu çerçevede, belirtilen bu olumsuzlukların sorumlusu bir anlamda günah keçisi- olarak refah devleti görülmüş ve sorgulamalar her geçen zamanda artma eğilimi göstermiştir. Kapitalizm karşı karşıya kaldığı bu krizden kurtulma yolunu sermayenin küresel boyutta yeniden yapılandırılmasına aramıştır. Bunun sonucunda devletin piyasalara müdahale politikası, yeni refah devlet anlayışı, aleyhine liberal politikaların başka bir biçimi olan neoliberal politikalar ön plana alınmıştır. Hatta refah devleti, liberallere göre, yoksulluğun da yaratıcısı, yoksulluğu çoğaltan etkisinden söz etmektedir. Çünkü devletin yapmış olduğu sağlık, eğitim gibi sosyal hizmetler kalitesiz oldukları için buraya ayrılan kaynakların da bir anlamda hem boşa hem de bunları sağlamak için toplanan yüksek vergilerin de özel yatırımları azaltacağından bahsetmektedir. Bu da uzun dönemde işsizlik ve yoksullukla karşı karşıya gelineceğinden endişe edilmektedir. Aynı zamanda, refah devletinin insanlarda tembellik yarattığı ileri sürülerek yoksulluğu tetiklediği ifade edilmektedir. Bu anlamda refah devleti gerilemiş, adeta bir erozyona uğramıştır. Bu bağlamda, bir sosyal politika aracı olarak refah devletinin tasfiyesi, değişimi ve dönüşümü incelenmektedir. Bu çerçevede, küreselleşmenin arka planını oluşturulan neo liberal politikaların özelleştirme, yerelleştirme, sendikasılaştırma gibi yapısal uyum uygulamaları, rekabet gücünün kazanılma girişimleri çerçevesinde sendikaların gerilemesi ve refah devletinin mali krize girmesi ile kapitalizmin sosyalist düzen üzerindeki baskısı ve üstünlüğü ile çökertmesi, refah devletini çökerten ve onun krize girmesine neden olan olaylardır.

3.1.4. Sendikal Faaliyetlerde Gerileme

Refah devleti 2. Dünya Savaşı'ndan sonra sanayileşmiş gelişmiş ülkelerde emekçi kesimler (sendikalar³¹⁸) iş dünyası ya da işverenler ve devlet arasında varılan bir uzlaşma sonucunda oluşmuştur.³¹⁹ Yani kapitalizm refah devleti şeklinde somutlaşması üçlü bir anlaşma sonucunda söz konusu olmuştur. Bu dönemde emek ve sermayenin çıkarları örtüşmüştür. Bu anlamda sendikaların bu uzlaşmanın tarafı olarak gerilemesi, refah devletinin gerilemesine önemli etki etmiştir. Küreselleşme ve bunun sonucunda

³¹⁸ Sendika kavramı hem işçiyi hem işverenleri kapsamakla birlikte ağırlıklı olarak işçi kesimi için somutlaştırıldığı için bu çalışmada da sendika kavramı bu anlamda işçi sendikaları anlamında kullanılacaktır,

³¹⁹ Gencay, Şaylan, **Değişim, Küreselleşme ve Devletin Yeni İşlevi** Ankara: İmge Kitapevi, 2, baskı, 2003, s.93

uygulanan neo liberal politikalarla sendikalar güç kaybına uğramışlardır. Bununla ilişkili olarak da güç kaynaklı yaklaşımdaki³²⁰ refah devletinin genişlemesini mümkün kılan bir anlamda mecbur eden sınıf ilişkili siyasal partileri arka plana gerilemesine neden olmuştur.³²¹

(Tablo: 3–6)'ye bakıldığında ülkelerin dönemler boyunca sendika yoğunluğundaki³²² değişimleri gösterilmiştir. (Tablo: 3–6)'de görüleceği gibi 1950 (İspanya için 1970, ABD için 1975, Portekiz için 1985) ile 2000 yılını karşılaştırdığımız zaman Belçika, Danimarka, Norveç, Finlandiya, İsveç istisnalar olmak üzere ülkelerin sendikalara yoğunluğu düşmüştür. Bu yıllar arasında istisnai olarak bazı dönemler ufak yükselişler göstermiş olmakla birlikte sonuçta düşüş gerçekleşmiştir. Bu anlamda yüksek sendika yoğunluğu % 87,5 ile bir önceki döneme göre % 2,4'lük bir düşüş göstermesine rağmen Danimarka olmuştur. Danimarka'yı, İsveç (1997'ye göre yaklaşık % 7,5'lik bir gerileme) ve Finlandiya (1997'ye göre yaklaşık %18'lik bir gerileme var) %79'luk bir sendika yoğunluğu ile izlemektedir. Bu çerçevede sendika yoğunluğunu gösteren rakamların istihdama oranla bu şekilde düşüşü sendikaların düşüşünü azaltacak etkiler yapabilecektir. Bu arada Belçika'da 2000 yılında 1995 yılına göre sendika yoğunluğu yaklaşık %16 gerilemesine rağmen diğer ülkelerle karşılaştırıldığında özellikle diğer korporatist refah rejimi ülkeler açısından oldukça yüksek görünmektedir.

³²⁰ Güç Kaynaklı Yaklaşım, sınıf ilişkili hâkim grupların ve siyasal partiler gibi aktörlerin güçleriyle ilişkili savaşmaları içeren bölüşüm savaşlarıdır,

³²¹ Warter Korpir, “Welfare State Regress in Western Europe: Politics, institutions, Globalization, and Europeanization” *Annual Review Sociology*, 29, June, 2003, a.g.e, s.591

³²² Sendika Yoğunluğu Oranları, Sendikalarının Üye Slarının Toplam İstihdama Oranı Anlamına Gelmektedir,

Tablo 3.6: Sendika Yoğunluğu 1950–2000 (%)

ÜLKELER	1950	1955	1960	1965	1970	1975	1980	1985	1990	1995	2000	2005**
Almanya	40,8	39,7	38,7	37,9	37,7	40,6	40,6	40,5	38,5	35,5	33,4	29,7***
Avusturya	66,3	67,5	65,8	64,8	63,6	59,8	59,6	60,6	56,2	49,1	46,6	39,8
Belçika	43,3	47,8	51,6	50,5	54,9	69	75,7	80,9	77,6	85	–	69,2
Danimarka	55,5	61,1	61,8	62,1	62,6	74,4	87,8	90,8	88,9	93,2	89,9	87,5
Finlandiya	33,1	32,7	34,4	42,1	57,4	74,6	80,9	81,3	87,6	95,5	95,6	79
Fransa	30,2	23,5	19,2	19,1	21	21,1	17,1	12,2	9,2	8,6	–	9,1
Hollanda	44,2	41,2	44,2	41,7	39,8	42	39,4	33,2	29,5	30,2	28,9	27
İngiltere*	0	44,3	44,5	43	48,55	52	54,4	49	38,1	32,1	30,2	29
İrlanda	41,9	45,6	50,2	54,4	59,1	61,5	63,5	62,5	58,5	52,3	–	44,5
İspanya	–	–	–	–	–	18,5	13,8	14,2	16,8	15,8	15,1	15
İsveç	67,3	62,9	70,7	65,4	66,6	73,2	78,2	81,5	82,4	87,5	86,4	79
İtalya	43,8	43,9	28,5	38,5	48,5	49	42	39,2	38	–	–	35,4**
Norveç	–	52,5	57,2	57,7	57,9	60,8	64,4	67,1	70,3	72,5	71,3	–
Portekiz	–	–	–	–	–	–	–	–	51,4	25,6	–	30****
ABD*****	–	–	–	–	–	21,6	22,3	17,4	15,5	14,3	13,6	12,8

Kaynak: Verilerle AB’de İstihdam ve Çalışma Yaşamı, **sendikal notlar**, İstanbul: Petrol-İş Yayını, S:11, Ekim 2001, s.82-83z. (1950–1997)

*: Kuzey İrlanda’yı kapsamamaktadır.

** : AB’de, Japonya’da ve ABD’de endüstri ilişkileri, 2000 <http://www.eurofound.ie/2001/11/feature/tn0111142f.html> Çevirim İçi: 11.04.2007 ABD hariç.

***:1998 yılı için.

****:1999 yılı için.

*****: İşgücü piyasası istatistikleri-sendika yoğunluğu göstergeleri, <http://www1.oecd.org/scripts/cde/DoQuery.asp> Çevirim İçi: 11.04.2007 ABD için.

Küreselleşme çağında rekabetin yoğunluğu artmıştır. Bu çerçevede firmalar, rekabet güçlerini arttırmak için iki yol üzerinde yoğunlaşacakları ifade edilmektedir. Bunlardan biri maliyetleri düşürmek diğeri ise üretilen mal ve hizmetlerin kalitesini arttırmaktır. Bu iki yolun ortak noktası sendikaların güç kaybetmesinde geçmektedir. Çünkü maliyet açısından baktığımızda özellikle AB ülkelerinde ücret dışı maliyetler Serter’in ifade ettiği gibi,³²³ Japonya’nın 2,2, ABD’nin 1,9 olmakla birlikte Pasifik ülkelerinin 14 katı olması rekabet edilebilirlik anlamında AB ülkelerini oldukça zorladığı ifade edilmektedir. Bu nedenle bir maliyet unsuru olan refah devletinin ortadan kaldırılması gerekmektedir. Bu çerçevede sendikalar ise refah devletinin

³²³ Nur Serter, “Sosyal Devlet” Demokratikleşme, Endüstriyel ilişkiler ve sendikalar paneli, 4, oturma, 26–27 1997, Şile, İstanbul: Birleşik Metal Yayınları: 1997/2, s. 10

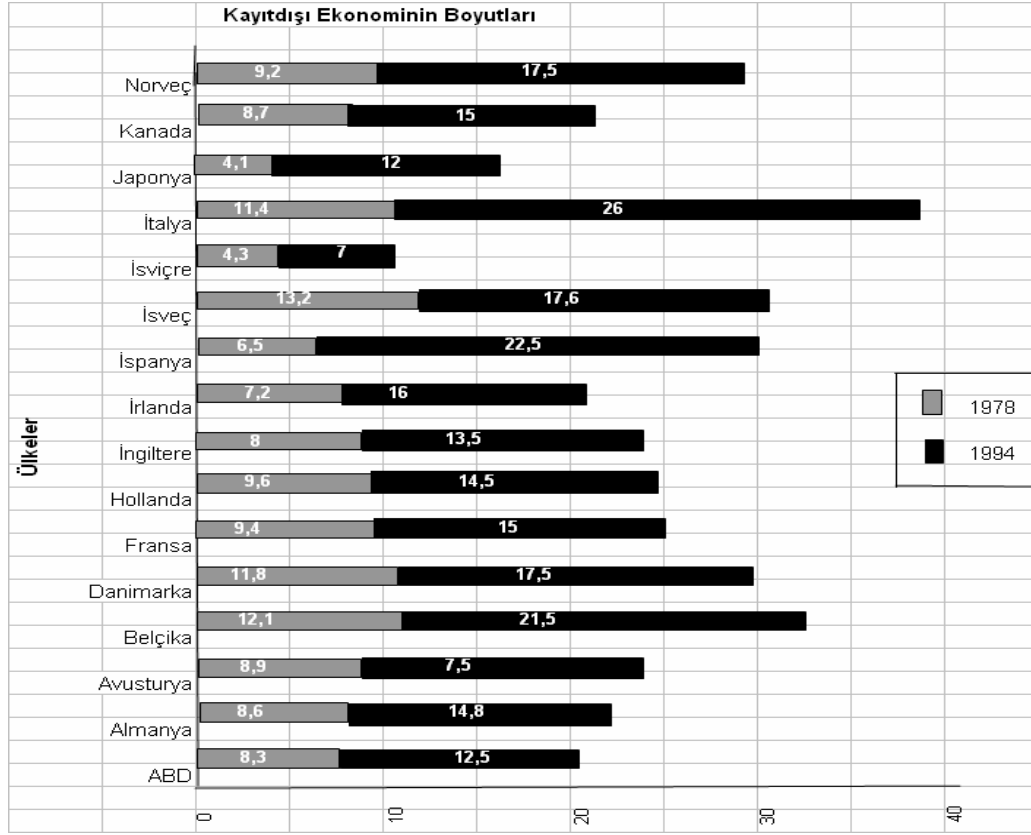
oluşumunda temel bir taraf olması nedeni ile refah devletinin ortadan kaldırılması için sendikaların da geriletilmesi zorunlu bir hal almaktadır. Yine maliyet açısından firmalar açısından sendikasız bir ekonomi, çatışmasız bir toplu pazarlık, daha doğru bir ifadeyle “uygun” koşullarda bir pazarlık anlamına gelmektedir. Bunun açık ifadesi bireysel pazarlık şeklinde ortaya konabilir. Bu anlamda ayrıca önemli bir yeri olan teknolojinin işletmeye getirilmesinde herhangi bir şekilde sendikanın engeliyle karşılaşılacaktır. Kalite açısından baktığımızda ise karşımıza çıkan nokta İnsan Kaynakları Yönetimi (İKY) ve Toplam Kalite Yönetimi (TKY) çerçevesinde sendikaların bilinçli ve/veya yarı bilinçli olarak dışlanmakta olmasıdır. Bu yolla hem esnekleşme hem de bireyselleşme sağlanmakta olduğu ifade edilmektedir.

1960’lı yıllarda başta Avrupa olmak üzere bütün dünyayı saran işçi eylemleri İtalya’nın Bologna bölgesindeki tekstil ve hazır giyim fabrikalarında içten içe giderek bütün dünyayı saracak bir dönüşümünde temellerini atmıştır. 1970’lerde petrol bunalımının da etkisiyle artan ekonomik kriz yüzünden işçiler neredeyse 6 ayda bir greve çıkar olmuşlardır. Bu grevlerden en zararlı çıkan büyük üretim yapan işverenler oluyordu. Grev yüzünden bunalım işverenler kendilerine yakın ve güvenilir bazı işçilerine bir miktar sermaye veya makine vererek küçük iş yerleri açmaya çalıştılar. Onları küçük patron yaptılar. Grevde kaybedilen üretimi bu yeni patronlar aracılığıyla kapatmaya çalıştılar. Bu sayede büyük işletmeciler hem üretim kaybını önlediler hem de daha ucuza üretim yaptırıldılar. Büyük işletmelerde işçiler genellikle sendikalı ve sözleşmeli (toplu) çalıştığından işveren gelir vergisi, sigorta primi, yemek, izin ücreti, kreş vb. yığınla giderden kurtuldu.”³²⁴

(Şekil:3–1)’de görüldüğü gibi Avusturya dışındaki ülkelerde 1994 yılındaki kayıt dışı ekonomi oranı 1978’den büyüktür. Yani 1994 yılında 1978 yılına göre bir yükselme görülmektedir. Bu anlamda esnek üretim modeline uygun olarak karı maksimize etme çevresinde emek maliyetini düşürme çabalarını güden neo liberal politikalar yoluyla kayıt dışı çalışmanın artması gerçekleştirilmekte olduğu ifade edilmektedir. Bu hususta göçün yanı sıra yüksek oranlı işsizliğin de önemli şekilde yardımcı olduğu belirtilmektedir.

³²⁴ Yıldırım Koç, **Taşeronluk ve Fason Üretim: Sorunlar ve Çözümler**, Ankara: **Türk-İş yayımları** no:61,2001,a.g.e, s.26–29

Şekil 3.1: Kayıt Dışı Ekonominin Boyutları

Kaynak: Avrupa Birliğinden Kayıt Dışı Çalışma Konusunda İzlenen politikalar ve Türkiye Açısından değerlendirme, Ankara: TİSK Yayınları, no:199, Aralık 2000 s.40.

Tablo 3.7: 1979–1994 ile 2000–2003 Dönemi Ülkelerin İşsizlik Oranları (%)

Ülkeler	1979	1994	*2000	*2003
ABD	5,8	6,3	4	6
Almanya	3,8	10	7,8	9,3
Avusturya	2	4,5	3,7	4,4
Belçika	8,4	12,8	6,9	8,1
Danimarka	6,1	11	4,4	5,6
Fransa	5,9	12,3	9,3	9,4
Hollanda	5,1	9,8	2,9	3,8
İngiltere	5,3	9,6	5,4	5
İspanya	8	24,5	11,3	11,3
İsveç	1,5	7,6	5,6	5,6
İsviçre	0,4	4,5	2,7	4,1
Japonya	2,1	2,9	4,7	5,3
Kanada	7,4	10,8	6,8	7,6

Kaynak: Petrol-İş, “İstihdam ve işsizlik” **93–94 Petrol-İş Yıllığı**, İstanbul: Petrol-İş Yayınları, 1994, s. 219

*: OECD Employment Outlook 2004, s. 293, <http://www.oecd.org/dataoecd/42/55/32494755.pdf> Çevirim İçi: 15.04.2007

(Tablo: 3,7)’de görüldüğü gibi, 1979–1994 arası Kanada’da işsizlik % 3, İngiltere’de, İsviçre’de ve Belçika’da % 4, Hollanda’da ve Danimarka’da % 5, İsveç’te, Fransa’da ve Almanya’da % 6, İspanya’da ise % 16 artmıştır. Bununla birlikte 90’lı yılların sonuna doğru bazı ülkeler yüksek kayıt dışı oranlarını bir miktar olsa da bir miktar düşürmeyi başarmalarına rağmen 1978’deki yıllarda hala gelinememiştir.

Taşeronlaşma ve fasonlaşmanın bir diğer olumsuz etkisi grevi kırma etkisidir. Sendikanın bir iş yerinde grev uygulamaya geçtiğinde, greve çıkan işçilerin yerine yeni işçi alınmasının greve katılmayı reddeden işçilerin grevci işçilerin yerlerinde çalıştırılmasının yasak olmasına rağmen, şirketler işi taşerona veya fasona havale ederek üretimini sürdürür. Kaçak işçilik ve sendikasızlaştırma yoluyla işgücünün belirli bir kısmı düşük ücretlere, olumsuz çalışma koşullarına maruz bırakılmasını diğer sendikalı işgücü üzerinde bir baskı oluşturacaktır.³²⁵

³²⁵ Türk-İş çalışma hayatının sorunları ve taleplerimiz, Ankara: Türk-İş Yayınları 2003, s.74-77

Tele çalışma (uzaktan çalışma programı) genel anlamda çalışanların iş yerlerindeki bilgisayar sistemine ve veri tabanına bir telefon hattıyla evlerinden veya bir başka mekândan kendi bilgisayar ve modemiyle bağlanarak çalışmaları şeklinde tanımlanabilir. ABD’de AB’de esnek çalışma programları arasında en fazla çalışanın olduğu programdır. Uzaktan çalışma uygulaması öncelikle iş yeri kavramını yeniden biçimlendiriyor. İş yeri artık fiziksel bir mekân olarak değil bir süreç olarak algılanıyor ve soyut bir kavram haline geliyor. Günümüzde sadece ABD’de yaklaşık 25 milyon kişinin bu şekilde çalıştığı vurgulanmakta ve bu sayının gün geçtikçe artmakta olduğu ifade edilmektedir. Çünkü kişisel bilgisayar, modem, faks ve tarayıcı gibi geçmişte yüksek maliyetle satılan donanımlar artık çok ucuza alınabiliyor ve daha taşınabilir niteliğe sahip olmuşlardır.³²⁶

Bu çerçevede karşımıza işgücü piyasalarının temel anlamda birincil piyasa ve ikincil piyasa olmak üzere ikiye ayrılmıştır. Birincil piyasa tam zamanında çalışılıp yüksek ücret ve önemli ölçüde sosyal haklara sahip işgücü varken ikincil piyasada kısmi süreli çalışan, düşük ücretli, çok az olan ya da hiç olmayan sosyal haklar vardır. İş güvencesinin sağlandığı çalışma koşullarının olumlu olan sendikali iş gücü piyasasının aksine ikincil piyasada bu hususlar çok çok azdır veya bu olanaklardan mahrum bulunmaktadır.³²⁷ Yani birincil piyasa çekirdek iş gücü, ikincil piyasa ise çeper iş gücü konumuna gelmişlerdir. Gorz’un “işçi seçkini” diye belirttiği kesin emek aristokrasisi olarak da adlandırılmaktadır. Öngen’e göre kendileri de ücretliler grubunun içinde yer alan ayrıcalıklı işçiler aynı durumda olan diğer işçilere göre daha fazla ücret kazandıkları için kendilerini işçi sınıfı ile özdeşleştirmekten kaçınırlar.³²⁸ Bu durum işçi sınıfının toplumsal kimliğinin parçalanması ve sendikal örgütlülüğünün zayıflamasını da beraberinde getirmektedir. Birincil piyasaya mensup olan çekirdek işçiler ile ikincil piyasaya mensup çevre işçiler arasında bölünme artmaktadır. Bu bölünme sınıfın türdeşliğini bozmakla birlikte rekabeti körükleyerek sendikal dayanışmayı da olumsuz etkilemektedir. Emek piyasasının bu parçalanmanın sonucunda sendikal üyeliğinin, bir

³²⁶ “Esnek çalışma programları geleneksel çalışma biçimlerinin sorunu mu?”, Aynı dosyası/ ayı dosyası: Esneklik, 2002, http://www.isguc.org/ayindosyasi_kasim2002.php Çevirim İçi:25,05,2007

³²⁷ D, G, Tremblay, “Economie du Travail” (Ed.):Saint-Marting, 1990, s. 458’den aktaran Kuvvet Kordoğlu, Nurcan Özkaplan, Mete Törüner, **çalışma iktisadı**, İstanbul: Beta Basım Yayın, 3, Baskı, 1999, s. 1976

³²⁸ Tülin Önger, “Prometheus’un Sönmeyen Ateşi” 2, Baskı, İstanbul: Alan Yayıncılık, 1994, s. 218’den aktaran Ülkü Hatman, **Esnek Çalışma ve Endüstri ilişkilerine etkisi**, M, Ü, S. B, E, Çalş, Eko, Ana Bilim Dalı, Çalş, Eko, Bilim Dalı, İstanbul, 2003,**a.g.e**, s. 87,

uçta emek piyasasında durumda olan niteliksiz, işlerde çalışanlar yer almakla birlikte sendikal üyeliği pek mümkün görünmeyenler ile diğer tarafta yüksek nitelikte olan iş gücü profesyonel meslek sahipleri (bilgi işçisi) ve yöneticiler (bilgi yakalı) bulunmakla birlikte sendikalaşmaya ihtiyaç duymayanların oluşturduğu (U) şeklini almış olduğundan bahsedilmektedir. Tabanı oluşturanlar ise geleneksel mavi yakalı işçiler olmuştur.³²⁹ Ama birincil piyasaya mensup işçiler de yavaş yavaş azalmaktadır. Hem diğer piyasanın yarattığı piyasaya hem de işletmelerde bireyselleştirme politikaları ile sistem başarıyla yürümektedir.

Esnek üretim sistemlerinde üçüncül model yeni Pazar alanlarına ulaşabilmek için küçük ve orta büyüklükte olan firmalar arası yeni bir örgütlenme ve dayanışma ile tanımlanmaktadır. Buradaki esnek üretimin ortaya çıkması bunalım koşullarına dayalı olarak değil dünyadaki değişen talep yapısı ve bununla birlikte tüketimde bireysel beklentilerin ön plana çıkması ile meydana gelen yeni pazar alanlarına uzanmak ve bu üretimin bu sayede uluslararası pazarlara açılmasıdır. Mekânın kültürel ve sosyal ilişkilerinden üretim sürecinden yararlanma önem kazanmaktadır. Bu anlamda yerellik öl plana gelirken belirli bir yöredeki küçük orta ölçekli firmaların yatay ve düşey iş bölümü ve üretim ağları oluşturarak esnekliği sağladığı görülmektedir. Mekânsal açıdan esnek üretim biçimleri yerellik olgusunu ve kendi içinde bütünleşmenin sağlandığı yerel üretim sistemlerinde öne çıkararak yerel ölçekte sanayileşme olgusuna yeni bir bakış açısı getirmektedir³³⁰. Bu esnek üretim modelini esnek uzmanlaşmada da görebilmekteyiz. Piore ve Sabel'e göre kitle üretimine dayalı bir sanayi gelişimi izleyen büyük firma stratejileri değişen talep koşulları sonucunda başarısızlığa uğramıştır. Dolayısıyla esas mesele hangi üretim örgütlenme biçiminin toplam talebi istikrarlı kılmaya daha yatkın olduğunu bulmaktır. Bu çerçevede bu düşünürler, iki strateji ortaya atmışlardır. Birincisi uluslararası keynesçilik, ikincisi ise, zanaata dayalı üretim yöntemlerine bir tür geri dönüşü ifade eden ve çeşitli üretim amaçları için kullanılabilir niteliklere sahip esnek bir teknoloji ve vasıflı iş gücüne dayanan esnek uzmanlaşmadır. Yazarlar bu ikinci stratejiyi benimsemişlerdir. Amaç talepteki değişimlere ve çeşitliliğe uyum sağlayabilmek ise, gelişmekte olan üretim teknolojileri

³²⁹ Meryem Koray, “Değişen Koşullarda Sendikalar İçin Bazı Temel Tartışma Noktaları”, İnsan Toplum, Bilim, (Der.) Kuvvet Lordoğlu, İstanbul: Kavram Yayınları, 1996, s.62’ en Aktaran Hatman, a.g.e, s.88,

³³⁰ Ayda Eraydın, Asuman Erendil, “üretimde yeni örgütlenme biçimleri ve esnek süreçleri” insan, toplum bilim, (Der.) Kuvvet Lordoğlu, İstanbul, 1996, a.g.e, s.32

bu tür talebin gereksinmelerini karşılayabilecek esnekliği olanaklı kılmakta, takım tezgâhlarında olduğu gibi, bilgisayar denetimli teçhizatlarla esnek uzmanlaşmaya yönelmiş firmalar, farklılaşmış piyasaların ihtiyaç duyduğu biçimde üretimi küçük üretim partileriyle ve kısa üretim sürelerinde gerçekleştirebilmektedirler. Esnek uzmanlaşma sayesinde üretimde esneklik ve pazara duyarlılık aynı anda gitmekle birlikte, esnek uzmanlaşma işletmelere, üretimlerini satış dalgalanmalarına göre ayarlayabilmelerini ve ürünlerini müşterilerin gereksinimlerine göre dönüştürerek yeni pazarlar kazanabilmelerini sağlamaktadır. Buna mukabil, bir çeşitten öbür tekine geçiş maliyetlerinin düşmesi sayesinde büyük ölçekli üretim yerine küçük ölçekli üretim tercih edilmektedir. Bunun sonucunda yeni teknolojilere daha kolay ulaşabilecek olan küçük işletmeler büyük işletmeler karşısında rekabet avantajları sağlayacaklardır. Küçük işletmelerin üstün olduğu nokta, yeni buluşlar üretebilmeleridir. Söz konusu durumun gerçekleşmesi ise, bu küçük işletmelerin birbirleriyle iletişim ağları çerçevesinde bağlı olabilecekleri sanayi bölgeleri içinde örgütlenmiş olmalarına bağlı olmaktadır.³³¹ Esnek uzmanlaşmanın başarılı bir şekilde uygulandığı ülkeler olduğu söylenmektedir. İtalya’da ülkenin kuzeyinde bulunan bölgede, küçük işletmeler ağı başarılı bir biçimde, tekstil, seramik ve makine endüstrilerini içeren bir dizi sektör geliştirmişlerdir. İtalya yüksek teknolojlili kotaj endüstrisi olarak gösterilmiştir. Japonya’da Bilgisayar Sayısal Kontrol makinelerinin makine takım endüstrisine uygulaması da ayrıca esnek organizasyonu yansıtmaktadır. Bu yola dünya piyasalarını alt-üst etmiştir. İsveç’te Volvo ve Saab’ın otonom çalışma gruplarında da başarılı işlemektedir. Özellikle Kamlar ve Uddevalla gibi projelere bu üretim modeline uygundur. Almanya’da çelik, kimya, makine takım ve otomobil gibi büyük endüstrilerde esnek uzmanlaşmaya geniş ölçüde geçilmiştir. ABD’ de ise neo fordizmin uygulanması nedeniyle başarı gözükmemektedir. Kitle piyasalarının doyurulması ve korumacılık hüküm sürmektedir. İngiltere’de de vasıf kutuplaşması, sınırlayıcı sendikal uygulamalar bulunmaktadır. Bu çerçevede başarılı uygulamalar İtalya ve Japonya’da iken, başarıların nadir olduğu ülkeler, ABD, İngiltere, Fransa şeklinde sıralanmışlardır³³². Sanayi bölgelerinde çalışan küçük işletmelerde üretimin örgütleniş biçimi aynı zamanda iş gücüne daha fazla sorumluluk verecek, bunun sonucunda iş

³³¹ Kurtar Tanyılmaz, “Kriz ve Post-Fordizm Teorileri: istikrarlı bir kapitalizm mümkün mü?- karşılaştırılmalı ve eleştirel bir değerlendirme” iktisat dergisi, S:403, İstanbul: İFMC Yayınları 2000, s.76-77

³³² Parlak, a.g.e, s.11-12

gücünün katılımı ve vasfı olumlu yönde etkileneceği düşünülmektedir. Çünkü bu üretim örgütlenme biçiminde uzmanlaşmış makinelerin yarı vasıflı ve vasıfsız işçiler üzerindeki baskıcı etkisi azalmıştır. Bunun sonucunda bilgisayara dayalı ve esnek üretim araçları işçinin vasfını geliştirmekte, insanın üretim süreci üzerindeki denetimini arttırıcı anlamda etkisi olduğu belirtilirken³³³, diğer bir bakış açısında ise, zanaatkâr vasıf ve becerilerinin işçilere yeniden kazandırılması biçiminde belirttikleri durum aslında bir iş genişletme sürecidir. Hatta bu meslek ve görevler o kadar alan ve derinlik açısından rutindir ki, vasıfsız bir işçi bunları birkaç saat içinde yapacak konuma gelmekte olduğu söylenmektedir. Ayrıca, esnek uzmanlaşmaya göre, yeni teknolojinin fabrikada işçilerin kontrol ve otonomilerini otomatik olarak artacağı belirtilmesine rağmen tam tersine yeni teknoloji kullanımı ve işin yeniden yapılanmasını yönetsel kontrol ve denetimi arttırdığını ve atölyedeki işçilerin sorumluluk ve otonomilerin yok ettiği söz konusu olmaktadır. Bu çerçevede İsveç'te yapılan araştırma da bunun böyle olmadığını göstermiştir. Yani, ülkedeki otomobil fabrikasında montaj işçilerinin % 80'i işleri vasıfsızlaştırıcı bulmaktadır.³³⁴

Son esnek üretim modeli ise yeni teknolojik olanaklar nedeni ile üretimin çeşitlenmesi ve parçalanması ve yeni mikro elektronik devrimle gelen esnek üretim modelidir. Sistem en genel biçimiyle, birbirine bir malzeme taşıma ağı ile birleştirilmiş, bilgisayar sayısal kontrollü (CNC) ya da sayısal kontrollü tezgâhlardan ve bu sistemlerin işleyişini denetleyen, gözeten, bilgisayarlardan müteşekkildir. Sistemin en önemli özelliği, tezgâhları değiştirmeden, aynı kurulu sistemde birbirinden farklı parçaların üretebilmesidir. Birçok malı aynı anda üretebilen, değişik ürünleri tanıyabilen, değişik faaliyetleri peşi sıra gerçekleştirme kabiliyetine sahip teknolojilerin kullanılmasıyla birlikte, makinelerin boş durma zamanını azaltan bir üretim süreci söz konusu olmaktadır. Ayrıca bu sayede, esneklik ve verimlilik de sağlanmaktadır.³³⁵ Bu anlamda istihdam da yüksek teknoloji bilen bir-iki kişi yeterli olmaktadır. Bununla birlikte, görelilik olarak düşük nitelikli işlerde söz konusu olabiliyor. Bu durum blok içi otomasyonda Bilgisayar Destekli Tasarım (CAD) ve Bilgisayar Üretim'e (CAM)

³³³ Tanyılmaz, **a.g.e.**, s.77

³³⁴ Parlak, **a.g.e.**, s.13-14

³³⁵ TMMOB, “**yeni süreçleri ve iş organizasyonları**”, 97-99 petrol-iş yılı, İstanbul: petrol-iş yayınları No:58,, 2000, s. 921

dayanmaktadır.³³⁶ Ayrıca Japonlar bunu daha da geliştirerek bloklar arası otomasyonu Bilgisayarlı Bütünleştirilmiş Üretim'i (CIM) oluşturarak sağladılar. Plan, AR-GE ve Üretim blokları iç içe girmesi sağlanmıştır.

Diğer taraftan, genç işsizlik de sendikaların gerilemesinde önemli bir etken olmaktadır. Özellikle gelir yetersizliği, yoksulluk işgücü piyasasına yüksek oranda genç işgücünün (15–24 yaş) katılmasına neden olmuştur. 1993 yılında sanayileşmiş ülkelerde % 53 olan genç işgücü katılım oranı 2003'te %1,5 azalarak % 51 olmasına rağmen oldukça yüksek bir oranı oluşturmaktadır. 2003 yılında 1993 yılına göre genç işsizliği değişim oranı değişmeyip % 2,3 oranında sabit kalmasının önemli nedeni işgücü katılımındaki % 1,5'lik düşüş olmasıdır. Bununla birlikte kısa süreli işlerde çalışmayı tercih eden nispeten yüksek olan eğitim düzeyleri nedeniyle kariyerlerini bireysel olarak geliştirme beklentileri olan gençlerin sendikalaşma eğilimleri de bu anlamda çok az olduğu belirtilmektedir.³³⁷

Küreselleşme çerçevesinde sendikaları geriletken nedenlerden birisi de İKY'dir. 1900'lü yıllarda sadece rutin işleri (hat üzerinde) yapmakla yükümlü olan İK bölümleri, genel olarak, örgütte çalışanların dosyalarını tutmak, gerektiğinde bu dosyalardaki bilgileri gerekli kişilere sunmak, vergi ve bordro işlemlerini takip etmek gibi işlerle ilgilenirlerdi. 1960'lı yıllardan itibaren personel bölümleri, yasal gerekçelere karşı sorumluluk üstlenme, çalışanlara ilişkin çeşitli prosedürleri yürütme (seçim, eğitim, ücretlendirme vb.) kişilere ait bilgileri çeşitli planlama aşamaları için kullanma gibi işlevleri üstlendiler. 1980' yıllardan itibaren ise, personel yönetimi, örgüt stratejilerinin önemli bir uygulayıcısı konumundaki İK bölümleri haline dönüşmeye başlamıştır.³³⁸ Sendikaların aleyhine durumların oluşması bu tarihten itibaren başlamaktadır. Organizasyonların stratejik kararlarında insan kaynakları yönetiminin önemini kuvvetlendiren faktörler arasında başta ABD olmaz üzere sanayileşmiş ülke ekonomilerinin sağlıklı yapılarının bozulması, ulusal ve uluslararası rekabetin yoğunlaşması, ekonomik faaliyetlerin globalleşmesi, verimlilik artışının azalması,

³³⁶ Murat Kalyoncu, Abdurrahman Tolan, “**sendikalı-sendikasız işyeri açısından işçi sağlığı ve iş güvenliği araştırması**” İstanbul, 2002 s.1

³³⁷ “**Değiştirilmesi gerek bir Dünya**” (Çev.) Şerife Güneş, **sendikal notlar**, İstanbul: Petrol-İş Yayınları, S:24, 2004 s.121–123,

³³⁸ Neslihan Akın, “**personel yönetimini anlayışından insan kaynakları yönetimine geçiş**”, Yayınlanmamış **insan kaynakları yönetimi ders notu**, 2004, a.g.e, s.1

mücadeleci endüstri ilişkileri sisteminin etkilerini kaybederek işçi-işveren işbirliği anlayışını ön plana çıkararak yeni yönetim tekniklerinin önem kazanmasıdır.³³⁹ Çalışanlar ile doğrudan diyalog temeline dayandırılan bu yönetim felsefesi, klasik personel yönetim felsefesi, klasik personel yönetim anlayışından ve gelenekçi endüstri ilişkileri politikaları yaklaşımından tamamen farklıdır. Bu anlamda işletmelerin İKY'yi tercih etmeleri, ekonomik kriz, verimliliğin azalması, küresel rekabet, sendikacılığın zayıflatılması, iş birliği anlayışının ön çıkarılması, teknolojik gelişmeler sonucunda nitelikli işgücüne olan gereksinimlerin artması gibi faktörlerden kaynaklanmaktadır. Geleneksel endüstri ilişkileri ile İKY arasındaki temel farklılık, endüstri ilişkilerinin kolektif dayanışmayı ve eylem biçimini, İKY'nin ise bireysel ilişkileri ve davranış biçimini esas almasıdır. Endüstri ilişkileri devleti de içine alan üçlü bir görünüme sahiptir. Ancak İKY'de devlet yoktur. İKY iki taraflıdır ve birey odaklıdır. İKY'de toplu sözleşmelerin ve kuralların rolü iyice azalmıştır. İKY taraflar arasında ortaklığı hedefler, şirket odaklıdır, istihdam ilişkilerinin standartlaştırılması yerine bireyselleştirilmesi, performansa göre farklılaştırılması esastır.³⁴⁰ Özellikle, İKY ile sendikalar arasındaki ilişki TKY ile aynı çerçevede düşünülebilmek mümkündür. Sendikaları bu çerçevede endişelenmesinin bir nedeni daha bulunmaktadır. Bir şirket için İK stratejileri ve uygulamaları çok önem taşımaktadır. İşçilerin (iş gören denmektedir), etkili bir şekilde üretimle bütünleştirilmesi için önemli olan stratejilerden bazıları, işgücü ihtiyaçlarının belirlenmesi, işçilerin seçimi-yerleştirilmesi-eğitimi, ücretlenme, iş disiplini, işten çıkarma ve işe son verme olarak belirtilebilmektedir.³⁴¹ Buradaki en tehlikeli husus İK'nın şirket stratejileri doğrultusunda işçileri işten çıkarabilmektedir. Burada İK'nın işçilerle kurdukları ilişki ne kadar sağlıklı olacaktır sorusu ortaya çıkmaktadır. Bu anlamda sendikanın endişesi haklı çıkmaktadır.

Görüldüğü üzere sendikalar, küreselleşmenin etkilerinden olumsuz etkilenmişlerdir. Gerek esnek üretim modellerinde, özellikle kayıt dışı çalışmada, diğer taraftan, teknolojinin ilerlemesi sonucunda hizmet sektöründe istihdam yoğunlaşmış, bununla birlikte işçilerin hem cinsiyet hem de vasıflarındaki değişiklikler nedeniyle

³³⁹ Sevil Taştan, “**insan kaynakları yönetiminin değişen yüzü; stratejik insan kaynakları yönetimi**” s.2, http://www.insankaynaklari.gokceada.com/proje9_2.html Çevirim İçi: 12,10,2007

³⁴⁰ Sabahattin Şen, “**sendikaların güç kaybetmesinin objektif nedenleri**”, **sendikal notlar**, S:16, İstanbul: Petrol-İş Yayınları, 2004, s.113–116,

³⁴¹ Fethi Gürün, **Globalleşme ve çok uluslu şirketlerin insan kaynakları yönetimine etkileri**, Ankara: Kamu-İş Yayınları, 2001, a.g.e, s.150

sendikalar zor duruma düşmüşlerdir. Bununla birlikte İKY ve TKY ile darbenin şiddeti daha da büyümektedir. Dayanışma çökertilmiş onun yerine bireysellik ön plana çıkmıştır. Bu şekilde sendikaların gerilemesi makro ölçekte refah devletini geriletmekte mikro anlamda da sınıf anlamında işletme çerçevesinde olsun, sendikalar üyelerinin haklarını savunamayacaklardır. Bununla birlikte sendika toplu pazarlıkta başarısız olabilecektir. Toplu pazarlığın geleneksel içeriğinde değişimlerin yanı sıra, yeni toplu iş sözleşmesi modellerinin de uygulandığı gözlenmektedir. Bu değişim, işçi haklarının geliştirilmesinde ve korunmasında bir araç olan geleneksel toplu pazarlığın gücünü ve önemini yitirmesi, bunun yerine ortak dayanışma, niyet mektupları, dayanışma süreci, serbestleşme pazarlıkları ve ödün pazarlıkları gibi uygulamaların giderek artması yönünde olmaktadır. Toplu pazarlığın daha etkin kılınması için sendikaların grev silahı vardır. Üretimin esnekleşmesinden dolayı olarak grev de etkilenmiştir. Avrupa ülkelerinde, ABD ve Japonya’da grev ve greve katılan işçi sayısı ile kaybolan iş günleri açısından önemli bir düşüş söz konusu olmuştur. Hatta çatışmacı ilişkilerin hâkim olduğu İspanya, İngiltere, İtalya ve Fransa gibi ülkelerde de aynı eğilim söz konusu olmuştur. Bununla birlikte grev sayılarındaki azalmanın yanında grevlerin niteliklerinde de değişimler yaşanmıştır. Birçok ülkede kısa süreli ve dar kapsamlı uyarı grevleri ya da stratejik işletmelerin seçilmesiyle uygulanan kilit noktalardaki grevler önem kazanmıştır.³⁴²

3.2. KÜRESELLEŞME VE DEĞİŞEN ÇALIŞMA KOŞULLARI

Küreselleşme süreci çalışma ilişkilerine de radikal bir etkide bulunmuştur. Üretimin ulusal sınırları aşması neoliberal politikaların uygulanmasıyla birlikte çok uluslu şirketlerin gücünün artması ters orantılı olarak ulus-devlet modelinin içine girdiği kriz Fordist üretim modelinin terki, post-fordist esnek yönetim uygulamalarının yaygınlık kazanması formelden enformele hızlı geçiş işsizliğin büyümesi ve kronikleşmesi git gide bozulan gelir dağılımı olarak yaşanan küreselleşme süreciyle birlikte düzenli ve sürekli iş ortadan kalkmakta, bireylerin çalışma yaşamındaki belirsizlik en üst noktaya ulaşmaktadır. Bu durum doğalında emek-sermaye arasındaki güç ilişkilerindeki değişime paralel olarak sosyal güvenlik sistemlerinin alt üst etmekte, dolayısıyla sosyal politika alanında da radikal dönüşümler yaşanmasına neden

³⁴² Hatman, a.g.e, s.104–107

olmaktadır. Bu yüzden sosyal politikadaki söz konusu dönüşümü kavrayabilmek için çalışma ilişkilerinde yaşanan değişimi ele almak yararlı olacaktır.

3.2.1. Küreselleşmenin İşgücü Piyasasına Etkisi

Küreselleşme sürecinin toplumun her unsurunu etkilediği ortadadır. Küreselleşmenin dünya piyasalarına açılmış yerel ticaret ağlarının rekabet gücünden beslendiği, rekabetin ise gücünü ucuzluk ve kaliteden aldığı bilinmektedir. Küresel ticaret ağının merkezinde yer alan insan, aynı zamanda bu sürecin hedeflediği özne de olmaktadır. Dolayısıyla bu değişimde sözü edilen noktaya denk düşen kurum, işgücü piyasaları olmaktadır. Küreselleşme ile yeniden yapılanan yeni işgücü piyasalarının yapısını anlamak, küreselleşmenin yarattığı değişim konusunda bize ışık tutacaktır.

İşgücü Piyasası, iktisadi faaliyetin 4 unsurundan (emek, teşebbüs, sermaye ve doğal kaynak) biri olan emek yani işgücü (insan) unsuru ile ilgili olarak emek arzı, emek talebi, çalışma koşulları gibi unsurların belirlendiği yapıdır. İşgücünü diğer iktisadi unsurlardan ayırmak mümkün değildir. Ancak insanların kendi refahları için çalıştığı düşünüldüğünde işgücünün hem üretim süreci içinde bulunması hem de iktisadi faaliyetin amaçladığı refahın kullanıcısı olması, onu diğer unsurlardan ayırmaktadır. Bu açıdan işgücü üretim sürecinin hem aracı hem de amacı olmaktadır. İşgücünün araç ve aynı zamanda amaç olma özelliği, iktisadi faaliyet açısından ince bir yol ayrımıdır. İnsanın amaç olma özelliğinin baskınlaşması, iktisadi faaliyet döngüsünün yapısını bozmaktadır. Diğer taraftan araç olma özelliğinin baskınlaşması, insanlığı insanlık dışı yaşam koşullarına doğru sürükleyebilmektedir.

Sanayi toplumlarında bu ince çizgi özellikle 1929 Bunalımı ardından refah devleti ile dengeye getirilmeye çalışılmıştır. Ancak 1980'ler sonrası bu amaçla yapılan harcamaların genişlemesi, iktisadi döngüde acil çözüm gerektirecek bozulmalara neden olmuştur. Küreselleşme eğilimi ile iç içe geçen bu önlemler, refah devletinin temel aktörü olarak başta devlet olmak üzere birçok kesimi etkilemiştir.

Yaşanan değişim iki asırlık geleneksel endüstri ilişkilerini yeniden yapılandırmıştır³⁴³. Bu değişimin işgücü piyasaları üzerindeki etkileri, bize hem yukarıda bahsedilen dengenin durumu, hem de sosyal politikalar açısından yaşanan değişim hakkında bilgi verecektir.

3.2.1.1.Emek Arzı Açısından

Küreselleşme her alanda olduğu gibi istihdam ilişkilerini de kökten değiştirmiştir. İstihdamı işgücü açısından inceleyecek olursak, yeni ekonominin belirleyiciliği dikkat çekicidir.

Küreselleşme sürecinde özellikle ÇUŞ'lar aracılığı ile sermayenin sınırsız dolaşımına karşılık emeğin durağanlığı (Emeğin durağanlığında önemli nokta: emek yoğun üretim alanlarının yerini teknoloji yoğun üretim alanlarının alması, artan nüfusa rağmen, daha az emeğe ihtiyaç duyulması), sermayenin koşullarına uygun çalışma şartlarına işgücünü mecbur bırakmaktadır.

Ticaret ve sermaye önündeki engellerin kaldırılması, uluslararası sınırları aşabilen ve aşamayan gruplar arasındaki asimetriyi arttırmaktadır. Birinci grupta yer alan sermaye sahipleri ve bilgi işçileri (çekirdek işgücü) en çok faydayı elde edeceği noktalara doğru hareket edebilmektedir. Bu grup için gerek çalışma koşulları gerekse pazarlık güçleri oldukça yüksek olmaktadır.

İkinci grupta yer alan vasıfsız ya da yarı vasıflı işgücü içinse durum oldukça farklıdır. Artan sermaye hareketlerine paralel hükümetler vergi kaynaklarının önemli bir bölümünü kaybetmiştir. Öte yandan ekonomik büyümenin altın kuralı kabul edilen yabancı sermayeyi ülkeye getirmek için önemli vergi indirimlerine de gidilmektedir. Hükümetler için vergi gelirlerindeki bu düşüş, onları, emek gelirlerinden alınan vergileri gelir artışını gözetmeksizin arttırmaya yöneltmiştir. Oluşan yeni yapı, ücretlerin ya da ücret dışı ödemelerin azaltılmasına, esnek çalışma koşullarının yaygınlaşmasına ve vasıfsız ya da yarı vasıflı emeğin pazarlık gücünün azalmasına neden olmaktadır.

³⁴³ Nusret EKİN: “Dönüşüm ve Endüstri İlişkilerinin Geleceği”, MESS İşveren Gazetesi, S 693, 1997,a.g.e, s. 8,

Piyasalar arası geçişliliğin artması, özellikle çevresel işgücünün ikame edilebilirliğini arttırmaktadır. Bir yandan bu nitelikteki işgücünün sayıca fazlalığı, diğer taraftan işgücü piyasalarının ÇUŞ'lar aracılığı ile küreselleşmeye başlaması, sürecin vasıfsız emek aleyhine işlemesine neden olmaktadır. Dünya çalışanlarının büyük kısmını oluşturan vasıfsız işgücü için, küreselleşme eğilimi belirginleştikçe sosyal güvenlik ihtiyacı da giderek artmaktadır. Bu noktada sorun, refah devletinin zayıfladığı bu süreçte bir ihtiyaç haline gelen sosyal müdahalelerin hangi ölçülerde ve kimlerce yapılacağıdır.³⁴⁴

3.2.1.2.Emek Talebi Açısından

BİT özellikle internet aracılığı ile (mal ve hizmet piyasalarının internet üzerinden yeniden yapılanması sonucu oluşan) elektronik piyasalarının tam rekabet piyasalarına doğru gelişmesine neden olmuştur. 24 saat açık kalan, bilgi alışverişi anlamında şeffaf olan, simetrik bilgi alışverişinin gerçekleştiği küresel finans piyasalarındaki bu gelişim, ticari faaliyetlerin çeşitli aşamalarında yer alan araçların sistem dışı kalmasını sağlamakta, böylece üretici ve tüketici birbirine daha da yaklaşmaktadır.

İnternet maliyetleri düşürmüş, rekabeti artırmış, fiyat mekanizmasının daha sağlıklı işlemesini sağlamış, piyasaya giriş engellerini azaltmış, fiyatları şeffaflaştırarak alıcıları ve satıcıları birbirine yaklaştırmış, toplamda ekonomik etkinliği artırmıştır. İnternetin toplam arzı artırması açısından yapılan bu değerlendirmelerin talep cephesinde ise finans piyasaları yatırımcılarının, arz cephesindeki gelişmelere bağlı olarak yüksek üretim ve kar beklentilerine paralel yüksek oranlardaki harcama ve yatırımları yer almaktadır. Teknoloji devriminin, yatırımcıların geleceğe dönük kar beklentilerini iyimser yönde etkilemesi doğaldır. Ancak piyasaya giriş engel erinin az olması sonucu artan firma sayısı, rekabeti körükleyecek ve kar marjlarını azaltacaktır, bu durum hızlı büyüme ve azalan maliyetlerin her zaman piyasada hisse senedi artışına neden olmayacağını ortaya koymaktadır. 1990'lı yılların başında teknoloji kaynaklı genişlemenin ilk yıllarında karlar artmış ancak piyasaya yeni firmaların girmesi ile artan

³⁴⁴ Dani Rodrik: **Küresel eşme Sınırı Aştı mı?** (İstanbul, 1997),a.g.e, s. 18–21

rekabet kar marjlarını düşürmüştür.³⁴⁵ Rekabet edebilirliğin ölçüsü olarak maliyetleri azaltma stratejileri, üretimin görece daha ucuz ülkelere kaymasına da neden olmuştur.

Diğer yandan elektronik piyasalardaki bu hızlı gelişim, reel yatırımlardan öte spekülatif yatırımlarla para kazanmayı cazip hale getirmiş, öte yandan üretim sürecindeki makine katkısını artırdığı için insansız üretim süreçlerinin yolunu da açmıştır. Bu süreç eski ekonominin aksine, ekonomik büyümenin sağlandığı ancak istihdamın artmadığı yeni bir ilişkilenebilirliğin de oluşmasına yol açmıştır. İstihdamsız büyüme, büyümenin mevcut kaynaklarla sağlanmış olduğunu ifade etmektedir. Bu büyüme döviz kuru ya da maliyet düşüşlerinden kaynaklanan verimlilik artışı sonucunda oluşmaktadır. İktisadi olarak bir krize neden olup olmayacağı bilinmeyen istihdamsız büyümenin, yoksulluk sürecini keskinleştirmesi ve yaygınlaştırması ise kaçınılmaz sonuçlar olacaktır.

3.2.2. Sendikaların Yapılanması

Küreselleşme ile birlikte, rekabetçi baskılar, standart dışı çalışmanın artması, kayıt dışı çalışma, işsizliğin artması, teknolojik gelişmenin boyutu, yeni yönetim tekniklerinin uygulanması sendikaları hem üye anlamında hem de yoğunluk anlamında olumsuz olarak derinden etkilemesi, sendikaların yeniden yapılanmasına stratejilerini tekrar gözden geçirmelerine neden olmuştur. Bu çerçevede sendikaların ulusal ve uluslararası olmak üzere iki boyutta incelenmeleri yerinde olacaktır.

3.2.2.1. Ulusal Düzeyde Yapılanma

Ulusal boyutu incelediğimizde sendikaların üçlü diyalogu esas alan merkezi örgütlenmeye dayalı uzlaşmacı (korporatist) sendikacılık modeli, toplumsal hareket sendikacılığına yönelik yerel düzeyde örgütlenen sendikacılık modeli, verimlilik ve üretim kalitesine önem veren işyeri sendikacılığına dayanan Japon sendikacılık modeli³⁴⁶ olarak değişik tip yapılanma modellerinden söz etmek mümkündür.

³⁴⁵ “Yeni Ekonomi”, DTM Dünyada ve Türkiye’de Ekonomik Gelişmeler Dergisi, S 2, 2000, a.g.e, s 19–31,

³⁴⁶ Suat Kolukirik, “yenidünya düzeni ve sendikal hareketin geleceği” 24 2004 http://sendika.org/arastirma/suat_kolukirik.html Çevirim İçi: 01,06,2007

Endüstri ilişkilerinde veya daha çok çalışma ilişkileri olarak daha geniş bir bakış açısından baktığımızda işçi sendikaları, işveren ve devlet olmak üzere üç ana aktör bulunmaktadır. Bu üç aktör içinde devletin rolü diğer aktörlerin rollerine göre çok daha kapsamlıdır. Devlet, yasa koyarak, çalışma hayatını asgari standartlarını belirleyerek, uyuşmazlıklara arabulucu olarak devreye girerek, kamu sektöründe bir işveren olarak, toplumsal politikaları uygulayıcı olarak çalışma ilişkilerinde çok kapsamlı bir rol üstlenmektedir. Bu anlamda devlet, sosyal tarafların işbirliğini sağlamayı ve onları birçok kararın alınması aşamasında devreye sokarak, sosyal tarafların etkin bir rol oynatarak politika oluşturma süreçlerinde harekete geçirebilir. Bunun sonucunda sosyal tarafların toplumsallaşması ve siyasallaşması gerekir ve sistemde bunun gerekleri doğrultusunda bir politika oluşturma ağı kurar. Oluşturulan bu çok taraflı ilişkiler ağı sonucunda korporatist yapı ortaya çıkmaktadır. Bununla birlikte korporatist yapının kurulabilmesi için gerekli olan faktörlerden biri de sosyal tarafların güçlü olmasıdır. Burada kritik öneme sahip olan sosyal taraf ise işçi sendikalarıdır. Çünkü işçi sendikaları, güçlü olması halinde devletin refah politikalarını, çalışma ilişkilerindeki rolünü etkileme potansiyeline sahiptir. Aksi takdirde, sendikaların toplumsal güç dengesi içerisinde zayıf olduğu ülkelerde devletin oluşturacağı politikaları etkileyebileceğini söylemek çok güç olacaktır. Sendikaların güçlü olması da sendikalaşma düzeyine, toplumda yerleşik bir demokrasi kültürüne, sendikaların kazandığı toplumsal ve siyasal konumuna bağlıdır. Diğer taraftan sendikaların kazanmış olduğu gücün temelleri arasında daha az sayıda sendika ile diğer bir ifade ile birleşmiş sendikacılık olgusu ile ilişki ve pazarlıklarının merkezleşirmiş olması da önemli yer tutmaktadır. Bu şekilde siyasal olarak etkisi daha yüksek olmaktadır. Bu model daha çok kıta Avrupa'sında ve Kuzey Avrupa'da uygulanmaktadır.

Çeşitli ülkelerdeki sendikal yapılanmalara bakıldığında, Hollanda'da işçileri sendikaya daha sempatik görünmesini sağlayacak en önemli husus olarak gördükleri, iyi bir hukuk hizmeti, üyelerinin vergi formlarını doldurmaya yönelik hizmet, işçilerin iş yerinde karşılaşacakları sorunlara yönelik bireysel yardım gibi geleneksel görevlerin yanında ekonomik hizmetlere yeni bir yapılanmaya girişildiği görülmektedir. Uluslararası pazarlardaki gibi daha fazla müşteriye tatmin etmek amacıyla müşteriye özel hizmet söylemiyle ürün çeşitlenmesini oluşturan firmalara gibi hizmet

çeşitlenmesine gitmişlerdir.³⁴⁷ Buna yönelik olarak sigorta hizmeti sunmak için bir sigorta şirketiyle anlaşılmış, üyelerinin daha ucuza alış-veriş yapmalarını sağlamak için büyük mağazalarda indirim olanağı sağlayan sistem kurmuşlardır³⁴⁸. Bu çerçevede İtalya, Danimarka, Belçika ve İngiltere de üye olmayı güdülemek için, kredi kartı sigorta indirimleri gibi hizmetleri içeren bir finansal hizmet paketi önermişlerdir. Bunun dışında yeterince temsil edilmeyen işçi kesimlerinden olan kısmi süreli çalışanların ve genç işçilerin üyelik aidatlarında indirim yapılması yine genç işçileri üye yapabilmek için müzik şenliklerine destekleyici olunması, Almanya da IG Metal Sendikası 10 yen üyeyi üye yapmayı başaran üyelerinin kompakt disk çalar, radyo gibi hediyeler vermesi nispeten üye sayısındaki azalmayı yavaşlattığı görülmüştür. Hatta İngiltere’de İngiliz Genel İşçi Sendikası (GMB) İngiltere süper ligi takımlarından Fulham Futbol Kulübü’nün Danimarka’daki Metal Sendikası’da bayan milli hentbol takımının sponsorluğunu yapmaktadırlar bu yolla sendika üye ilişkisi sanayi sektöründeki toplu çıkar ortaklığından çıkıp bireysel tüketici çıkarlarında ortaklığa dönüşmüştür.³⁴⁹

Sendikal yapıların yapılanmada değişik bir yöntem ise birleşmelerdir. Burada küçülen sektörlerde örgütlenmiş pek çok sendika büyük sendikaların içine girmişlerdir. Bu anlamda Almanya, Hollanda, İsveç ve İngiltere de deri, ağaç ve tarım işçileri sendikaları daha büyük sendikalara katılarak tüzel kişilikleri son bulmuştur. Yeniden yapılanma çerçevesinde ulusal sınırlar içinde örgütlenen sendikalar, uluslararası gibi işlev görmeye çalışmışlardır. Çalışma ilişkilerinin yaklaşmasının ileri bir adımı Almanya’dan kimya, kâğıt, Seramik İşçileri Sendikası (IG CPK) ile İngiltere’de GMB arasında atılmıştır. Almanya’da ve İngiltere’de çalışan üyelerin her iki sendika tarafından yapılan anlaşma ile temsil edilebilmeleri sağlanmıştır. Bu şekilde IG CPK, Almanya’da GMB üyelerini de temsil edebilecektir.³⁵⁰ Ama yeniden yapılanma yollarıyla sendika içinde üyelerin yapısı heterojenleşmeye başlamıştır. Bu durumda hazırlıksız yapan sendikalar açısından ayrı bir sorun demektir.

³⁴⁷ Aşkın Keser, “**Küreselleşme sürecinin sendikal hareket üzerindeki etkisi**”, 2000, <http://iktisat.uludag.edu.tr/dergi/6/askin.html> Çevirim İçi: 23,04,2007

³⁴⁸ Willy Wagenmas. “**sendikaların geleceği üzerine yuvarlak masa**” Avrupa Ülkelerinde sendikalar, İstanbul: petrol-iş yayınları; Dünya sendikal hareketi dosyası-4, 2002, a.g.e, s.45

³⁴⁹ Jeremy Waddington, Reiner Hoffman, Jens Lindi, “**Avrupa sendikacılığı bir geçiş döneminde mi? Genel bir değerlendirme**” Avrupa sendikal hareketi(dünü bugünü ve geleceği), (Çev: Bülent Piyal, Selda Yavuz, Dadal Günce), İstanbul: harp-iş sendikası yayınları, 2000, a.g.e, s.73-74

³⁵⁰ Waddington, Hoffman ve Lindi, a.g.e, s.77-78

İspanya’da en büyük iki sendikal merkez olan işçi komisyonları hareketi (CC. OO) ile Genel İşçiler Örgütü (UGT) arasında 1987’den itibaren cepheleşmeye yönelik tutumlarını bırakarak yeni ortam eylem biçimi belirlemiştir. Bu şekilde hem grev gibi önemli toplumsal mücadelelerde, hem de toplu pazarlıklarda ortak davranmaya başlamışlardır. Bunun sonucunda, bölgesel ve sektörel düzeyde ortak pazarlık alanları oluşmuş, iş yerleriyle ilgili seçim kampanyaları azaltılmış eylem birliği yayınlarına dayalı toplu sözleşmelerde birlikte çoğunluk arayışına girilmiştir.³⁵¹

Fransa’da toplu pazarlık anlamında önemli girişimler olmuştur. Şirket düzeyindeki toplu pazarlıkta ücret anlaşmalarının sayısı ücret dışı konulara göre oldukça düştü. Emeğin örgütlenmesiyle iş sınıflandırılmasıyla, çalışma koşullarıyla, istihdamla ve meslek eğitimleriyle ilgili konular ön plana çıkmaya başlamıştır. Bu çerçevede, çalışma saatleri ücrete nazaran 1994’ten bu yana üstün koruma gelmiştir. Diğer taraftan, işyerlerinden kopuk olan sendikalar, yerel ve bölgesel birimlerini canlandırma ve sendika temsilci kadrolarıyla daha sıkı bir ilişki oluşturma girişimlerinde bulunmakla birlikte, bir takım sendikal örgütlerin işçilere çalışmanın organizasyonu ve ücret ile ilgili olarak anket formları dağıtarak onların düşüncelerini dikkate alması olumlu bir davranış olmuştur³⁵².

İtalya da ise sendikalar şirketlerle işbirliğine girmişlerdir. Bu çerçevede, esnek bir tutuma fazla bir tepki vermek bir yana bunu desteklemeleri söz konusudur. Bu sayede karşılıklı yarar sağlama amacı gütmektedirler.³⁵³

İngiltere’de sendikal yapılanma anlamında İngiliz Sendikal Merkezinin (TUC) Yeni Sendikacılık Projesi geliştirildi. Projeyle birlikte örgütlenmenin gelişmesini sağlamak ve bir örgütlenme kültürü oluşturmak, örgütlenmeye daha fazla kaynak ayırmak ve örgütçü kadroların güçlendirmek, sendikaların var olan tabanlarının güçlendirilmesi ile yeni sanayi kollarına yönelik olarak genişlemesini sağlamak kadınlara, genç işçilere ve etnik azınlıklara, diğer olumsuz şartlarda çalışan işçi kümelerine yönelmek amaçlanmıştır. Bu yollarla yeni stratejik örgütlenme

³⁵¹ Faustino Miguelez, “İspanya’da sendikaların yenilenmesi” Avrupa ülkelerinde sendikalar, İstanbul: petrol-iş yayınları; Dünya sendikal hareketi dosyası-4, 2002, a.g.e, s.31

³⁵² Boulin, a.g.e, s.66

³⁵³ Mario Regini, “Avrupa bağlamında 1990’larda İtalyan sendikal hareketi”, Avrupa ülkelerinde sendikalar, İstanbul: petrol-iş yayınları; Dünya sendikal hareketi dosyası-4, 2002, a.g.e, s.78-79

düşüncelerine yeni deneyimli ve güçlü kadrolara ulaşılmaya çalışılmaktadır.³⁵⁴ İngiltere de sendikalarda yeterince temsil edilmeyen işçi gruplarının katılımını özendirmeye ve toplu pazarlığın yerinden yönetim esasına dayandırıldığı durumlarda destek hizmetleri sunmaya yönelik çeşitli örgütsel yapılar devreye sokulmuştur. Ama bu durum, çok sayıda pazarlık birimine destek verilmesini zorunlu hale getirmesi nedeniyle yeterli desteği alamayan sendikaları müşkül durumlarda bırakmıştır. TUC'un başka bir girişimi, İKY'nin bazı yerlerinden sendikaların yararlanabileceği görüşünden hareketle çıkarların çakıştığı işçi sağlığı ve işçi güvenliği eğitim, üretkenlik gibi bazı alanlarda işverenler ile sendikalar arasında sosyal ortaklık kurulması girişimidir. Ancak uygulamada pek bir başarı sağlanamamıştır³⁵⁵.

ABD'deki sendikal yapılanmada, sendikal hareketin tabanında genellikle 1960 kuşağının liderlerin önderlik ettiği örgütsüz kesimleri örgütlemeye yönelik bir hareket olmuştur. Amerikan emek federasyonu (AFL) bile endüstri örgütleri kongresinin (CIO) birleşmesi sonucunda oluşan AFL-CIO deneyimlerini pekiştirmek yeni örgütçüler yetiştirmek çabasıyla, örgütlenme alanında bir köprübaşı oluşturacak olan örgütlenme enstitüsü kurulmuştur. Bu sayede, bu kurumla örgütlenmeye girişen sendikalar ile diğer sendikalar arasında olumlu bir etkileşim oluşmaya başlamıştır. Uluslararası ilişkiler biriminden soğuk savaş kalıntısı kadrolar temizlenip, 20 milyon dolar civarında kaynak aktarılmıştır.³⁵⁶ Yeni sendikal hareketi söylemi “örgütlenmek için değişmek” olmuştur. Eğer sendikalar yığın halinde yeni üye kazanmak istemeleri halinde yapmaları gereken şey örgüt içi dönüşümü gerçekleştirmeleri gerekmektedir. Bu anlamda herkesi kapsayan bir kültürün oluşturulması buna yönelik eğitimlerin verilmesi gerekmektedir, kadınları, her renkten insanı, göçmenleri ve eşcinselleri kucaklayan bir sendikal hareket gerekmektedir. Bu örgütlenmeyi sağlayacak yapı ise, her kesimi kucaklayan tarzda bir örgütlenme olması gerekmektedir³⁵⁷. 1995'ten itibaren, yeni sendikal eğitim ve öğretim programları, sayısız örgütlenme kampanyası ve tabanın katılımıyla etkin politik

³⁵⁴ Tony Burke, “**Örgütlenme sonuç veriyor**” küreselleşme ve sendikal örgütlenme, İstanbul: petrol-iş yayınları; Dünya sendikal hareketi dosyası-6 2003, a.g.e, s.45-47

³⁵⁵ Jeremy Waddington, “**İngiltere’de sendikalar: yeni bir gündem arayışı**” Avrupa ülkelerinde sendikalar, İstanbul: petrol-iş yayınları; Dünya sendikal hareketi dosyası-4, 2002, a.g.e, s.89-91

³⁵⁶ Lowel Turner, “**ABD’de sendikal hareketin yenilenmesi: işletme sendikacılığından toplumsal hareket sendikacılığına**” ABD’de sendikal hareket, İstanbul: petrol-iş yayınları; Dünya sendikal hareketi dosyası-5, 2002 a.g.e, s.17-19

³⁵⁷ Bill Flechter, Richard W, Hurd, “**örgütlenmek yeter mi?**” ABD’de sendikal hareket, İstanbul: petrol-iş yayınları; Dünya sendikal hareketi dosyası-5, 2002, a.g.e, s.40

kampanyalar yaşama geçirilmiştir. Örgütlenmede grevlerde ve politik etkilerde kazanılan önemli başarılar sendikal hareketin toplumdaki konumunu güçlendirmiştir. ABD’de sendikal yapılanmada işçi merkezli örgütlenme yerine işveren merkezli örgütlenme konusunda örgütlenmeyi tercih etmişlerdir. Bu biçimde, birden çok işverene bağlı işverenin aynı zamanda örgütlenmesi sağlanması amaçlanmaktadır. Bunun sayesinde hem kolektif işçi hareketi daha kolay olabilmekte, hem de işverenlerin sendika öncülerine karşı üretimi başka yere kaydırma gibi misilleme davranışında bulunmalarının önüne geçilmiş olunacaktır. Buna örnek olarak Baltimore kentindeki dayanışma adlı sendikal örgüt bu tür düzenlemedir. Sendikal Baltimore’de bir asgari ücret düzenlemesi yapmak için verdiği mücadele sonucunda çok küçük onlarca firmada çalışan yüzlerce işçiye ücret artışı sağlanmıştır.³⁵⁸ İkinci bir nokta ise, sendikaların örgütlenmenin başlangıcından itibaren tabana dayalı stratejiler kullanarak sendikal örgütsel yapıları güçlendirerek ve bir sendika gibi davranarak atak ve yaratıcı kampanyalarla örgütlendiklerinde yetki oylaması kampanyalarını kazanma olasılıkları artmasıdır. Bunun için öncü kadroları ve sendikal bilinci geliştirmek için sendikanın tek tek teması, ev ziyaretlerine ve küçük grup toplantılarına odaklandığı ve işçileri işverenin sendika karşıtı stratejisine karşı uyanık tuttuğu kampanyalar, temel hale getirilmiştir. Örgütçüler bu sayede işçilerin kaygılarını daha yakından anlayabilirler ve onların korkularını yatıştırıp, işçilerin harekete geçirecekleri ve bu sayede işçilere sendika ve örgütlenme kampanyası konusunda bir sahiplik duygusu kazandırılması ile işçilerin, demokratik bir örgütün parçası olduklarını düşünmelerini sağlayacağı amaçlanmaktadır. Dilekçeler, yığınsal şikâyetler mitingler toplumsal forumlar veya işverenin tedarikçi firmaları, yatırımcılar, hissedarlar ve müşteriler üzerinde baskı uygulamak gibi taktikleri işyerinde ve toplumda tırmandırmakta sendikal başarıyı getireceği düşünülmektedir³⁵⁹.

Üçüncü nokta ise, sendikaların sivil toplumda işbirliği yapmasıdır. Ekonomik ve toplumsal kutuplaşmadaki artıştan ve eşitsizlikten etkilenen sivil toplum gruplarıyla, kiliselerle, çevre, kadın ve azınlık gruplarıyla ittifak içerisinde daha geniş bir toplumsal hareket ortaklığına dönüşmesine çalışılmaktadır. AFL-CIO 1989 yıllarında Güney Kaliforniya’da kökenli göçmenlere ulaşmayı amaçlayan, başarıyla sonuçlanan, bir projede, Kaliforniya Göçmen İşçiler Birliği (CIWA), yerel sivil toplumla olan ilişkinin

³⁵⁸ Edna Bonacich, Fernando Gapasin, “Örgütlenemeyenleri örgütlemek” küreselleşme ve sendikal örgütlenme, İstanbul: petrol-iş yayınları; Dünya sendikal hareketi dosyası-6 2003, a.g.e, s.29-31

³⁵⁹ Kate Bronfenbrenner, “amerikan sendikal hareketi ve sendikal örgütlenmede canlanma” sendikal örgütlenmede strateji, İstanbul: petrol-iş yayınları; Dünya sendikal hareketi dosyası-8, 2004, a.g.e, s. 31-33

ve sivil toplum desteğinin genişletilmesine yardımcı olmuştur. Salomon Smith Barney kafeterya zincirinde çalışan işçileri sendikalaşma haklarını kullanma girişimlerinin kovulmayla sonuçlanması üzerine, kafeterya işçileri sivil toplumdan yardım istemişlerdir. Bu çerçevede yerel dini liderler, şirketten sendikalaşmaya karşı takındığı davranışın nedenini açıklanmasını isterken, destek veren STÖ'ler işçiler adına gösteri yürüyüşü düzenlemişler ve işverene heyetler göndermişlerdir. Sonuçta New York işçi hakları kurulu, olayı incelemek amacıyla soruşturma oturumunu düzenlemiş ve işçilerin haklarının çiğnendiği sonucuna varılmıştır. Kamunun incelemesinden çekinen Smith Barney anlaşmaya yanaşmaya mecbur olmuştur. Burada önemli üç strateji göze çarpmaktadır. Birincisinde basın yoluyla, raporlar yayınlayarak, yayın yönetmenine mektuplar göndererek vb. yöntemlerle sendikalar ve işçi ailelerinin yaşamları açısından sendikaların taşıdığı önem konusunda kamuoyu bilinçlendirilmelidir. İkincisi, işçilerin sendikalaşması için haksızlığın teşhir edilmesi ki işçilerin sendika seçme haklarına saygı göstermeyen ve bunu engellemeye çalışan kampanyaları düzenleyen işverenleri kamuoyuna yansıtıp, sivil toplumda bunların onaylanamaz biçimde yerleşmelerini sağlanması şarttır. Üçüncüsü ise, işyerlerinde özgürlük ve demokrasinin gerçekleşmesi için moral ve politik güçle üye tabanını seferber etmesi ve yeni sivil toplum ittifakları kurulması sağlanmasıdır. Bu çerçevede, toplumsal hareket sendikacılığı, sendikal hareket ile diğer toplumsal güçler arasında, işyeri demokrasisi sorunlarıyla uluslararası dayanışma arasında ilişki kurulması olanağını sağlamaktadır.³⁶⁰ Bu çerçevede neoliberal politikalar karşı sivil toplum ile toplumsal hareketlerin bir araya getirilmesini amaçlamaktadır.³⁶¹ Bu çalışmalar sonucunda Los Angeles'te (Kaliforniya) hizmet çalışanları sendikası (SEIU) ev bakım hizmetlerinde çalışan 74 bin emekçiyi, Las Vegas'ta otel ve lokanta çalışanları sendikası (HERE), MGM ve Bellagio otellerinde 10 bin çalışanı, iletişim işçileri sendikası (CWA), 26 bin hava yolu yer ayırtma görevlisini, tekstil işçileri sendikasını (UNITE) 5 bin işçiyi örgütlemeyi başarmışlardır.³⁶²

³⁶⁰ Benzer bir olay New Haven'de yaşanmıştı, Buradaki sendika karşıtı kampanya açtığı anda, STÖ'ler işverenin davranışını sorgulayıp, yığınsal bir protesto eylemi düzenleyerek olayı kınamıştır, Sendikal oylamanın yapıldığı günde işçinin %95'i sendikadan yana oy kullanmıştır, Bakınız: Linda C, Thompson, "**sivil toplum iş başında: yeni ittifaklarla örgütlenme hakkımızı nasıl kazanıyoruz?**" ABD'de sendikal hareket, İstanbul: petrol-iş yayınları; Dünya sendikal hareketi dosyası-5, 2002,

³⁶¹ Bonacich ve Gapasin, **a.g.e**, s.37

³⁶² Bronfenbrenner, **a.g.e**, s.24

Ancak ABD’de sendikal eğitim birimlerinin ve programlarının mali kaynaklarını kısmak pahasına örgütlenmeye kaynak ayırmışlardır. Böylece, sendikal örgütler üye ve lider kadrolarının eğitimini kısıarak bir ölçüde bu değişimi yavaşlatmışlardır. Bunun sonucu olarak da deneyimsiz kadronun örgütlemeyi idare edecek olmasının bir handicap olduğu yönünde eleştiriler getirilmektedir. Diğer taraftan örgütlenme için ayrılmış kaynakların bir bölümünün pahalı kamuoyu yoklamalarına harcanması da buraya akıtılan kaynakların heba olduğu da eleştirilen noktalar arasındadır. Eleştirilen bir diğer husus da ÇUŞ’lara yönelik sendikal taktiklerin uygulanmasıyla birlikte uygulanan bu taktiklerin genellikle tabana yönelik örgütlenme kampanyalarından kopuk bir biçimde yürütüldüğü olması yönündedir. Bunun sonucunda da tabanın bu kampanyalara sahip çıkması zorlaşmaktadır.³⁶³

Son model ise, Japonya’nın kullandığı yalın üretimde işyeri sendikacılığa işveren açısından bir uzlaşma zeminin yaratılması açısından çok daha uygundur. Çünkü yalın üretime geçmek isteyen işverenin yalın üretime özgü uygulamaları gerçekleştirmek, yani hem işin yoğunlaşmasını sağlayarak emek üretkenliğini arttırmak, hem de çalışma sürelerini uzatmak, iş kolu bazında yapılan toplu iş sözleşmeleri çerçevesinde mümkün olmamaktadır. Bu çerçevede, yalın üretimin doğası gereği, bir işyeri sendikacılığı modeli ile söz konusu olduğu söylenmektedir³⁶⁴. Japon sendikacılığı aslında bir işletmedeki işçileri bütünüyle o işletmenin çıkarlarıyla bütünleştirmeyi amaçlamaktadır. Bunun sonucunda sınıfsal çıkarların yerine işletmenin çıkarları önemli olmaktadır. Diğer taraftan bu sendikacılık modelinde hem aynı işletmedeki hem de değişik işletmelerdeki işçiler arasında rekabet oluşturmaktadır. Japon sendikacılığı bu yüzden işçiler arasındaki sınıf dayanışmasını ve birliğini sağlamanın değil sermayenin çıkarları uğruna sınıf içi rekabet yapısal bir duruma getirmenin aracı olarak görüldüğü ifade edilmektedir³⁶⁵.

Bu çerçevede belli bir sendikal anlayışın değil de bu modellerin olumlu taraflarını alıp karma bir model oluşturulabilmesi daha doğru olabilir. Bu anlamda

³⁶³ Kate Bronfenbrenner, “Örgütlenmek için değişmek” **ABD’de sendikal hareket**, İstanbul: Petrol-İş Yayınları; dünya sendikal hareketi dosyası-5 2002, **a.g.e.**, s.26-27

³⁶⁴ Hacer Ansal, “esnek üretimde işçiler ve sendikalar (post-fordizimde üretim esnekleşirken işçiye neler oluyor?) İstanbul: Birleşik Metal-İş Yayınları No:3, 199 **a.g.e.**, s.23

³⁶⁵ “Toplumsal hareket sendikacılığı”, 23 2004 <http://www.sendika.org/modules.php?op=modload&name=news&file=article&sid=1419> Çevirim İçi: 01,06,2007 s.26-39,

toplumsal hareket sendikacılığına bir şablon olarak alıp korporatist modeldeki merkezi örgütlenmeyi de birleştirilebilmesi düşünülebilir. Bununla birlikte sendikaların arasındaki rekabetin bitirilmesi ve dayanışmalara yönelmesi bu bağlamda öğrenilmesi gereken sonuçlardan biridir. Bu bağlamda krizlerin hem bir tehdit hem de bir fırsat olduğunu görerek toplumsal hareket sendikacılığının oluşturulması anlamında kaçınılmaz fırsat olarak nitelendirebiliriz.

3.2.2.2.Uluslararası Düzeyde Yapılanma

Günümüzde sermayenin küreselleşmiş olmasına karşın emek, sermaye gibi küreselleşmemiştir. Bu anlamda sendikaların sadece ulusal sınırlar çerçevesinde değil, uluslararası boyutlarda da etkinliklerde bulunması gerekmektedir. Bu çerçevede uluslararası bir sendikal hareket ve bunu takip eden süreçte uluslararası dayanışma kritik bir öneme haiz olmaktadır. Bununla birlikte uluslararası sendikal hareketi oluşturmanın temeli birlik olma ile başlar. Bu çerçevede işçilerin, kalıcı, bağımsız ve temsil özelliği olan örgütler olarak sendikalar gibi uluslararası harekette bu tip yapılar kurmaları gerekmektedir. Çünkü hareketin meşru temeller üzerine oturtulması şart olmaktadır. Bunun sonucunda ise toplantılara, dayanışma eylemlerine, kampanyalara katılım, bilgi istemlerine karşılık verme ya da istemde bulunma, anketlere, araştırmalara yanıt verme gibi güçlü bir uluslararası sendikal hareket yaratmanın elemanlarının gerçekleştirilebilmeleri söz konusu olacaktır.³⁶⁶

Uluslararası dayanışmanın kurulması sendikaların yaptıkları işi uluslararası boyutlarının farkına varmalarına bağlı olmakla birlikte geniş kapsamlı bir karşılıklı yardımlaşmayı içeren uluslararası sendikal dayanışma işçilere önemli oranda güç sağlamaktadır. Özellikle doğrudan eylemlere yönelik faaliyetlerde, teknik ve finansal desteklerde bunun görüldüğü belirtilmektedir. Uluslararası dayanışmanın önem kazanması sonucunda uluslararası konuların sendikaların işçi eğitim programlarına alınması, yardımlaşma, bilgi sağlama, eşgüdüm çerçevesinde anlamlı hale gelmektedir. Bu anlamda etkili kampanyaların yapılabilmesi ve planlanabilmesi için nelerin iyi gidip nelerin tıkandığını izleme ve ona göre stratejileri uyarlama anlamına gelen esaslı bir iç

³⁶⁶ ICFTU, “A Trade union guide to globalisation” december 2001 http://www.icftu.org/www/pdf/pub_glob_2002-3.pdf Çevirim içi:20,05,2007, s.47

iletişim ile kampanyanın temel hedefini herkese ulaştırılabilmesi için esaslı bir dış iletişimin önemi açıkça ortaya konmaktadır³⁶⁷. ÇUŞ'ları faaliyet gösterdiği sektördeki ÇUŞ ağları uluslararası iş kolu örgütünün genel merkeziyle ilgili işletme düzeyindeki sendika muhabirleri arasında sürekli bir iletişim kurulmasını gerektirmektedir. Buradaki amaç şirketin üretimi stratejileri endüstriyel ilişkiler politikası ve toplu pazarlık performansı konusunda bütünsel bir bilgi oluşturmak ve ağdaki herkesin bu bilgiye ulaşmasını sağlamaktır. Buradaki eleştiri noktası iletişimin şirketin ağır bastığı bilgi alış-verişi olmaması gerektiğidir. Aksi halde sendikanın bağımsız olamayacağı ileri sürülmektedir.³⁶⁸

Uluslararası dayanışma etkin ulusal eylemliliği yanında gerçekleşip destekleyici nitelikte olduğu sürece anlamlı olacağı belirtilmektedir. Bazı ülkelerde uluslararası sendikal örgütlenmenin baskısıyla işten atılan sendika liderleri geriye aldırılmış veya sendikalara yönelik yasal saldırılara son verdirilmiştir. Uluslararası dayanışmanın en çok bilinen yöntemleri protesto ve dayanışma mesajlarının iletilmesi yöntemidir. Bunun dışında uluslararası kampanyalar ÇUŞ'ların bulunduğu ülkelerde mitingler düzenlemek ve bağlantılar kurmak gibi etkinlikler kurmak söz konusudur. Aynı zamanda kamuoylarının eşgüdümü deneyimlerinin paylaşılması hükümetler arası müdahaleler ya da dünya çapında ve yerel şirket konseyleriyle formel ve enformel sendikal iletişim ağlarına katılmak gibi eylemler gerçekleştirilmektedir³⁶⁹. Uluslararası sorunlar çerçevesinde seferberlik ve kampanyalar başlatma konusunda Uluslararası Özgür İşçi Sendikaları federasyonunun (İCFTU) ve diğer bazı uluslararası örgütlerin artan çabaları dikkat çekmektedir. DTÖ konferansları ve 1 Mayıs günü etrafında İCFTU tarafından örgütlenen eylem günleri 28 Nisan iş kazalarında ölen ve yaralanan işçileri anma günündeki etkinlikler oxfam ile ortaklaşa yapılan "olimpiyatlarda adil yarış" girişimi ve mart 2004'te yapılan "temiz giysi kampanyası" bu kampanyaların bazılarıdır. Bu tür etkinliklerin amacı uluslararası çalışmayı ulusal ve yerel sendikalarla yakınlaştırmak ve ayrıca uluslararası sendikal hareketlerin daha yeterince gerçekleştirilemediği bağlantılar kurması ve seçmenlerle iş birliği sağlamasıdır.³⁷⁰

³⁶⁷ ICFTU, a.g.e, s.77

³⁶⁸ "21. yüzyılın, örgütlü emek": konusundaki yeni temel tartışma belgesi, **21. yüzyılda sendikal politika arayışı**, İstanbul: petrol-iş yayınları; Dünya sendikal hareketi dosyası-2, 2001, s.51-52

³⁶⁹ ICFTU a.g.e, s.53

³⁷⁰ ILO, "**Tendances modiales de L'EMPLOI des jeunes**" (Çev.:İnci UYSAL) Dünyada Genç istihdam eğilimleri, **sendikal notlar**, İstanbul: petrol-iş yayınları S:24, 2004,s.147-148

Küreselleşme sürecinde uluslararası sendikacılığın başvurduğu yeni bir araç sınır ötesi örgütlenmedir. ABD sendikaları ve orta ve güney Amerika sendikaları arasındaki işbirliği ile gerçekleştirilen sınır ötesi örgütlenmeleri örnek olarak verilebilmektedir. ABD ÇUŞ'larının ABD'deki yüksek ücretli, sosyal korumalı ve örgütlü işleri orta Amerika, Karayipler ve Güney Amerika'ya kaydırılması tehdidi ve bazı sektörlerle bu tehdidin gerçeğe dönüşmesi karşısında ABD sendikaları güneydeki sendikalarla dayanışma içine girme ihtiyacı duymuşlardır.³⁷¹ Exxon, uluslararası kimya, enerji ve genel işçi sendikaları federasyonu (İCEF) ile uluslararası maden işçileri federasyonunun (MUF) üye tabanının çıkarlarının örtüşmesi bu çerçevede ele alınabilir. Kolombiya'daki MIF üyesi maden işçileri, exxon ile mücadele ederken exxonun şirketlerindeki sendikalara dayanışma çağrısı yapmıştır(İCEF dâhil). İCEF/MIF birleşmesiyle exxon şirketinde aynı iş kolu örgütü çatısı altında olmuşlardır. Bu sayede enerji alanında uluslararası kampanyalara bu şekilde doğrudan ulaşabileceklerdir³⁷².

Levinson, uluslararası sendikal hareketin üç aşamada gelişeceğini ifade etmektedir. İlk aşamada uluslararası federasyonlar ÇUŞ'larla anlaşmazlığa düşen sendikalara uluslararası yardımda bulunacaklardır. Bunun için dünya şirket konseyleri (DŞK) araç olarak kullanılacaktır. İkinci aşamaya geçtiğimizde ÇUŞ'ların sendika konseylerinin toplu pazarlığı başlaması söz konusu iken son aşamada gerek ana ÇUŞ'larla gerekse de bağlı şirketlerle imzalanacaktır³⁷³. DŞK'nın kurulmasını uluslararası düzeyde ele alan uluslararası iş kolu federasyonu, uluslararası metal işçileri federasyonu (UMİF) olmuştur. UMİF kendisine bağlı ulusal sendikaların örgütlü olduğu ÇUŞ'larda şirket düzeyinde konferanslar ve toplantılar düzenleyerek işçilerin ortak stratejiler ve ortak pazarlık politikaları benimsemelerinin ilk adımını atmıştır. Dünya şirket konseyleri geleneksel bilgi alış-verişleri işlevlerinin yanı sıra çevre dostu teknolojilere geçilmesi otomobil sanayinde değişen teknolojilerin ve küresel üretimin etkileri konuları üzerine eğilmişlerdir.³⁷⁴ DŞK'lar 1990'lı yıllarda küresel sendikacılık anlayışının hareketlenmesine bağlı olarak canlanmışlardır. Bugün DŞK'lardan beklenen

³⁷¹ Seyhan Erdoğan, "Küresel Sendikacılık" 2000–2003 Petrol-İş Yıllığı İstanbul: 2003 s.266

³⁷² "Birleşim ve örgütlenme: Dünya işçilerinin önündeki yol" 21, yüzyılda sendikal politika arayışları İstanbul: petrol-iş yayınları; Dünya sendikal hareketi dosyası–2 2001, s.46

³⁷³ Charles Levinson, "Capitalism and the multinationals" London: allen and unwin, 1971'den aktaran Seyhan Erdoğan, a.g.e, s.262

³⁷⁴ Erdoğan, a.g.e, s.262

şirket konseyleri aracılığıyla farklı ülkelerdeki işçilerin birbirlerini çalışma koşulları hakkında bilgi sahibi olmaları şirketin yapısını ve politikalarını kavramaları şirket yeniden yapılandırılmalarından birbirlerini haberdar etmeleridir.³⁷⁵

Uluslararası sendikal hareketin geliştirmeye çalıştığı araçlardan biri de uluslararası kuruluşları (ILO, OECD, DB, IMF) gibi küreselleşme sürecinde sosyal hükümleri yerleştirme anlamında çalışmalara ilişkindir. Bu anlamda en çok ILO sosyal hüküm geliştirmiştir. Küresel çerçeve sözleşmeleri, sosyal sorumluluk standardı, çok uluslu işletmeler ve sosyal politikaya ilişkin ilkeler sonraki başlıklarda incelenecektir.

Uluslararası sendikal harekette önemli olan başka bir husus ise 1 Ocak 2000 yılında Uluslararası İletişim Federasyonu (CI), uluslararası grafik federasyonu (IGF), uluslararası medya ve eğlence federasyonu (MEI) uluslararası ticari sekreterlik ve profesyonel ve teknik çalışanlar federasyonu (FIET) arasında uzun süren tartışmalardan sonra kurulan uluslararası sendika ağı (UNI)'dir. UNI ile ÇUŞ'ların olumsuz etkilerine karşı çıkılmasını sağlayacak biçimde UNI'nin ÇUŞ'lara eş zamanlı yanıt vermek amacıyla UNI üyelerinin bir araya getirildiği çok uluslu sendikal birlik kurmak, çalışma konseyleri aracılığıyla iş dünyasındaki karar alma sürecindeki işçi temsilcilerinin katılımını sağlamak çerçevesinde Bölgesel ve Küresel Konseylerini kurmak, yürütme yasaları geliştirmek, Sendika Dayanışma Komitesi (TUAC) ile birlikte uygulamak için kılavuz gerçekleştirilmesi sendikaların ve işçilerin emeklilik fonları ve çok uluslu şirketleri etkilemekte üstlenebilecekleri rol üzerine sendikaların emeklilik yatırımları ile ilgili uluslararası strateji başlıklı çalışmayı gerçekleştirmek, Web veri tabanını geliştirmek, ÇUŞ'larda sendikalaşmayı sağlamak şeklinde çok uluslu sendikal birlikleri başlattığı etkinlikleri geleceğe temel teşkil edecek şekilde ÇUŞ'larla ilgili olarak sendikal gündemi belirleyen öncelikle oluşturulmuştur.³⁷⁶

Uluslararası sendikal harekette önemli bir yeri olan ICFTU nun üyelerinin tüm kesimlerinin görüşlerinin ve çıkarlarını eşit bir şekilde temsil etme, küreselleşmenin kapsayıcı ortamda tüm işçilerin çıkarlarını içerecek bir strateji oluşturma sorumluluğu bulunmaktadır. Buna yönelik olarak da organize olmuş ve işverenler tarafından tanınan

³⁷⁵ Erdoğan, a.g.e, s.264

³⁷⁶ UNI, "Dünya Sendikaları ve Dayanışma Ağı'nın Örgütlenmesi," (çev, Bülent Piyal) sendikal notlar, İstanbul: petrol-ış yayınları; s.13, 2002, a.g.e, s.126

sendikaların sayısını arttırmak, mevcut sendikalı üyeleri korumak, sendika görevlilerini örgütlenme konusunda eğitmek, taşeron veya diğer yan kuruluştaki çalışanları sendikalaştırma, sendika üyelerini ve potansiyel üyelerini bilgi hizmetini geliştirmek, yerel toplumsal gruplarla, politik partilerle vb. işçilerin refahını yükseltebilecek gruplarla ilişki kurmak, yasal çerçevede üyelerini insan gibi yaşamaları için koruma çerçevesinde ön plana çıkmak için lobcilik yapmak, işçilerle sendikalı olmanın yararlarını anlatarak üye kazanmak ve işçilerin işleri haricinde amaçlarını gerçekleştirmek amacıyla çeşitli araştırmalar yapmak biçiminde öncelikli örgütlenme stratejileri oluşturmuştur.³⁷⁷

ICFTU Yoksullukla mücadeleyi iki ana eksende yürütmektedir. Birinci eksen, uluslararası kurumlarda etkin bir katılım sağlamak ve sendikal politikalarla doğrudan katılımcı yapıda olmasıdır. Bu çerçevede uluslararası kurumlarda sosyal hükümlerin yer almasını sağlamaya çalışmaktadır. İkinci eksen ise ulusal çapta, az gelişmiş ülkelerde sendikal hareketin çıkmasına, güçlü sendikacılığın oluşması anlamında destek vermektedir³⁷⁸. Bu çerçevede, 5–10 Aralık 2004 tarihleri arasında Japonya da 18. gerçekleştirilen ICFTU kongresinde, kongre, ICFTU'nun ve bölgesel örgütlerinin sendikal örgütlenmeyi güçlendirmek için eğitim ve toplu sözleşme yapılarının güçlendirilmesi yönelik faaliyetlerle de dahil olmak üzere çalışmasının tüm alanlarında örgütlenmeye sağlanacak desteklere birinci önceliğin verilmesi, sendikaların örgütlenmeye ilişkin çalışma ve deneyimlerinin uluslar ölçeğinde birbirine aktarmalarının olanaklarının yaratılması ve böylece tek tek sendikaların örgütlenme kapasitelerinin artırılması, stratejik anlamda örgütlenme hedefi olarak belirlenen genç kadın ve örgütlenmeleri gibi alanlarda yürütülen kampanyalarda destek verilmesi, serbest ihracat bölgelerinde çalışan işçilerin örgütlenmesi için özel çalışma yürütülmesi, sendikal karşıtı çalışmalar yapan şirket ve kurumlar ile kampanyalara karşı çalışmalar yapılması, ILO' nun kayıt dışı ekonomi ile ilgili olarak çıkardığı tavsiye kararların yakından

³⁷⁷ ICFTU, “**The Global Market-Trade unionism’s Greatest Challenge:sixteenth world congress of the ICFTU**”, <http://www.icftu.org/displaydocument.asp?index=990916167&language=EN> Çevirim İçi: 25,05,2007 s.03–15

³⁷⁸ Tonguç Çoban, “**Yoksulluk Karşıtı Hareketler**”, **Türkiye ve Ortadoğu amme idaresi enstitüsü (TODAİE)**, (Ed, Yasemin ÖZDEK), Ankara: TODAİE Yayınları 50,yıl No:311, 1, baskı 2002, **a.g.e**, s.355

izlenmesi ve uygulanmasının takip altına alınması çerçevesinde ortak çalışma yürütmesi önerilmiştir.³⁷⁹

Uluslararası anlamda Avrupa sendikal hareketlere baktığımız zaman demokrasinin hayata geçirilmesi mücadelesi sonucunda 1996 yılında AB komisyonu, Avrupa İşletme Komitelerini kurmuştur. Bununla birlikte AB'ye üye birden fazla ülkede faaliyet gösteren şirketlerin işletme merkezlerinde tüm ülkelerde çalışan işçileri temsilen bir komite oluşturulma zorunluluğu vardır. Komitedeki temsilcilerin görevi; ülkeler arası bilgi alış-verişini sağlamak, uluslararası şirket kararlarında görüş verir ve işçi temsilcileri kendi aralarında durum değerlendirmeleri yaparlar. Bu şirketlerin çeşitli ülkelerdeki işletmelerinde çalışan işçi sayısının 1000 kişinin üzerinde olması ve en az 2 ayrı ülkedeki işletmelerde 150'şer işçinin çalışması gerekmesine karşın komitelerin şirketlerin kararlarına katılım hakkı bulunmamaktadır³⁸⁰.

AB'nin ekonomik ve sosyal açıdan bütünleşme sürecinde işçi sendikaları en sorunlu alanlardan biri olarak görüldüğü için iki yol sunuldu. Bunlardan biri ya sendikalar bütünleşme sürecine katılacaklar ya da sendikalar etkisizleştirileceklerdir. Bu anlamda AB'de sendikacılığa bu açıdan değerlendirilmesi gerektiği belirtilmektedir. Bunu kabul eden sendikalar korporatist bir ilişki ağı içinde yer almışlardır. Bunun karşılığında da AB'nin çeşitli kurumlarında karar alma süreçlerine katılmalarıyla ödüllendirilmişlerdir.³⁸¹

Avrupa Sendikalar Konfederasyonu (ETUC) hem emeğin küreselleşen sermayeye karşı korunma amacıyla oluşturduğu birliktelik olduğu gibi ikinci dünya savaşından sonra sosyal demokrat sendikalar, Hıristiyan demokrat sendikalar olarak parçalanmış yapıyı bünyesinde birleştirerek ideolojik değişiminde bir göstericisi olmuştur. Bir baskı grubu olarak çalışanların çıkarlarını savunan ETUC, 1991'den itibaren temel amaç olarak sosyal Avrupa'nın ateşli bir savunucusu olmuştur³⁸². ETUC

³⁷⁹ "ICFTU Kongresi Karar Önergeleri", *sendikam dergisi*, İstanbul: birleşik metal-iş yayınları, a.g.e,s.3, 2004, http://www.birlesikmetal.org/sendikam/sayi_3/sayi_3_9.html Çevirim İçi: 25,05,2007

³⁸⁰ Birleşik metal, "uluslararası gelişmeler" 1995-1997 dönemi çalışma raporu 14, merkez genel kurulu, İstanbul, 1998, s.26

³⁸¹ Yüksel Akkaya, "Avrupa Birliği ve sendikacılık", *AB Türkiye: Gerçekler, olasılıklar*, (Ed: Mehmet Türkay), İstanbul: yeni hayat yayıncılık 1, baskı, 2003 a.g.e, s. 232-233

³⁸² Akkaya, a.g.e, s.235

AB'nin komisyon, meclis ve konsey gibi çeşitli istihdam kurumlarından doğrudan temsil edilmelerinin yanı sıra istihdam sosyal konular ve makro ekonomik politika gibi alanlarda AB'nin yasama ve politikalarını da etkilemeye çalışmıştır. ETUC ekonomik ve sosyal komiteye katılmakla birlikte mesleki eğitim çalışma ve yaşam koşullarıyla sağlık ve sosyal güvenlik alanlarında danışma organlarında sendikal katılımı örgütlemektedir. Sosyal diyalogun taraflarından biri olan ETUC işveren muhafaklarıyla ana-baba izni kısmi süreli çalışma ve belirli süreli çalışma ile ilgili çerçeve antlaşmaları imzalamışlardır. Ayrıca ETUC amaçlarına ulaşabilmek amacıyla üyelerine eylem çağrısında bulunmaktadır. Eylemlerinin kazanımı, ÇUŞ'larda Avrupa işletme komitelerinin kurulmasıyla birlikte bilgilendirme ve danışma haklarını öngören direktif elde edilmesi yönünde olmuştur.³⁸³ Diğer taraftan AB'de malların serbest dolaşımını grevi olumsuz anlamda etkileyici konumda olması çerçevesinde ETUC grevi AB temel haklar anlaşmasına yerleştirmeye çalışmıştır. Grevi anlaşmaya yerleştirmişse de uygun düzey şartına takılmıştır.³⁸⁴

Yılmaz, hem strateji toplantılarındaki tavırları hem de üye sendikalarına düzenli olarak gönderdiği belgelerindeki eğilimleriyle ETUC' UN sosyal diyalog mekanizması kullanılarak üye sendikaları üzerinde kapitalizmin ulusal ölçekteki yapılanması için toplumsal bir uzlaşmanın oluşturulması yönünde çalışmalar yürüttüğünü belirterek eleştirmektedir. Yazara göre ETUC sermaye birikim sorununa ve kar sıkışmasına çözüm arayan bir kurum kimliği kazanmış bulunmaktadır. Çalışma süreleri ile ilgili imzaladığı iki çerçeve anlaşmasında bu yaklaşımın ve özellikle 5-6 Haziran 2002 tarihlerinde Brüksel'de ETUC tarafından açıklanan bildiriye ETUC un Avrupa'daki sosyal ilişkilerin gerek işverenlerin lobi faaliyetleriyle gerekse de birliğe üye ülkelerde çıkarılan olumsuz yasalarla hızla kötüye gitmesini ifade etmesine rağmen sadece işçi eylemlerine desteklediğini (dayandığını) bildirmesi ETUC' UN pasif bir konumda olduğunu gösterdiği savunulmaktadır. Avrupa iş konseylerinin de son zamanlarda işlevlerini kaybettikleri sosyallikten uzaklaştıkları görülmeye başlandığı ifade

³⁸³ Osman Yıldız, "Avrupa Sendikalar Konfederasyonu (ETUC)," **Avrupa Birliği ve Sosyal partnerleri**, (Der: Osman Yıldız), Ankara: Türkiye-AB Sendikal Koordinasyon Komisyonu Yayınları, 2003, a.g.e, s.67-68

³⁸⁴ **Madde 28- Toplu Sözleşme Görüşmeleri Yapma ve Eylem Hakkı:** işçiler ve işverenler veya bunların ilgili kuruluşları, topluluk mevzuatı ve ulusal yasalar ve uygulamalara göre uygun düzeylerde toplu sözleşmeler müzakere etme ve imzalama ve çıkar uyumsuzluğu durumunda grev eylemi dahil olmak üzere kendi çıkarlarını korumak için ortak eylem yapma hakkına sahiptir,

edilmektedir. Bunun sonucunda, 2001 yılı eylül ayında General Motors (GM), Avrupa çapında işgücünü %20 azaltacağını açıkladığında konsey toplanmış ve bir öneri kabul edilmiştir. Öneriye göre, GM şirketi Avrupa da bir veya iki üretim birimini kapatarak işgücünü azaltmak yerine her GM üretim birimde çalışan işçi sayısı %20 azaltılacaktır. Bu sayede işyerlerinin tamamı korunmuş olacaktır. Ama bu öneride de sonuç değişmemiş ve %20 oranında işgücü azalmıştır.³⁸⁵

Beklentiler, küresel sendika federasyonları bilgi ve deneyim alış-verişini, ağ ilişkilerini ve sendikal eşgüdümü geliştirme arayışı içine girmesi, bilinç düzeyinin artması, bunun sonucunda dayanışmanın artması yönündedir. Böylelikle sendikalar güçlenecek ve ÇUŞ'lar ulusal ve uluslararası düzeyde pazarlığın yapılabilmesi ve var olan pazarlıkların gelişmesini beraberinde getireceği düşünülmektedir³⁸⁶. Ancak, uluslararası sendikal hareket içinde var olan ortak anlayışa çabalara rağmen, küreselleşmeyi sosyal bir alana dönüştürme amacından çok uzak bulunmaktadır. Sınırlar ötesi birleşmeler, uluslararası dayanışmalar ETUC' UN sosyal politika anlamındaki çabaları, (bununla birlikte verdiği tavizler-pasif kalması), ICFTU' NUN oluşturduğu stratejiler münferit olarak başarılı olsa da genel olarak tam anlamıyla çözüm için yeterli olmamaktadır. Öte taraftan sosyal hakları geriletici eylemlerin ve yasaların çokça gerçekleştirilmesi manzarayı daha da kötüleştirmektedir. Bu çerçevede daha başarılı olunabilmesi için, ifade edilen stratejilerin insanlara iyice benimsetilmesi gerekmektedir. Bu bağlamda herhangi bir yerde olması halinde tüm dünyada insanların eyleme katılması, desteklemesi gerekmektedir. Münferit beyinde tüm dünya satına yayılması halinde küreselleşme sosyal dönüşüme uğrayabilecektir. Buna ek olarak, sosyal hatta özellikle sendika aleyhine eylemlere karşı uluslararası örgütlerin bizzat faaliyete geçmesi gerekmektedir.

³⁸⁵ Gaye Yılmaz, "Uluslararası sendikal hareketi küreselleşmeye cevabına eleştirel bir yaklaşım" 3-5 2002 Uluslararası ODTÜ uluslararası ilişkiler konferansı, Ankara: Çağatay kitapevi, 2003, a.g.e, s.167-174

³⁸⁶ Liv Torres. Stein Gunnes. "Küresel Çerçeve sözleşmeler: uluslararası sendika hareket için yeni bir araç" küresel çerçeve sözleşmeler, İstanbul: Petrol-İş yayınları; Dünya sendikal hareketi dosyası-7 2004, a.g.e, s.43

3.2.3. İşsizlik Sorununa Yönelik Gelişmeler

Küreselleşmenin sendikaların gerilemesindeki en önemli etkisi işsizlik sorunu yaratmasıdır. Çünkü ifade edildiği üzere sendikalar üyelerinin çokluğu ve yoğunluğu ile güçlü bir sosyal taraftır. Bu anlamda işsizlik sendikalar için en büyük tehlikedir. 1960 ve 1970’lerde gelişmiş ülkelerde % 2–3 dolaylarında bulunan işsizlik oranları, 1970 sonlarından itibaren yükselerek günümüze kadar uzanan bir işsizlik sorununa neden olmuştur. 1960’lı yıllarda istikrarlı bir büyüme gösteren bu ülkelerde büyük ölçüde tam istihdam oluşturmakla birlikte iş gücü açığı nedeniyle dışarıdan yabancı işçi gücü istenmiştir. Ancak 1980’lerden sonra küreselleşme rüzgârıyla bu eğilim tersine dönmüştür. (ABD hariç) AB üyelerinin ABD’ye oranla daha fazla işsizlik sorunu ile karşı karşıya kalması AB’nin katı işgücü piyasası politikalarına bağlanmaktadır. Bununla birlikte ABD’de işgücü piyasasında işgücü kullanımını çalışma biçimlerinden ücretlere kadar her konuda esnekletiren uygulamalar gitmişlerdir. Bunların başında da yoksulluk tuzağı uygulaması gelmektedir. Bu çerçevede işsizlik daha düşük olarak görülmektedir. Son dönemde burada da işsizlik artmıştır. Almanya, Japonya ve Fransa’da işsizlik uygulanan politikalara rağmen düşürülemediği. İngiltere’de işsizlik oranları düşürülmüş olmaktadır. Bu çerçevede bu yüksek işsizlik oranlarında sendikaların güçlü olması çok zor olmaktadır. İsveç ve İsviçre’de ise işsizlik katlanarak artmıştır. Bununla birlikte, İtalya ve İspanya’da işsizlik refah döneminde de yüksek olduğundan son dönemlerde çok fazla bir değişim olmamaktadır. Özellikle, İspanya’da işsizlik halen çift hanelidir. Bu anlamda ışıklı bunu şu şekilde etmektedir.³⁸⁷

Üretimin ulus-ötesi dönüşümü sürecine paralel olarak işsizlik giderek kronikleşen bir hal almıştır. Bunda küreselleşmenin yarattığı eşitsiz ortamında etkisi vardır. Sermayenin alabildiğine küresel olmasına ve üretimi hedeflediği kar oranına göre istediği gibi istediği ülkede gerçekleştirebilmesine karşın, emek hareketinin (nüfus hareketleri) önüne “sınır kapıları” engelleri dikilmektedir.³⁸⁸ Neoliberalaların ağızlarından hiç düşürmedikleri küreselleşme söylemine karşıt olarak, vize ve pasaport uygulamaları ile uluslararası göç hareketleri engellenmektedir. Bu durum işsizliği besleyen nedenlerden biridir. İşsizliğe neden olan bir diğer etken ise artık süreklilik arz

³⁸⁷ Alpaslan Işıklı, “söyleşi” **tes-iş dergisi**, “işsizlik: neden ve nasıl”, s:3, - 2001, İstanbul, 2001, s.31

³⁸⁸ Erder, 2003:**a.g.e.**, s.29

etmeye başlayan ve git gide döngüsü kısalan ekonomik krizlerdir. Özellikle gelişmekte olan ya da az gelişmiş ülkelerde uygulanan IMF ve Dünya Bankası patentli “ekonomik istikrar paketleri” yıkıcı bir etkiye yol açmakta, istihdamda daralmalara neden olmaktadır. Bir diğer etken ise imalat sektöründen hizmet sektörüne doğru geçişin daha da belirginleşmesi³⁸⁹ ve bunun doğal sonucu olarak geleneksel sektörlerde istihdam edilmiş işçilerin işsiz kalmaya başlamasıdır. Hizmet sektöründe yer alabilmek için eğitim olanaklarından yararlanabilmek büyük bir önem taşımaktadır oysa bu olanaklara toplumun her kesiminin eşit ölçüde ulaşabildiğini söylemek olanaksızdır. Bunu besleyen etken ise küreselleşme sürecinde git gide derinleşen gelir dağılımı adaletsizliğidir.

Özellikle gelişmiş ve az gelişmiş ülkeler arasında yaşanan gelir dağılımı adaletsizliği hem ülkeler, hem de ülke içindeki gruplar açısından küreselleşmeye yönelik en önemli tehdidi oluşturmaktadır. BM'nin hazırladığı 2000 yılı İnsani Kalkınma Raporu'na göre en zengin yüzde 20'lik gelir grubu dünya gelirinin yüzde 86'sını, ortadaki yüzde 60'lık grup dünya gelirinin yüzde 13'ünü, en alt yüzde 20'lik grup ise dünya gelirinin yüzde 1'ini almaktadır. Yine mal ve hizmet ihracatındaki payı en zengin yüzde 20'nin yüzde 82 iken en alt yüzde 20'lik dilimin payı ise yüzde 1'dir. Küreselleşme gelir eşitsizliğini hem ülke içinde hem de ülkeler arasında dramatik olarak artırmaktadır. Dünyanın zengin ülkelerinde yaşayan yüzde 20 üst gelir dilimiyle yoksul ülkelerde yaşayan yüzde 20'lik alt kesim arasındaki gelir farkı 1960 yılında 30 kat iken bu oran 1997'de 74 katına fırlamıştır. Dünyanın en zengin 200 insanı net kazancını 1994–1998 yılları arasında iki kat arttırarak 1 trilyon doların üstüne çıkarmışlardır. 1970'den beri ABD'de en üstteki yüzde 1'lik hane halkı ulusal gelirden aldığı payı iki kat arttırmıştır. En üst yüzde 1'lik kesim halen alttaki yüzde 95'lik gruptan daha fazla zenginliğe sahiptir³⁹⁰. Tablonun bu hale gelmesinde en büyük pay, 1980'li yıllarla birlikte az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde uygulana yapısal uyum programlarıdır. Bu ülkelerin uluslararası kapitalist sisteme entegre edilmesi ve eşitsiz güç ilişkileri içinde bırakılması da diyebileceğimiz yapısal uyum programları, yüz milyonlarca

³⁸⁹ Erdut, 2003:a.g.e, s.26

³⁹⁰ UN, Huma development repot 200'den aktaran Mehmet Zencirkıran, “Küreselleşme: sorunlar ve çözüm önerileri”, www.isguc.org/memet2.html Çevirim İçi: 23,04,2007: s. 5

insanın yaşamını olumsuz yönde etkilemiş, onları kitlesel yoksulluğa itmiştir³⁹¹. Söz konusu programlarla ülkeler “küresel ekonomiyle bütünleştirilmek” istenmiştir.

Teknolojik gelişmelerin her alanda kullanılması özellikle ekonomik faaliyetlerde insan gücüne olan ihtiyacı azaltmış ve işsizlik ortaya çıkmıştır.

5,5 milyar civarındaki dünya nüfusu içinde iş gücü bugün 2 milyar, işsiz sayısı 80 milyondur. 2025 yılında dünya işgücünün 3 milyar civarında olması beklenmektedir. Günümüzün nüfus artışlı verilerine göre, hem dünya nüfusu hemde dünya işgücü yılda 100 milyon artmakta ama buna karşılık yılda sadece 50 milyonluk bir istihdam yaratılabilmektedir.³⁹²

İşsizliğe yol açacak iki teknolojik gelişme; Biyoteknoloji ve Robotik gelecekte ulus devletlere problem yaratacaktır. Biyoteknoloji ile sanayileşmiş ülkeler yapay şeker, vanilya, kakao üretecektir. Bu ürünlere portakal suları, domates ve daha birçok ürün eklenebilir. Sanayisi tarıma dayanan ve bu ürünleri satarak ihtiyaçlarını karşılayan birçok gelişmekte olan ülkelerin geliri azalacak, tarım işçileri işsizliğe sürüklenecek ve sosyal buhranlar oluşacaktır.

Grev-lokavt baskıları nedeniyle artan talebi karşılamak maksadıyla her alanda çok yönlü kullanılacak robotlar üretilmektedir. Robotların kullanım alanları genişledikçe bu alanlarda çalışan işçiler işsiz kalacak, gelişmekte olan ve az gelişmiş ülkelerdeki ucuz işgücü de çalışma alanı bulamayacak ve işsizler ordusu çoğalacaktır.

³⁹¹ Michel Chossudovsky, “İstikrar, yapısal uyum, IMF, ve yoksulluk”, *iktisat*, sayi:347, 1994, **a.g.e**, s.67-71

³⁹² Arslan Sonat, *Ekonomide durum, Küreselleşme, Kriz ve ücretler*, Yeni Türkiye, 1998, Ankara, **a.g.e**, s.220,221

3.3.TOPLUMSAL DOKUDA YAŞANAN DEĞİŞİM

Yukarıda bahsettiğimiz çalışma ilişkilerinde yaşanan değişim, toplumsal dokuda da bir takım faktörler yaratmıştır. Üretim sistemindeki değişikliklere paralel olarak işçi sınıfının niteliğinde kimi değişikliklerin olduğunu ve yeni sınıfsal oluşumların söz konusu olduğunu söylenmektedir. Özellikle yeni yoksullar konusu gündemde daha fazla yer almaktadır. Uluslararası göçün yaygınlık kazanması ve korunmaya gereksinimi olan göçmenlerin sayısını artmasını da bu farklılaşmayı beslemekte, çeşitlenmektedir. Toplumsal dokudaki bu değişim / dönüşüm, sosyal sorunun ortadan kaldırmayı hedefleyen sosyal politika anlayışında da değişim / dönüşüm beraberinde getirecektir.

3.3.1. Hizmet Sektörünün Büyümesi

Küreselleşme, artan rekabet ve bunun sonucunda ortaya çıkarılan bilgi teknolojilerindeki gelişmeler en fazla etkilenen ve istihdamın sektörel dağılımının yoğunlaştığı sektörün hizmet sektörü olduğu (Tablo: 2–8)'da görülmektedir.

Tablo 3.8: Seçili Gelişmiş ülkelerde İstihdamın Sektörel Dağılımı (%)

ÜLKELER	TARIM			SANAYİ			HİZMET		
	1985	1990	1998	1985	1990	1998	1985	990	1998
ABD	3,1	2,8	2,7	2,8	26,2	23,6	68,8	70,9	73,7
Almanya	5,4	3,5	2,9	41	39,8	35	53,5	56,7	62,1
Fransa	7,6	5,6	4,4	32	30	25,1	60,4	64,4	70,5
İngiltere	2,5	2,1	1,7	31,6	28,6	26,6	65,9	69,2	71,5
İspanya	18,2	11,8	8	31,9	33,4	30,4	49,9	54,8	61,6
İtalya	11,2	8,8	6,6	33,6	32,7	32	55,2	58,5	61,5
Japonya	8,8	7,2	7,2	5,3	34,9	34,1	56,4	58,7	62,7
Kanada	5,2	4,2	3,7	25,5	24,6	24,4	69,3	71,2	73,9

Kaynak: Naci GÜNDOĞAN, “Hizmetler Sektöründe İstihdam”, **Kamu İş Hukuku ve İktisat Dergisi**, C:7, S:1, 2002, s.99.

Tabloda İspanya'nın 1990 yılı sanayi sektörü hariç diğer ülkelerde tarım ve sanayi sektörlerinin ağırlıkları hizmet sektörü lehine artmaktadır. Bu değişimle birlikte emeğin sektörel yapısı da değişmiştir. Daha önce emeğin büyük bölümü üretim

sektöründe çalışan mavi yakalı işçilerden oluşurken, esnek üretimin yaygınlaşmaya başladığı bu dönemde mavi yakalıların oranı giderek azalmaya ve başta ABD olmak üzere birçok sanayileşmiş ülkede yönetsel işlerde çalışan beyaz yakalı işçilerle hizmet sektöründe çalışan işçilerin oranı artmaya başlamıştır. Bu durum da sendikaların üyelik kompozisyonunu etkilemiştir. Ayrıca, AB'ye üye ülkelerde 2001 yılı itibariyle hizmet sektörünün, %67,1'lik bir alanı kapsamasına rağmen, sendikaların ise, sadece %28,7'lik sanayi istihdamını üye olarak bünyesinde bulundurması toplumsal bir baskı grubu olarak, refah devletinin önemli bir tarafı olduğunu da göz önünde bulundurmamak anlamında çok yetersiz olmaktadır.³⁹³

İstihdamın hizmet sektörüne doğru yönelmesi sonucunda, işgücünde gerekli mesleki bilgi açısından aranan nitelik ve becerilerin düzeyi de artmıştır. Bunun sonucunda Fordist üretimin sanayi sektöründe istihdam ettiği ortalama vasıflı elemanın yerini hizmet sektöründe yüksek vasıflı elemanlar almıştır. Çalışanların niteliğindeki artış ise, endüstri ilişkileri bakımından iki açıdan önem arz etmektedir. İlk olarak, sanayi sektöründe vasıfsız veya yarı vasıflı işçilerin istekleri ile bu istekleri kazanmak için savaşımlar veren sendikaların hizmet sektöründe zayıflamakta olduğu savunulmaktadır. Çünkü vasıflı işçilerin ortak çıkarları farklılık gösterdiği için dayanışma duyguları zayıflamaktadır. Bunun sonucunda yüksek vasıflı işçiler çoğu zaman bireysel sözleşmelerle işe alınmaktadır. İkinci husus ise, hizmet sektöründe güdüleme, teşvik, iş değerlemesi ve ödüllendirme gibi davranışçı yönetim tekniklerinin oldukça sık kullanılması, bireysel güdülemeyi arttırmakta bununla birlikte bireyi öne çıkarıcı durum söz konusudur. Haliyle bu da sendikaların dibini oymaktadır.³⁹⁴

Küreselleşmeyle birlikte işçi sınıfının nitel yapısında kimi değişiklikler yaşanmıştır. Neoliberalizm farklı isimlerle de olsa söz konusu değişikliklerin altını çizmektedir. Yeni dönemi Bell “Endüstri Sonrası Toplum”, Drucker “bilgi toplumu”, Brzezinski “teknokratik çağ”, Naisbitt ve Aburdane, “büyük yönelimler çağı” ve Masuda ise “enformasyon toplumu” olarak adlandırılmaktadır. Bu yazarlar yeni toplum

³⁹³ AB ve AB'ye aday ülkelerde endüstri ilişkileri 2001, <http://www.euro.eufound.ie/2002/07/feature/TN0207104F.html> Çevirim İçi: 20,09,2007

³⁹⁴ Sabahattin Şen, “Esnek Üretimde Endüstri İlişkileri” sendikal notlar, İstanbul: Petrol-İş Yayınları, S:20, 2003 s.64-65

modelinde işçi sınıfının yeri olmayacağı konusunda ortaklaşmaktadırlar.³⁹⁵ Onlara göre işçi sınıfının doğuşu sanayi toplumu ile ilişkilidir, sanayi toplumunda makineler ve onları kullanan işçi sınıfı toplumun belirleyici bir unsur olmuşlardır, zenginlik ve ferah artışının kaynağı ise sermaye mallarıdır. Ancak bilgi toplumu ile birlikte maddi sermayenin yerine entelektüel sermaye almakta , “bilgi işçileri” ön plana çıkmaktadır. Neolibarellerin bilgi işçisinden kastettikleri, bilgi üretim sürecine aktif olarak katılan bilim adamları, mühendisler, teknisyenler ve öğretmenlerdir³⁹⁶. Neoliberalar Fordist üretim modelinin uygulandığı yıllardaki kol emeğine dayanan vasıflı işçi tipolojisinin önemini yitirdiğini sorulmaktadırlar. Onlara göre “ elveda proletarya” demekle sakınca yoktur, zaten çalışma ilişkileri iş yerine doğru kaymakta, işçi-işveren işbirliği ve diyalogu gelişmekte, “çıkarcı birliğine dayalı ilişkiler ve hızlanmaktadır³⁹⁷”.

Buna karşı küreselleşmeye eleştirel yaklaşanlar, çalışma ilişkilerinde bir dönüşüm yaşandığını kabul etmekle birlikte, bunun işçi sınıfı üzerine belirli yansımaları olduğunu belirtmektedir. Özellikle sanayileşmiş ülkelerde sanayi ürün birleşimi ve istihdamın sektörel yapısı, sanayi sektöründen hizmetler sektörüne kaymaktadır. Küreselleşmeyle birlikte hizmet sektörünün iş gücü yaratma kapasitesinin artmasına paralel olarak, iş gücüne olan talep mavi yakalılardan beyaz yakalılara kaymakta kayıt dışı istihdamın hacmi genişlemekte, taşeronlaşma ve hacmi genişlemekte, taşeronlaşma ve fason üretimin yaygınlaşmasıyla merkez-çevre işgücü şeklinde ikili bir emek piyasası oluşmakta, tam gün çalışma giderek partime ya da çağrı üzerine çalışmaya bırakmakta, iş güvencesine sahip çekirdek işçi sayısı hızla azalırken çeperdeki işçi sayısı artmakta, işsizlik giderek yapısal bir durum almaktadır³⁹⁸. Teknolojik gelişim ile birlikte işin parçalanması, otomasyon, atomizasyon ve esnek üretim uygulamaları ve türdeş olmayan ve sınıf bilinci parçalanmış bir işçi sınıfını ortaya çıkarmıştır.³⁹⁹ Bu durum Keynesyen paradigmanın, düzenli ve sürekli işe sahip, formel olarak istihdam edilen, türdeş işçi tipolojisini kendisine temel alan sosyal politika anlayışının miadını

³⁹⁵ Bu konuda eleştirel bir bakış için Tülin Öngen, **Prometheus’un sönmeyen ateşi**, alan yayıncılık, İstanbul, 2, baskı, 1996

³⁹⁶ Mahmut TEKİN ve Ercan Çiçek, “bilgi çağında bilgi toplumu ve bilgi ekonomisi”, http://www.bilgiyonetimi.org/cm/pages/mkl_gos.php?nt=149 Çevirim İçi: 23,06,2007: s.34

³⁹⁷ EKİN, 2000: s.18

³⁹⁸ Akkaya, 2003: s. 221–222,

³⁹⁹ Öngen, 1996: s.111–113

doldurduğunu bir kere daha göstermektedir. Sosyal politika alanında yeni politikalar bu yüzden zorunludur.

3.3.2. Üretim İlişkilerindeki Değişim Ve Yoksulluk Sorunu

Küreselleşme sürecinin farklılaşmasında önemli rol oynayan bilgi ve iletişim teknolojilerindeki gelişim, işgücü açısından da bir dönüşüm yaratmıştır. Fordist üretimin kitlesel üretim ve tüketim- yaşadığı kriz; üretim yapısının yeniden şekillenmesine neden olmuştur. Yeni üretim biçimi olan fordizm sonrası üretim biçiminde bilgi ve iletişim teknolojilerinin hâkim olması; sektörler arasındaki dağılımı değiştirmiştir. İmalat sektöründeki mavi yakalıların yerini, hizmet sektörü ve beyaz yakalıları almıştır. Önceki üretim biçiminin aradığı vasıfsız ama kas gücü olan çalışanın yerini, çağın gerektirdiği bilgi ve beceriye sahip işgücünün alması, gelişmekte olan ülkelerin temel sorunlarından biri olmuştur. Bilginin artan önemi kendi işçilerini yaratırken, gelişmekte olan ülkeler hem istenilen seviyede bilgi işçisi yetiştirmekte hem de bilgi işçilerini istihdam edebilecekleri hizmet alanlarını üretmekte sorun yaşamaktadır.

Gelişmekte olan birçok ülkenin kronik sorunlarından birini oluşturan işsizlik sorunu henüz çözülmeyen, küreselleşme sürecinde yapısal bir dönüşüme uğramış; işsizlik sadece niceliksel olmakla kalmayıp niteliksel bir boyut da kazanmıştır.⁴⁰⁰

Teknolojik yenilikler, üretim sürecinde emeğin ikame edilebilirliğini artırmış bu durum kısa vadede verimlilik artışına neden olurken uzun vadede işsizliğe neden olmaktadır. Bilgisayarlaşma ve otomasyon işçi talebini azaltmaktadır. Üretim açısından oldukça avantajlı olan bu durumun sosyal maliyeti büyüktür. “Yoksulluk” ve sürdürülebilir yoksulluğun kaynağı olarak “işsizlik“, ulusal çerçevede toplumsal “dışlanmanın sonucudur. Gelirden yoksun olan bu kitle, yoksulluk, göç gibi sosyal sorunların potansiyel kaynağı olma riski taşımakta ayrıca şiddet, gasp, suç oranlarındaki artışlar da dışlanan kitlenin tepkileri olarak topluma yansımaktadır. Bir

⁴⁰⁰ Alvin Toffler: Yeni Güçler Yeni Şoklar, Çev. Belkıs Çorakçı (Altın Kitaplar; 1992), s. 87–88

diğer ifade ile sosyal dampingin⁴⁰¹ (ucuz işçilikle üretim maliyetlerini düşürmenin) bedeli, toplumsal barışın zedelenmesi olarak ödenmektedir.

Küreselleşme ilerledikçe yoksullukla boğuşan dünyada kaynakların optimum kullanılmadığı, yatırımların adil yapılmadığı, özellikle sosyal politika önlemlerinden feragat eden ülkelerde yatırımların arttığı görülmektedir. ÇUŞ'ların lokomotif rolünü üstlendiği küreselleşme sürecinde ülkeler özelikle işsizliğin yaygınlaşması, sendikalaşma oranlarının düşmesi, sosyal güvenlik sistemlerinin ve refah devleti uygulamalarının maliyetleri yükseltici etkilerinin sorgulanmaya başlaması, işkolu yerine işyeri düzeyinde TİS'lerin yaygınlaşması ise sosyal politika alanında hissedilen sonuçlardır. Ragnar NURSKE'nin (1953) tanımladığı fakirlik kısır döngüsüne karşılık (geliri zayıf olan fakir ülkelerin tasarruf oranları da düşüktür; buna bağlı olarak istihdam ve gelir yaratacak yatırımlar da yetersizdir.) çözüm dış finansman bir diğer ifade ile yabancı yatırımlardır. Yabancı yatırımların ülkeye gelebilmesi ise o ülkenin piyasa ekonomisine külliyen uyumunu gerektirmektedir.

Devletin ekonomiden yatırım ve istihdam unsuru olarak çekilmesini öngören ve Gelişmekte Olan Ülkelerde kamu harcamalarının kısılmasına dayanan politikalarla çalışanların işlerine son verilmesi insanların gelir ve yaşam standartlarında bir düşüşe neden olmaktadır. Bu durum insani bir mesele olmakla kalmamakta, toplumda oluşturduğu dengesizlik nedeni ile siyasetin ve demokrasinin de sağlanmasında sorunlar yaratmakta; siyasal ve ekonomik istikrarsızlara zemin hazırlamaktadır.

3.3.3.Yeni Sosyal Politika Anlayışı

Piyasa ekonomisinin baskılanması sonucunda özünde devlet ve sendikalar tarafından, toplumun neredeyse her kesimine yönelik olarak üretilen sosyal politikalar; küreselleşme sürecinde yapısal bir dönüşüm süreciyle karşı karşıya kalmıştır.

Devlet ve sendikaların küresel ekonomik bütünleşme karşısındaki güçsüzlüğü, bu değişmelerin tersine çevrilmesinin imkânsızlığı⁴⁰²; günümüzde hükümetleri geri çekilmeye ve toplumsal yükümlülüklerini azaltmaya mecbur etmiştir.⁴⁰³

⁴⁰¹ Nusret EKİN: “Çalışma Yaşamında Dönüşüm”, MESS Mercek Dergisi, 1996, S 1, a.g.e, s. 12–15,

3.3.3.1.Bireysel Sorumluluk İlkesi

Ekonomik ve sosyal alanda (işveren, yasa koyucu, hakem) devletin geleneksel rolünü terk etmesi; bu amaçla gerek ekonomik (özelleştirmeler) gerekse sosyal alanda devletin müdahalesizliği; oluşacak boşluğun aşamalı olarak ulus devletin (bölgesel, yerel ve hatta işletme) alt kademeleri ya da ulus devletin ötesi (uluslararası düzeyde) ile doldurulması liberal politikalarla ulaşılması muhtemel ve hatta ulaşılan sonuçlardır⁴⁰⁴. Özelleştirmeler ile kamuya ait sürekli gelir getiren kuruluşların bile bir defalık bütçeye gelir getiriyor diye satılması, devletin ekonomideki düzenleyici rolünün yerini görünmez ele bırakması doğal olarak ekonomik bir büyüme sağlamıştır.

Ekonomik bir aktör olarak piyasadan çekilmeye başlayan devletin yeni liberal politikaları ile sosyal politikalar yeniden biçimlenmiştir. Her şeyden önce devlet düzenlemesi, düzeni bozan bir unsur olarak görülmüştür. O halde yaşamın bir parçası olarak ekonomi değil, ekonominin bir parçası olarak insan ortaya çıkmıştır. Kendi kendine işleyen bir ekonomik sistem ve bütün duyarlılığını onun rahatça işlemesi üzerinde oturtan bir dünya görüşünün, piyasa toplumu yaratması ise kaçınılmaz olacaktır. Ekonomik büyümenin yoksulluğu ortadan kaldırıp kaldırmayacağı, ekonomik çıkarlarla diğer çıkarların (sosyal güvenlik, çevre, toplumsal fayda...) ne kadar gözetilebileceği noktasında ortaya konulan çelişkiler, bu sürecin sorgulanmasına neden olmuştur.

Yeni ekonomide refah devletinin yaşadığı krizin çözümü ekonomide müdahaleci ve düzenleyici devlet egemenliğini azaltmak ve devletin bireylere daha iyi bir yaşamı garanti etmesi yerine verimli, etkin ve sorumluluk ilkesi benimsemiş birey ve iş ilişkileri ortaya koymaktır.

“Petrol Krizinin derinleşmesine paralel bireycilik tekrar ön plana çıkmış, çalışkan ve becerikli insanların gelirlerinden kesilen paylara “tembel”, işe yaramaz ve

⁴⁰² Paul Hirst ve Grahame Thompson: **Küreselleşme Sorgulanıyor**, Çev, Çağla Erdem, Elif Yücel (Ankara, 2000), s. 7,

⁴⁰³ Dani Rodrik: **Küresel eşme Sınırı Aştı mı?** (İstanbul, 1997), s.21

⁴⁰⁴ Zeki Erdut: **“Liberal Ekonomi Politikaları ve Sosyal Politika”**, **Çalışma ve Toplum Dergisi**, 2004/2.a.g.e, s. 26,

değersiz insanlara kaynak aktarmanın hiç de adil olmadığı tartışılmaya başlanmıştır.⁴⁰⁵ Bu uygulama, 70'lerde özellikle ABD'de Ronald Reagan ve George Bush, İngiltere'de ise Margaret Thatcher ve John Major hükümetleri döneminde M. Friedman'ın arz yönlü iktisadı ile sistematize edilmiştir. Yeni ekonominin sacayaklarını arz yönlü iktisat, post-fordist (esnek) üretim biçimi ve bilgi toplumu oluştururken, yeni sosyal politika anlayışının temelinde ise bireysel sorumluluk ilkesi yer almaktadır.

“Bireyselleşme” noktasında temel değişim, yeni iş ilişkilerinde ortaya çıkmaktadır.⁴⁰⁶ Tam zamanlı ve belirli ücretle çalışma yerini taşeronlara, geçici işçiliğe, esnek istihdam ve esnek ücretlere bırakmıştır. İş ilişkilerindeki atomizasyon, hukuki çerçevede de karşılığını bulmuştur. İşgücü maliyetlerini düşürecek şekilde işyerlerinde başlatılan sendikasılaştırma, yine aynı ilke doğrultusunda insan kaynakları birimlerini öne çıkarmıştır. Son zamanlarda uygulanmaya başlanan ‘bireysel emeklilik sistemi’ de bu ilke doğrultusunda sosyal sigortaların alternatifi olarak karşımıza çıkmaktadır.

3.3.3.2.Sivil Toplum Örgütleri

Küreselleşme sürecinin ortaya çıkardığı yeni sosyal politika sorunlarına karşı devletin yetersiz kalmaya başlaması, yeni bir sosyal politika aracı olarak STÖ'leri gündeme getirmiştir. Küreselleşmeyle birlikte önceliğin genel çıkarlardan özel çıkarlara doğru hareket etmesinin bir diğer sonucu da, bütünlükçü bir sosyal politika üretimine karşılık, STÖ'lerce yürütülen dağınık bir sosyal politika çalışması olmaktadır.

1980'lerden bu yana büyük önem kazanan STÖ'leri, sosyo-politik konularda hükümet ve şirketlerden daha etkili olmaktadır. Bunun en belirgin örneği ise Greenpeace'dir.⁴⁰⁷ Hem ulusal hem uluslararası düzeyde demokrasinin ve insan hakları düşüncesinin gelişmesi açısından STÖ'ler önemli yapı taşlarıdır. Temel işlevi ise toplumda meydana gelen dengesizlikleri gidermek, buna uygun politikalar üretmektir. Bu noktada aynı işlevi daha önce yerine getiren sendikalar ve devletin alternatifi olma özelliği ortaya çıkmaktadır. Sosyal politika tarihinde bir miadı oluşturan bu dönüşümle,

⁴⁰⁵ Gencay Şaylan: **Değişim Küresel eşme ve Devletin Yeni İşlevi** (Ankara: İmge Kitabevi, 1995), **a.g.e.**, s. 85,

⁴⁰⁶ Dani Rodrik: **Küresel eşme Sınırı Aştı mı?** (İstanbul, 1997), **a.g.e.**, s. 21

⁴⁰⁷ Paul Hirst ve Grahame Thompson: **Küreselleşme Sorgulanıyor**, Çev, Çağla Erdem, Elif Yücel (Ankara, 2000), **a.g.e.**, s. 226,

piyasa kurallarına göre işleyen ve piyasa sistemini baskılamak yerine ekonomik bir aktör gibi davranarak ona uyum gösteren STÖ'ler ile piyasa sisteminin tahribatlarına çözüm aranmaktadır.

STÖ'lerin amacı kamuoyunda güç kazanmak ya da hükümet olmak olmasa da piyasa ekonomisinde böyle bir risk her zaman mevcuttur. Yardım mekanizmalarının demokrasi süreci içine eklenememesi, yeni bir tür bağımlılık ya da sadaka ilişkisini gündeme getirmektedir. Piyasa sistemi içinde, piyasa aktörü olarak hareket eden STÖ'lerin gönüllü hizmetlerinin metalaşması ise kaçınılmaz olmakta, bu durum yeni sosyal politika sorunlarının daha etkin ve bütünlükçü bir mekanizma tarafından çözülmesi ihtiyacını gündeme getirmektedir. Küreselleşme sürecinin ortaya çıkardığı yeni sosyal politika sorunlarının karmaşık, çözülmesi zor ve evrensel-küresel niteliği, bu ihtiyacı belirginleştirmektedir.

Küreselleşme sürecinin gelişiminde paralel olarak sosyal politika alanında ortaya çıkan Sivil Toplum Örgütleri (STÖ) her ne kadar çok eski dönemlerde ortaya çıksalar da, özellikle küreselleşmenin hız kazandığı 1990'lı yıllardan itibaren önem kazanmıştır.⁴⁰⁸ Keynesyen refah devleti politikalarının terk edilmesine paralel olarak, sosyal alanda ve yoksullukla mücadele devletin çekilmesinin yarattığı boşluk, piyasa, toplumsal dayanışma ağları ve STÖ'lerde doldurulmak istenmektedir.⁴⁰⁹ Sivil toplumu, ekonomik, toplumsal, kültürel ya da siyasi bakımdan aynı ağırlığa sahip olmayan, bu nedenle karşılıklı ilişkileri bakımından uyumlu olabileceği gibi çatışmalı da olabilen toplumsal gruplar arasındaki etkileşim alanı olarak niteleyebiliriz. Dolayısıyla STÖ'ler de bu gerçekliğin bir yansımasıdır, devlet yapıları dışında, ama devletle olumlu ya da olumsuz yakın ilişkiler içinde olan ve toplumsal bakımdan çeşitlilik gösteren, toplumsal faktörlerin oluşturduğu bir zemindir.⁴¹⁰ Burada dikkati çeken bir diğer olgu STÖ'lerin devlete karşı bir dengeyi oluşturan alanı tanımlamakta kullanılmasıdır.⁴¹¹ Faaliyetlerinin niteliğine göre “kar amaçsız örgütler”, “üçüncü sektör” ya da “gönüllü kuruluşlar olarak

⁴⁰⁸ Abdülkadir Şenkal, “Küreselleşme, Sosyal Politikanın Dönüşümü ve Sivil Toplum Örgütleri”, **İstanbul Üniversitesi Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi**, 45, Kitap, 2003: s. 1

⁴⁰⁹ Sallan Gül ve Gül, 2004: s.2

⁴¹⁰ Dünya Yerel Yönetim ve Demokrasi Akademisi (WALD), **Sivil Toplum Örgütleri: Neo liberalizm'in Araçlarını, Halka Dayalı Alternatifler mi?**, (Çev, Işık Ergüden), Demokrasi Kitaplığı, İstanbul, 2001: s. 14

⁴¹¹ Christopher Pierson, **Modern Devlet**, (Çev, Dilek Hattatoğlu), Çiviyazıları, İstanbul, 2003: s. 110–111

adlandırılan STÖ'ler ayrıca, ekonomik, toplumsal, kültürel ve siyasal işlevleri yerine getirerek insanı evrensel değerlere dayalı bir değişim içine sokmaya çalışmaktadır. STÖ'ler bu şekilde yurttaşlık bilincinin gelişimine de katkıda bulunurlar.⁴¹²

1990'lı yıllardan itibaren STÖ'leri çekici kılan noktalardan biri yurttaşlık bilincine katkıda bulunmasıyla, diğeri de genel olarak yoksullara daha yakın olması hükümet organlarından daha az bürokratik niteliği taşıması, dolayısıyla yolsuzluk batağına en az saplanmış olmasıdır. Üstüne üstlük STÖ'lerin ekolojik felaket, nükleer silahlanma ve AIDS'le mücadele gibi uluslararası kapsamda değerlendirilebilecek sorunların çözümünde etkili olabilmesi, daha doğrusu uluslararası düzeyde faaliyet gösterebilmesi, onların kabul görme sürecini pekiştirmiştir. Ama STÖ'leri asıl olarak gündeme getiren yoksullukla mücadele politikalarındaki işlevidir.

Küreselleşme süreciyle birlikte daha derinleşen ve yaygınlık gösteren yoksulluğa karşı neo liberalizmi bulduğu çare, sorunun topluma aktarılması olmuştur. Refah devletinin tasfiyesi, sosyal güvenlik sisteminin özelleştirilmesi ile birlikte düşünüldüğünde burada amaç sorunların devlete yeni yük getirmeden çözümüdür.⁴¹³ Bu çerçevede Dünya Bankası, IMF ve Dünya Ticaret Örgütü gibi uluslararası sermaye örgütleri tarafından yoksullukla mücadele ve yapısal uyum programları formüle edilmiştir. Bu programlarla yoksulluk ve yoksulluk hizmetlerinin yönetiminde merkezîyetçi yapıların terk edilmesi, devlet bürokrasisinin rolünün en aza indirilmesi devletin sadece düzenleyici bir işleve sahip olası dikte edilmektedir. Yoksullukla mücadele ise toplumların kendi aralarındaki yardım ve dayanışma ağlarına (yani STÖ'lere) bırakılacaktır.⁴¹⁴ STÖ'ler her ne kadar sosyal politika alanında önemli bir rol üstlenmeye başlasa da tamamen kamusal politikaların yerini alabileceğinden söz edilemez. Gönüllü katılım yoluyla oluşan güven dayanışma ilişkilerine dayanan STÖ'ler talepleri, yönlendirmeleri ve müdahaleleri ile devletin yeniden dağıtım ilkesini evrensel insan gereksinimlerini sağlama yönünde olumlu anlamda etkileyebilir.⁴¹⁵ Bu

⁴¹² Şenkal, 2003: a.g.e, s.3

⁴¹³ Sema , “Yeni Yoksulluk ve Yeni Modeller”, Kızılılık, 2004: a.g.e, s.41

⁴¹⁴ Sallan Gül ve Gül, 2004: a.g.e, s.2

⁴¹⁵ Ayşe Buğra, **Devlet-Piyasa Karşıtlığının Ötesinde**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2, Baskı 2003: s. 25

anlamda STÖ'lerin sosyal politika açısından devlete yardımcı olabileceğinden ve boşluk doldurabileceğinden söz etmek olasıdır.⁴¹⁶

Soğuk savaşın sona ermesi ile dünya üzerinde Sivil Toplum Örgütlerinin faaliyet gösterdiği alanlar genişletilmiştir. Günümüzde STÖ'ler çalışma bölgelerinde veya çatışma potansiyeli yüksek olan bölgelerde yoğunlukla görev almaktadırlar. Önceden sadece Uluslararası Kızıl Haç Teşkilatına (ICRC) ait olan çatışmalarda görev yapabilme özelliği, artık değişik organizasyon yapısına ve fonksiyonlarına sahip birçok STÖ'ler tarafından paylaşılmaya başlanmıştır.

3.4.KÜRESEL SOSYAL POLİTİKA

Bugün büyük bir çoğunlukla mirası eşitsizlik olan neo liberal anlayıştan vazgeçildiği ve artık yeni Keynesyen yaklaşımların ön plana çıktığı belirtildiği noktalar 80'li yıllardan sonra bugün ortaya çıkan sorunlara devlet müdahalesi ve korumacı politikalara dayanan uluslararası Keynesyen ekonomik politikalar çözüm olabilir mi sorusunu da gündeme getirmektedir.⁴¹⁷ Uluslararası keynesyen ekonomik politikalar, borcu olan yoksul ülkelerin borçlarını hafifletmeye ya da tamamen silme ile, gelir düzeyi yüksek olan ülkelerin az gelişmiş ülkelere yardımda bulunması ve düşük ve orta gelirli ülkelerin ticari faaliyetlerinin iyileştirilmesiyle küresel düzeyde gelirleri arttırmayı, son yıllarda küresel şirketlerin güçlenmesiyle birlikte ulusal düzeyde devletlerin bu küresel firmalar karşısında gücünün zayıflamasına karşılık ulusal yöntemlerin yeniden güçlenmesini işçi kesimiyle sermaye sahipleri arasında gerçekleşen toplu sözleşme süreci ve ücretleri bu toplu sözleşmeye göre belirlenmesi küresel talep yönetiminin gerçekleştirilmesini, finansal piyasaların istikrarsızlığı nedeniyle ortaya çıkabilecek sorunları önlemek için bütün döviz işlemleriyle spekülatif hareketleri önlemek için %0,5 ile %1 arasında değişen oranlarda vergi alınması yoluyla para piyasalarının; kısa dönemde sermaye hareketlerinin kısıtlanmasıyla sermaye piyasalarının denetimi yoluyla uluslararası finans piyasalarının kontrolü, küresel düzeydeki talep küresel düzeyde yaratılan kredilere bağlı olması nedeniyle bu kredilerin zengin ve yoksul ülkeler arasında daha dengeli bir şekilde dağıtılması ve yeniden

⁴¹⁶ Şenkal, 2003: a.g.e, s. 11

⁴¹⁷ Sussane Macgregor, "Welfare, neo liberalism ve new partenalizm: three ways for soceal policy in the late capitalist capciestes", capital ve clas. 1999

düzenlenmiş bir DB ile küresel sabit sermaye yatırımlarını denetlemesi anlamında küresel sabit sermaye yatırımlarının denetlenmesi, yeni Keynesyen anlayışının uygulamak istediği politikalar⁴¹⁸. Diğer politikalar ise, ülkelerin hazine müsteşarlarını ve merkez bankası yetkililerini bir araya getirme amacıyla yapılan bu toplantılarda bir bütün olarak dünya ekonomisindeki dalgalanmaları önlemek amacıyla küresel düzeyde talep azalması çerçevesinde piyasaları canlandırıcı etki yapabilmesi anlamında belirlenen belli bir döviz kuru, belli bir faiz oranının oluşturulmasıyla uluslararası düzeyde makro politikaların eşgüdümünün sağlanması, IMF ve merkez bankalarıyla finans kurumlarının yeniden yapılandırılması çerçevesinde şekillenmektedir.

Buna benzer şekilde batı Avrupa'nın doğuya yardım etmesiyle durgunluktan kurtulması mümkün olarak görülmektedir. Bu anlayışta, büyük ölçekli alt yapı yatırımları yardımı ve doğuya yönelik uzun dönemli ticaret kredileriyle olacaktır. Batıdan gelen bu alt yapı yatırımları doğunun devletlerinin Pazar ekonomisiyle bütünleşme döneminde yurttaşların yaşam düzeylerini desteklemesini temin edecektir ki, bunun sonucunda batının bunalımda olduğu sermaye mallarına dış talep gerçekleşecektir. Böylece batı Avrupa'da istihdamın artması sağlanmış olacaktır. Bunun yerel efektif talebi ve vergi tabanını genişletici olarak iki olumlu etkisi olacaktır. Hatta doğunun hızlı bir toparlanma süreci başarıyla atlatılması halinde 1945 sonrası uzun ekonomik pazarlamanın tekrar yaşanacağı tahmin edilecektir. Bu çerçevede AB'nin kendi güvenliğini sağlamasının kestirme yolu doğudaki zenginliğini, yaşam düzeylerini arttırmak olarak düşünülmektedir. Çünkü bu askeri harcamalarda daha ucuza mal olmakla birlikte, güvenlik problemi de daha az duyacağından askeri harcamalarda da ek tasarrufa ulaşılabilen ve bu da sosyal amaçlar için kullanmak üzere bir fon olarak ülkelerin hazinesine girmekte olduğu düşünülebilir⁴¹⁹. Diğer taraftan askeri anlamda güvenlik gerekmesi bile az gelişmiş ülkelerden AB ülkelerine yoksulluktan dolayı göç hareketleri olabilmektedir. Eğer göçmenler gittikleri yerlerin gelenek ve göreneklerine uyum sağlamaları zor olmaktadır. Bunun sonucunda büyük şehirlerde, özellikle Almanya'da, yabancı gettoları oluşturmaktadır. Bu durumda ileride hem toplumsal açıdan, hem de asayiş bakımından sorulara neden olabilmektedir. Hatta büyük

⁴¹⁸ Gernot Kohler, "what is global keynesianism?", Canada, September, 1998, s.12 <http://wsarch.ucr.edu/archive/papers/kohler2.html> Çevirim İçi: 23,08,2007

⁴¹⁹ Hirst ve Thompson, **a.g.e.**, s.196

şehirlerdeki okullarda, göç edilen ülkenin ana dilini yetersiz konuşan göçmenler nedeniyle dersler tam verimli yapılamamakta olup uzun dönem açısından o ülkenin rekabet gücünün düşmesine sebep olacaktır.⁴²⁰

Küreselleşmenin dönüştürülmesi çerçevesinde çeşitli şekillerde eleştiriler bulunmaktadır. Bir kesim yaklaşımçı, uygulanan piyasacı yaklaşımlar üzerinde duran ve uluslararası kuruluşların politikalarını eleştirenler yer almakta ve bu politikalarda bazı değişiklikler ortaya koymaktadırlar. Bu yaklaşımçılar uluslararası kuruluşların yeniden yapılanması çerçevesinde daha insani bir küreselleşme istemektedirler. Burada önemli olan nokta sistemin hatalarının düzeltilmesi gereğidir. Diğer bir kesim yaklaşımçılar ise küreselleşmenin dönüştürülmesinde siyasetin etkin kullanımı ve demokratik hakların gelişmesiyle küresel düzeyde sosyal, ekonomik hakları dikkate alacak bir küresel sosyal reform sistemlerini benimsemektedirler. İşlevselci yaklaşımçılar ise ekonomik küreselleşmenin insan haklarını küreselleştireceğini söylemekle birlikte bunu en iyi yapacak olan örgütün ise AB olduğunu belirtmektedir.⁴²¹

Diğer bir taraftan küreselleşme süreciyle birlikte benimsetilmeye çalışılan iki yaklaşım vardır. Birincisi hantal, verimsiz, planlamacı, baskıcı, şeffaf olmayan geleneksel devlet yapılanması değiştirilmesi gerekirken, ikincisi ise, halkın demokratik belirleyiciliğini örgütsel biçimi olan sivil toplumun önü açılması gerektiğine değinilmektedir. Aktan da bunun destekleyici biçimde, devletin ekonomik alandaki güç ve yetkilerinin yani devlet yönetiminin kapsamının sınırlı olduğu bir ekonomik düzen “liberalizm” bunun tersi ise yani devletin ekonomik güç ve yetkilerinin geniş olduğu, aynı zamanda sınırsız ya da aşırı devlet müdahalesinin söz konusu olduğu bir ekonomik düzen ise “totalitarizm” anlamına gelmekte olduğunu belirtmektedir⁴²². Yani refah devletiyle totaliter bir devlet eş anlamlı bir hale gelirken demokrasinin ancak liberal bir düzende olabileceğini ifade etmektedir. Yine Aktan’a göre; totaliter rejimde tüm üretim faktörleri devlet tarafından sahiplenilmiştir; özel mülkiyet söz konusu değildir veya çok sınırlıdır. Ekonomide merkezi bir planlama ile kimin için, nasıl ve ne miktarda üretim

⁴²⁰ Werner Gumpel, “Avrupa’ya Yasal ve Yasa Dışı göçüm yarattığı Sorunlar” (Çev: Alpay Hekimler) sosyal siyaset konferansları, İstanbul: İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi, 46, kitap, 2003, s. 177–178

⁴²¹ Meryem Koray, “Dünya Dönüşüm İhtiyacı: Küresel ve sosyal politikalar araniyor” 22–24 2004 1, ulusal sosyal politika kongresi, Ankara: disk yayımları, 2004, s.203

⁴²² Coşkun C, Aktan, “demokrasi, liberalizm ve sınırlı devlet” 1999, <http://www.canaktan.org/politika/demokrasi/makaleler/demokrasi-liberalizm.html> Çevirim İçi: 25,05,2007

yapılacağını Marksist bürokrasi karar verir. Ancak bu ifadeler kendi içinde çelişkiler barındırmaktadır. Çünkü burada Marksist devletle refah devleti aynı kefeye koymak gibi büyük bir hata yapılmaktadır. Çünkü iki devlet farklı ekonomik üretim tarzlarını temsil etmektedir. Diğer taraftan refah devleti sosyal politikaların ve sosyal demokrasinin kurucusu temel olmuştur. Asıl kritik olan nokta burada şekillenmektedir.

Ekonominin toplumsal ve kültürel kaygılardan ve denetimlerden uzaklaşarak, hem ideolojik hem de pratik olarak bireylerin elindeki en önemli araç olan siyasetin araçsallık işlevinin ortadan kalkmasıdır. Bir başka deyişle tekil siyasetin söz konusu olduğu savunulmaktadır. Özellikle ideolojilerin öldüğü söylenen, benimsetilmeye çalışılması bir anlamda neoliberal ekonomik politikaların dünya sathında yerleşmesini kolaylaştırmaktadır. Bu nedenle de çoğulcu siyasetin hem ulusal hem de uluslararası düzeylerde işlev kazanması özellikle insan haklarının gerçekleştirilmesi bakımından çok önemli olduğu ifade edilmektedir. Ancak bu şekilde ekonominin neden olduğu ulusal ve küresel çerçevelerdeki sosyal sorunlarla mücadele edebilme sürecinde aranılan sosyal küresel politika meydana gelecektir⁴²³.

Küresel sosyal politika, küresel sosyalin yeniden dağılımı, küresel sosyal düzenlemeyi ve küresel sosyalin temelini ulus üstü aktörlerin çalışmasıyla somutlaştığı ve ulus üstü organizasyonların ulusal sosyal politikayı biçimlendirme de kullanıldığı yollardandır⁴²⁴. Bu anlamda da küresel sosyal politikanın uygulama, oluşma alanı da küresel yönetimi, politik ve sosyal konulara daha düzenli ve güvenilir yanıtlar getirmeye çaba sarf etmek olarak tanımlanmaktadır ki bunun sonucunda tek tek devletin kapasitesinin ötesine geçebilsin.⁴²⁵ Bu çerçevede karşımıza şöyle bir oluşum (şekil 3-1) ortaya çıkacaktır.

En geniş çerçevede küresel yönetim ulus üstü sosyal, politik ve bölgesel hareketler, sanatta, müzikte ve sporda ulus üstü otoriteler profesyonel birlikler, ilaç kartelleri ve mafya gibi kaynakların dağılımını etkileyebilme, değer belirleyebilme

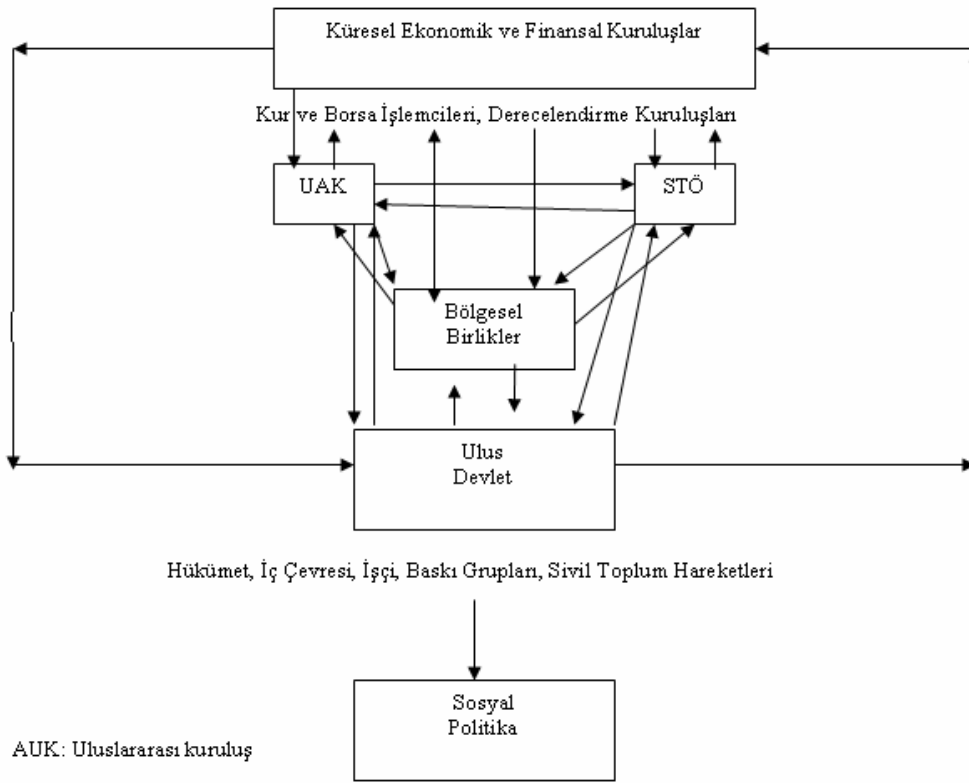
⁴²³ Koray, **a.g.e.**, s. 205

⁴²⁴ Nicola Yeates. “**Soceal Politics and Policy in an Era of Globalization: Critical Reflections**” Social Policy & Administration, vol: 33, N:4, 1999, s.384,

⁴²⁵ Yeates. **a.g.e.**, s.382

gücüne sahip yasa dışı iş organizasyonlarını içine alabilecektir.⁴²⁶ Şekilde de görüldüğü gibi bütün bu faktörler birbirleriyle etkilemesi sonucunda küresel sosyal politika oluşumunun oluşması söz konusudur. Tabii ki bu noktada insan haklarının tam anlamıyla uygulandığından emin olmak ve küresel çerçevede anayasal güvencede olması gerekmektedir. Ama bu konularda sıkıntılar bulunmaktadır. Özellikle gelişmiş ülkelerde çifte standart eylemleri sıkça görülmektedir.

Şekil 3.2: Küresel Sosyal Politika

Kaynak: Ramesh MISHRA, "Globalization and Welfare State", UK, 1999, p. 123.

Diğer taraftan insan hakları konusundaki duyarlılığı sadece ulus devletlerden beklenip, ÇUŞ'lardan beklenmemesi kabul edilemez bir gerçekliktir. Ne yazık ki, bu olay görmezden gelinmekte üstelik bunun sonucunda herhangi bir yaptırım görmemektedir⁴²⁷. Bu çerçevede eşitsizlikleri ve yoksullukları azaltılacak, toplumları, uygarlığı, insanlığı daha gelişmiş bir çağa doğru götürecek olan en önemli temel

⁴²⁶ Yeates. a.g.e, s.382

⁴²⁷ Koray, a.g.e, s. 207-208

taşlardan biri insan haklarının bir bütün olarak hayata geçirilebilmesi, bunun içinde demokratikliği temel olarak alan tüm otoriteler karşısında insanın haklarla donatan bir küresel hukuk sisteminin gerektiği düşünülmektedir⁴²⁸.

3.4.1.Ulus Devletler İçin Sosyal Politika Alternatifleri

Uluslararası sosyal sistemin oluşturulması, devletlerarası belli bir düzenlemeyi gerekli kılmaktadır. Ancak belirleyici önemini koruyan ulus-devletler, siyasi belirleyici aktörler olarak, uluslararası antlaşma ve düzenlemelerin meşruiyet araçları olma özelliklerini sürdürmektedirler. Bu nedenle uluslararası sosyal düzenin belli kurallar çerçevesinde oluşturulmasında devletlerarası düzenlemelerin belirleyici nitelikte olacağı kuşkusuzdur. Esasen A. F. von Hayek gibi Yeni Liberal teorinin önde gelen isimleri, endüstri ülkelerinde takip edilen “sosyal refah devleti” siyasetini eleştirmişlerdir. Hayek “sosyal refah devleti” kavramını eleştirmiş, görüşleri önemli yankı yapmış liberal bir düşünürdür. Hayek’e göre, pazar güçlerinin pazarda elde ettiği zenginliğin paylaşılması ancak pazar aktörleri arasında mümkün görülmüştür. Buna göre “sosyal devlet”in maliyetini de pazar güçleri üstlenmektedir. Dolayısıyla sosyal devletin belli sosyal gruplar tarafından bir hak olarak ileri sürülmesi yadırganmış, sosyal sorunların pazar sürecinde arz talep ilişkisine giren aktörler tarafından kendiliğinden çözümlenebileceği varsayılmıştır.⁴²⁹ Ne var ki, Hayek’in umduğu gibi pazar mekanizması aktörlerinin hepsi kendi payını artırmak için yeterli başarıyı gösterememektedirler. Esasen işçi sınıfının kendi temel sorunlarını bireysel düzeyde çözemedikleri yaygın bir şekilde bilinmektedir. Bu nedenle büyük sendikalar doğmuş ve sırasında devlet temel ihtiyaçların giderilme sorumluluğunu üstlenmek zorunda kalmıştır.

Belirtmek gerekir ki, ulus-devlet hâlâ birçok insan için kimliğinin birinci dereceden merkezi olma özelliğini korumaktadır. Bugünkü dünya sisteminin de en belirleyici ve egemen unsuru ulus-devlettir. Gerek ulus-üstü gerekse ulus-altı kurum ve

⁴²⁸ Meryem Koray, Hülya Alev, “Yoksulluk ve Yoksulluk Konusunda Bütünlükçü Bir İnsan Hakları Yaklaşımının Gerekliliği”, Türkiye ve Ortadoğu amme idaresi enstitüsü (TODAİE), (Ed, Yasemin ÖZDEK), Ankara: TODAİE Yayınları 50,yıl, No: 311, 1, baskı, 2002, s.465

⁴²⁹ Hayek 1981, a.g.e, s. 120–123

kuruluşların, bir meşruiyet ilkesi etrafında yoğunlaşan ulus-devlete alternatif oluşturması mümkün değildir.⁴³⁰

Egemenlik bölünüp yabancılaşabilir, ancak ulus-devletler güçlerini devretseler bile, egemenlik tanıyarak yarattıkları otoriteleri desteklemek ve meşrûlaştırmak gibi yeni işlevler üstlenirler.

Eğer bugün “egemenlik” ulus-devletlerin ayırıcı bir özelliği olarak belirleyici bir öneme sahipse, bunun sebebi; ulus-devletin güç transferinde ya da “üzerinde” veya “altında” yeni güçler belirlemede hâlâ meşruiyetin kaynağı rolüne sahip olmasıdır. Kaldı ki, demokrasi olarak adlandırılan yönetim biçiminin bir değer olarak kabul edildiği belli bir düşünce sistemi içinde, bu yönetim biçimini hayata geçirebilmek bakımından ulusal egemenliğe dayalı bir devlet yapılanmasından daha uygun bir araç da yoktur.

Yine, ulus-devletin özerkliği ve işlevleri uluslar üstü eğilimlerin etkisiyle aşınmaya uğramakla birlikte, küresel değişime karşı duyarlılığı ortaya koyabilmek bakımından kilit birim olarak ulus-devletin yerine konabilecek yeterli özellikleri taşıyan bir ikame unsuru da henüz ortaya çıkmamıştır.

Ulus-devletin yerini ulus-üstü nitelikteki yapılanmalara bırakacağına ilişkin yorumlarda; bu durumun herhangi bir değer yargısına başvurulmaksızın, toplumsal ve ekonomik gelişmenin zorunlu sonucu olarak sunulduğu görülmektedir. Ancak ulus-üstü siyasî yapılanmalara en somut örnek olan Avrupa Birliği bünyesinde gerçekleştirilmesi öngörülen siyasî bütünleşmede, “millet” kavramının yerine geçecek başka bir “meşruiyet” kaynağı ortaya çıkmamıştır.⁴³¹

Devletlerin büyük çoğunluğu birbirlerine çeşitli biçimlerde, bir uluslararası siyasî topluluk oluşturacak şekilde bağlıdırlar. Ancak bu bağlılık, ulus-devletin geçerliliğini kaybettiği şekilde yorumlanamaz, artık varlığını tanımlama yolunun, belirli bir toprak

⁴³⁰ Bozkurt, Veysel, “Küreselleşme: Kavram, Gelişim ve Yaklaşımlar” <http://iktisat.uludag.edu.tr/dergi/> Çevirim İçi: 05 05 2007

⁴³¹ Sait Güren; “Egemenlik Ulus’undur Üstünlük Anayasa’dadır”, *Anayasa Yargısı Dergisi*, No:42, 2000, Ankara, s.43–61,

parçası üzerinde meşru şiddet araçlarının tekeline sahip olma iddiası olamayacağı anlamına gelir.

Uluslararası ekonomide istikrar, devletlerin bu ekonomiyi düzenlemek üzere bir araya gelmesi, ortak yönetim standartları ve hedefleri belirlemesiyle sağlanabilir. Şirketler serbest ticaret ve ortak ticaret standardı rejimleri isteyebilirler; ama buna ancak devletler genel uluslararası düzenleme için beraber çalışırlarsa sahip olabilirler.

Ulus-devlet artık, kendi otoritesiyle, belirli bir toprak parçası üzerinde, tüm boyutlarıyla siyasî sonuçlar yaratmaya muktedir, “yöneten” bir güç olarak değil, yönetim biçimlerinin önerildiği, meşrulaştırıldığı ve kontrol edildiği bir konum olarak görülmektedir.⁴³²

Hâlbuki ulus-devletin temel işlevlerinden biri daha âdil ve eşitlikçi bir toplumsal düzen kurmaktır. Bu, millî toplum olmanın temel gereklerinden biridir. Ulus-devlet, milleti oluşturan bireyler arasında dayanışmayı ifade edecek biçimde sosyo-ekonomik yasama müdahale edecek ve daha âdil, daha eşitlikçi ve daha insancıl bir düzeni oluşturacaktır. Ulus-devletin bu işlevi sadece kendi toplumuna yönelik olmayacak, daha âdil ve eşitlikçi bir uluslararası düzen için de gündeme gelecektir.

Yine unutulmamalıdır ki, devlet gibi geleneksel otorite odaklarını zayıflatan ve aynı anda bireylerle grupları güçlendiren bu radikal değişiklik, devlet gücünün yerine geçmemektedir. Nitekim Güney Amerika’daki yağmur ormanların çokuluslu şirketler tarafından ortadan kaldırılmasını protesto eden sivil toplum kuruluşları, bu gidisin önüne ulus-devletin çıkaracağı yasalarla geçilmesini istemektedirler.

Uluslararası ajanların ve düzenleyici yapıların daha da önemli olduğu ve ölçeğin büyüdüğü küresel idare anlamındaki bir sistemde, ulus-devletler küresel “seçmenler” olarak vazgeçilmez temsil ajanları hâline gelecektir. Doğaldır ki buradaki temsil süreci son derece dolaylı olacaktır. Ancak bu şekildeki temsil yönteminin dışında, uluslararası yönetişimin elde edebileceği demokrasi ve sorumluluğa uygun başka bir yol da bulunmamaktadır.

⁴³² Paul Hirst-Grahame Thompson, **a.g.e.**, s.225,

Bu durumda, dünya ekonomisi uluslararasılaştığı ölçüde, ulus-devlet ihtiyacı yeniden somutlaşacaktır. Ancak ulus-devlet bu kez, geleneksel görünümüyle, tek egemen güç olarak değil, uluslararası yönetim düzeyleri ve gelişmiş dünyanın eklenmiş toplumlari arasındaki kaçınılmaz bir bağlantı mekanizması olarak ortaya çıkacaktır.

Millî sınırların eski önemini kaybetmesi ve ulus-devletin ekonomi üzerindeki denetiminin zayıflamasına paralel olarak, sınır kontrolünün büyük bir kısmının sağlanmasında, kitlelerin denetiminde temel rol hâlâ ulus-devlete aittir.⁴³³ Çünkü insanlar paradan, mallardan ve fikirlerden daha az hareketlidirler. Bu sebeple “ulusallaşmış”lıklarını korumakta; pasaportlara, vizelere, oturma izinlerine ve işgücü vasıflarına tâbi kalmaktadırlar. Kendi nüfusunun içinde yaşadığı sınırların sahibi olarak demokratik devletin oynadığı rol, insanlara adına konuştuğu nüfus üzerinde başka hiçbir ajanın sahip olamayacağı uluslararası düzeyde kesin bir meşruiyet kazandırmaktadır.

Farklı politik güçlerden, yöneten ajanlardan ve hem millî hem uluslararası düzeyde organizasyonlardan oluşan dünyanın, zarardan kurtulmak için minimum standartları sağlayan ve faaliyetleri nispeten tutarlı bir şekilde düzenleyen, yöneten, kenetlenmiş bir kamu güçleri ağına ihtiyacı olduğu açıktır.

Az sayıda ortak standardın olduğu, güçlü bağlayıcı ortaklıkların azaldığı ve tercih topluluklarının bunların yerini aldığı, gayri resmî sosyal yaptırımların zayıfladığı bireyci ve çoğulcu bir toplumda, hukukun üstünlüğüne daha fazla ihtiyaç duyulacaktır. Bu ihtiyaç, devletlerin modern toplumlarda çoğulculuğun artmasından kaynaklanan çelişki ve problemlerle tam olarak başa çıkabilecekleri anlamına gelmez. Burada önemli olan, hukuk vasıtasıyla bu gruplar arasında aracılık yapan bir kamu gücü olmazsa, söz konusu çelişkilerin hoş-görülemez hâle geleceğidir.

⁴³³ Rasih Demirci; “Küreselleşme ve İktisat”, **Millî Kültürler ve Küreselleşme**, Prof, Dr, Erol Güngör’ün Hatırasına, Milliyetçilik ve Milliyetçilik Tarihi Araştırmaları VI, İlmî Kongresi, Konya, 16–18 1997, s.174,

Uluslararası ekonomi genişledikçe, uluslararası hukukun rolü de artacaktır. Uluslararası hukuk sadece muhatap olduğu ajanlar ve maddî destek olarak değil, aynı zamanda hukuku yaratan ve sürdüren ajanlar olarak ulus-devletler olmaksızın işleyemez. Pek çok devlet birden hukuk düzeninin kaynağı değilse, uluslararası hukuk çelişkili bir teşebbüs olacaktır. Dolayısıyla bir devletler topluluğu olarak uluslararası toplum, kanun koymak ve bunlara uyulmasını sağlamak üzere alt ve üstlerinde anayasal sınırlamalar kabul eden devletlere ihtiyaç duyacaktır.

Bu ihtiyaç anarşik bir devletler topluluğundan, devletlerin ortak bir birliğin parçaları oldukları bir dünyaya geçiş, bu birliğin üyesi olan devletlerin uluslararası yasal zorunlulukları kabul etmelerini ve iç idarelerini hukuk düzeninin gereklerine göre düzenlemelerini gerektirir. Bu anlamda, bağlayıcı kuralları koyan ve onlara uyan unsur olarak ulus-devlet, uluslararasılaşmış bir ekonomi ve toplum için de vazgeçilmezdir.

Ulus-devlet, bir kurum olarak, çok sayıda işlevi yerine getirebilir ve bunu yaptığı içindir ki varlığını sürdürmektedir. Bu işlevlerin başında; etnik yada dinî kimliği ne olursa olsun, vatandaşlarına, imkânlar ölçüsünde, çevre ülkelerin saldırısına karşı güvenlik, içeride de bireylere, toplumsal sınıflara veya dinî-etnik alt gruplara birbirleri karşısında hukukî eşitlik, adâlet ve güvenlik sağlaması gelir. Bu anlamda devlet, hâlen bir otorite merkezidir.

Ekonomik açıdan işlevlerine bakıldığında; ekonomik güçlerin sermayesine güvenli bir pazar sağlamak, ekonominin büyümesini gerçekleştirecek ortamı yaratmak ve buna katkıda bulunmak, ekonomik yaşamı düzenleyecek politikaları belirlemek ve gerekli kurumları oluşturmak, ekonomide makro istikrarı sağlamak gibi fonksiyonları hâlen icra etmekte olduğu söylenebilir. Sosyal devlet kimliğini benimsediği ölçüde, vatandaşlarının çalışma imkânlarını ve asgarî refahını sağlamak, eğitim, kültür ve sağlık düzeyini yükseltmek yoluyla daha ileri bir toplum yaratmak da devletin temel fonksiyonları arasındaki yerini korumaktadır.⁴³⁴

Özetle; ulus-devlet olgusu hem gelişmiş ülkeler bakımından, hem de gelişmekte olan ülkeler bakımından işlevsel bir yapı olma özelliğini sürdürmektedir.

⁴³⁴ Gülten Kazgan; **Küreselleşme ve Ulus Devlet-Yeni Ekonomik Düzen**, İstanbul, 2000, a.g.e, s.52,

Gelişmiş ülkelerde devletten beklenenler azalmamakta, aksine artmaktadır. Yeni teknolojiler, altyapının korunmasını daha da pahalılaştırmakta, çevre kirliliği daha büyük önlemler gerektirmekte, insanların giderek daha uzun yaşaması da sağlık hizmetleri ve emeklilik açısından çok daha fazla masraf gerektirmektedir. Bu çerçevede ulus-devletin daha etkin roller üstlenmesi beklenmektedir.

Ulus-devlet geliştirmekte olan ülkeler bakımından da işlevsel bir birim olma özelliğini sürdürmektedir. Özellikle iç ve dış güvenliği sağlamak, ekonomik kalkınma çabalarını koordine etmek ve yönlendirmek, eğitim, sağlık ve kültür hizmetlerini yerine getirmek fonksiyonları bulunmaktadır. Ulus-devlete yönelik sadakat bağının yanında, uluslararası ve uluslar üstü birimlere yönelen bir bağlılık ortaya çıkmakla birlikte, bu, ulus-devlete yönelik bağlılığın yerini almaktan henüz çok uzaktır. Bu anlamda ulus-devlet, hâlen önemli bir bağlanma noktası olmaya devam etmektedir.

Ulus-devlet, belirli ölçülerde egemenlik erozyonuna uğramakla birlikte, yeni nitelikler ve işlevler kazanmaktadır. Hukuka kaynaklık etme fonksiyonu da gelişerek devam etmektedir. Ancak, diğer aktörler de hukuk yaratma sürecinde giderek etkinleşmektedirler. Yeni aktörlerin ortaya çıkması, eski aktör olarak ulus-devletin bu alandaki işlevini tamamladığı anlamına gelmemektedir.

Sonuç olarak, ulus-devlet; asla süper devlet lehine sahnedan çekilmeyecektir. Ulus-devletlerin üzerinde çokuluslu şirketler tarafından devletsiz bir dünya inşa edilemeyecektir. Ulus-devletler, daha uzun süre vatandaşlık sadâkatinin merkezi, tarihî ve kültürel farklılıkların temel kaynağı ve bireyin kendisini bir dâvâyâ adamasının hareket noktası olarak varlığını devam ettirecektir. Ancak günümüz dünyası, küresel barışı ve zenginliği gerçekleştirecek, bilim ve teknolojinin kazanımlarını dünyaya yayacak, küresel çevre sorunlarıyla baş edebilecek bir örgütlenmeye de sahip değildir. Bu açıdan, ulus-devletlerin aralarındaki farklılıkları geri plana itip, benzer yönlerini öne çıkararak uluslararası organizasyonlar kurmalarına ihtiyaç duyulmaktadır⁴³⁵.

⁴³⁵ Etkin, N; “Küresel Dönüşümde Sosyal Çelişkiler ve Yeni Vizyon”, *Kamu-İş Dergisi*; C.5; S.3; - 2000 http://www.itu.edu.tr/index_e/modules_e/pages=44_x/html Çevirim İçi: 15.06.2007

Küreselleşmenin milletler arasındaki farkları tamamen silerek homojen, bütünleşmiş bir dünya yarattığı da iddia edilemez.

Ülkelerin bağımsızlığına ve egemenliğine olan ihtiyaç, eskisi kadar olmasa da, önemli ölçüde devam edecektir. Çünkü küreselleşme; çok farklı dillere, kültürlere, milliyetlere, dinlere, tarihlere sahip insanları, türdeş ve tek parçalı bir bütün hâline getiremeyecektir.

Yine, giderek gelişmekte olan uluslar üstü ya da küresel nitelikteki hukukun, gerek millî hukukları, gerekse uluslararası hukuku işlevsiz kıldığı da söylenemez. Aslında bu konuda, tekil hukuktan ya da sadece bir hukuk türünün hegemonyasından ziyâde, hukukî çoğulculuktan söz etmek daha doğru olur. Dünya sistemi içinde millî hukuklar ile eski ve yeni uluslararası hukuk modelleri hep birlikte etkinlik göstermektedir.

Uluslararası düzeyde gelişen yeni küresel ya da uluslar üstü model, eski yapıyı tamamen ortadan kaldıracak nitelikte değildir. Bu bağlamda, birinin diğerini asmasından ziyade, birinin diğeri üzerine eklenmekte olduğundan söz edilebilir. Yeni model; yeni değerler, kurallar, standartlar ve mekanizmalar getirmektedir. Devletler, uluslar ötesi etkinliklerinde, giderek artan ölçülerde, bu ilke ve normları dikkate almakta ve çoğu zaman zorlama olmaksızın uyum göstermektedirler.

Ulus-devletin sosyal sorumluluklarını yerine getirerek giriştiği çabalar sonucu yeni alternatifler üretmeye başlamışlardır.

3.4.1.1. Vakıflar

Vakıflar toplumsal ve kültürel hayatımız açısından çok önemli bir yere ve geçmişe sahip kurumlardır. Vakıf kurumu kuruldukları tarihten günümüze gelebilmiş ve ayakta kalabilmiş nadir kurumlardan biridir. Tarih boyu yaşanan olağan üstü koşullara rağmen bu kurum gelenlerle gidenler arasında hep bir köprü oluşturmuştur.

Vakıfların değişen sosyal ihtiyaçlara ve toplumsal meselelere uyum sağladıkları bir gerçektir.

Ortak bir vakıf tanımı temelinde söz konusu olan ortak özellikler vakıfların bağımsız, kar amacı gütmeyen ve sürekliliği olan gelir sahibi kuruluşlar olmalarıdır. Her zaman olmasa da genelde ana varlık şartı olan, yönetim kurullarınca yönetilen ve üye esaslı olmayan kuruluşlardır. Ayrıca özel amaçlı vakıflar (aile vakıfları gibi) hariç tüm vakıfların kamu yararına yönelik hizmet ve kaynak aktarımında buldukları gözlemlenmektedir⁴³⁶.

Eskiden sadece gayrimenkul gelirleri ile varlıklarını devam ettiren mistik ve statik vakıflar, günümüzde piyasa ekonomisi ve rekabet şartlarına uygun üretim yapan, hatta şirketlerle ortaklıkları olan dinamik kuruluşlara dönüşmüştür. Vakıflarda bu değişim ve dönüşüm doğal olarak denetim ve gözetim fonksiyonlarının da geliştirilmesine de neden olmaktadır. Her ne kadar mevcut yasal çerçeve teşvik edici olmasa da vakıflar ülkelerin git gide yapısal bir hal alan yoksulluk ve benzeri birçok toplumsal sorunla çağdaş çözümler üretme potansiyeline sahiptir. Bunu başarmak için vakıfların kendilerini toplumsal sorunların belirtileri ile değil kaynakları ile mücadele edecek biçimde yenilemeleri gerekmektedir. Kısacası vakıf kurumu ve kültürü ülkelerin kalkınması ve demokratikleşmesi yolunda önemli bir fırsat teşkil etmektedir.

Günümüzde çağdaş uygarlık ilkeleri çerçevesinde kurulmaları özendirilen vakıfların değişen sosyal, kültürel, ekonomik ve diğer ihtiyaçlara süratle ayak uydurmaları ve sadece yardım kuruluşları olmadıklarını idrak etmeleri gerekmektedir. Ayrıca burada devlete de büyük sorumluluk düşmektedir. Devletin gerek mevzuatla gerekse uygulamada vakıfları teşvik edici olmadığı bir ortamda vakıf kurumunun hayatta kalması mümkün değildir.

Vakıf geleneğinin sürdürülebilmesi için özellikle devlette yerleşik “vakıf kuranların vergi vermek yerine vakıf kurmakta oldukları veya vakıfların vergi kaçırma ve kara para haklamanın en önemli araçları” olduğuna ilişkin yaygın kanaatin yok edilmesi için gayret sarf edilmesi,

⁴³⁶ MESS. “**Aydınlık Türk Sanayisini Aydınlık geleceğe Taşıyor**” <http://www.mes.org.tr/ab/absol/Ilk%20adimlar.pdf> Çevirim İçi: 07,06,2007

Vakıf kurumundan başlamak üzere hesap verme noktasına kadar devletin tüm kurumlarının artık yerel değil, global düşünmesi,

Vakıf geleneğinin tartışılmasında hep bir sorun olarak öne çıkan kamu vakıfları konusunun kökten halledilmesi, sosyal devletin vakıf kurmasındaki kaynak israfı, yetki gaspı ve vatandaş nezdinde gerçek kişilerin kurdukları vakıfları da etkileyen bu görüntünün bir an önce düzeltilmesi,

Vakıf düşüncesinin ve kurumunun halka sevdirmesi için daha fazla çaba sarf edilmesi,

Vakıflara bazı ülkelerdeki gibi vergisel avantajlar sağlanarak güçlü bir mali yapıya kavuşturulmaları,

Vakıf kuran kişilerin ana varlık, amaca yönelik giderler, amaçların ihtiyaçları karşılması, iktisadi işletme faaliyetleri, kamuoyu nezdinde yaratılan farkındalık, açıklık, şeffaflık, hesap verilebilirlik gibi yönetim ilkelerine uyum, kamu yükünü hafifletme, demokrasi ve katılımcılık kültürüne katkı gibi argümanlar çerçevesinde değerlendirilerek vakıf kurucularına kamuoyunun dikkatini çekecek bazı ayrıcalıklar tanınması,

Devletin artık vakıf kurumunun özel hukuk tüzel kişisi olarak kendi kendine yeten ve yöneten bir kurum olduğunu kabul etmesi ve destek vermesi,

Uluslararası ilişkilerin ve iş birliklerinin geliştirilerek vakıf kurumunun uluslararası bir kimlik edinmesinin yerinde olacağı ortaya atılmıştır.⁴³⁷

3.4.1.2. Teknolojik Gelişmeler

Gelişmekte olan ülkeler açısından bakıldığında "teknolojik yenilik" mutlaka "yeni teknoloji üretmek" anlamına gelmez. Gelişmiş ülke firmalarının sahip olduğu teknolojilerin çoğu gelişmekte olan ülke ekonomileri için "yeni" teknoloji niteliğine

⁴³⁷ Koçdemir, Kadir, **Küreselleşme: Koordinatları Okumak**, İstanbul, Ötüken Yayınları, 2002, s.115,118

sahiptir. Önemli olan gelişmekte olan ülkeler firmalarının var olan bu teknolojilerden ne oranda yararlanabilme olanaklarına sahip olduğudur⁴³⁸. Mevcut düzen "veri" teknolojilerden bile küresel anlamda optimum yararlanmaya ve verimlilik artışı sağlamaya optimum düzeyde fırsat vermemektedir. Aksine mevcut düzendeki teknoloji transferi uygulamaları "küresel rekabetin" gelişmesini önlemekte, gelişmekte olan ülkeler ve firmalarını Çok Uluslu Şirketlere bağımlı hale getirmektedir. "Küresel rekabet" dedikleri şey ise aslında küresel faaliyetleri olan ÇUŞ'ın daha kârlı üretim yapmalarından başka bir şey değildir. Gelişmekte olan ülkelerin sunduğu olanaklar kendi aralarındaki genellikle zaten "var olan" rekabette maliyetler açısından avantaj sağlamakta ama "yeni rakipler" çıkmasına fırsat vermemektedir. Hatta koşullar "yeni firma rekabetini" engellemektedir, bile denebilir.

Küresel gelir dağılımındaki bozukluğun iyileştirilmesi için mutlaka "yeni ve farklı bir küresel teknoloji transferi politikası" oluşturulmalı ve teknolojik yenilikler sayesinde gelişmekte olan ülkelerde verimlilik artışı ve KD'in artışı ve ülkede kalmasının yöntemi bulunmalıdır.

3.4.1.3. İnsan Kaynakları Yönetimi

Eğitimli insan kaynakları ekonomik açıdan her ülkenin en değerli varlıklarıdır. Çünkü ülke ekonomisinin ve ülke içindeki işletmelerin gelişip büyüebilmesi, uluslararası piyasalarda söz sahibi olabilmesi, verimliliğini arttırabilmesi için en önemli araç insanın "zihinsel" emeğidir. Başka bir deyişle, bir ülke ekonomisinin veya bir işletmenin uzun vadede başarısı sahip olunan insan gücü kaynaklarının nitelikleri ile sınırlı ve orantılıdır. Fiziksel (makineler/tesisler), mali veya doğal kaynaklar ne denli büyük olursa olsun nitelikli insan gücü olmadan ne ülke ekonomisinin ne de işletmelerin uzun vadede istikrarlı bir başarıya ulaşması olası değildir.

Çağımızda beyin göçü nedeniyle gelişmekte olan ülkeler sürekli olarak bu en değerli varlıklarını yitirmekte, buna karşın gelişmiş ülkeler ve ÇUŞ ise masraf ve zahmete girmeden sürekli olarak kazanmaktadırlar. Beyin göçünü durduracak

⁴³⁸ Müftüoğlu, Özgür, "Avrupa Birliğinde Çalışma Standartları ve Soysal Haklar" İktisat Dergisi, İstanbul: İ.F.M.C, Yayınları, s.154 2004

önlemlerin bir an önce alınması hatta "tersine" beyin göçünün teşvik edilmesi gerekir. Beyin göçü denince sadece gelişmekte olan ülkelerden gelişmiş ülkelere göç edenlerin geri dönüşünü anlamamak gerekir. Gelişmiş ülkeler yüksek nitelikli yüz binlerce insan işsizdir ve gelişmekte olan ülkeler bu kişilerin niteliklerinden yararlanabilir. Ayrıca emekli olmuş ama hala aktif olarak katkıda bulunabilecek kapasitedeki yüz binlerce insan potansiyelinden de yararlanmak mümkündür. Bu sayede gelişmiş ülkelerden gelişmekte olan ülkelere ekonomilerine ve işletmelerine paha biçilemeyecek bir "bilgi, beceri ve deneyim" akımını aktarma olanağı olacaktır. Böylece bir yandan Batının daha gelişmiş teknolojik ve örgütsel becerileri gelişmekte olan ülkelere aktarılırken bir yandan da üretilen katma değer daha hızlı büyümesi, yani hızlandırılmış verimlilik artışı, mümkün olacaktır.

İşgücü göçünün kitlesel hareket imkânına kavuşturulmasıyla kitlesel hareketlerin arzulanmayan siyasi sonuçlar doğuracağı düşünülmektedir. Bu nedenle Yeni-Liberal söyleme bağlı araştırmacılar, küresel hareketlilik bağlamında işgücü göçünü devlet düzenlemeleriyle sınırlandırmakta bir çelişki görmemektedirler.⁴³⁹ Ancak bu kendi içinde bir çelişkiyi barındırmaktadır. İş gücüne getirilen kısıtlama ile siyasi müdahalenin gerçekleştiği gibi, mal ve üretim faktörlerinin sınır aşan hareketlerinin belli bir şekilde düzenlenmesi sosyal siyaset açısından arzulan sonuçların doğmasına katkı sağlayabilir.⁴⁴⁰ Küresel sosyal siyasetin uluslararası düzenin istikrarlı bir yapıya kavuşturulmasına da olumlu etki yapacağı kuşkusuzdur. Bu nedenle uluslararası sosyal düzenin belli kurallar çerçevesinde sağlanması, uluslararası düzenin istikrarlı bir nitelik göstermesi için bir gereklilik olacaktır.⁴⁴¹

Teknolojik yeniliklerin yanı sıra diğer önemli unsur ise teknolojileri kullanacak, adapte edecek ve daha çok geliştirebilecek olan insan gücüdür. Başka bir deyişle, yüksek nitelikli "insan gücü", yüksek katma değer üreten teknolojilerin etkin kullanılabilmesi ve daha da geliştirilebilmeleri için çok önemli bir unsurdur. Unutulmamalı ki, teknolojileri üreten, kullanan da insandır. Emeğin niteliği ne kadar

⁴³⁹ Vazquez 2003

⁴⁴⁰ Sengenberger 1994, a.g.e, s. 55-64

⁴⁴¹ Müftüoğlu, Özgür, "Avrupa Birliğinde Çalışma Standartları ve Sosyal Haklar" İktisat Dergisi, İstanbul: İFMC Yayınları, s.154, 2004

arttırılırsa o kadar sağlam altyapı oluşturulmuş olur. Bu nedenle insanın eğitimine büyük destek ve öncelik vermek gerekir.

Eğitim yoluyla toplumsal dönüşüm için altyapının oluşturulması çok önemli olmakla birlikte “arzulanan/hedeflenen” sonuca ulaşmak için uzun yıllar beklemek gerekebilir. Çünkü bir insana çağdaş düzeyde eğitim verebilmek, kendisini gerekli niteliklerle donatabilmek için en az 11–12 yıl, yüksek öğrenim dâhil edildiğinde ise en az 15–16 yıl eğitim vermek gerekir. Bu nedenle hiç gecikmeden “küresel eğitim seferberliğine” başlanmalıdır.

Uluslararası rekabet, teknolojik gelişmeler ve küreselleşme süreci hizmet sektörünün hızla gelişmesine ve mallardaki çeşitliliğin artmasına neden olmuştur. Söz konusu bu değişimler yukarıda da bahsettiğimiz gibi işgücünde yeni nitelikleri gerektirmiştir. Bu amaçla, esnek bir yapıya sahip olan özel istihdam bürolarına görevler düşmektedir. Özel istihdam büroları iş piyasaları hakkında daha ayrıntılı ve daha çok bilgiye sahip olduğu için, istihdam gerektiren işe en uygun adayın seçimini yapabilecek teknik bilgi donanımına sahiptir. Bu nedenle özellikle nitelikli işgücünün istihdamında özel istihdam büroları önem taşımaktadırlar. Ancak işsizlik oranlarının yüksek ve toplam işgücü sayısının fazla olduğu ülkelerde özel istihdam büroları tek başlarına bu sorunların çözümünde yetersiz kalmaktadırlar. Bu durum kamu istihdam hizmetlerine ihtiyacı önemli ölçüde gerektirmektedir.⁴⁴²

Bu anlamda kamu ve özel istihdam bürolarının birbirlerini tamamlayıcı işlev görmeleri gerekmektedir. Kamu istihdam hizmetleri, işsizliğin uzun sürdüğü, kalifiye olmayan ve mesleki eğitim gereksinimi içinde bulunan işgücü için faaliyetini sürdürürken; özel istihdam büroları, özellikle hizmet sektöründe çalışacak nitelikli işgücünün temini ve yeniden eğitimi için faaliyet göstermelidir. Bu durum, devletin ve sosyal tarafların denetimiyle, özel istihdam bürolarının kontrollü bir şekilde gelişimine imkân sağlanmasını gerektirmektedir.⁴⁴³

⁴⁴² Bozkurt V; “**Enformasyon Toplumu ve Türkiye; Sistem Yayıncılık**; 2000, s. 135

⁴⁴³ Bozkurt; **a.g.e.**, s.142

3.4.2. Ticari Bloklar ve Sosyal Politika

Ticari bloklar- bölgesel birlikler, küreselleşme bağlamında politik gündem çerçevesinde önemli bir değerlendirme ve inceleme konusudur. Çünkü bu değerlendirme, politik mücadele yeri bakımından hakları çerçevesinde önemli olmakla birlikte, üye ülke ve nüfuslarının ihtiyaçlarına, geleneklerine göre uyum sağlayıcı biçimde sosyal politikanın yerine, içeriğine uygun olabilir veya karşı koyabilmektedir. Bu anlamda birlik hakları çerçevesinde uyumlaştırır veya haklara uyumlaştırır. Çünkü bölgeselleşmenin etkisi, bütünleşme bağlamında politika oluşturmada doğrudan politik olarak katılabilmekte ve farklı düzeyde sosyal aktörlerin hareket kabiliyetinde daha etkinliğinin açık ifadesidir, bu etki, var olan sosyal haklar ve ekonomik yararların artırılması ve korunmasındaki sosyal aktörlerin politik etkinliklerinde de görülmektedir. Bu anlamda bölgesel birlikler, büyük ve devletçi küreselleşme stratejisini oluşturmaktadır. Bazı ülkeler birden fazla bölgesel birliğe üye olabilir. Örnek ABD, Kuzey Atlantik Serbest Ticaret Anlaşması (NAFTA), Asya Pasifik Ekonomik Ortaklık (APEC) ve Amerika Serbest Ticaret Anlaşması (FTAA) birliklerine üye olarak bulunmaktadır. Fakat en sık bölgeselleşme aynı politik ve coğrafi bölgedeki ülkeler arasında mümkün olmaktadır.⁴⁴⁴

3.4.3. Uluslararası Örgütler ve Çok Uluslu Şirketlerin Sosyal Politikaları

Uluslararası örgütlerin belli devletlerin çıkar algılamalarına göre düzenlendiği ve belli çıkarların gerçekleştirilmesi için birer araç olduğu Uluslararası İlişkiler literatüründe sıklıkla yer almaktadır. Belli devletlerin, belirtilen örgütler çerçevesinde, diğer devletlerin belli davranışlar içine girmelerini gerektiren kural ve normları koyarak bunların davranışlarını sınırlandırmak istedikleri, ancak bu norm ve kuralların söz konusu devletlerin kendi davranışlarını da belli ölçüde sınırlandırdığı bilinmektedir. Dolayısıyla -sınırlı da olsa- uluslararası örgütlerin belli bir düzenleme ve devlet davranışlarını yönlendirme işlevi olduğunu ileri sürmek mümkündür. Söz konusu örgütlerin, uluslararası sistemi değiştirecek güçleri olmamakla beraber, sınırlı bir etkiye sahip olduklarını belirtmek gerekir. Şu halde uluslararası sosyal bir düzenin belli fonksiyonlar icra edebilecek ve küresel düzeyde gelir dağılımındaki büyük uçurumun

⁴⁴⁴ Yeates. **a.g.e**, s. 6-7

kapatılmasına katkı sağlayabilecek nitelik kazanması mümkündür⁴⁴⁵. Uluslararası iktisadi sistem kurallarının sosyal unsurlarla zenginleştirilmesi, uluslararası iktisadi ilişkilerin sağlıklı bir şekilde işlemlerini sınırlandıran değil, destekleyen bir faktör olacaktır. Uluslararası sosyal bir düzenin küresel geçerlilikte olması, yukarıda belirtildiği gibi, uluslararası sistemdeki anarşik yapı dolayısıyla merkezi bir düzenlemeyle mümkün olmayacağından, söz konusu düzenin oluşturulması için ulus-devlet hükümetlerin işbirliği içine girmesini gerekli kılmaktadır. Ancak uluslararası ticaretin Dünya Ticaret Örgütü kurallarının yaptırım gücü çerçevesinde yürütülmesi gibi bir düzenlemenin, sosyal düzen için geçerli olabileceği hiç de imkân dışı değildir. Fakat sosyal düzenin kurallarına uyma gereğinin, ulus-devletler tarafından saygıyla karşılanacak bir yapıda olması ve belli bir hegemonik güç(ler) tarafından desteklenmesi önemlidir. Aksi takdirde ulus-devlet, 'üzerine düşeni' yapmakta isteksiz davranacaktır. Söz konusu sosyal gerekliliği içeren kurallara uymayan devletin kınama gibi belli bir biçimde yaptırıma tabi tutulması anlamlı olacaktır. Buna uygun esnek bir mekanizma, devletlerin katılımını teşvik ederken, bunların kurallardan sapma eğilimlerini de engelleyebilecek düzenlemeleri içermelidir. Elbette ki Dünya Ticaret Örgütü norm ve kurallarına sadece ticari düzenlemeleri değil, aynı zamanda çevrenin korunması, sürdürülebilir kalkınma gereklerine uygun düzenlemeler ve kitlesel yoksullukla mücadele, çalışma düzeni ve genel olarak küresel sosyal düzenin oluşmasına katkı sağlayacak kural ve normların entegre edilmesi hem anlamlı, hem de etkin olurdu. Ne var ki mevcut uluslararası düzen içinde ticaretten çıkarı olan tarafların sosyal çevre ve sosyal düzenlemelerin getireceği maliyete ortak olmakta isteksizliği, Dünya Ticaret Örgütü gibi etkili bir küresel kuruluşun söz konusu kural ve normları içermesi yönünde gösterilen çabalar şimdiye kadar sonuç vermemiştir⁴⁴⁶. Ancak çalışma ve sosyal sorunların çözümüne ilişkin çözüm üretme amacıyla olan BM örgütleri de vardır. Bu örgütlerin, IMF veya Dünya Ticaret Örgütü gibi etkinliğe ulaştıklarını ileri sürmek güç olmakla birlikte, önemli işlevler ifa etmektedirler. Bu çerçevede ILO (International Labour Organization) ve BM kuruluşları olan Ekonomik ve Sosyal Konsey⁴⁴⁷, 'Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi' (CESCR-Committee on Economic, Social and Cultural Rights) ve BM Gelişme Programı (UNDP-United Nations Development Programme) ele alınarak, bu örgüt ve kuruluşların uluslararası sosyal

⁴⁴⁵ Arrighi 2003, a.g.e, s. 3-31

⁴⁴⁶ Brainard 2003, s. 149-170

⁴⁴⁷ ECOSOC-Economic and Social Council

düzen sorununa ne ölçüde katkı sağladıkları, sayfa sınırı ve konunun genişliği nedeniyle ayrıntılı bilgi ve güncel gelişmelere yer verilememiş ve konu ancak ana hatlarıyla ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Örgüt, çalışma ve sosyal normların belli standartlar biçiminde yerleştirilmesini sağlayarak temel olarak çalışanların çalışma koşullarını, sosyal güvenlik ve çalışma hayatı standartlarını iyileştirmeyi amaç edinmiştir. Örgüt yeterli gelir sağlayan istihdam alanlarının açılması çalışmalarına, sosyal ve kalkınma sorunlarının çözümüne de yardımcı olmaktadır. ILO sözleşmesini, 2001 yılı itibariyle, 177 devlet imzalamış olup, çeşitli ülke ve bölgelerde 44 şube açmıştır. Üye sayısının yüksek olmasına rağmen, üye ülkelerin hepsi Örgüt'ün çıkardığı tüm standart ve tavsiyelerini onaylamış değildir. Temel organ, tüm üyelerin katılımıyla Cenevre'de yılda bir defa genellikle Haziran ayında toplanan Uluslararası Çalışma Örgütü Konferansı'dır. Üye devletler, Örgüt'ün çalışmalarını gözden geçirmekte ve bağlayıcı olan kurallar belirlemektedirler. İdare Konseyi ve Uluslararası İş Kurumu, Örgüt'ün diğer organlarıdır.

Uluslararası İş Kurumu, merkezi planlama ve koordinasyon görevini uygulamaya dönük bilimsel araştırma ve diğer çalışmaları üstlenerek hangi norm ve kuralların sosyal siyaset bakımından benimsenmesi gerektiği veya uygulanabileceğini belirleme çalışmalarını yürüterek yerine getirmeye çalışmaktadır⁴⁴⁸. İdare Konseyi 56 üyeden (28'i hükümet temsilcilerinden) oluşmaktadır. Konseyin diğer üyeleri, 'Uluslararası Çalışma Örgütü Konferansı'nda seçilen 14 işçi ve 14 işveren temsilcilerinden oluşmaktadır. Örgüt'ün Sekreteryası Cenevre'dedir, bütçesi ise iki yıllık ve yaklaşık 500 milyon dolardır. Ancak Örgüt, BM'nin diğer finans kaynaklarından da yararlanmaktadır. ILO'da toplam 2457 personel çalışmaktadır.⁴⁴⁹

ILO bazı devlet ve sendikaların çabalarıyla 1919'da Versay Barış Antlaşması çerçevesinde bir uzlaşma sonucu kurulmuştur. Kuruluş amacı olarak 'dünya barışının korunması için sosyal adalet ilkesine uyulması' ve bunun için 'uluslararası işbirliğinin gerçekleştirilmeye çalışılması' olarak belirlenmişti.⁴⁵⁰ Sosyalizmin Rusya'da bir devlete dönüşmesi, Birinci Dünya Savaşının yıkımı ve uzun yıllar süren sınıfsal devrimci

⁴⁴⁸ Zaschke1994, s. 608

⁴⁴⁹ <http://www.ilo.org/dyn/declaris/DECLARATIONWEB.INDEXPAGE> Çevirim İçi: 22,06,2007

⁴⁵⁰ Herman 2004, s.54-60

hareketlerin sarstığı endüstri toplumlarında istikrar ve barış arayışlarıyla sendikaların işçilerin durumunu iyileştirme çabaları birleşince, tüm tarafları memnun eden bir işbirliğinin sağlanması ve bunun ILO ile kurumsallaştırılması mümkün olmuştur. 1946'da BM çerçevesinde ILO'ya ayrı bir örgüt statüsü tanınmış ve kendi organlarını oluşturmuştur. Örgüt çalışma koşullarının iyileştirilmesi için şimdiye kadar 370 civarında karar (conventions) ve tavsiyeler hazırlamıştır.⁴⁵¹

Bunların bir kısmı (180) bağlayıcı nitelikte olup diğerleri tavsiye niteliğindedir. Üye devlet temsilcileri, ILO karar ve tavsiyelerini bir yıl içinde kendi ilgili kurum ve kuruluşlara iletip bilgilendirir ve kararların hükümet düzeyinde uygulanmasına yönelik gelişmeleri ILO organlarına rapor halinde bildirirler. Bu raporlar uluslararası uzmanlar komisyonu tarafından değerlendirip, sonuçta ortaya çıkan görüş ve öneriler Uluslararası Çalışma Örgütü Konferansı'nın yıllık toplantısında açıklanmaktadır. Örgütlenme özgürlüğünün kısıtlanması veya diğer norm ve kuralların üye devletler tarafından uygulanmadığı şikâyetleri İdare Konseyi komisyonlarınca incelenip değerlendirilir. Yılda yaklaşık iki bin civarında şikâyet İdare Konseyi'ne iletilmektedir.

ILO normları, tüm devletlerin kendi sosyal güvenlik sistemlerini geliştirme çabalarında örnek olarak alınmaktadır. Ancak çalışma hakları ve hukuku açısından Örgüt'ün aynı başarıyı gösterdiğini ileri sürmek güçtür. Bununla beraber toplu iş sözleşmeleri, grev, lokavt, işçilerin örgütlenme biçimleri, zorunlu çalışmaların kaldırılması, işçilerin özgürlüğü ve işgücünü özgürce değerlendirmek, iş hayatında her türlü ayrımcılığın kaldırılması, çalışma hayatında kadın-erkek eşitliği gibi hususlarda konulan normlar küresel geçerlilik veya önem kazanmış durumdadır. Belirtilen alanlara ilişkin asgari düzeyde belirlenen standartlar, uygulama alanı bulmuştur. ILO'ya göre, söz konusu standartların tamamen yerleştirilmesi ve iyileştirilmesi zamanla gerçekleştirilebilecek bir husus olarak değerlendirilmektedir. ILO, hükümet-dışı örgütlere de çalışmalarında fırsat vererek taleplerini uluslararası platformda sunmalarına fırsat tanımaktadır. ILO organlarında bir ülkeden -ikisi hükümet, biri işçi, biri de işveren temsilcisi olmak üzere dört temsilci bulunmaktadır⁴⁵².

⁴⁵¹ Senghaas-Knobloch 1979 s.215

⁴⁵² Von Barata 2001, a.g.e, s. 1029

Böylece toplumdaki belli çıkarların ifadesi veya sözcüsü olarak devletin sınırlı yaklaşımına karşı, devlet-dışı iktisadi aktörlerin katılımıyla daha kuşatıcı bir çalışma yürütmektedir. İlgili devletin işçilere vermek istemediği haklar, ilgili sınıflar tarafından gündeme getirilebilmektedir. Ayrıca hükümet ile işçi ve işveren temsilcileri uygulanabilir normların neler olduğu hususunda müzakerelerle ortak bir zeminde buluşmak için işbirliği içinde olmaktadır.⁴⁵³ Bu durum, arzulanana yapılabılır / uygulanabilir standartların daha objektif tespitine olanak hazırlamaktadır. Böylece Örgüt, ilgili tarafların işbirliği sağlamalarını kolaylaştırıcı bir işlev üstlenmiş olmaktadır. Örgüt, üye devletlerden belirlenen kurallara uyup uymadıklarını denetlemek için bilgi alabilmekte ve Örgüt norm ve kurallarının üye devletlerin kendi ulusal hukuklarına yansımaları için gayret sarf etmektedir. Örgüt, devletlerin sosyal ve çalışma düzenlerine ilişkin ülke raporları düzenleyerek, ilgili devletin ne kadar ilerleme sağladığını ve nelerin yapılması gerektiğini uzmanlar aracılığıyla tespit çalışmaları yapmaktadır. Bu çerçevede ülkelerin özgül koşulları da dikkate alınarak üye devletlerin yapabileceği sınırların doğru tespit edilmesine katkı sağlamaktadır. Söz konusu uzmanlar komitesi de ilgili devletlerin işçi ve işveren temsilcisi örgütler ve diğer sivil toplum kuruluşları da rol alarak, daha objektif ve sosyal nitelikte aydınlatma ve değerlendirme çalışmalarına özen göstermektedir. Böylece sosyal sınıfların beklentileriyle devletin yapabilecekleri arasında bir bağ kurularak uygulanabilir normların tespit edilmesine çalışılmaktadır. ILO norm ve kurallarının ağır biçimde ihlal edildiği durumlar, söz konusu raporlarla tespit edilerek, bir taraftan normlara uyum için ilgili devletler üzerinde baskı kurulurken, diğer taraftan da nelerin nasıl yapılması gerektiği hususunda yol gösterici olunmaktadır. Düzenlenen raporların siyasi olarak uygulanabilir olmasına dikkat edilmesi, söz konusu raporlarla aynı zamanda danışmanlık işlevinin de yerine getirilmesi anlamı taşımaktadır.⁴⁵⁴

Böylece belli sosyal ve çalışma hukukunun her bir ülkede yerleşmesi ve ilgili bakanlıkların tavsiyelerinin uygulanması için kendi hükümetleri karşısında cesaretlendirilmektedir. Anarşik bir uluslararası ortamda uluslararası antlaşmaların uygulanması, üye devletlerin gönüllü katılımıyla mümkün olabilmektedir. Ancak düzenlenen raporlara verilen tepkiler, uluslararası devletler topluluğunun imzaladıkları

⁴⁵³ Zaschke 1994, a.g.e, s. 579–622

⁴⁵⁴ Klotz 1986, a.g.e, s. 409–421

antlaşmalara uygun olarak davranışlarını belli ölçüde düzenlediklerini göstermektedir. Hiçbir devlet, normal koşullarda uyumsuz üye konumuna düşmek veya “kara listede” görünmek istememektedir. Bu da esasen uluslararası sistemin anarşik yapısına rağmen, devletlerin bazı davranışlarının belli norm ve kurallarla etkilendiğini göstermektedir.

Örgüt’ün çalışma saatleri ve sosyal güvenliğe ilişkin koyduğu normlar, büyük ölçüde küresel geçerlilik kazanmıştır. Üye olmayan devletler bile söz konusu normları kendi politikaları için yol gösterici olarak kabul etmektedirler. Örgüt, uluslararası çalışma ve sosyal politika çerçevesinde belli sosyal ve çalışma normlarının uluslararası düzeyde geçerlilik kazanması çabasını günümüz koşullarında da etkin biçimde sürdürmektedir. ILO 1998’de “Çalışma Hayatı Temel İlke, Hak ve Önlemler” başlıklı bir açıklama yayımlayarak ILO Konvansiyonu’na saygı duyulması gerektiği çağrısını yapmıştır. İmzacı devletler, söz konusu konvansiyonun uygulama yükümlülüklerini üstlenmişlerdir. ILO, çağrısını aynı zamanda Örgüt’e üye olmayan ülkelere de yöneltmiştir⁴⁵⁵.

Esasen Örgüt, bilimsel çalışmalarında dünya ekonomisinin heterojen yapısına dikkat çekmekle birlikte, sosyal siyasetin denkleştirilmesi önerilerini de eksik etmemiş, sömürgelerdeki çalışma koşullarının iyileştirilmesine yönelik çabalarını sürdürmüş ve daha sonra da eski sömürgelerin dünya pazarlarındaki paylarının artırılarak sosyal ve çalışma norm ve kurallarının uygulanabilmesi için maddi önkoşulların gerçekleştirilmesi çağrısını, mümkün olan her platformda dile getirmiştir. Böylece Batı ve Batı-dışı bölgelerde insan soyunun yaşam standartları arasındaki uçurumun giderilmesi çabasına katkı sağlamıştır. Dünya ekonomik ilişkilerine Batı-dışı toplumların aktif katılımıyla, geniş insan ve doğa kaynaklarının Batı teknik ve üretim yöntemleriyle birleştirilmesi sonucu meydana geleceği umulan zenginliğin tüm insan soyunun daha insani yaşam koşullarına kavuşturulabileceği iyimserliğini ILO dokümanları ve diğer çalışmalarından okumak mümkündür.⁴⁵⁶ ILO’nun çalışmaları küresel düzeyde duyarlılıkla izlenmekte ve normlarının uygulanması giderek yaygınlık kazanmaktadır. ILO, önemli katkılarına rağmen belli sınırlarla çevrelenmiş, etki alanı ve normların iyileştirilmesi arzulan ölçüde uygulanamamıştır. Üye devletlerin söz

⁴⁵⁵ http://www.ilo.org/dyn/declaris/DECLARATIONWEB.static_jump?var_language=EN&var_pagename=ANNUALREVIEWDATABASE Çevirim İçi: 22, 04, 2007

⁴⁵⁶ Morse 1969, **a.g.e.**, s. 48

konusu norm ve kuralları onaylaması, bunların uygulandığı anlamı taşımamaktadır. Ayrıca hükümet temsilcileri, işçi ve işveren temsilcilerinin farklılaşan ve çatışan çıkarları bir uzlaşmanın doğmasını güçleştirmekte ve ILO çalışmalarının çoğu zaman sonuçsuz kalmasına neden olmaktadır. Ayrıca tüm dünya devletleri, ILO'nun üyesi olmadıkları gibi, her bir norm ve kuralları tüm üye devletlerince imzalanmış değildir. Bu da uluslararası sosyal bir düzenin oluşması ve yerleşmesi çabasında ILO'nun önemli, ancak mütevazı bir araç olarak sınırlarını göstermektedir.⁴⁵⁷ Yeni Liberal yaklaşım(lar)dan esinlenen düzenlemelerin egemen olduğu uluslararası bir ortamda ILO'nun norm ve taleplerinin oldukça müdahaleci olduğu ve ilgili devletin ulusal koşullarının dikkate alınmadığı eleştirileri de haklı olarak sıklıkla dile getirilmektedir.

Kitlesel sefalet ve ağır çalışma koşullarından çocukların ne ölçüde etkilendiği de ILO ve UNICEF tarafından ortaya konulmuştur. ILO'ya göre 14 yaş ve altında 250 milyon çocuk çalıştırılmakta ve bunun 80 milyonu ağır çalışma koşullarında işe gönderilmektedir. ILO 1999'da çocukların durumunu iyileştiren bir dizi kararlar (conventions) alarak üyelerin imzalarına açmıştır. Bu kararlar 74 üye devlet tarafından imzalanarak 2000'de yürürlüğe girmiştir. ILO, amacını gelecek on yıl içinde 14 ve daha küçük yaşta çocukların tehlikeli işlerde çalışmasını önlemek olarak açıklamıştır. Aralık 2000 tarihli UNICEF'in raporuna göre, Afrika ve Asya'da çocuk ölümlerinin ulaştığı boyutlara dikkat çekilmiş, dünyada 5 ve daha küçük yaşta günde otuz bin çocuğun öldüğünü bildirmiştir.⁴⁵⁸

BM çerçevesinde ILO'dan başka birçok kuruluş ve organ sosyal ve gelişme sorunlarının çözümü için çaba sarf etmektedirler⁴⁵⁹. Bunlardan sosyal sorunlara daha fazla ağırlık veren üç kuruluş aşağıda kısaca tanıtılacaktır. Birleşmiş Milletler bünyesinde ekonomik ve sosyal alanda faaliyet gösteren Ekonomik ve Sosyal Konsey (ESK), Uluslararası Kalkınma Ajansı, BM Endüstriyel Gelişme Örgütü, BM Çevre Programı, BM Kalkınma Programı gibi kuruluşlar, sosyal ve ekonomik politikaların oluşturulmasında demokratik yaklaşımlarla teklifler sunmaktadırlar. Bu kuruluşlar, gelişmiş ülkelerin yanı sıra, gelişmemiş ülkelerin sosyal sorunlarının çözümüne katkı sağlamaya çalışmaktadırlar. Ancak Amerika gibi güçlü ülkeler bu platformları oldukça

⁴⁵⁷ Emmerij 1994, a.g.e, s. 319–328

⁴⁵⁸ Von Barata 2001, a.g.e, s. 1039

⁴⁵⁹ Gürak, H, a.g.e, s.209

fazla eleştirmekte ve önemsememektedirler. ABD, bu kuruluşların gelişmemiş ülkelere yönelik çalışmalarının önemli bir kısmını bloke etmiş, onların çalışmalarını kısıtlamış, hatta bazı sosyal ve ekonomik alanlardaki çalışmalarını engellemiştir. ABD’de ekonomi politikasına yön veren Yeni Liberal öğretilere göre, bu kuruluşlar devasa büyüklüğe ulaşmışlar, bürokratik sınırlamalarla pazar sürecinin sağlıklı işlemesi önünde birer engel teşkil etmektedirler. Dolayısıyla bu kuruluşların sosyal sorunların çözümüne yönelik faaliyetlerinin etkin olamayacağı ve sorunları çözmek yerine sorunları daha da derinleştirdiği itirazları ileri sürülmektedir.

Çok Uluslu Şirketlere bakıldığında, bu şirketlerin Gelişmekte olan ülkelere yönelik katkı yapacağı bir hususta patent ve teknoloji transferi yoluyla sosyal desteğidir.

Her teknolojik yenilik geçmişteki birikim üzerine inşa edilen marjinal bir katkıdır. Dolayısıyla, her teknolojik yenilikte sadece patent alan firmanın değil, hem yeniliğin oluşması için her türlü altyapıyı sunan içinde bulunduğu toplumun ve geçmişten katkıları olan tüm "insanlığın" zihinsel emeğinin de payı ve hakkı vardır. Örneğin, patent olarak piyasada tekel olma olanağı sağlayan ve Ayhan beyin zihinsel emeğinin ürünü olan bir teknolojik yenilik, Ayhan Bey’e ait olmanın yanı sıra kısmen kendisine AR-GE olanaklarını sunan kuruluşa, kısmen Ayhan beyi eğiten ve yetiştiren topluma, kısmen de yüzyıllar boyunca zihinsel emekleriyle “bilgi havuzuna” katkıda bulunan insanlığa aittir.

Patent yasalarından kaynaklanan mülkiyet hakkının ve getirdiği tekel ortamının insanlığa daha yararlı olacak bir şekilde dönüştürülmesi gerekir. Günümüzdeki şekliyle patentlerin mülkiyeti ve kullanım hakları gelişen ülkeler ve ÇUŞ lehine bir görüntü vermektedir. Çünkü teknoloji piyasalarındaki aksaklıklar ile küreselleşmenin yapısı ve gidişatı gerçek anlamda rekabet artırıcı teknoloji transferine olanak sağlamamaktadır.

“Eski (bilinen) veya yeni” teknolojilerin "uygun" koşullarda ve “uygun” kanallardan gelişmekte olan ülkelere aktarılmasının ve "etkin" kullanımlarının yöntemleri bulunmalıdır. Patent ve lisans anlaşmaları şimdikinden farklı olarak gerçek anlamda küresel rekabeti artırıcı niteliklere sahip olduğu zaman küresel verimliliğin ve refahın artma şansı da kendiliğinden artacaktır. KD üretiminde büyük artışlar sağlamak mümkün olacak, zengin ülke-fakir ülke farkı azalacaktır. Doğrudan yabancı yatırımları

vasıtasıyla kurulan üretim birimlerinin “bağımsız kâr eden birimler” şekline dönüşüp birbirleriyle rekabet etmesi ÇUŞ’ın küresel kâr stratejilerine uygun değildir. Doğrudan yabancı yatırımları teşvik yerine “ortak yatırımların” veya patent/lisans kullanım hakkının kiralanmasının/satın alınmasının küresel rekabetin artmasına daha çok katkısı olacaktır. Şimdiki düzene göre pek çok alanda küresel üretim tek ve aynı merkezden oligopolcü bir zihniyetle organize edildiğinden gerçek anlamda rekabet olmamaktadır⁴⁶⁰.

Gelir dağılımındaki bozukluk ve yarattığı sorunlar içinde yaşadığımız düzenin en önemli sorunlarından birisidir. Bu sorun yalnızca bir ülkede yaşayanlar arasında görülen bir sorun olmaktan öte küresel açıdan da zengin-daha az zengin ülkeler olarak karşımıza çıkmaktadır. Az sayıdaki zengin ülkelere kıyasla çok sayıdaki daha az zengin veya "göreceli" fakir ülkelerin arasındaki refah farkı kapanmak bir yana daha da açılmaktadır. DYY veya lisans/patent anlaşmaları sayesinde Gelişmekte Olan Ülkelerde üretilen KD'in önemli bir kısmı açık veya gizli kâr olarak Gelişmiş Ülkelere aktarılmakta ve bu durum küresel gelir dağılımının daha da bozulmasına neden olmaktadır. Bu arada ödemeler dengesi de bozulmakta ve bozulan dengeleri düzeltmek için gelişmiş ülkelerdeki parasal kaynak yöneticileri "finansal küreselleşme" çerçevesinde gelişmekte olan ülkelere "sıcak para" veya borç verme gibi yöntemlerle yüksek maliyetlerle borç vermekte, böylece bir miktar daha gelir (kâr) gelişmiş ülkelere aktarılmaktadır.

Küresel faaliyet gösteren firmaların üretimleri ve kârları küresel olmasına karşın elde edilen kârın uluslararası dağılımı "sistemin doğal yapısının gereği" olarak gelişmiş ülkeler/Çok Uluslu Şirketler lehine, Gelişmekte Olan Ülkeler ve firmaları aleyhine bir seyir izlemektedir. Bu düzen böyle devam ettiği sürece de sistem gereği küresel gelir dağılımı ve göreceli refah farklılıkları, birkaç istisna hariç, genel olarak Gelişmekte Olan Ülkeler aleyhine bozulmaya devam edeceğe benzemektedir⁴⁶¹.

⁴⁶⁰ Gürak H, (2000-b) **Verimlilik Artışları-Verimlilik Dergisi**, Ankara,

⁴⁶¹ Gürak H, (2003) **Hidden Costs of Technology Transfer-YK- Economic Review**, İstanbul,

3.4.4.Uluslararası Sosyal Politikanın Zorunluluğu

Gelişmekte olan ülkelerdeki sosyal politikaların ve sosyal güvenlik mekanizmasının işleyebilmesi için ÇUŞ ve gelişmiş ülkeler bazı desteklerde bulunmalıdır.

Gelişmekte olan ülkelerdeki önemli sorunlardan biri "eksik kapasite" ile üretimdir. Eksik kapasitede üretim sabit yatırımların oranı ile ilişkili olarak maliyetlerin artmasına neden olmaktadır. Diğer bir deyişle, sabit maliyetlerin toplam maliyetler içindeki oranıyla ilişkili olarak kapasite kullanım oranı azaldıkça birim maliyetler artış gösterecektir. Örneğin, sabit maliyetler 100 TL ve üretilen miktar 10 adet iken birim sabit maliyet 10 TL (100/10), üretim kapasitesi 8 âdete düştüğünde ise (eksik kapasite üretimde) birim maliyet 12,5 TL (100/8) olacaktır⁴⁶².

Bilindiği gibi gelişmiş teknolojiler eski teknolojilerle kıyaslandığında genellikle daha yüksek oranlarda sabit maliyetler içerirler ama potansiyel olarak da daha fazla çıktı sağladıklarından birim maliyetler daha düşük olur. Eksik kapasite üretimde birim sabit maliyetler, dolayısıyla birim maliyet yüksek olacağından firmaların dış ticarete korumacılığın olmadığı herhangi bir Gelişmekte Olan Ülkeler’ de "eksik kapasite" ile üretim yapması küresel rekabet açısından rasyonel olmayacaktır. Ancak, yatırım yapılacak Gelişmekte Olan Ülkeler’ de ücretler "yeterince" düşükse ve "yeterli" iç talep varsa korumacılık olmasa bile doğrudan yabancı yatırımları kârlı bir yatırım olabilir.⁴⁶³

Kâr oranını ve dolayısıyla doğrudan yabancı yatırımları kararını etkileyen "tek" unsur Gelişmekte Olan Ülkelerdeki ücret düşüklüğü değildir. Öyle olsaydı Hindistan, Pakistan, Bangladeş gibi ülkelere yoğun doğrudan yabancı yatırımları akışına şahit olurduk. Nakliye giderleri, siyasal istikrar, disiplinli ve eğitimli işgücü gibi birçok önemli etken doğrudan yabancı yatırımları kararı verilmesinde önemli bir rol oynarlar. Ama cezp edici etkenler arasında bir sıralama yapacak olursak herhalde birinci sırada "teşvikler" gelir. Doğrudan veya dolaylı olarak yapılan çeşitli teşviklerin Çok Uluslu Şirketlerin küresel kârlarını daha da arttırdığı bir gerçektir. En çok başvurulanan teşvikler şunlardır:

⁴⁶² http://bilgiyonetimi.org/cm/pages/mkl_gos.php?nt=409 Çevirim İçi: 03.07.2007

⁴⁶³ "Mikro verimlilik (etkinlik) ve makro verimlilik (teknolojik verimlilik) kavramları" Gürak, (2000-a ve 2000-b)

1. Gelir/kurumlar vergisi muafiyeti;
2. Gelir/kurumlar vergisi indirimi;
3. Yatırım/yeniden yatırım indirimi;
4. Sermaye malları ithalatında gümrük muafiyeti;
5. Sermaye mallarında katma değer vergisi muafiyeti;
6. Hızlandırılmış amortisman;
7. Sübvansiyonlu krediler;
8. Yerel yönetimlerin vergilerinde indirim/muafiyet;
9. Hammadde ithalatında vergi muafiyeti;
10. Kullanılan hammaddeler için katma değer vergisi muafiyeti;
11. Hammadde ihracatında katma değer vergisi muafiyeti;
12. İhracat gelirlerinin imtiyazlı kullanımı;
13. Zarar indirimi.
14. Altyapı hizmetleri (bina, arazi, yol, vb.)

Bazen, hatta sıkça sunulan teşviklerin “yetersiz” olduğuna, daha da fazlasının sunulması gerektiğine dair görüşler öne sürülür. Sanki doğrudan yabancı yatırımları “dikensiz gül bahçeleridir” ve gittikleri yere sadece ekonomik refah ve teknolojik yenilikler götürürlermiş gibi bir anlayış yaygın olarak kabul görmekte, birçok kişi tarafından paylaşılmaktadır. Oysa doğrudan yabancı yatırımların “dikensiz” olmadıkları çok net bir gerçektir. Ayrıca Çok Uluslu Şirketlerin küresel kâr stratejileri uzun dönemde küresel gelir dağılımının Gelişmekte Olan Ülkeler aleyhine gelişmesine neden olacak niteliktedir.⁴⁶⁴

Yukarıda açıkladığımız sürecin doğal sonucu ulusal önlemlerin küreselleşen dünya ekonomi karşısında yenik düşmeye başlamasıdır. Uluslararası sermaye refah devleti anlayışının getirdiği tüm kurum ve uygulamaları erozyona uğratmaktadır⁴⁶⁵. Sosyal refah devletinden piyasa devletine geçişin hızlanmasına paralel olarak sosyal sorun derinleşmektedir. Piyasa devletinin ideolojisi olan neo liberalizmin etkisiyle rekabeti artırmak gerekçesiyle ulusal plandaki sosyal politika uygulamaları terk edilmektedir. Uluslararası piyasalarda rekabet koşullarının eşit olmaması nedeniyle ulusal sosyal

⁴⁶⁴ Gürak, 2003, **a.g.e.**, s.125,

⁴⁶⁵ Çelik, 2002: **a.g.e.**, s.24

politikalar arasında yaşanan farklılıklar küresel bütünleşmeyi engeller niteliktedir⁴⁶⁶. Üzerinde durulması gereken bir diğer nokta ise üretimdeki ulus-ötesi dönüşümüne paralel olarak işçi sınıfının uluslararası dayanışmasının bir zorunluluk haline gelmesidir. Çok uluslu şirketlerin ekonomi içindeki payının arttığı bir dünyada artık tek başına bir ülkede yaşanan grevin bir yaptırımı olmamaktadır, bunun için uluslararası sendikacılık hareketinin gelişimine gereksinimi vardır.

Tüm bu saydıklarımız ulusal düzeyde bir sosyal politika anlayışına ek olarak uluslararası düzeyde bir sosyal politika anlayışı geliştirmenin zorunluluğunu ortaya koymaktadır. Gerek ulusal, gerekse uluslararası düzeyde sosyal politikanın iç içe geçtiğini bir kere daha vurgulamak gerekmektedir. Ulus-devletler tarihe karışmadıkça, ulusal ölçekte sosyal politikanın varlığına son vermek olası değildir. Küreselleşme sürecinde salt ulusal planda sosyal politika anlayışı geliştirmek yeterli olmayacaktır. Bu konuda bir gereksinim vardır. Erdut'a göre uluslararası sosyal politikanın oluşumunda kilit bir rol üstlenmesi beklenen kurum ILO'dur⁴⁶⁷. Ancak ILO'nun IMF, Dünya Bankası ve DTÖ ile kıyaslandığında herhangi bir yaptırım gücü olduğundan söz etmek olası değildir. Bu durum uluslararası sosyal politika alanında daha çok yol kat edilmesi gerektiğini yeni arayışlara gereksinim olduğunu göstermektedir.

Gerçek anlamda küresel bir toplum yaratmaya yönelik küresel düşünce, henüz ne hükümetlere ne de şirketlere yerleşmemiştir. Çoğu lider, kendini zenginlik ve iktidara yükselten sistemi değiştirecek kişiler olmak bir yana tam anlamıyla baskın kültürün ürünleridir. Bu nedenle kendilerini tepeye çıkartan bir sistemi eleştirme ve değiştirme gibi bir eğilime sahip değillerdir. İnsan var oluşunun bağlı bulunduğu küresel bilinç eğitimin hem iş dünyasında hem de hükümette liderliği ödüllendirme, destekleme ve yetiştirme yöntemlerimizin ve başarıyı tamamlama biçimlerimizin değişmesini gerektirmektedir.

Dünyanın pek çok yerinde devletin gerilemesi, şirketlerin doldurmakla acele ettiği bir iktidar boşluğu yaratmıştır. Öte yandan iş dünyası sosyal sorunları çözmeye ya da topluma destek vermeye hazır değildir. Asıl çıkarları belirli yerlerde

⁴⁶⁶ Erdut, 2003: a.g.e, s.36-37

⁴⁶⁷ Erdut, 2003: a.g.e, s.39

odaklanmamaktadır. Bunlar işin ucunda para kazanmak oldukça, nerede olursa olsun mal üretmeye ve hizmet sunmaya hazırdırlar. Bu nedenlerden dolayı şirket davranışlarının toplumların parçalanması ve başarılı Pazar stratejilerinden yararlananlarla yitirenler arasındaki uçurumun genişlemesi gibi önceden kestirilemeyen etkileri olmuştur. Bu etkiler, ABD'nin hemen her kentinde ve özellikle Üçüncü Dünya'da şiddetle hissedilmektedir.

Amerikan kökenli küresel şirketlerin başındaki kişiler kendi şirketleri konusunda Pentagon ve hazine yetkililerinin de dile getirdikleri hayallerden hiç birine kapılmamaktadırlar. Üst düzey bürokratlar, merkezi Detroit'te olan küresel devlerden sanki birer ulusal varlık ve ulusal politikanın amaçlarıymış gibi söz ederken, şirket yetkilileri gerçekten kim olduklarının söyleyerek çok daha içten davranmaktadırlar. Bu kişiler büyük sermaye kaynaklarının ve dağıtımçıların ulusal olduğu iddiasında değillerdir. Şirketlerini genelde “devletsiz” olarak tanımlarlar şirketlerin varlığını sürdürebilmesinin anahtarı esnekliktir. Ne fabrikaların ne ürünlerin ne de sadık işgücünün sürekliliği vardır.

Halka karşı sorumluluk, başkanları, bürokratları ve senatörleri değerlendirirken çok önemli bir ölçüt olmakla birlikte büyük şirketlerin yöneticilerini bağlamamaktadır. Şirketler yerel, ulusal ve uluslar üstü düzeyde politik kurumların sınırlarını aştıklarından ulusal liderler, ekonomik konular üzerindeki denetimlerini gitgide yitirmektedirler. Sonuçta dünya modern çağdaş, eşi benzeri görülmemiş bir yetki bunalımıyla karşı karşıyadır. Dünyanın hali hazırdaki durumu göz önüne alınacak olursa küresel politik normlar, küresel ekonomik ilkeler, küresel bir hukuk sistemi ve caydırıcı diplomasi yürütecek etkin küresel makamların artık tarih sahnesine çıkması gerekmektedir.⁴⁶⁸

Çeşitli sorunlarla ilgili uluslararası ağlar oluşturmak da zaman içinde artan bir önem kazanacaktır. Bugün çevre konularında bu gibi ağlar vardır. Yeşil barış mayınları yasaklama Uluslararası kampanyası vb. kendi alanlarında önemli bir etki yaratmaktadır.

⁴⁶⁸ Kumaş, Handan, “**Toplam Kalite Yönetimi ve Endüstri İlişkileri Etkileşimi**” **Kamu-İş Dergisi**, C:7, S:2, Ankara 2003

Uluslararası ağlarla ilgili bir modelde üç sektörlü ağlardır. Devlet, özel sektör ve sivil toplum örgütlerinin kapsayan bu modelle küresel sorunlarla ilgili gündem oluşturulması, hedef ve politikalar belirlenmesi, bilgi toplanması ve yayması uluslararası toplulukta bilinç yükseltilmesi, uluslararası standartların belirlenmesi ve kabul ettirilmesi sağlanabilir.

SONUÇ

Kültürel, siyasi ve ekonomik boyutları olan küreselleşmenin gelişimi çok karmaşık ve çok yönlü olmuştur. Literatürdeki yaygın eğilime rağmen küreselleşmenin yeni bir olgu olmayıp çok eskilere dayandığını söyleyebiliriz. Küreselleşme; sermayenin, mal ve hizmetlerin, teknolojinin, bilginin, kültürün, hayat tarzlarının, siyasal kurum ve kuralların, işgücünün mümkün olabildiğince sınır tanımadan dolaşmasıdır. Ekonomik, siyasal, kültürel boyutları olan küreselleşmenin coğrafi keşiflere kadar dayandığını söyleyebiliriz. 16. ve 18. yüzyıllarda Merkantilizm olarak da bilinen ticari kapitalizmin temel özelliği, zenginlik ölçütünün sahip olunan değerli madenler olmasıdır. Ticari kapitalizmin hakim olduğu 200 yıllık süreçte ulus devletinin ve modern devletin temelleri atılmıştır. İthalatı ve ihracatı ülke çıkarlarına göre kontrol etme isteği, ulus devletleri güçlendirmiş; merkantilist öğreti ağırlık kazanmıştır. Fakat Sanayi Devrimi ve liberal öğreti, Merkantilist felsefenin bir ürünü olan korumacı politikaların, uluslararası ticaretin önünde bir engel olduğunu göstermiştir. Çünkü sanayi kapitalizmin ruhu olan iktisadi liberalizmin temel özelliği, uluslararası ticareti sistemin merkezine koymasındadır. Zira bir ülke zengin olmak istiyorsa değerli madenleri elinde tutmak amacıyla ticareti önleyici kurallar getirmek yerine en iyi ürettiği malı üreterek bunu ihraç etmeli; üretmediği yada daha az verimle ürettiği malı ise ithal etmelidir.

Sanayi Devrimi süresince devlet ve sendikalar aracılığıyla Keynesyen ekonomi doğrultusunda baskılanan piyasa ekonomisi, sistemin işleyememesi neticesinde serbest ve sınırsız uluslararası ticaretin olduğu bir yapıya kavuşmuştur. Bu noktadan hareketle yeni ekonomi geleneksel arz talep eşitliği kuralını ihlal etmiştir. Zira arzı yönlendiren talep yapısı değişerek arzın talep oluşturma sistemi başlamıştır.

II. Dünya Savaşı ile birlikte dünyanın kontrolünü eline alan ABD milli menfaatlerine yönelik olarak dünya ticaretini sistemli bir yapıya kavuşturma çabasına

girmiştir. Bu yapının temelleri 1941 yılında başlayan ve 1947 yılında imzalanan GATT ile atılmıştır. Bu yıldan günümüze kadar dünya ticaretinde serbestleşme yolunda çok önemli mesafeler kat edilmiştir. Öyle ki; dünya ticaretindeki artış hızı dünya üretiminden daha hızlı olmuştur. Uluslararası ticaretin, üretim oranına göre daha hızlı artışının iki sebebi vardır. Birincisi; iç pazarlarından dünya pazarına doğru bir yöneliş, ikincisi ise; üretilmeyen ama para kazandıran yeni yatırım alanlardır. Bu yatırım alanları ise; paranın meta haline gelmesi ve hizmetler sektörünün yükselişidir. Uluslararası ticaretin gelişmesiyle birlikte sahneye yeni aktörler olarak ÇUŞ'ler çıkmıştır.

Gelişmekte olan ülkelerin sermaye ihtiyaçları ÇUŞ'ler tarafından sağlanmaya başlanmıştır. Hizmetler sektörünün tüketildiği yerde üretilmesi gereğinden dolayı, doğrudan yabancı yatırımların kaynağı ÇUŞ'lerin etkinliği artmıştır. Öyle ki ÇUŞ'lerin yıllık satış hacimleri birçok ülkenin GSYİH 'dan daha büyük hale gelmiştir. 1970'lerde başlayan teknoloji gelişmelere üçüncü sanayi devrimi adı verilmiştir. Bu teknoloji mikro elektronik adı altında başlayıp biyoteknoloji, uzay teknolojisi ve nükleer teknolojisi olarak gelişmiştir.

Küreselleşme süreci Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle kapitalist ekonomiyi, sosyalist tehlikeden koruma zırhı olan refah devleti sona ermiştir. Refah devleti yaklaşımının sona ermesi, Keynesyen İktisadın geçerliliğini ortadan kaldırmıştır. BİT üzerine kendini imar eden ekonomi Keynesyen olmayan bir ekonomik yapı özelliği göstermiştir. 1980'ler sonrasında piyasa sisteminin hareket alanı genişlemiş, liberal politikalar yeniden benimsenmiş ve serbest piyasa sistemine geçilmiştir. Serbest piyasa sistemi, BİT alanındaki gelişmeler aracılığı ile kendini yeniden üretmiştir. Böylece küreselleşme süreci etkinliğini artırmış, buna paralel olarak yeni bir toplumsal yapı ve ekonomik işleyiş gelişmiştir.

Ancak BİT'e sahip olan ülkeler ve sahip olmayan ülkeler arasında dijital bölünme denilen uçurum oluşmuştur. BİT'in yönlendirdiği yeni üretim süreci daha az işgücü talep etmektedir. Emek yoğun işlerin azalarak yerini teknoloji yoğun işlere bırakması işsizliğin döngüsel değil kronik hale gelme riskini oluşturmuştur.

Kendini sürekli geliştiren piyasa sistemi sosyal politikaların da farklılaşmasına sebep olmuştur. Sosyal politikaların kapsamını sağlık, gelir dağılımı, sosyal güvenlik, istihdam, eğitim, evre ve doğanın korunması, kadın ve çocukların korunması alt başlıkları oluşturmaktadır. Bu politika uygulamaları ile amaçlanan; refahın tabana yayılması, yoksulluk ve işsizliğin azaltılması, sosyal güvenliğin genişletilmesi, gelir dağılımının düzeltilmesi gibi konulardır.

Sanayi Devrimi ile birlikte yükselen işçi sınıfı ve sosyalizmin baskısıyla sendikalar g kazanmıştır. İşçi sınıfı sendikaların güçlenmesiyle birlikte, devletten sivil güvencelerin yanında sosyal güvenceleri de istemeye başlamıştır. Böylece oluşmaya başlayan refah devleti uygulamaları zamanla tüm toplumu kucaklayan bir yapı haline dönüşmüştür.

Ancak sosyal politika da statik değildir. Kapitalizmin, egemen iktisadi paradigmaya göre farklılaşan sosyal sorunlara getirdiği çözümler değişim/dönüşüm yaşamıştır. Neo liberalizmin egemenliğini sosyalizmin yıkılmasıyla büsbütün ilan etmesiyle birlikte yeni sosyal politika arayışları ve uygulamaları gündeme gelmiştir. Nitekim küreselleşme süreciyle birlikte BİT'te yaşanan gelişmelere paralel olarak üretim ulusal sınırları aşması, post-fordist esnek üretim uygulamalarının yaygınlık kazanması, formelden enformele hızlı geçiş, işsizliğin büyümesi ve kronikleşmesi, git gide bozulan gelir dağılımı, ulus devletlerin kontrol kapasitelerinin daralması ile sosyal politikalar da değişik düzeylerde bir değişim ve dönüşüm geçirmiştir.

Ulus devletlerin sosyal politika alanında rolleri ve etkinlikleri refah devletine oranla farklılaşmıştır. Küreselleşme zamanla ulus devletleri zelleştirme politikalarına itmiştir. Devletin ekonomik alandan çekilişi manasına gelen zelleştirme ile devletin sosyal politika alanındaki gücü zayıflamıştır. Çünkü zelleştirme sosyal güvenlik sisteminin bozulmasından işsizliğin artmasına kadar birçok sorunu beraberinde getirmiştir. Devletin gelir dağılımını düzeltme ve fırsat eşitliği sağlama görevleri yok edilmiştir. Ulus devletin boşalttığı alanın doldurulması için yerel yönetimlerin devreye girmesi ile yerelleşme kavramı ortaya çıkmıştır. Özellikle merkezden uzak kalmanın , merkezin direktiflerinden ayrılmanın yerele daha demokratik bir konum sağlayacağı düşünülmesine rağmen, pratikte bu mümkün olmamıştır. Hatta merkezden tamamen

ayrılan yerel yönetimler kaynak açısından zor duruma düşmüştür. Bu soruna çözüm arayan yerel yönetimler özelleştirme uygulamalarına başlamıştır. Özelleştirme ile de yerelin gelirlerinin ve hizmet kalitesinin düşmesi bireyin yaşamını zorlaştırmıştır. Ayrıca mali kaynakların daralması yerel yönetimlerin daha çok yatırıma gereksinim duymasına yol açmıştır. Böylece yerel yönetimler yatırımları çekebilmek için diğer yerellerle rekabete girmeye başlamıştır. En kolay düşürülebilen maliyetin işçilik maliyeti olmasından dolayı, bu da ücret ve örgütlenme özgürlüğünün gerilemesine yol açmıştır. Bu çerçevede hem ekonomik ve sosyal özgürlük, hem de yaşam kalitesi anlamında büyük bir gerileme olmuştur.

Yeni dönemde oluşan TKY, esnek üretim modeli, esnek firma modeli, esnek uzmanlaşma ve yüksek teknolojiye dayanan esnek üretim modellerinden sendikal örgütlenme olumsuz etkilenmiştir. Geleneksel endüstri ilişkileri sisteminde sendika, işçi ile işveren arasında bulunurken; TKY kalite çemberleri, takım çalışması, sorun çözme grupları gibi uygulamalar işçi ile işveren arasına girerek sendikayı dışlamaktadır. Esnek firma modelinde sayısal esneklik yolu ile (taşeron, fason, eve iş verme, belirli süreli iş sözleşmesi ile çalışma, kısmi süreli çalışma, çağrı üzerine çalışma vb. atipik çalışma ilişkileri) sendikalaşmanın güçlenmesi engellenmiştir. Dolayısıyla işlevsellikten uzaklaşan sendikalar varlıklarını sürdürmek için farklılaşmaya gitmek zorundadır. Bu yüzden ulusal ve uluslar arası düzeyde yapılanma örnekleri görülmektedir. Ulusal düzeyde, üçlü diyalogu esas alan merkezi örgütlemeye dayalı uzlaşmacı (korporatist) sendikacılık modeli, toplumsal hareket sendikacılığına yönelen yerel düzeyde örgütlenen sendikacılık modeli, verimlilik ve üretim kalitesine önem veren iş yeri sendikacılığına dayanan Japon sendikacılık modeli gibi yapılanmalar oluşmuştur. Buna ek olarak Avrupa da küçülen sektörlerin sendikalarının büyük sendikalarla birleşmesi, ABD'deki gibi işçi merkezli örgütlenme yerine işveren merkezli örgütlenen sendikalar ortaya çıkmıştır. İşçilerin işverenin sendika karşıtı hizmet etmesine karşı uyanık tuttuğu kampanyalar; sendikaların sivil toplumla iş birliği yaptığı toplumsal hareket sendikacılığı gibi faaliyetler sendikacılığa yeni boyutlar katmıştır. Bu çerçevede belli bir sendikal anlayışın değil de bu modellerin olumlu taraflarının alınarak karma bir model oluşturulması gerekmektedir. Uluslararası düzeyde ise; çok uluslu şirketlerin etkinliğinin artmasından dolayı uluslararası sendikal hareketlere ağırlık verilmesi, sendikalar arası rekabet yerine iş birliği içerisinde çalışılması için dayanışma

sağlanması gerekmektedir. Başka bir nokta ise sendikaların sivil toplumla işbirliği yapmasıdır. Sendikalar sivil toplum gruplarıyla, kiliselerle, çevre, kadın ve azınlık gruplarıyla ittifak içerisinde daha geniş bir toplumsal hareket oluşturabilirler. Ayrıca uluslar arası sendikalar sınır ötesi örgütlenme ile ÇUŞ'lere karşı daha etkin olabilirler. Uluslar arası örgütlerin de sendikalara destek olması gerekmektedir.

Küreselleşme sürecinin ortaya çıkardığı yeni sosyal politika sorunlarına karşı devletin yetersiz kalmaya başlaması STÖ'lerinin etkinlik kazanmasına neden olmuştur. Hem ulusal hem de uluslararası düzeyde faaliyet gösteren, hızlı karar alma ve toplumun ihtiyaçlarına hızlı cevap verebilen STÖ'leri, sosyal politika alanında yararlı işlevlerini ancak yardımcı bir aktör olarak yerine getirebilirler.

Artık ulus devletler küresel sistemde kendi sınırları içinde değil küresel yönetim biçimlerinin önerildiği, meşrulaştırıldığı ve kontrol edildiği bir konuma gelmektedir. Küresel sistemde, ulus devletler fonksiyonlarını tamamen kaybetmeyecek ve "küresel seçmenler" olarak vazgeçilmez temsil ajanları haline gelecektir. Ulus devletler bu kez uluslar arası yönetim düzeyleri ve dünyanın eklemlenmiş toplumlar arasındaki kaçınılmaz bir bağlantı mekanizması olacaktır. Fakat gerek gelişmiş ülkelerde gerekse gelişmekte olan ülkelerde ulus devlet olgusu ve devletten beklenenler hala devam etmektedir. Bu sebeple ulus devletler sosyal sorumluluklarını yerine getirmek için yeni alternatifler üretmek zorundadır. Ulus devletler hukuka kaynaklık etme fonksiyonunu kullanarak vakıf sistemini daha işlevsel ve milli hale getirebilir; eğitim alanında yapılacak değişimlerle emeğin niteliğini arttırarak işsizliğin azaltılmasına yardımcı olabilirler. Ulus devletler halen değişik dini ve etnik gruplar arasında hukuki eşitlik, adalet ve güvenlik sağlanması bakımından bir otorite olarak görevlerini devam ettirmek zorundadır.

Küresel ekonominin sebep olduğu ulusal ve küresel boyuttaki sosyal sorunlarla mücadele edebilmek için küresel boyutta sosyal politika uygulamaları zorunlu hale gelmektedir. Küresel sosyal siyasetin uluslar arası düzeni istikrarlı bir yapıya kavuşturmasına da olumlu etki yapacağı da bir gerçektir. Bu nedenle uluslar arası sosyal düzenin belli kurallar çerçevesinde sağlanması uluslar arası düzenin istikrarlı bir nitelik göstermesi için gerekli olacaktır. Şu halde uluslar arası sosyal düzenin belli

fonksiyonlar icra edebilecek ve küresel düzeyde gelir dağılımındaki büyük uçurumun kapatılmasına katkı sağlayacak nitelikler kazanması gerekmektedir. Sosyal düzenin kurallarına uyma gereğinin ulus devletler tarafından saygıyla karşılanacak yapıda olması ve belli uluslararası örgütler tarafından desteklenmesi önemlidir. Bu çerçevede faaliyet gösteren ILO, Birleşmiş Milletler Örgütleri ve diğer uluslar arası örgütlerin uluslar arası çalışma ve sosyal politika çerçevesinde belli sosyal hakların ve çalışma normlarının uluslar arası düzeyde geçerlilik kazanacak seviyeye getirilmesine destek vermesi gerekir.

Ayrıca çok uluslu şirketler gelişmekte olan ülkelere patent ve teknoloji transferi yoluyla destek olmalıdır. Faaliyet gösterdiği ülkelerde sosyal ihtiyaçlara yönelik çalışmalara destek vermeli ve uluslar arası kuruluşların belirlediği normlara uygun hareket etmelidir. Küresel gelir dağılımındaki bozukluğun iyileştirilmesi için mutlaka “yeni ve farklı bir küresel teknoloji transferi politikası ” oluşturulmalı ve teknolojik yenilikler sayesinde gelişmekte olan ülkelerde verimlilik artışı ve katma değer artışı sağlanmalıdır.

Eğitimli insan kaynakları ekonomik açıdan ülkelerin en değerli varlıklarından biridir. Emeğin niteliği ne kadar artırılsa o kadar sağlam alt yapı oluşturulmuş olur. Bu nedenle insanın eğitime büyük destek ve öncelik vermek gerekir. Eğitimin uzun ve maliyetli bir süreç olması sebebiyle gelişmekte olan ülkelere destek amacıyla uluslararası örgütlerin ve ÇUŞ’lerin “küresel eğitim seferberliği”ne öncülük etmesi gerekmektedir. Ayrıca beyin göçünü durduracak önlemlerin biran önce alınması hatta tersine beyin göçünün teşvik edilmesi gerekir.

Uluslar arası sosyal düzenin belli fonksiyonlar icra edebilecek ve küresel düzeyde gelir dağılımındaki büyük uçurumun kapatılmasına katkı sağlayabilecek nitelik kazanması mümkündür. Uluslar arası iktisadi sistem kurallarının sosyal unsurlarla zenginleştirilmesi, uluslar arası iktisadi ilişkilerin sağlıklı bir şekilde işlemlerini sınırlandıran değil, destekleyen bir faktördür.

Sonuç olarak küreselleşme insanların diğeri insanlar üzerinde üstünlük kurma mücadelesinden çok ortak bir dayanışma ve yardımlaşma olgusu olarak gelişmelidir. Ulus devletlerin, uluslar arası örgütlerin, ÇUŞ'lerin ; toplumsal barışın, refahın ve gelişimin sağlanması için sosyal, ekonomik, siyasi ve kültürel alanda birbirlerine destek olması gerekmektedir.

KAYNAKÇA

- TAYLOR, P. J. , FLİNT, C.: “Uzun Süreçte Küreselleşme: Bir Sihirli Kavramı Tarihteki Yerine Koyma Denemesi. ” Burak ÜLMAN. <http://www.stratejik.yildiz.tr/kuresel.html> Çevirim İçi:03.06.2007.
- HASANOĞLU, Mürteza: “Küreselleşmenin devlet yönetimine etkileri.” *Sayıştay dergisi* sayı: 43. yıl: s.72
- MARSHALL, Gordon: **Sosyoloji Sözlüğü.** Çev: Osman Akinha & Derya Kömürcü Bilim ve Sanat Yayınları. 2000.
- ERDOĞAN, Mustafa: **Siyaset Hukuk Perspektifine Küreselleşme.** İstanbul: Ufuk Kitapları. 2002.
- HELD, D.: “**Politics Economics and Cumtures.**” Cambridge: **Policy Pres.** Aktaran Şengül HABLEMİTOĞLU. . İstanbul: Toplumsal Dönüşüm yayınları. 2004.
- BOZKURT, Veysel: **Küreselleşme: Kavram. Gelişim ve Yaklaşımlar.** http://www.isguc.org/arc_view.php?ex=87 Çevirim İçi: 25.04.2007.
- KORAY, Meryem: **Küreselleşme Süreci ve Ulus Devlet. Ekonomi. Siyaset Tartışmaları.** (Çevrimiçi) http://www.geocities.com/yildizsam/makale1.htm#_ftnref2 S.2. Çevirim İçi: 25.05.2007.
- ÖZ, Ersan: **Globalleşme Nedir?** Dış Ticaret Dergisi. (Çevrimiçi) http://www.ceterisparibus.net/arsiv/e_oz2.doc S.3. 27.06.2007.
- YAMAN, Süleyman: **Küreselleşme.** <http://w3.gazi.edu.tr/web/syaman/kuresellesme2.htm> S.7. 26.08.2007.
- TÜRKAY, Mehmet: “**Uluslararası Sistemde Entegrasyon Süreci Olarak Kalkınma.**” **Kalkınma Ekonomisi Ders Notları.** İstanbul. 2003. s.14–15.
- ACAR, Mustafa: “**Ekonomik. Siyasal ve Sosyal Kültürel Boyutlarıyla Küreselleşme: Tehdit mi Fırsat mı?.**” **Liberal Düşünce Dergisi.** S:25–26 18.05.2007.
- ÇAĞLAYAN, Latif: **Dünyada Globalleşme ve AT Sanayi Politikası.** İFMC Yayınları S:382. Eylül 1998.
- AKTAN, C. Can: **Toplumsal Dönüşüm ve Türkiye.** İstanbul: Milliyet Yayınları 1999.
- BAĞÇE, H. Emre: “**Küreselleşme. Devlet ve Demokrasi.**” **Amme İdaresi Dergisi.** S.32.1999. s.9’ dan aktaran HASANOĞLU. a.g.e. s.70.
- FRIEDRICHS, Jürgen: “**Globalisierung-Begriff und Grundlegende Annahmen.**” **Aus Politik und Zeitgeschichte.** 2002.
- ÖNDER, İzzettin: **Küreselleşme ve Ulusal Ekonomiler Açısından Egemenlik Sorunu.** <http://www.stratejik.yildiz.edu.tr/makale3.htm> 15.04.2007

- GRANT, Richard: **“Globalization: An Introduction,” Globalization and The Margins,** New York, 2002.
- ŞAYLAN, Gencay: **Değişim Küreselleşme ve Devletin Yeni İşlevi.** Ankara: İmge Kitabevi. 1995.
- ÜŞÜR, İşaya: **Paranın Miktarı Teorisinin Tarihsel Sınırlılığı Üzerine ya da 16. yy Fiyat Devrimi.** Ankara: TEK Yayını. 2002.
- POLANY, Karl: **Büyük Dönüşüm.** Çev. Ayşe BUĞRA. İstanbul: İletişim Yayınları. 2003.
- HAMİTOĞULLARI, Beşir: **Çağdaş İktisadi Sistemler.** Ankara. 1978.
- SEYİTOĞLU, Halil: **Uluslararası İktisat.** İstanbul: Güzem Yayınları. 2001.
- CIPPOLA, Carlo M.: **Dünya Ekonomi Tarihi.** Çev. Ahmet ANGIN. İstanbul. 1967.
- SCİTOVSKY, Tibor: **“Kapitalizmin Yaşama Şansı Var mıdır?.” Dünya Ekonomisinde Bunalımlar.** Çev. Dündar SAĞLAM. M. Kemal ÇAKMAN. İstanbul. 1983.
- GIDDENS, Anthony: **Üçüncü Yol.** Çev. Mehmet ÖZAY. İstanbul: Birey Yayıncılık. 2000.
- ÇALIŞKAN, Abdülkerim: **Sosyal Refahın Sağlanmasında Devletin Etkinliği ve Türkiye Örneği.** İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi SBE. 2001.
- CEVİZCİ, Ahmet: **Felsefe Sözlüğü.** İstanbul: Engin Yayıncılık. 2002.
- AKTAN, Coşkun C.: **Global Ekonomik Entegrasyon ve Türkiye.** <http://www.foreingrade.gov.tr/ead/DTDERGI/99/global.html> 03.05.2007
- EROL, Pınar: **“Hizmet Ticareti Genel Anlaşması GATS ve Tüm Hizmetlerin Kapitalist Çevrime Dâhil Edilmesi.” 3-5 Temmuz Tarihleri Arasında ODTÜ uluslararası ilişkiler tarafından düzenlenen uluslararası konferansta sunulan tebliğ.** 4 Temmuz 2002. 03.05.2007.
- MİNİBAŞ, Türksel: **Küreselleşen Sermayenin Anayasası: MAI.** İktisat Dergisi. İstanbul: İFMC Yayınları. Ağustos 1988
- GÜLOĞLU, Tuncay: **Yeni Teknolojileri Çalışma İlişkilerine Etkileri.** <http://www.bilgiyonetimi.org/cm/pages/mklgos.php?nt=190> 24.04.2007.
- AKGEYİK, Tekin: **Teknolojik Değişim. Post-Fordist Eğilimler ve Endüstri İlişkilerinde Yeni Arayışlar.** <http://www.cmis.org.tr/dergi/1mak20003.doc> 07.07.2007..

- TOKOL, Aysen: **Yeni Teknolojiler ve Değişen Endüstri İlişkileri.** İş Güç Dergisi. Endüstri ilişkileri. cilt:2. S:1. 22.05.2007
- PARLAK, Zeki: **“Yeni Teknoloji.” Sanayi Sosyolojisi Ders Notları.** İstanbul. s.2.
- SOYAK, Münevver: **Yeni Ekonomi ve Yansımaları.** http://www.bilgiyonetimi.org/cm/yon/mkl_list.php?yid=107 . 03.06.2007.
- ÖZEL, Mustafa: **Kapitalizm ve Küresel Rekabet.** İstanbul: İz Yayıncılık. 1998.
- THROW, Lester: **Head to Head: the coming Economic Battle Among Capa. Europe Ald America.** New York. 1992.
- ARICI, Kadir: **Globalleşme. Yeni Bir Dünya Savaşını Başlatmıştır.** İşveren Dergisi. İstanbul: TİSK Yayınları. Eylül 1998.
- PORTER, Michael: **The Competitiv Advantage of Nations.** Çev: Mustafa ÖZEL İz Yayıncılık. 1998.
- THROW, Lester C.: **Kapitalizmin Geleceği.** Çev: Mustafa Küpüşoğlu. İstanbul: Koç-Unisys.
- KAZI, Hüsamettin: **Küreselleşme ve Türkiye.** Elegans Dergisi. TUGİAD. İlkbahar <http://www.elegans.com.tr/49/html/kavi.html> . 2007.
- FLİGSTEİN, Neil: **Is Globalization the Couse of the Cireses of Welfare States?.** USA: EUI Woting Paper.
- ALKİN, Erdoğan: **Küreselleşmenin Nimetleri Adil Bölüşümlü.** Söyleşi. İktisat Dergisi. İstanbul: IFMC Yayınları S:406 Ekim 2000.
- LEWİS, T. G.: **Friction-Free Economy: Marketing Strategies for a Wired World.** New York: Harper Business 1997.
- ÜLGEN, S.: **Yeni Ekonomide Rekabet.** <http://inettr.org.tr/inetconf6/tammetin/ulgen-tam.doc>. 24.6.2007.
- AKIN, Bahadır: **2000 Yılına Doğru Bilgi Toplumu Üzerine Genel Bir Değerlendirme ve Bilgi Ekonomisinin Özellikleri.** <http://www.dergi.org/071999/1601.html>. 02.06.2007.
- LEWİS, T. G.: **Friction-Free Economy: Marketing Strategies for a Wired World.** New York: Harper Business 1997.
- SOYAK, Münevver: **Yeni Ekonomi ve Yansımaları.** http://www.bilgiyonetimi.org/cm/yon/mkl_list.php?yid=107 . 26.06.2007.
- GÖKER, Aykut: **Enformasyon Toplumu Üzerine Kavramsal Bir Yaklaşım Dene** http://www.bilgiyonetimi.org/cm/pages/mkl_gos.php?nt=287 09.06.2007.

- KESER, Aşkın: **Dijital Dünya Sorgulanıyor.** <http://www.bilgiyonetimi.org/cm/pages/mklgos.php?nt=418> 07.06.2007.
- EKİN, Nusret: **Türkiye’de Yapay İstihdam ve İstihdam Politikaları.** İstanbul. 2000.
- KUMCU, Ercan: **Ekonomik İstikrarın Faturası Kadınlara mı çıkıyor.** Hürriyet Gazetesi. 1 Şubat 2006.
- URAS, Güngör: **İnsansız Ekonomi Olmaz Olamaz.** Milliyet. 14 Mayıs 2007.
- RODRİK, Dani: **Küreselleşme Sınırı Aştı mı?** İstanbul. 1997.
- TÜRKAY, Mehmet: **“Kapitalizm. AB ve Sol.” AB-Türkiye: Gerçekler. Olasılıklar.** İstanbul: Yeni Hayat Kütüphanesi Yayınları.
- RODRİK, Dani: **Dünya Ekonomisine Entegrasyon Kalkınma Stratejilerinin Yerini Tutabilir mi?.** Çev: Alev SÖĞÜT.). İktisat Dergisi. İstanbul: İFMC Yayınları. S.403. 2000.
- YAĞCI, Fahrettin: **Dünya Ekonomisi Nasıl Yönetiliyor?.** İktisat Dergisi. İstanbul: İFMC Yayınları. S:416. Ağustos 2001.
- KORAY, Meryem: **“Küreselleşmeye Eleştirel Bir Bakış ve Yeni Bir Küresel Anlayışın ve Örgütlenmenin Kaçınılmazlığı.” Küreselleşme Koşullarında Kapitalizm ve Sendikal Hareket.** 2000–2003 İstanbul: Petrol-iş Yayınları no:85. 2003.
- AY, İsmail, C.: **“Küreselleşme Sürecinde Bölgeselleşme Eğilimleri Dinamikleri.”** Der: Alkan SOYAK. **Küreselleşme: İktisadi Yönlümler ve Sosyo-Politik Karşıtlıklar.** İstanbul: Om Yayınları. 2002.
- THROW, Lester C.: **Kapitalizmin Geleceği.** Çev: Mustafa KÜPÜŞOĞLU. İstanbul: Koç-Ünisys Yayınları. 1996.
- TEMİZ, Hasan E.: **Küreselleşmenin Sosyal Boyutları ve Türkiye Açısından Etkileri.** Yayınlanmamış Doktora Tezi. Dokuz Eylül Ün. İzmir: Birleşik Metal İş Yayınları. Aralık 2004.
- AY, İsmail: **“Küreselleşme Sürecinde Bölgeselleşme Eğilimlerini Dinamikleri.”** Der: Alkan SOYAK. **Küreselleşme: İktisadi Yönetimler ve Sosyo-Politik Karşıtlıklar.** İstanbul: Om Yayınları 2002.
- HABERMAS, Jorgen: **Küreselleşme ve Milli Devletlerin Akıbeti.** İstanbul: Bakış Yayınları. Çev. Mevlüt ÖZKAN 2002
- AYHAN, Akif: **Asya-Pasifik Ekonomik İşbirliği (APEC) Şanhay 13’üncü Bakanlar ve 9’uncu Zirve Toplantıları.** http://www.diplomatikgozlem.com/english/birefing_room/dusunce/apec13bakanlar.html 14.04.2007.

- ÖZTÜRK, Feza: **“Küreselleşme-Yeni Dünya Düzeni.” Uluslararası Ekonomik Sorunlar.** <http://www.mfa.gov.tr/turkce/grupe/ues/5FOzturk2.html> 24.04.2007.
- KUTAN, Gülten: **Çok Uluslu Şirketler ve İnsan Kaynağı Yönetimi.** Der Yayınlar. İstanbul: 1996.
- KÖSE, Ahmet H.: **İşgücü Piyasaları ve Uluslararası İş Bölümünde Uzmanlaşmanın Mekânsal Boyutları: 1980 sonrası dönemde Türkiye İmalat Sanayi.** Toplum ve Bilim Dergisi. İstanbul: Toplum ve Bilim Yayınları. No:86. Güz 2000.
- GEREFFİ, G.: **“A Commodity Chains Framework for Analyzing Global Industries” American Behavioral Scientist.** Edited by M. ANGEL and E. Haringittai. Princeton University. Yeniden Yapılanmada KOBİ’ler: Sihirli Değneğin Sihirsizliği. İktisat Dergisi. İstanbul: İFMC Yayınları. S: 435.2003.
- KUTAN, Gülten: **Çok Uluslu Şirketler ve İnsan Kaynağı Yönetimi.** Der Yayınlar. İstanbul: 1996.
- KÖSE, Ahmet H.: **İşgücü Piyasaları ve Uluslararası İş Bölümünde Uzmanlaşmanın Mekânsal Boyutları: 1980 sonrası dönemde Türkiye İmalat Sanayi.** Toplum ve Bilim Dergisi. İstanbul: Toplum ve Bilim Yayınları. No:86. Güz 2000.
- GEREFFİ, G.: **“A Commodity Chains Framework for Analyzing Global Industries.” American Behavioral Scientist.** İstanbul: İFMC Yayınları. S: 435.2003.
- EKİN, Nusret: **Küresel Bilgi Çağında Eğitim-Verimlilik.** İstihdam İstanbul: İTO Yayınları. No:43. 1997.
- ÖZTÜRK, Feza: **“Küreselleşme-Yeni Dünya Düzeni.” Uluslararası Ekonomik Sorunlar** http://www.mfa.gov.tr/turkce/grupe/ues/5F_Ozturk2.html 24.04.2007.
- YAZICI, Erdinç: **Sendikal Hareket ve Yeni Misyon Arayışları.** Ankara. 1999.
- BUĞRA, Ayşe: **Sosyal Politika Nedir?** İktisat İşletme ve Finans Dergisi. Şubat 2005.
- EKİN, Nusret: **Endüstri İlişkileri ve Ücret Politikalarında Son Tartışmalar.** Ankara. 1990.
- POLONYİ, Karl: **Büyük Dönüşüm: Çağımızın Siyasal ve Ekonomik Kökenleri.** İletişim Yayınları İstanbul. 2000.
- TALAS, Cahil: **Toplumsal politika.** İmge Kitabevi Yayınları. 2. Baskı Ankara. 1995.
- TUNA, Orhan: **Sosyal Siyaset (Giriş)** Fakülteler Matbaası. İstanbul. 2007.

- KESSLER, Gerhard: **İçtimai Siyaset.** Çev: Orhan TUNA. İstanbul. 1945.
- ESİN, Pars: **İş Bölümü. Yabancılaşma ve Sosyal Politika.** A.Ü. Siyasal Bilimler Fakültesi No:502. Ankara. 1982.
- MARSHALL, T.h.: **Yurttaşlık ve Toplumsal Sınıflar.** Çev: Ayhan Kaya. Gündoğan Yayınları. Ankara Mayıs 2000.
- TAYLOR, P.J.: **Political Geography: World-economy.** Nation-state and Locality. London: Prentice Hall. 2000.
- HASANOĞLU, Mürteza: **Küreselleşmenin devlet yönetimine etkileri.** Sayıştay dergisi sayı: 43. yıl: S.72
- MARSHALL, Gordon: **Sosyoloji Sözlüğü.** Çev: Osman Akınha & Derya Kömürçü. Bilim ve Sanat Yayınları. Ankara 1999.
- ERDOĞAN, Mustafa: **“Siyaset Hukuk Perspektifine Küreselleşme.” Siyasi. Ekonomik ve Kültürel Boyutlarıyla Küreselleşme.** İstanbul: Ufuk Kitapları. 2002.
- BOZKURT, Veysel: **Küreselleşme: Kavram. Gelişim ve Yaklaşımlar.** İşgüç Dergisi. C:2. S:1 Y:2000. http://www.isguc.org/arc_view.php?ex=87 25.04.2007.
- KORAY, Meryem: **Küreselleşme Süreci ve Ulus Devlet. Ekonomi. Siyaset Tartışmaları.** http://www.geocities.com/yildizsam/makale1.htm#_ftnref2 S.2.25.05.2007.
- ÖZ, Ersan: **Globalleşme Nedir?** Dış Ticaret Dergisi. 2001. http://www.ceterisparibus.net/arsiv/e_oz2.doc S.3. 25.06.2007
- YAMAN, Süleyman: **Küreselleşme.** <http://w3.gazi.edu.tr/web/syaman/kuresellesme2.htm> S.7. 26.04.2007.
- TÜRKAY, Mehmet: **Uluslararası Sistemde Entegrasyon Süreci Olarak Kalkınma.** Kalkınma Ekonomisi Ders Notları. İstanbul. 2003.
- ACAR, Mustafa: **Ekonomik. Siyasal ve Sosyal Kültürel Boyutlarıyla Küreselleşme: Tehdit mi Fırsat mı?** Liberal Düşünce Dergisi. S:25–26 18.05.2007.
- ÇAĞLAYAN, Latif: **Dünyada Globalleşme ve AT Sanayi Politikası.** İstanbul: İKV Yayınları. 1992.
- AKTAN, C. Can: **Toplumsal Dönüşüm ve Türkiye.** İstanbul: Milliyet Yayınları 1999.
- BAĞÇE, H. Emre: **Küreselleşme. Devlet ve Demokrasi.** Amme İdaresi Dergisi. S.32.1999.
- FRIEDRICHS, Jürgen: **“Globalisierung-Begriff und Grundlegende Annahmen.” Aus Politik und Zeitgeschichte.** 1997.

- ÖNDER, İzzettin: **Küreselleşme ve Ulusal Ekonomiler Açısından Egemenlik Sorunu.** <http://www.stratejik.yildiz.edu.tr/makale3.htm> 15.04.2007.
- GRANT, Richard: **Globalization: An Introduction.** Globalization and The Margins. New York. 2002
- ŞAYLAN, Gencay: **Değişim Küreselleşme ve Devletin Yeni İşlevi.** Ankara: İmge Kitabevi. 1995.
- ÜŞÜR, İşaya: **Paramın Miktarı Teorisinin Tarihsel Sınırlılığı Üzerine ya da 16. yy Fiyat Devrimi.** Ankara: TEK Yayını. 2002.
- POLANYİ, Karl: **Büyük Dönüşüm.** Çev: Ayşe BUĞRA. İstanbul: İletişim Yayınları. 2003.
- HAMİTOĞULLARI, Beşir: **Çağdaş İktisadi Sistemler.** Ankara. 1978.
- SEYİTOĞLU, Halil: **Uluslararası İktisat.** İstanbul: Güzem Yayınları. 2001.
- ŞAYLAN, Gencay: **Değişim Küreselleşme ve Devletin Yeni İşlevi.** Ankara: İmge Kitabevi. 1995.
- SCİTOVSKY, Tibor: **Kapitalizmin Yaşama Şansı Var mıdır?** İstanbul. 1983.
- GIDDENS, Anthony: **Üçüncü Yol.** Çev. Mehmet ÖZAY İstanbul: Birey Yayıncılık. 2000.
- ÇALIŞKAN, Abdülkerim: **Sosyal Refahın Sağlanmasında Devletin Etkinliği ve Türkiye Örneği.** İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi SBE. 2001.
- AKTAN, Coşkun C.: **Global Ekonomik Entegrasyon ve Türkiye.** <http://www.foreingrade.gov.tr/ead/DTDERGI/Ocak99/global.html> 03.05.2007.
- EROL, Pınar: **Hizmet Ticareti Genel Anlaşması GATS ve Tüm Hizmetlerin Kapitalist Çevrime Dâhil Edilmesi.** 3–5 Temmuz Tarihleri Arasında ODTÜ uluslararası ilişkiler tarafından düzenlenen uluslararası konferansta sunulan tebliğ. 4 Temmuz 2002.
- MİNİBAŞ, Türksel: **Küreselleşen Sermayenin Anayasası: MAI.** İktisat Dergisi. S:381. İstanbul: İFMC Yayınları. Ağustos 1988.
- AKGEYİK, Tekin: **Teknolojik Değişim. Post-Fordist Eğilimler ve Endüstri İlişkilerinde Yeni Arayışlar.** <http://www.cmis.org.tr/dergi/1mak20003.doc> 07.07.2007.
- TOKOL, Aysen: **Yeni Teknolojiler ve Değişen Endüstri İlişkileri.** İş Güç Dergisi. Endüstri ilişkileri. cilt:2. S:1. 22.05.2007.
- PARLAK, Zeki: **Yeni Teknoloji.** Sanayi Sosyolojisi Ders Notları. İstanbul. <http://www.denizliso.tobb.org.pr/ekol2/ekol/internet.html> 07.04.2007.

- ALTAŞ, Yasin: **Arz Zinciri Yönetiminde Bilişim Teknolojisi** http://www.bilgiyonetimi.org/cm/pages/mkl_gos.php?nt=478 26.06.2007.
- SOYAK, Münevver: **Yeni Ekonomi ve Yansımaları.** http://www.bilgiyonetimi.org/cm/yon/mkl_list.php?yid=107 . 03.06.2007.
- ÖZEL, Mustafa: **Kapitalizm ve Küresel Rekabet.** İz Yayıncılık. 1998.
- THROW, Lester: **Head to Head: the coming Economic Battle Among Capa. Europe Ald America.** New York. 1992.
- ARICI, Kadir: **Globalleşme. Yeni Bir Dünya Savaşını Başlatmıştır. ”. İşveren Dergisi.** İstanbul: TİSK Yayınları. Eylül 1998.
- PORTER, Michael: **The Competitiv Advantage of Nations.** 1991.
- THROW, Lester C.: **Kapitalizmin Geleceği.** Çev: Mustafa Küpüşoğlu. İstanbul: Koç-Unisys
- KAZI, Hüsamettin: **Küreselleşme ve Türkiye. ”.** Elegans Dergisi. TUGİAD. İlkbahar 2000.
- FLİGSTEİN, Neil: **Is Globalization the Couse of the Cireses of Welfare States? USA:** EUI Woting Paper SPS.
- ALTİN, Erdoğan: **Küreselleşmenin Nimetleri Adil Bölüşümlü.** Söyleşi. **İktisat Dergisi.** İstanbul: IFMC Yayınları S:406 Ekim 2000.
- LEWİS, T. G.: **Friction-Free Economy: Marketing Strategies for a Wired World.** New York: Harper Business 1997.
- ÜLGEN, S.: **Yeni Ekonomide Rekabet.** <http://inettr.org.tr/inetconf6/tammetin/ulgen-tam.doc> 01.06.2007.
- AKIN, Bahadır: **2000 Yılına Doğru Bilgi Toplumu Üzerine Genel Bir Değerlendirme ve Bilgi Ekonomisinin Özellikleri.** <http://www.dergi.org/071999/1601.html>. 02.06.2007.
- LEWİS, T. G. **Friction-Free Economy: Marketing Strategies for a Wired World.** New York: Harper Business 1997.
- SOYAK, Münevver: **Yeni Ekonomi ve Yansımaları.** http://www.bilgiyonetimi.org/cm/yon/mkl_list.php?yid=107 . 26.03.2007.
- GÖKER, Aykut: **Enformasyon Toplumu Üzerine Kavramsal Bir Yaklaşım Denemesi.** http://www.bilgiyonetimi.org/cm/pages/mkl_gos.php?nt=287 09.06.2007.
- KESER, Aşkın: **”Dijital Dünya Sorgulanıyor”.** <http://www.bilgiyonetimi.org/cm/pages/mklgos.php?nt=418> 07.06.2007.

- EKİN, Nusret: **Türkiye’de Yapay İstihdam ve İstihdam Politikaları.** İstanbul. 2000
- URAS, Güngör: **İnsansız Ekonomi Olmaz Olamaz.** Milliyet. 14 Mayıs 2007.
- RODRİK, Dani: **Küreselleşme Sınırı Aştı mı?** İstanbul. 1997.
- MÜFTÜOĞLU, Özgür: **“Kapitalizmde Dönüşüm Dinamikleri ve Sendikal Kriz.” TMMOB SANAYİ KONGRESİ.** Küreselleşme ve Sanayileşme. İstanbul. 30 Kasım 1–2 Aralık 2001.
- TÜRKAY, Mehmet: **“Kapitalizm. AB ve Sol.” AB-Türkiye: Gerçekler. Olasılıklar.** İstanbul: Yeni Hayat Kütüphanesi Yayınları.
- RODRİK, Dani: **Dünya Ekonomisine Entegrasyon Kalkınma Stratejilerinin Yerini Tutabilir mi?** Çev: Alev SÖĞÜT. İktisat Dergisi. İstanbul: İFMC Yayınları. S.403. 2000.
- YAĞCI, Fahrettin: **Dünya Ekonomisi Nasıl Yönetiliyor?** İktisat Dergisi. İstanbul: İFMC Yayınları. S:416. Ağustos 2001.
- KORAY, Meryem: **“Küreselleşmeye Eleştirel Bir Bakış ve Yeni Bir Küresel Anlayışın ve Örgütlenmenin Kaçınılmazlığı”. Küreselleşme Koşullarında Kapitalizm ve Sendikal Hareket.** 2000–2003 İstanbul: Petrol-iş Yayınları no:85. 2003.
- AY, İsmail, C.: **“Küreselleşme Sürecinde Bölgeselleşme Eğilimleri Dinamikleri”.** Der: Alkan SOYAK. Küreselleşme: **İktisadi Yönlümler ve Sosyo-Politik Karşıtlıklar.** İstanbul: Om Yayınları. 2002.
- THROW, Lester C.: **Kapitalizmin Geleceği.** Çev: Mustafa KÜPÜŞOĞLU. İstanbul: Koç-Üniversitesi Yayınları. 1996.
- TEMİZ, Hasan E.: **Küreselleşmenin Sosyal Boyutları ve Türkiye Açısından Etkileri.** Yayınlanmış Doktora Tezi. Dokuz Eylül Ün. İzmir: Birleşik Metal İş Yayınları. Aralık 2004.
- AY, İsmail: **“Küreselleşme Sürecinde Bölgeselleşme Eğilimlerini Dinamikleri”.** Der: Alkan SOYAK. Küreselleşme: **İktisadi Yönetimler ve Sosyo-Politik Karşıtlıklar.** İstanbul: Om Yayınları 2002. s.60. Dergisi. S:6 2001.
- HABERMAS, Jurgen: **Küreselleşme ve Milli Devletlerin Akıbeti** İstanbul: Bakış Yayınları. 2002.
- AYHAN, Akif: **Asya-Pasifik Ekonomik İşbirliği (APEC) Şanhay 13’üncü Bakanlar ve 9’uncu Zirve Toplantıları** http://www.diplomatikgozlem.com/english/birefing_room/dusunce/apec13bakanlar.html 14.05.2007.
- KUTAN, Gülten: **Çok Uluslu Şirketler ve İnsan Kaynağı Yönetimi.** Der Yayınlar. İstanbul: 1996

- GEREFFİ, G.: “A Commodity Chains Framework for Analyzing Global Industries” **American Behavioral Scientist**. Edited by M. ANGEL and E. Haringittai. Princeton University. USA. 1999’den aktaran Berna G. MÜFTÜOĞLU. “Yeniden Yapılanmada KOBİ’ler: Sihirli Değneğin Sihirsizliği”. İktisat Dergisi. İstanbul: İFMC Yayınları. S: 435.2003.
- EKİN, Nusret: **Küresel Bilgi Çağında Eğitim-Verimlilik**. İstihdam İstanbul: İTO Yayınları. No:43. 1997.
- ÖZTÜRK, Feza: **Küreselleşme-Yeni Dünya Düzeni. Uluslararası Ekonomik Sorunlar** 2. sayı [http://www.mfa.gov.tr/turkce /grup/ues/5FOzturk2.html](http://www.mfa.gov.tr/turkce/grup/ues/5FOzturk2.html) 24.06.2007.
- YAZICI, Erdinç: **Sendikal Hareket ve Yeni Misyon Arayışları**. Ankara. 1999.
- BUĞRA, Ayşe: **Sosyal Politika Nedir?** İktisat İşletme ve Finans Dergisi. Şubat 2005.
- EKİN, Nusret: **Endüstri İlişkileri ve Ücret Politikalarında Son Tartışmalar**. Cahit Talas’a Armağan. Ankara. 1990.
- POLONYİ, Karl: **Büyük Dönüşüm: Çağımızın Siyasal ve Ekonomik Kökenleri**. İletişim Yayınları İstanbul. 2000.
- TALAS, Cahil: **Toplumsal politika. İmge Kitabevi Yayınları**. 2. Baskı Ankara. 1995.
- TUNA, Orhan: **Sosyal Siyaset (Giriş)** Fakülteler Matbaası. İstanbul. 1966.
- ESİN, Pars: **İş Bölümü. Yabancılaşma ve Sosyal Politika**. A.Ü. Siyasal Bilimler Fakültesi No:502. Ankara. 1982.
- MARSHALL, T.H.: **Yurttaşlık ve Toplumsal Sınıflar**. Çev. Ayhan Kaya. Gündoğan Yayınları. Ankara Mayıs 2000.
- BUĞRA, Ayşe: **Yeni Yoksulluk ve Türkiye’nin Değişen Rejimi**. UNDP. 2003. Uluslararası sosyal politika. TODAİE yayını Ankara. 2000.
- GÜLMEZ, Mesut: **Sosyal Siyaset**. İstanbul: Der Yayınları. 1981.
- ŞAHİN, Fatih: **Sosyal Hizmet Uzmanlarının Sosyal Refah Politikası Süreçlerine Katılımı**. (Doktora Tezi). Ankara: Hacettepe Ü. . 1999.
- FAULKS, Keith: **Political Sociology**. New York: New York University Press. 2000.
- EKİN, Nusret: **Küreselleşme Sınırı Aştı mı?**. İstanbul. 1997.

- ADDA, Jacques: **Ekonominin Küreselleşmesi.** Çev. Sevgi İNECİ. İstanbul: İletişim Yayınları. 2002.
- CASTEL, Robert: **Sosyal Güvensizlik.** Çev. Işık Ergüden. İletişim Yayınları. İstanbul. 2004.
- HOBBS, Thomas: **Leviathan.** Çev. Semih Lim. Yapı Kredi Yayınları. Aralık 1994.
- LOCKE, John: **Second Traite du gouvernement.** 1669. (Fransız Tercüme) Paris. PUF. 1994'ten aktaran Castel. 2004.
- ÖZVERİ, Murat: **Yoksulluğun Yöneltilmesi ve Sosyal Güvenlik Hakkı.** Praksis. Sayı 9. Kış-Bahar 2003.
- GÜZEL, Ali: **Sosyal Güvenlik Hukuku.** Beta Basım Yayın. yenilenmiş 9. Baskı. İstanbul. Ekim 2003.
- ALPER, Yusuf: **“Cumhuriyetin 75. Yılında Sosyal Güvenlik: Amele Birliğinden Sosyal Sigortalara”.** Yeni Türkiye. Sayı 23–24. Eylül-Aralık 1998: s. 1943'ten aktaran Abdülhalim Çelik. **Küreselleşme Sürecinde Sosyal Güvenlik Sistemlerinin Dönüşümü ve Türkiye.** Kamu-İş Yayınları. Ankara. 2002.
- TALAS, Cahil: **Sosyal Ekonomi.** S. Yayınları. Ankara 1979.
- ARIN, Tülay: **“Refah Devleti. Sosyal Güvenliğin Yoksulluğu”.** Neoliberalizmin Tahribatı. Der. Neşecan Balkan ve Sungur Savran. Metis Yayınları. İstanbul. Mayıs 2004.
- GÜZEL, Ali: **Sosyal Güvenliğin Çağdaş Dinamikleri.** Toprak İşveren Dergisi. 1999 Sayı 43. <http://www.toprakisveren.org.tr/Yarin/aliguzel.htm>. Nisan 2007.
- KOÇ, Muzaffer: **Sosyal güvenliğin Kökeni** http://www.isguc.org/arc_wiev.php?ex=217. 21.05.2007.
- DEMİRBILEK, Sevda: **“Sosyal Yardımlar-İki Anlamlı Bir terim”.** Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi. Cilt XXXV. Ocak-Aralık 1980: s.s. 1-6'dan Aktaran Koç. Muzaffer. **Sosyal Güvenliğin Kökeni.** 02.06.2007.
- ROSANVALLON, Pierre: **Refah Devletinin Krizi.** Dost Kitabevi. Ankara. 2004.
- ERDER, Sema: **“Kentlerdeki Enformel Örgütlenmeler.** “Yeni Eğilimler ve Kent Yoksulları ya da Eski Hamamdaki Yeni Taslar”. **75. Yılda Değişen Kent ve Mimarlık.** TETT. Bilânço 98 Dizini. 1998.
- FIRAT, Zerrin: **Küreselleşme Sürecinde Devletin Değişen Fonksiyonları ve Sosyal Hizmetlerin Yeri.** (Çevrimiçi) <http://www.isguc.org/zfirat2.htm> 24.06.2007.

- LOSOVSKY, A.S.: **Sendikalar Üzerine II.** Çev. İsmail Yarkın. İnter Yayınları. 1993.
- ZENGİNGÖNÜL, Oğul: **Sosyal Politika-Esnek Çalışma Biçimleri Paradoksunda Avrupa Birliği Örneği.** Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi. Cilt 4. Sayı 4. 2003.
- KESER, Aşkın: **Küreselleşme Sürecinin Sendikal Hareket Üzerindeki Etkisi.** Uludağ Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi. Cilt 17. Sayı 3. Güz Dönemi. Ekim 1999.
- ERDOĞDU, Seyhan: **Küresel Sendikacılık.** Petrol-İş 2000–2003. Petrol-İş. İstanbul. 2003.
- RODRİK, Dani: **Küreselleşme Sınırı Aştı mı?** İstanbul. 1997.
- KEANE, John: **“Sivil Toplum ve Devlet arasındaki ayırımın kökenleri ve Gelişimi 1750–1850”.** Sivil Toplum ve Devlet. (İstanbul. 1993). 19’dan aktaran Abdulkadir ŞENKAL.
- ŞAYLAN, Gencay: **Değişim Küresel eşme ve Devletin Yeni İşlevi.** Ankara: İmge Kitabevi. 1995.
- CANSEVDİ, Hürrem: **Avrupa Birliği’nin Vergilendirme Politikası ve Türkiye’nin Uyumu.** İstanbul: İkt. Kalkınma Vakfı. Temmuz 2001:
- ABUZEROV, Asif: **OECD Ülkelerinde Aktif Emek Piyasası Politikaları ve Etkinliği.** Yüksek Lisans Tezi. M. Ü. S. B. E. Çal. Eko. End. İliş. Ana Bilim Dalı. Çal. Eko. Bilim Dalı. İstanbul. 2001.
- ANSAL, Hacer: **Esnek Üretimde İşçiler: Post-fordizmde Üretim Esnekleşirken İşçiye Neler Oluyor?** İstanbul: Birleşik Metal-İş Yayınları. 2. baskı 1999.
- KAZGAN, Gülten: **Küreselleşme ve Ulus Devlet-Yeni Ekonomik Düzen.** İstanbul. 2000.